T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ: SUDAN ÖRNEĞİ (2002-2015)

MAYADA KAMAL ELDEEN
12716212

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ÇİĞDEM NAS

EŞ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ. MUHAMMED TANDOĞAN

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ: SUDAN ÖRNEĞİ (2002-2015)

MAYADA KAMAL ELDEEN
12716212

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ÇİĞDEM NAS

EŞ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ. MUHAMMED TANDOĞAN

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ: SUDAN ÖRNEĞİ (2002-2015)

MAYADA KAMAL ELDEEN
12716212

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tezin Savunulduğu Tarih: 28.05.2019

Tez ~~Oy Birliği~~ / Oy Çokluğu ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyadı	İmza
Tez Danışmanı :	Doç Dr. Gijdem N's	
Eş Danışmanı :		
Jüri Üyeleri :	Prof Dr. Ömer Cerke	
	Prof. Dr. Cengiz Çağla	
	Doç. Dr. Armağan Emre Çolak	
	Prof. Dr. Mehmet Hadi Sarıoğlu	

İSTANBUL
MAYIS 2019

ÖZ

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ
SUDAN ÖRNEĞİ (2002-2015)

Mayada Kamal Eldeen

Mayıs 2019

Bu tezde "Ak Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: Sudan Örneği (2002-2015)" konusu incelenmiştir. Hem güncel olaylarda kendine yer bulması hem de bu konuda sınırlı akademik çalışmanın bulunması sebebiyle literatüre bir katkı sağlamak amacıyla Sudan örneğinin ele alınması tercih edilmiştir.

2002 ve 2015 yılları arasındaki Türkiye-Afrika ilişkilerini Sudan özelinde incelemeyi hedefleyen bu çalışma, Wendt'in geliştirdiği konstrüktivizm temelinde; Türkiye'nin kıta ile ilişkilerini açıklamaya çalışacaktır. Söz konusu tez çalışması giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere toplamda altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türkiye-Afrika ilişkilerini anlamada konstrüktivizmin teorik çerçevede incelemesi, ikinci bölümde geçmişten günümüze Türkiye-Afrika ilişkileri, üçüncü bölümde Ak Parti öncesinde Türkiye-Sudan ilişkileri, dördüncü bölümde Ak Parti döneminde Türkiye-Sudan ilişkileri, beşinci bölümde Sudan'a yönelik insani yardımlar ve kalkınma destekleri, son bölüm olan altıncı bölümde ise konstrüktivizm perspektifinden iki ülke ilişkilerinin genel değerlendirilmesi yapılmış ve daha sonra her iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceğine nasıl yön verileceği noktasında bir yol haritası belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu tezdeki temel amaç, çeşitli verilerden yararlanarak nitelikli bir araştırma ortaya koymaktır. Türkiye'de Afrika ile ilgili çalışmaların da eksikliği düşünüldüğünde, bu tezin söz konusu eksikliği belirli ölçülerde gidermesi ve literatüre mütevazı bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Daha önce Türkiye- Sudan arasındaki ikili ilişkileri bir bütün olarak ele alındığı bu tür bir çalışmanın yapılmadığını ifade edebiliriz.

Şimdiye kadar iki ülke arasındaki ilişkilerde herhangi bir siyasi kriz yaşanmasa da Türkiye-Sudan ilişkileri istenilen noktaya henüz gelebilmiş değildir. Bundan sonraki aşamada iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi üç faktör çerçevesinde gerçekleşecektir. Bunlar Türkiye'nin Afrika'ya yönelik mevcut politikası, karşılıklı hayati çıkarlar ve iktidar partileri arasındaki siyasi uzlaşma olarak sıralanabilir. Şimdiye kadar bu faktörler ikili ilişkilerin istenilen düzeye

ulaşmasına katkıda bulunmuştur. Buradaki temel soru, bu ilişkilerin gelişimi üzerinde istenmeyen bir etkiye sahip olabilecek herhangi bir değişikliğe tabi olup olmadığıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Afrika İlişkileri, Sudan, AK Parti, Dış Politika, Konstrüktivizm.

ABSTRACT

TURKEY-AFRICA RELATIONS IN THE AK PARTY PERIOD

THE CASE OF SUDAN (2002-2015)

Mayada Kamal Edeen

May 2019

In this thesis, "Turkey-Africa Relations in the Ak Party Period: The Case of Sudan (2002-2015)" has been examined. Sudan has been preferred to consider as a case study, because of current events as well as limited academic studies on this subject. Together, will make a contribution to the literature.

Between the years of 2002 and 2015, specifically the case of Sudan in Turkey-Africa relations, the study will try to explain Turkey's relations with the continent based on constructivism that has been developed by Wendt. The thesis study consists of six chapters in total. In the first chapter, the analysis of theoretical framework of constructivism to understand the Turkey-Africa relations; Africa-Turkey relations from past to present in the second chapter, Turkey-Sudan relations before the AK Party (rule) in the third chapter, Turkey-Sudan relations during the Ak Party period in the fourth chapter, humanitarian aid and development assistance to Sudan in the fifth chapter, and in the sixth and last chapter, a general evaluation of the relations of the two countries was made from the perspective of constructivism and then a road map was tried to be determined on how to direct the future of this relationship.

The main purpose of this thesis is to produce a qualified research by using various data. Considering the lack of studies on Africa in Turkey, this thesis is aimed to cover the lack in a certain extent and to provide a modest contribution to the literature. We can say that this kind of study, which deals with bilateral relations, has not been done yet.

Until now the relations between the two countries have not experienced any political crisis, they have not yet reached the desired level. In the next stage, the development of the relations of the two countries will take place within the framework of three factors. These can be specified as Turkey's current policy towards Africa, mutual vital interests and a political compromise between the ruling parties. So far, these factors have contributed the bilateral relations to reach

the desired level. The main question here is whether it is subject to any change that may have an undesirable effect on the development of these relationships.

Key Words: Turkey-Africa Relations, Sudan, AK Party, Foreign Policy, Constructivism

ÖNSÖZ

Doktora Tez çalışmam boyunca danışmanlığımı üstlenerek verdiği desteklerden dolayı tez danışmanım Doç.Dr.Çiğdem Nas'a ayrıca bana her daim yol göstererek tezimin her aşamasında bilgisi ve tecrübesini benden asla esirgemeyen ve tez çalışmamda büyük emeği bulunan Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Tandoğan'a, tez çalışmam ve doktora eğitim hayatım boyunca bana büyük destek veren Afrika alanında hep yeni fırsat ve imkânlar sağlayan Prof. Dr. Ahmet Kavas'a, araştırmalarımın her aşamasında bana destek veren ve değerli vakitlerini ayıran tez jürisindeki hocalarım Prof. Dr. Ömer Çaha ve Dr. Öğretim Üyesi Armağan Emre Çakır'a, bana Türkiye'de eğitim olanağı sağlayan Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB)'na ve Sudan Başbakanlığı'na, tez çalışmamın her döneminde ne zaman bir ihtiyacım olsa yardımlarını hissettiğim meslektaşlarıma ve çalışma arkadaşlarıma, her zaman benimle üzülüp benimle gülen tüm arkadaşlarıma ve aileme, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul; Mayıs, 2019 Mayada Kamal Eldeen

İÇİNDEKİLER

ÖZ……..... iii
ABSTRACT.....v
ÖNSÖZ ….....vii
İÇİNDEKİLER viii
TABLOLAR LİSTESİ.....x
ŞEKİLLER LİSTESİ xi
KISALTMALAR …….....xii
1. GİRİŞ 1
1.1. Tez Çalışmasının Amacı..... 5
1.2. Tezin Önemi 6
1.3. Tezin Hipotezi 7
1.4. Tezdeki Materyal ve Yöntem 7
1.5. Önceki Çalışmalar 7
1.6. Tez Çalışmasının Kuramsal Çerçevesi 9
1.7. Tez Çalışmasında Kapsam ve Sınırlılıklar 10
2. TEORİK İNCELEME 12
2.1. Neden Konstrüktivizm ? (Sosyal İnşacılık) Kuramı..... 13
2.2. Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Teorisinin Temel Kavramları 19
2.3. Konstrüktivizm Kuramı Bağlamında Türkiye-Afrika İlişkileri 21
3. DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE- AFRİKA İLİŞKİLERİ 26
3.1. Osmanlı Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri..... 26
3.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri..... 39
3.3. Soğuk Savaş Sonrasında Değişen Dünya ve Türkiye-Afrika İlişkileri……59
.3.4 Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) İktidarı Döneminde Türkiye-Afrika İlişkileri..... 65
4. AK PARTİ ÖNCESİ TÜRKİYE-SUDAN İLİŞKİLERİ..... 95
4.1. Osmanlı Döneminden Önce Türkiye-Sudan Münasebetleri..... 95
4.2. Osmanlı Döneminde Türkiye-Sudan Münasebetleri 96
4.3. Cumhuriyet Döneminde Türkiye-Sudan İlşikleri 118
4.4. Afrika Açılımı Bağlamında Türkiye-Sudan İlşikleri..... 124
5. AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-SUDAN İLİŞKİLERİ 131
5.1. Türkiye-Sudan İlişkilerinin Siyasi ve Diplomatik Boyutu 131

.5.2 Türkiye-Sudan İlişkilerinin Ekonomik ve Ticari Boyutu 142
5.3. Türkiye-Sudan İlişkilerinin Barış ve Askeri Güvenlik Boyutu 163
5.4. Türkiye-Sudan İlişkilerinin Kültürel ve Dini Boyutu 167
6. **TÜRKİYE'NİN SUDAN'A YÖNELİK İNSANİ YARDIMLARI** 175
6.1. Kamu Kurumları Aracılığıyla Yapılan Yarım ve Destekler 175
6.2. Sivil Toplum Kuruluşları Aracılığıyla Yapılan Yardım ve Destekler 194
6.3 Türkiye- Sudan Arasında Sağlık Alanındaki İş Birliği 208
6.4. Türkiye- Sudan Arasında Eğitim Alanındaki İş Birliği 212
7. GENEL DEĞERLENDİRME 220
7.1. Afrika'nın Artan Önemi ve Türkiye'nin Afrika Açılımı 220
7.2. Afrika Açılımı Bağlamında Türkiye-Sudan İlişkilerinin Değerlendirilmesi 233
7.3. Konstrüktivizm Kuramı Bağlamında Türkiye-Sudan İlişkilerinin Değerlendirilmesi 244
7.4 Türkiye-Sudan İlişkilerinin Geleceği 248
8. SONUÇ 255
KAYNAKÇA 266
EKLER 289
ÖZGEÇMİŞ 295

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3.1 Türkiye'nin Afrika'ya Yönelik 2003-2016 Yılları Arasındaki İhracat İthalat Hacmi 79
Tablo 3:2 Afrika ile Ticaret (2003-2013 Yılları/Amerikan Doları) 81
Tablo 4:1 1983-1988 Sudan ile Türkiye Arasındaki Ticari Alışverişi (Bin $)..... 121
Tablo 4:2 Yıllar İtibariyle Türkiye-Sudan Dış Ticareti (Bin $) 126
Tablo 4:31996-2000 Yılları Arasında Sudan'ın Türkiye'ye İhracatı 127
Tablo 4:4 1996-2000 Yılları Türkiye'nin Sudan'a İhracatı..... 127
Tablo 5:1 2002-2016 Yılları Arasında Türkiye-Sudan Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon $) 147
Tablo 5:2 Son Üç Yıl da Türkiye'nin Sudan'a İhracatında Başlıca Ürünler (Bin $)..... 150
Tablo 5:3 Sudan'ın 2014-2016 Döneminde Ülkeler Bazında İthalatı ve Türkiye'nin Konumu (Milyon Dolar) 151
Tablo 5:4 Son Üç Yılda Türkiye'nin Sudan'dan İthalatında Başlıca Ürünler (Bin $)..... 152
Tablo 5:5 Sudan'ın 2014-2016 Döneminde Ülkeler Bazında İhracatı ve Türkiye'nin Konumu (Milyon Dolar) 153
Tablo 5:6 Yurtiçinde Yerleşik Kişilerin Sudan'daki Doğrudan Yatırımları 154
(2001-2015) (Milyon ABD Doları)..... 154
Tablo 5:7 2002-2016 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Antlaşmalar Listesi 156
Tablo 5:8 Sudan'ın Türkiye'ye ve Rakip Ülkelere Uyguladığı Gümrük Oranları Göstergesi 161
Tablo 6:1 Türkiye'de Okuyan Sudan'lı Burslu Öğrenciler ile İlgili Veriler 2002- 2015..... 189

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3:1 Türkiye'nin Afrika ile İhracatı (2002-2012) …… 89

KISALTMALAR LİSTESİ

AA : Anadolu Ajansı

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AFAD : Afet ve Acil Durum Başkanlığı

AfB : Afrika Birliği

AfKB : Afrika Kalkınma Bankası

Age : Adı Geçen Eser

Agm : Adı Geçen Makale

AK Parti : Adalet ve Kalkınma Partisi

Akt : Aktaran

BM : Birleşmiş Milletler

BMGK : Birleşmiş Milletler Genel Kurulu

COMESA : Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı

DEİK : Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DP hükümeti : Demokrat Parti Hükümeti

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

DTM : Dış Ticaret Müsteşarlığı

DYY : Doğrudan Yabancı Yatırımlar

D-8 : Gelişmekte Olan Sekiz Ülke

EAC : Doğu Afrika Devletler Topluluğu

ECOWAS : Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

ECCAS : Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu

EUFOR-RD CONGO : Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde Avrupa Birliği Askeri Operasyonu

EUPOL : Demokratik Kongo Cumhuriyeti AB Polis Misyonu

FAO : Dünya Gıda Örgütü

FETÖ : Fethullahçı Terör Örgütü

HLPF : Yüksek Düzeyli Ortaklık Forumu

IGAD : Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi

ITC : International Trade Center

ISAW : Uluslararası Hava Harp Tarihi

İGİAD **:** Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği

İHH **:** İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı

İKÖ **:** İslâm Konferansı Örgütü

İSEDAK **:** Ekonomik ve Ticari İş Birliği Daimî Komitesi

İSİPAB **:** İslam İş birliği Teşkilatı Parlamento Birliği

KEK **:** Karma Ekonomik Komisyon

KOBİ **:** Küçük veya Orta Büyüklükteki İşletmeler

MÜSİAD **:** Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği

NATO **:** Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NCP **:** Ulusal Kongre Partisi

RİDA **:** Ribat İnsani Yardım Derneği

SAA Ülkeleri **:** Sahra-altı Afrika ülkeleri

SAM **:** Stratejik Araştırmalar Merkezi

SSCB **:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STA **:** Serbest Ticaret Anlaşması

STK **:** Sivil Toplum Kuruluşları

SUNA **:** Sudan Ulusal Haber Ajansı

TAF **:** Türk-Arap Ekonomi Forumu

TASAM **:** Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi

TBMM **:** Türkiye Büyük Millet Meclisi

TEDAŞ **:** Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş

THSK **:** Türkiye Halk Sağlığı Kurumu

THY **:** Türk Hava Yolları

TİGEM **:** Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü

TİKA **:** Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı

TOBB **:** Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TONV : Türkiye Organ Nakli Vakfı

TRT : Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TUSKON : Türk İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu

TÜBİTAK : Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

UCM : Uluslararası Ceza Mahkemesi

UEA : Uluslararası Enerji Ajansı

UNAMID : Afrika Birliği'nin Darfur'daki Barışı Koruma Misyonu

UNIDO : Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü

UNMIS : BM Sudan Misyonu

UNOSOM-1 : BM Somali Operasyonu-1

UNOSOM-2 : BM Somali Operasyonu-2

YÖK : Yükseköğretim Kurumu

YEE : Yunus Emre Enstitüsü

YTB : Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı

WFP : Dünya Gıda Programı

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminde Doğu-Batı mücadelesinin en fazla hissedildiği yerlerden bir tanesi olan Afrika kıtası, 21. yüzyıla girildiği dönemde küreselleşen dünyada yeni güçlerin kıyasıya rekabetlerine sahne oldu. Yaşanan bu hızlı gelişmeler, uluslararası ilişkilerdeki değişimler ile birlikte dünya kamuoyunun ilgisini daha yakından çekmeye başladı.[1]

Dünya hammadde kaynaklarının %20'sinden fazlasına sahip olan ve altısı ada devleti olmak üzere toplamda 54 devletten oluşan Afrika'nın, 30 milyon kilometrekarelik yüzölçümü ile Asya'dan sonra ikinci büyük kıta olması, bu kıtayı dünya ölçeğinde önemli bir konum haline getirmiştir.

Afrika kıtasında yaklaşık iki bine yakın birbirinden farklı dil konuşulmaktadır. En önemlisi son on yılda dünyadaki şehirlerin büyüme oranlarına bakıldığında gelişmekte olan 20 şehirden 9'u Afrika'da bulunmaktadır. Günümüzde her yedi kişiden biri Afrikalıdır. Kıta popülasyonunun önümüzdeki otuz sene içerisinde iki milyara ulaşması beklenmektedir. Bugün dünya nüfusunda %13'lük bir yeri olan Afrika'nın otuz senede %20'lik bir paya ulaşacağı düşünülmektedir.[2] Bu yüksek nüfus artış oranları ile Afrika, Birleşmiş Milletler (BM)'de önemli bir yere sahiptir.

Genel bir değerlendirmeden bahsedersek bugün Afrika ne yazık ki yoksul bir kıtadır. Buradaki yoksulluk ile ilgili anlatmak istediğimiz kıtada yaşayan insanların yaşam standartlarının yüksek olmayışıdır. Ancak Afrika'nın değerli kaynaklar ve yeraltı/yerüstü zenginlikleri bakımından oldukça zengin olduğunu söylemek mümkündür. Afrika ülkeleri dünyanın en hızlı ekonomik büyüme oranlarına sahiptir. Sahra-altı Afrika'daki ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde toparlanmaya devam

[1] Numan Hazar, **Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri** (Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, 2003), "Türk Dış Siyasetinin Yeni Açılımı: Afrika", **Stratejik Öngörü**, s.4 (2005): 101-114; Ali Engin Oba, **Türk Diplomasisi ve Afrika**, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/67/turk_diplomasisi_ve_afrika,23.12.2010 [25.09.2014].

[2] **9.Uluslararası Türk-Afrika Kongresi** "Afrika'da Sektörel ve Finansal Dönüşüm: Fırsatlar ve Riskler", **24- 25 Nisan 2014**, İstanbul.

etmesi de beklenmektedir. 2018'de %3.1 büyüyen kıta ekonomisine dair bu oranın, 2019–20 periyodunda %3.6'ya yükseleceği tahmin edilmektedir.[3]

Afrika kıtası genellikle Sahra-altı Afrika ve Kuzey Afrika olmak üzere iki ayrı kategoride incelenmektedir. Ayrıca sahip oldukları farklı etnik kökenler, coğrafi konum, ekonomik, sosyal ve tarihsel koşullara bakıldığında Batı Afrika, Doğu Afrika ve Frankofon Afrika ülkeleri gibi alt sınıflandırmalar da yapılmaktadır.

Diğer tarafta Afrika kıtasında yer alan ülkelerin kendi aralarındaki ilişkilerine bakıldığında bir etkileşim içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Buradan hareketle, Afrika ülkelerinin benzer siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlara sahip olması ve Pan-Afrikanizm düşüncesi gibi tecrübeleri dikkate aldığımızda, Afrika'nın bir bütün olarak ele alınmasının daha isabetli olacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte Afrika ülkelerinin uluslararası forumlarda birlikte hareket etmesi de bu düşünceyi destekleyen diğer bir durumdur.[4] Bu bağlamda Afrika kıtası çalışma sırasında bir bütün olarak ele alınacaktır.

Şiddetli bir biçimde 19. yüzyılın ortalarından başlayarak yaklaşık yüz senelik bir dönemin sonuna kadar birçok Afrika ülkesi; İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz ve Almanya gibi Avrupalı devletler tarafından sömürgeleştirilmiştir. Günümüzde ise Afrika kıtası başta Çin, ABD ve Avrupa Birliği (AB) vs. gibi küresel ve lokal güçlerin rekabet alanı haline gelmiştir. Afrika kıtası bu ülkelerin görünür hale getirdikleri yeni rekabet alanıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Çin'in yeni Afrika politikası ele alındığında da kıtada petrol başta olmak üzere birçok hammadde kaynaklarına ilgi gösterdiği bilinmektedir. Bu nedenle Çin, en kolay ve en ucuzu elde etmek için Afrika ülkelerine ekonomik yardımlar yapmaktadır. ABD ve diğer Batılı devletlerin aksine Çin, Afrika ülkelerinin siyasal rejimlerine bakmaksızın kalkınmaları için kredi desteği sağlamakta ve insani yardımlar yapmaktadır. Bundan dolayı büyük güçler, bu bölgeye ilişkin stratejiler üretmekte ve ciddi ilişkiler kurmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Afrika politikası, kuruluşundan "Afrika'ya Açılım Eylem Planının" ortaya konulduğu 1998 yılına kadar temel seviyede kalmıştır. 1998 yılından günümüze kadar uzanan süreçte ise Türkiye, Afrika'ya olan yaklaşımını her geçen yıl olumlu bir biçimde arttırmıştır. Türkiye'nin Afrika'nın önemini anlayamamasının

[3] "The World Bank In Africa",14 Mayıs 2018, https://www.worldbank.org/en/region/afr/overview [26.03.2019].
[4] Hazar, **age**,4.

temel nedenleri olarak ülke içi sorunlar ve karşı karşıya kaldığı problemler olarak gösterilebilir. İç politikadaki siyasi istikrarsızlıklar, iktisadi meseleler ve terör sorunu, dışarda da AB'nin 1997 Luxemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülkeler listesinde adının zikredilmemesi gibi gerekçelerden dolayı Türk hariciyesinin yeni arayışlara yöneldiğini söyleyebiliriz. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in 1998 yılında başlattığı çok boyutlu yeni dış politika vizyonu ile 1998 yılında "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" gerçekleştirilmiştir.[5]

Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem bu minvalde yeni ve çok yönlü bir dış politika hedefi ortaya koymuş, bu sayede Türkiye'nin dış politikasında Afrika'da yer edinmeye başlamıştır.[6] Mezkûr hedef, Sahra-altı Afrika ülkeleriyle münasebetleri geliştirmeyi amaçlayan uzun vadeli bir çalışma planıydı. Bu minvalde, "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" Türkiye'nin Afrika ile olan iş birliği gerek diplomatik, ticari gerekse sosyo-kültürel alanlarda bir yol haritası belirleyen yeni bir vizyon kazandırmıştır. Tüm bu adımlar, AK Parti hükümeti döneminde 2005 yılında başlatılacak olan "Afrika Yılı" politikalarına da öncü olacaktır.

2000 yılı sonbaharında, BM Genel Kurulu 55. Dönem Toplantıları sırasında yapılacak olan Güvenlik Konseyi seçimleri sırasında; Türkiye'nin adaylığın açıklanmasının ardından, Türk dış politikası çok yönlü bir diplomatik atağa kalkarak küresel bazda ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamış ve geliştireceği politikalarla güç kazanmayı hedeflemiştir. Afrika kıtasında yer alan ülkelerin BM'de %30'luk bir oy oranına sahip bulunması; Türkiye'nin bu bağlamda BM'deki Genel Kurul da bulunan 54 ülkesi bulunan Afrika kıtasının gücünü uluslararası platformda kazanacağı bu destekten mahrum kalmama çabasıdır. Sonuç olarak Türkiye'nin BMGK geçici üyeliğine destek bulma çabaları da bu bölgelere açılımın bir sebebi olduğunu söyleyebiliriz.[7]

Bu açılımın Türk dış politikası açısından hedeflediği bir diğer nokta da Kıbrıs konusu olmuştur. 1960 ve 70'li yıllarda patlak veren Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin dış politikadaki yeni arayışlarını zorunlu kılmıştır. Özellikle 1964'te Türkiye'ye tehditkâr bir mektup gönderen ABD Başkanı Lyndon Baines Johnson, herhangi bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'nin ülke savunmasında yalnız bırakılacağını ima etmesi,

[5] Kaan Devecioğlu, "Türkiye-Afrika İlişkilerinin Politik Ekonomisi: Sudan Örneği" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Eylül 2017),1.
[6] İsmail Cem, "Ezberi Bozulan Türkiye'nin Önemi", **NPQ Türkiye Dergisi**, s.2(1998): 24-37. www.npq.com.tr/içindekiler/arşiv/cilt/1/sayı2.
[7] Devecioğlu, **age**, 37.

Türkiye'nin bu gelişme üzerine 1974'te de Kıbrıs Harekâtı neticesinde Washington'un silah ambargosunu da gündeme getirmiştir.[8] Kıbrıs sorununda, ABD'nin Türkiye'nin beklediği desteği vermekten kaçınması ve Yunanistan ile Kıbrıslı Rumların angajmanı desteklemesi sonucunda Türkiye, kendi dış politikasında yeni seçenekler ve enstrümanları çeşitlendirme yollarına gitmek durumunda kalmıştır. Aynı zamanda Türkiye, BM'de kendisini ilgilendiren önemli kararlarda destek sağlayacağı ülkelerin sayısını artırma ihtiyacı hissetmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin hem Orta Doğu hem de Afrika ülkelerine yönelik değişen algısının esas nedeni, izolasyonuna maruz kaldığı Batı eksenini dengeleyecek ve kendi görece önemini Batı'ya gösterecek bir hamle olarak değerlendirmek gerekmektedir.[9]

3 Kasım 2002 tarihinde Türkiye'de yapılan erken genel seçimler sonucunda AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi, Türk dış politikasında yeni bir hareketlilik başlattı. Bu hareketlilik, ilke olarak teorik bir zemine oturtulurken Türkiye'yi bir köprü olarak tanımlamadan öte aynı zamanda bir merkez ülke olarak tanımlama hedefi de güdüyordu. Söz konusu yeni hareketlilik çok yönlü dış politika söylemini esas aldığından, Türkiye; Batı'ya endeksli politikalar yerine Ortadoğu, Kafkaslar, Afrika ve Orta Asya gibi bölgelerde ekonomik ve siyasal girişimlerini hızlandırdı. Bununla beraber Türkiye'nin diplomatik dilinde de değişiklikler yaşandı. Böylece iş birliği, bütünleşme, gelişme ve ortaklık gibi kavramlar ağırlık kazandı.[10]

Tüm bunların yanı sıra Afrika, yeni arayışlara giren ülkeler için geniş bir alan sunuyordu ve Türkiye için ideal bir dış politika hedefiydi. ABD başta olmak üzere AB ülkeleri, Japonya, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi devletlerin Afrika ülkelerine göstermiş oldukları ilgi Türkiye açısından küresel aktör olma yolunda önemli bir itibar katmaktaydı.[11] Dolayısıyla Türkiye'de gerçekleşen hükümet değişikliği ve beraberinde gelen yeni dış politika perspektifi, Türkiye ile Afrika ilişkilerinin ilerlemesine zemin hazırlamıştır.

[8] Baskın Oran (der.), **Türk Dış Politikası: Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler**, Yorumlar, Cilt 1(İstanbul: İletişim Yayınları, 2001),691.
[9] Devecioğlu, **age**,36.
[10] Mayada Kamal Eldeen, "Sessiz Güç Türkiye'nin Afrika Serencâmı", https://www.afam.org.tr/sessiz-guc-turkiyenin-afrika-serencami/,Afrika Araştırmacıları Derneği, 10 Eylül 2017 [30.09.2017].
[11] Kamal Eldeen, **agm.**

Bu minvalde Türkiye'nin kıta ile ilişkilerini ileri seviyelere taşıması, elbette küresel sistemdeki ekonomik durumuna ve dolaylı olarak iç istikrarının sağlanmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

1.1. Tez Çalışmasının Amacı

Tez çalışmasının birden fazla amacı bulunmaktadır. Öncelikli olarak tez çalışmasının genel amacı, tarihi bir perspektiften yola çıkarak Türkiye'nin dış politikası ve mevcut iktidar ile başlayıp günümüze kadar devam eden Türkiye-Afrika ilişkilerini ele almaktır. Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle kurduğu yakın ilişkiye baktığımızda; Afrika ülkeleriyle kurduğu bu ilişkilerde siyasi, ekonomik, insani yardım ve kültürel açılardan birçok alanda gelişen ilişkilerin her iki taraf açısından da oldukça olumlu bir aşama ile sonuçlanıp sonuçlanmadığına dair, konu bütünlüğü dahilinde ele alınacak ve değerlendirilmesi söz konusu olacaktır.

Tezin diğer amacı; 2002-2015 dönemi Sudan özelinde Türkiye-Afrika ilişkilerinin incelemesidir.

Bu araştırma konusunun ana fikri; Türkiye için Afrika'nın önemini vurgulamak, Afrika'da etkin olmayı hedefleyen Türkiye'nin faaliyetlerinin analizini yapmaktır. Bu tezin amacı ise Türkiye ve diğer büyük güçler nezdinde Afrika kıtasının stratejik önemini belirlemektir.

Bu bağlamda bu tezin amacına ulaşabilmesi açısından altı temel soru çerçevesinde hareket edilecektir. Bu sorular:

1- Osmanlı Devleti'nin Afrika kıtası üzerindeki etkisi neydi? 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bu süreci nasıl devam ettirdi?

2- Türkiye-Afrika ilişkilerine baktığımızda, Türkiye'nin 2002 yılı öncesinde Afrika kıtası ile olan ilişkilerinin çok zayıf olduğu görülmekteydi. Bu bağlamda 2002 yılında seçilmiş mevcut iktidarın zayıflayan bu ilişkileri tekrardan güçlendirmek istemesindeki amaçlar nelerdir?

3- Uluslararası aktörlerin kıyasıya yarıştığı Afrika rekabetinde Türkiye'nin konumu ne olabilir?

4- 2002 sonrası dönemden bu yana atılan stratejik adımlar, Türkiye-Afrika arasındaki ilişkiler bazında istenilen düzeye ulaşılabildi mi? Bu aşamada ne gibi sorun ve zorluklarla karşılaşılıyor?

5- Türkiye, bölgesel bir güç olmasının aynı zamanda küresel bir aktördür. Bu açıdan bakarsak jeopolitik belirleyicilerin Türkiye ve Afrika ilişkilerinin üzerindeki etkisi nelerdir?

Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihsel arka planı aşamasının listelenmesinde tarihsel yöntem kullanılacak, Afrika kıtasındaki mevcut durumu daha iyi analiz edebilmek ve bu kıtadaki küresel güçlerin arasında gerçekleşen yeni hegemonya yarışında Türkiye'nin durumunu ortaya koymak ve bu mevcut durum için karşılaştırmalı yöntem tercih edilecektir. Bununla birlikte, çalışma sırasında uzman ve araştırmacıların görüşüşlerine de yer verilmiştir.

1.2. Tezin Önemi

Afrika kıtasına olan akademik bağlamdaki ilgimiz, lisans ve yüksek lisans döneminde ülkemiz olan Sudan'da başladı. Bununla beraber doktora dönemi boyunca Türkiye'de geçirdiğimiz 6 yıl boyunca ve hala devam eden bu süre zarfında okumuş olduğumuz kitaplar, makaleler ve yararlandığımız kaynaklar ile bu alanda çalışan uzmanlardan, akademisyenlerden aldığımız destek ve yardımlar doğrultusunda, Afrika- Türkiye ilişkileriyle ilgili katıldığımız faaliyetler ve yaptığımız çalışmaların etkisiyle konuya olan ilgimiz daha da arttı. Doktora yapacağımız tez çalışmasının Türkiye-Afrika üzerinde olmasını bu bağlamda kendimiz istedik ve bu alanda okumalar yapmaya ve çalışmaya başladık.

Ayrıca Türkiye'de geçirdiğim süre zarfında (lisansüstü) eğitimimiz sürecinde Türkiye'nin Afrika'ya yönelik faaliyetleri bizde hep merak uyandırdı. Ancak, ikili ilişkilerin uzun vadeli bir boyuta sahip olmasına rağmen, Türkiye-Afrika ilişkileriyle ilgili olarak bugüne kadar çok az sayıda uzman, akademisyen, araştırmacı veya politikacı vb. kişiler tarafından kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Tezimde en büyük amacımız sağlam ve doğru kaynaklardan, sağlıklı verilerden yararlanarak doğru bir araştırma ortaya koymak ve Türkiye Afrika ilişkilerindeki araştırmalar için bu boşluğu doldurabilecek nitelikli bir çalışma ortaya koymaktır.

Tezin diğer bir önemi ise bundan sonra yapılacak olan çalışmalar için yararlı bir katkı sağlaması ve bu doğrultuda amacının belirlenmesidir. Önemli olan bu çalışmanın, Türk akademik camiasında, Afrika kıtası hakkında şu ana kadar yapılmış sınırlı sayıdaki çalışmalara da bir katkı sağlayacak olmasıdır.

1.3. Tezin Hipotezi

Bu çalışmadaki hipotez, Sudan özelinde Türkiye ile Afrika arasındaki ilişkilerin ardındaki itici faktörün güç olduğu ve kimliğin bu aşamada kilit bir öneme sahip olduğudur.

1.4. Tez'deki Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada yöntem olarak literatür taraması ile röportaj yöntemi benimsenecek ve böylelikle kitaplar, yayınlanmış makaleler, tez çalışmaları, internet sitelerinde yer alan bilgilerinden istifade edilecektir.

Saha çalışmalarında ise tezimizin konusu ile ilgili uzmanlar ve yazarların da görüşleri alınarak tez çalışmamız bu gibi ikincil kaynaklarla desteklenmiştir.

1.5. Önceki Çalışmalar

Bu konuyu araştırırken son 20 yılda yazılan kitap, makale, yorum, gezi notları, resmi ve STK raporları ve deneme yazıları olmak üzere ciddi bir literatür oluştu. Her sene yapılan onlarca araştırma hakkında bilgiler toplandı. Bunlar yüksek lisans ve doktora tezleri olmak üzere yapılan örnek çalışmalardır. Seçtiğimiz konu üzerine dikkat çekenlerden birisi, Barış Şengül'ün 21. Yüzyılda Afrika ve Türkiye- Afrika Sosyo-Ekonomik İlişkileri: 2005-2015, İstanbul Ticaret Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı / Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,2015 künyeli çalışmasıdır.

Yapılan bu çalışma siyasi tarih tezi olup, 1960'larda bağımsızlığını kazanmaya başlayan Afrika ülkelerinin günümüz koşullarındaki durumu ve Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkileri üzerine kurulmuştur. Genel olarak Afrika'nın dünü, bugünü, yarını; kıta ülkelerine genel bakış, karşılaştıkları sorunlar, sömürge tarihi, milliyetçiliğin doğuşu ve bağımsızlık temalarına değinilmiştir. Bunun yanı sıra, kıtada altyapı durumu; son zamanlardaki yapısal değişim, dış borçlar, kalkınma yardımları ile yatırımlar doğrultusunda Afrika ekonomisi; gelişen Afrika ülkeleri örnekleriyle dünyanın Afrika'ya yönelik ilgisi; yükselen Afrika'da iş yapabilmek ve "Rekabetin Yükselen Çıtası" başlığıyla Afrika kıtasının uluslararası arenadaki önemi üzerine yoğunlaşmıştır.

Tezin bir diğer bölümünde ise, "Türkiye-Afrika Siyasi İlişkileri" başlığı altında kıta ile olan ilişkileri, Türkiye (Osmanlı)-Afrika ilişkileri, 1998 öncesi ve 1998 sonrası

Türkiye-Afrika ilişkileri başlıkları üzerinden açıklanarak Türkiye dış politikasının dönüşümü, Türkiye'nin yeni Afrika politikası ve Afrika Açılım Eylem Planı ve etkileri bağlamında çalışılmıştır. Çalışmamın son bölümünde ise, Türkiye'nin "Yeni Afrika Politikası" ile "Afrika Açılım Eylem Planı" ve etkileri ekseninde Türkiye'nin Afrika'ya yönelik 2005-2015 arasındaki ilişkileri, Türk ekonomi politikasının Afrika'ya yönelimi, Türkiye Afrika arasında gerçekleşen zirveler ve resmi girişimler, kıta ile karşılıklı artan büyükelçilik sayıları, askeri faaliyetler ve Türkiye'ye karşı gerçekleştirilen terör saldırıları üzerine yoğunlaşmıştır.

Ayrıca Güler Karaca'nın, Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri, başlığıyla Ufuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında 2013'te tamamlamış olduğu yüksek lisans tezi de dikkatimizi çekmiştir. Bu çalışmada, küreselleşme süreciyle birlikte Afrika kıtasının yeni dünya sisteminde önemli bir aktör haline geldiği, bu itibarla da gerek küresel güçlerin, gerekse Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini geliştirmesinin kendi menfaatleri açısından son derece önemli olduğu hususunu ortaya koyabilmek amacıyla hazırlanan bu çalışmada, küreselleşme olgusu ve küreselleşmenin ekonomik boyutu detaylı olarak açıklandıktan sonra, Afrika'nın küresel ekonomideki yeri, Afrika ekonomisinin önemli verileri ve Türkiye'nin; Afrika'nın seçilmiş bazı ülkelerle olan ticari ilişkileri ortaya konulmuştur. Sonrasında da Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın ardından Türkiye ve Afrika arasındaki ticari ve iktisadi münasebetler küreselleşmenin ekonomik etkileri çerçevesinde değerlendirmeye çalışmıştır.

Literatürde dikkatimizi çeken bir diğer yüksek lisans seviyesindeki tez çalışması ise Kaan Devecioğlu'nun kaleme aldığı "Türkiye-Afrika İlişkilerinin Politik Ekonomisi: Sudan Örneği" başlıklı çalışmadır (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2017). Bu çalışma okuyucuya hem tarihsel perspektif hem de Türkiye'nin Afrika açılımı bağlamında gerçekleştirdiği kalkınma yardımları çerçevesinde ekonomik ilişkileri anlamlandırması açısından okuyucuya geniş bir perspektif sunmaktadır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise; Afrika'nın yeni küresel sistemde giderek daha fazla önemli hale geldiği ve buna bağlı olarak uluslararası rekabetin buraya yoğunlaştığı; bu doğrultuda Türkiye'nin de bu rekabette yerini alarak 2000'li yılların ardından Afrika ile ticaret hacmini sürekli olarak artırdığı ve bunu daha da ilerletmeye hevesli olduğu

sonucuna varılmıştır. Çalışma betimsel olarak, nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır.

Tez konumuza yakınlığı ile de dikkat çeken çalışmalardan birisi de Âdem Akkaya'nın Türk Dış Politikasında Afrika Kıtası ve 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planıyla Başlayan Yeni Dönemin Analizi, başlığıyla tamamladığı yüksek lisans tezidir. (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2012).

Söz konusu çalışma bile, 1998 yılında Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın kabul edilmesine kadar ki Türk dış politikasının, Sahra-altı Afrika'ya yönelik ciddi bir strateji belirlemede geciktiğini göstermektedir. İlgili çalışmada ayrıca Türkiye'nin, bu plan ile birlikte geçmişte mevcut konjonktürel şartlara göre yapılandırdığı politikaları ve bölgeye yönelik istikrarsız yaklaşımını terk ederek, ciddi ve vizyon sahibi bir strateji belirlediğini aktarmakta olup, 2002 sonrasında Türkiye'de iktidara gelen seçilmiş hükümetin ve bu hükümetin benimsediği dış politika anlayışı ile geliştirilen stratejik adımlar doğrultusunda uygulana projeler de tekrar gözden geçirilmiştir.

Dolayısıyla tezimizde, yukarıda bahsi geçen tüm konulara ayrıntısıyla değinilmekle birlikte, Türkiye'nin Afrika Stratejisinin ne denli uygulanabilir/sürdürülebilir olduğu, ne gibi problemlerle karşılaşılabileceği ve uluslararası aktörlerin Sahra-altı Afrika içindeki kıyasıya rekabetinde Türkiye'nin konumunun ne olabileceği konusunda analiz edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca çalışmanın sonuç kısmında ise Türkiye'nin mevcut politikaları göz önünde bulundurularak ilişkilerin geleceğine yönelik bazı öneriler ismi geçen tezimizde sıralanmıştır.

Bu minvalde, tezimizde daha çok 2002'de Türkiye'de iktidara gelen mevcut hükümet ile birlikte, Türkiye-Afrika ilişkleri Sudan özelinde, siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkiler ayrı ayrı değerlendirilerek ele alınacaktır.

Genel olarak bakıldığı zaman iki taraflı ilişkilerinin bir bütün olarak ele alındığı bir çalışmanın henüz yapılmadığını söylemekle pek de yanılmış olmayacağız. Yapmayı planladığımız bu çalışma, ikili ilişkileri bir bütün olarak ele almayı amaçlamaktadır.

1.6. Tez Çalışmasının Kuramsal Çerçevesi

"AK Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: 2002-2015 Sudan Örneği"ni incelemeyi hedefleyen bu çalışmada, Wendt'in geliştirdiği konstrüktivizm ya da diğer adı sosyal inşacılık teorisi esasında Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

Öncelikle seçmiş olduğumuz teorinin neden çalışma için uygun görüldüğü ve hangi tezleri savunduğunu ifade edeceğiz. Daha sonra da Türkiye'nin Afrika politikalarının tarihsel arka planı Osmanlı dönemine dayanan ilişkilerden itibaren ele alınmaya başlanacaktır. Sonrasında Cumhuriyet Türkiye'sinin 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı'na kadar geçirdiği süreç, yine bu kuram çerçevesinde analiz edilecek ve son olarak 2002 yılında iktidara gelen AK Parti dönemi ile başlayan süreç ile Türkiye-Afrika ilişkilerinin ve Türk dış politikasının Afrika eğiliminin dönüşümü üzerinde kuramsal analiz yapılarak üzerinde ciddi bir önemle durulacaktır.

1.7. Tez Çalışmasında Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu tez çalışması giriş ve sonuç bölümü hariç altı bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm: Teorik İnceleme: Türkiye-Afrika ilişkileri kuramsal analizle birlikte incelemeyi hedefleyen bu bölümde, konstrüktivist teori temelinde kıta ile ilişkileri açıklanmaya çalışılacaktır. Öncelikle bahsettiğimiz teorinin hangi doğrultuda neden sonuç ilişkisi ve bu tez çalışması için neden uygun görüldüğü ifade edilecektir. Bu konu dört başlık altında ele alınmıştır. Bunlar: "Giriş", "Neden Konstrüktivizm? (Sosyal İnşacılık) Teorisi", "Konstrüktivizm Teorisinin Temel Kavramları" ve "Konsraktivist Kuram Bağlamında Türkiye Afrika İlişkileri".

İkinci Bölüm: "Dünden Bugüne Türkiye-Afrika İlişkileri" başlığı altında tarihsel arka planı olarak, Afrika- Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi ilişkilerinden itibaren, Cumhuriyet dönemi ve Soğuk Savaş Sonrasında Değişen Dünya ve Türkiye-Afrika İlişkileri devam ederek Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) İktidarı Döneminde Türkiye-Afrika İlişkileri detaylı olarak ele alınmıştır.

Üçüncü Bölüm: AK Parti öncesi Türkiye-Sudan ilişkileri başlığı altında ele alınarak, Söz konusu dönemleri dört ana başlık altında; ilk olarak Osmanlı dönemi Türkiye Sudan İlişkilerinden başlayarak, Cumhuriyet dönemi ve 1998 yılında Afrika Açılımı Bağlamında Türkiye Sudan İlişkileri ele alınmıştır.

Dördüncü Bölüm: "AK Parti Döneminde Türkiye-Sudan İlişkileri" ana başlığı altında ele alınan tezin bu bölümünde, AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından 2015 yılına kadar Türkiye ile Sudan arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Dört alt başlığa ayrılan bu bölümde ilk olarak Türkiye-Sudan ilişkilerinin siyasi ve diplomatik boyutundan bahsedilmiş, daha sonra 2002 yılından sonraki önemli ekonomik göstergeler ve

imzalanan anlaşmalar ışığında iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere odaklanılmıştır. Bunu, Türkiye-Sudan ilişkilerinin barış ve askeri güvenlik boyutunun analiz edildiği üçüncü kısım izlemiş, son olarak ise ilişkilerin kültürel ve dini boyutu ele alınmıştır.

Beşinci Bölüm: Türkiye'nin Sudan'a Yönelik İnsani Yardımlar ve Kalkınma Destekleri başlığı altındaki bu bölümde, Türkiye'nin Sudan'a yönelik insani yardımları ve kalkınma destekleri ele alınacaktır. Söz konusu konulardan bahsederken, birinci bölümde TİKA ve YTB gibi kamu kurumları aracılığıyla yapılan destekler, ikinci bölümde Türkiye'nin Sudan'a İHH Vakfı, Deniz Feneri ve Yardımeli Derneği gibi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sağladığı destekler, üçüncü bölümde Türkiye ile Sudan arasında sağlık alanındaki iş birliği meselesi ve dördüncü bölümde ise Türkiye ile Sudan arasında eğitim alanındaki iş birlikleri ele alınmıştır.

Altıncı Bölüm: Tezin son bölümü olan bu bölümünde, genel değerlendirme ve tartışmalar olarak dört ana başlık üzerinde durulmuştur. Bunları; "Afrika'nın Artan Önemi ve Türkiye'nin Afrika Açılımı", "Afrika Açılımı Bağlamında Türkiye-Sudan İlişkilerinin Değerlendirilmesi" ayrıca "Konstrüktivizm Kuramı Bağlamında Türkiye-Sudan İlişkilerinin Değerlendirilmesi", son olarakta "Türkiye-Sudan İlişkilerinin Geleceği" gibi başlıklar ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise; Türkiye-Sudan ilişkilerinin geleceğini belirleyecek olan konular üzerinde durulmuş ve konuyla ilgili öngörüler sonuç olarak aktarılmaya çalışılmıştır. En önemlisi ise Türkiye-Sudan arasında mevcut ilişkilerin gelişmesine yönelik önerilere de yer verilmiştir.

2. TEORİK İNCELEME

Türkiye-Afrika ilişkileri kuramsal analizle birlikte incelemeyi hedefleyen tezimizin bu bölümünde; Türkiye'nin konstrüktivist teori temelinde kıta ile ilişkileri açıklanmaya çalışılacaktır. Öncelikle bahsettiğimiz teorinin niçin neden-sonuç ilişkisi doğrultusunda tezimiz için uygun görüldüğü ve kullanıldığı ifade edilecektir. Bu konuyu dört başlık altında ele aldımk: "Giriş, Neden Konstrüktivizm? (Sosyal İnşacılık) Teorisi, Konstrüktivizm Teorisinin Temel Kavramları ve Konstrüktivist Kuram Bağlamında Türkiye Afrika İlişkileri".

Bugüne kadar uluslararası ilişkiler alanında ülkelerin dış politika seyirlerini değerlendirmek için belli teoriler geliştirilmiştir. Bu tez çalışmasında teori olarak seçmiş olduğumuz "konstrüktivizm" kavramı, uluslararası ilişkiler literatüründe ilk olarak Nicholas Onuf'un "World of Our Making" adlı çalışmasında yer almıştır. Kavramın uluslararası ilişkiler teorileri arasında asıl etkisi ise Alexander Wendt'in eserleri üzerinden olmuştur. Daha sonra Konstrüktivizm kapsamındaki uluslararası ilişkiler teorileri özellikle George Herbert Mead, Irving Goffman, Ludwig Wittgenstein ve John Searle'in eserleri üzerine inşa edilmiştir. İnşacılığın temel varsayımlarından biri olan "Gerçekliğin Sosyal İnşası" Peter L. Berger ve Thomas Luckman'ın aynı adlı eserlerinde ortaya konmuştur. Aynı zamanda Antony Giddens'ın yapı-yapan ilişkisine getirdiği "yapılanma yaklaşımı" da inşacı uluslararası ilişkiler teorisinin temel dayanak noktalarından biri olmuştur.[12] Dolayısıyla konstrüktivizmin kuramsal tarihi yeni olmamakla birlikte, literatüre girmesi Alexander Wendt'in yaptığı çalışmalarla mümkün olmuştur.

Türkiye'nin 2002-2015 yılları arasında hayata geçirdiği yeni Afrika politikasını kuramsal analizle birlikte sunmayı hedefleyen bu bölüm de Türkiye'nin kıta coğrafyasında izlediği politikaları incelerken; Wendt'in geliştirdiği "sosyal inşacılık" (konstrüktivist) kuramı esas alınarak söz konusu ilişkiler temellendirilmeye çalışılacaktır.

[12] Bahar Rumelili, "İnşaçılık/ Konstrüktivizm", **Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler,** der. Evren Balta (İstanbul: İletişim, 2014):151-173.

Öncelikle seçmiş olduğumuz teorinin, bu alanda çalışmak için neden uygun görüldüğü ve hangi tezlerin savunulduğu ifade edilecektir. Devamında Türkiye'nin Afrika politikasının tarihsel arka planı olan Osmanlı döneminden itibaren ilişkiler ele alınmaya çalışılacaktır. Osmanlı'nın ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1998'deki Afrika Eylem Planı'na kadar geçirdiği süreç, yine bu kuram çerçevesinde analiz edilecek ve son olarak 2002 yılında iktidara gelen AK Parti ile Türkiye-Afrika ilişkilerinin ve Türk dış politikasının dönüşümü üzerinde kuramsal bir analizde bulunulacaktır.

Bu bölümün hazırlanış sürecinde Wendt'in geliştirdiği konstrüktivist yaklaşımın araştırma yöntemi izlenerek Türkçe, İngilizce ve Arapça basılı kaynakların yanı sıra elektronik kaynaklardan da yararlanılmıştır.

İlk olarak inşacı kuramın anlamı, temel kavram ve varsayımları, "Neden Konstrüktivizm? (Sosyal İnşacılık)" teorisini kullandığımız, ayrıca uluslararası ilişkiler teorilerinde Konstrüktivizm teorisinin yeri ve son olarak da konstrüktivizm kuramı bağlamında Türkiye Afrika İlişkileri dört başlık üzerine alınmıştır.

2.1. Neden Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Kuramı

Soğuk Savaş'tan sonra gelişen süreçte, uluslararası politikalarının temel dinamiklerinde yaşanan dikkat çekici değişimler uluslararası ilişkiler kuramlarında farklı arayışlara neden olmuştur. Daha önceden de farklı fikirler arasında mevcut olan tartışmalar yerini rasyonalistler ve konstrüktivistler ile eleştirel teorisyenler ve konstrüktivistler arasında yeni ve iki büyük tartışmaya bırakmıştır.[13] Dolayısıyla Soğuk Savaş dönemi boyunca egemen olan neorealizm/neoliberalizm gibi kuramlar, Soğuk Savaş sonrası sistemde meydana gelen değişimleri açıklamada yetersizlik göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle beraber ortaya çıkan gelişmelere, klasik teoriler olan realizm ve neorealizm tutarlı açıklamalar getirememiştir. Söz konusu bu eksiklik, uluslararası ilişkilerde maddi olmayan unsurları da dikkate alan konstrüktivizme zemin hazırlamıştır. Bu süreçle birlikte konstrüktivizm kavramı, kapsamı ve uluslararası ilişkilerin özüne dair önermeleri tartışılmaya başlamıştır.[14]

[13]Christian Reus-Smit, **"Konstrüktivizm", Uluslararası İlişkiler Teorileri** çev: M. Ağcan ve A. Aslan, ed. A. Linklater ve S. Burchill (İstanbul: Küre Yayınları,2014), 285.
[14] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivizm Dönüşü' Anlamak", http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/CC-Daava/040_uluslarlarasiiliskilerdekuraminda.html [16.11.2016].

Neorealizm ve neoliberalizm teorileri, merkezi konuma oturttukları devleti; akılcı ve stratejik hareket eden bir varlık; anarşik uluslararası sahayı ise bu ilişki türünün neticesinde oluşan bir yapı olarak nitelendirirler. Anarşinin sadece pratik ve ampirik neticeleri üzerine tartışırlar. Uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir yere sahip olan bu teoriler, uluslararası politikanın toplumsal ve tarihsel boyutuna yeterince dikkat etmemişlerdir. Devletlerarası ilişkilerde sosyo-kültürel altyapı ve kimlik siyaseti görmezden gelinmiştir.

Genel olarak konstrüktivizm olarak adlandırılan, Türkçe'de inşacı yaklaşım ismi verilen bu kuram, 21. yüzyıla uzanan süreçte en etkili uluslararası ilişkiler geleneği haline gelmiştir.[15] Bunun yanı sıra, konstrüktivist teoriye yakın düşüncelere Grotius, Kant ve Hegel gibi klasik düşünürlerin uluslararası ilişkilere dair kitaplarında da tesadüf edilebilir. Ayrıca Uluslararası ilişkilerin klasik teorilerinden "idealizm" için, konstrüktivizmin ilk temsilcisi olduğu çıkarımında bulunulabilir.[16]

Konstrüktivizm devlet politikalarında kimliği öncelemekte ve kimliğin çıkarları belirlediğini öne sürmektedir. Fikirlerin, maddi manevi değerlerin, kültür ve geleneklerin devletin dış politikasında birincil öneme sahip olduğunu iddia etmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde yoğun olarak şahit olduğumuz iç savaş ve etnik çatışmalar, kimlik hususunu daha önemli hale getirmiştir. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Bloğu'nun etkisiz hale gelmesi, Marksist teorilerin gerilemesine, Batı'nın teorisi gibi görülen konstrüktivizmin dikkate alınmaya başlamasına yol açmıştır. Bu da söz konusu teorinin hızla yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. [17]

Konstrüktivizm; realist teorinin aksine, uluslararası ilişkilerde sosyal ve kültürel unsurları öne çıkarmaktadır.[18] Bu çerçevede özne olan aktörlerin çıkarlarını belirledikleri kimlikleri, sosyal yapıları, kurumları ve kuralları, teorinin başlıca çalışma alanlarıdır. Uluslararası ilişkiler disiplininde konstrüktivist teorinin

---

[15] Stephen M Walt, "International Relations: One World, Many Theories", **Foreign Policy**, No.110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, Slate Group, LLC (1998): 32.

[16] Alexander.Wendt, **Social Theory of International Relations** (Cambridge: Cambridge University Press, 1999),3.

[17] Nicholas Onuf, "Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations," Donald J. Puchala (Der.), Visions of International Relations (Columbia: University of South Carolina Press, 2002), 119-141.akt: Davut Ateş, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", **Sosyal Bilimler Dergisi** / Cilt: X, s.1, (2008):226.

[18] Müge Aknur, Rezzan Ersoy, "Siyasi Partiler ve Türk Dış Politikası", **Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politika Örneği** ed. Ertan Efegil, Mehmet Seyfettin Erol (Barış Kitap, 2012): 124.

yaygınlaşması ile kimlik faktörü tartışılmaya başlamıştır. Bu teori, "anarşi, güç, çıkar, dış politika, norm ve kurum" gibi terimlerin, toplumsal realiteler açısından yeniden yorumlanmasına olanak sağlamıştır.[19]

Konstrüktivist kuram, devletlerin hedeflerini nasıl hayata geçirdiğini, uluslararası camiada devletlerin kendilerini ne şekilde gördüklerine ve sosyal tanımlamalarına atfen açıklamaktadır. Bu açıdan maddi ve somut olmayan unsurların ve öznelerin kimliklerini belirlemelerini önemli olarak nitelendirirler. Çünkü onlara göre devletlerin çıkarlarını belirleyen şey, sıklıkla vurgulanan kimliklerdir. [20] Alexander Wendt'in deyimiyle "Kimlikler çıkarların belirleyicisidir".[21]

Örnek verecek olursak, Orta Çağ'da Hıristiyan bir kral kimliğine sahip olmanın getirdiği çıkar güdüsü; hakimiyeti altındaki topraklarda dini kontrol etmek, diğer ülkelerdeki hakimiyet mücadelesi vermek ve tahtına yönelik eylemleri etkisiz hale getirmekti. Günümüzde bu anlayış değişmiş, yeni liberal demokrasi anlayışı, otoriter rejimlere karşı tavır almakta ve serbest piyasa ekonomisini desteklemektedir. Konstrüktivistler, aktörlerin çıkar güdülerine ve çıkarları peşinden gitmeleri fikrine karşı değildir. Sadece, aktörlerin kendilerini nasıl gördüklerinin ve çıkarlarını neye göre belirlediklerinin anlaşılmasının gerekli olduğunu söylerler.[22] Sosyal bilimlerde konstrüktivizm, anti-realist bir görüş olduğu yönünde eleştiriler de almıştır.

Wendt'i uluslararası ilişkiler literatüründeki diğer sosyal inşacı teorisyenlerden ayıran nokta analiz düzeyi olarak sistemi ele almasıdır ve "sistemik teoriler genellikle realizm ile ilişkilendirilir ama bu bir hatadır."[23] Yani uluslararası ilişkilere sistemik bakış açısıyla yaklaşmak sadece realist teoriye özgü bir şey değildir. Wendt'in sosyal inşacı teorisinde rol, kimlik, değer vurgusu dikkat çekmektedir. Bu açıdan söz konusu yaklaşım idealist teoriyi temel almış gibi görünmektedir. Ancak realizmden Hammersley'in sözünü ettiği kadar uzak değildir. Aslında bir çeşit tamamlayıcı

[19] Ateş, **agm**:80.
[20] Martin Griffiths,Steven C. Roach , M. Scott Solomon ,"Fifty Key Thinkers in International Relations", **Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler**, 2. Basımdan Çeviren: Cesran (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011): 123-124.
[21] Wendt, **age**, 398.
[22] Kürşat Yalçınkök, "Konstrüktivizm", **Akademik Perspektif,** Yıl: 2, s.6 (2015):70.
[23] Wendt, **age**,14.

görevindedir. Varsayımları realizm ile taban tabana zıt değildir.[24] Yücel Bozdağlıoğlu'na göre:

> "Wendt'in savunduğu sosyal inşacılık yaklaşımı, realizm/neorealizmin savunduğu rasyonel aktör olan devletlerin, hayatta kalmak amacıyla güvenliğe önem verdiklerini, birbirlerine şüpheyle yaklaştıklarını ve anarşik uluslararası sistem içerisinde hareket ettiklerini kabul etmektedir. Ancak uluslararası sistemde kültürel yapıların maddi yapılara göre daha önceliğe sahip olduklarını, aktörler nesnelerin onlar için ne anlama geldiklerine göre yani algılarına göre davrandıklarını ve bu algılarında sosyal olarak yapılandığını savunmaktadır. Bu nedenle ülkelerin birbirlerini dost ve düşman olarak algılamaları, karşılıklı subjektif/öznel bir şekilde kimlik tanımlamaları aslında dış politikayı şekillendirmektedir".[25]

Pozitivist ile post-pozitivist teoriler arasında da 'üçüncü yol' olarak nitelendirilen konstrüktivizm, sosyal ögelere yapıtığı vurgudan dolayı sosyal konstrüktivizm olarak isimlendirilmektedir.[26] Bazı konstrüktivist düşünürlerin de bir denge oluşturma ve boşluğu doldurma amacını taşıdıkları görülmektedir.

Konstrüktivizmi bir yaklaşım olarak değerlendirenler de bulunmaktadır. Ruggie ve Wendt'in de belirttiği gibi, "konstrüktivizmin kendisi aslında bir uluslararası ilişkiler teorisi değildir."[27] Çünkü diğer teorilerin aksine insanların ne yaptıklarına, toplumların farklılık nedenlerine yahut da dünyanın değişimine dair umumi açıklamalar getirmemektedir. Konstrüktivizm, daha ziyade aralarında bağ yokmuş gibi görünen konuları kuramsallaştırır.[28]21. yüzyıla uzanan süreçte dikkatleri çeken konstrüktivizm, çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalardan en önemlisi, konstrüktivizmin bir teori olup olmadığı ve uluslararası ilişkilerin doğasını anlama hususunda ne ölçüde işlevsel olacağıdır. Bu konuları içeren çok sayıda çalışma yapılmıştır.[29]

Konstrüktivizmin bir teori olup olmadığına dair tartışmalar bir yana, konstrüktivizm kendi içerisinde de yorumlama farklılıklarına da şahit olmaktadır. Ruggie'ye göre kimi

---

[24] Cansu Ulu, "Ahmet Davutoğlu Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri" (Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014),15.

[25] Yücel Boz Dağlıoğlu, "Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış politika Analizi", Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler, der. Tayyar Arı, **Güvenlik ve Dış Politika** (Bursa: MKM, 2012):127

[26] Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c.63, s.3 (2008):83.

[27] John Gerard Ruggie "What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge," **International Organization**, Volume 52, Issue 4(1998):880.

[28] Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel" Vendulka Kubálková, Nicholas Onuf, Paul Kowert (eds.), **International Relations in A Constructed World** (New York: M. E. Sharpe, 1998), 58-78. akt: Sezgin Kaya, **agm**:95.

[29] Jeffrey T. Checkel, I**deas and International Political Change: Soviet/Russian Behavior and the End of the Cold War** (New Haven: Yale University Press, 1997) akt: Davut Ateş, **agm**:215.

yorumlar reflekstivizme yakınlaşmışken kimisi de ana düşünceden uzaklaşmamayı tercih etmiştir.[30]

Konstrüktivizm mantığı, ağırlıklı olarak normatif olanın maddi yapılar üzerindeki önceliğini savunmakta, uluslararası politikanın sosyal oluşumuna güçlü bir vurgu yapmakta ve uluslararası ilişkiler analizlerinde fikirsel unsurlara (kimlik, kültür ve söylem gibi) yer vermektedir. Aynı zamanda uluslararası yapı (anarşi, güvenlik ve egemenlik) gibi disiplinlerin temel bazı kavramlarının sosyal bir mantık içerisinde ve süjeler arası anlamlandırma yoluyla ele alınmasını mümkün kılmaktadır.[31]

Devletin davranışlarını sınırlayan yapıyı maddi olarak tanımlayıp, devletin yapı üzerindeki etkisini dikkate almayan neorealistlere karşılık, konstrüktivizm kuram yapı ve aktör arasında etkileşim bulunduğunu ve yapının aktörlerin eylemlerinin bir aracı olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede Emanuel Adler, konstrüktivizmi: "Davranışlar, maddeci dünyayı şekillendirir ve bu şekillendirme maddeci dünyanın dinamik normatif ve epistemik yorumuna bağlı olarak insan etkisiyle ve etkileşimiyle gerçekleşir" şeklinde açıklar.[32]

Konstrüktivizme göre tek aktör olarak devleti kabul etmek yeterli değildir ve devlet-üstü, devlet-altı kuruluşlar ve siyasi karar alım süreçlerinde etkili olan her faktör aktör olarak kabul edilmelidir.[33] Türkiye'nin Afrika'ya yaklaşımında sivil toplum kuruluşlarının ve halk düzeyinde etkileşim çabalarının, söz konusu teorinin bu düşüncesine anlam kazandırdığını söylemek mümkündür. Türkiye-Afrika ilişkileride özneler sadece devletler değildir. Yani onlarca aktör bulunmaktadır.

Konstrüktivizm kuramını diğer kuramlardan ayıran en önemli unsur, kimlik ve çıkar kavramlarını değerlendirme şeklidir. Kimlik ve çıkar ilişkisi değişime açıktır. Çünkü devletler, büyük ölçüde bireylerin ve sosyal grupların eylemlerinin etkisi altında kalabilmektedir.[34] Belirli sosyal süreçlerin ardından devletler kimliklerinde belli

---

[30] Jörg Friedrichs, **European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions** (London: Routledge 2004),111, akt: Kaya, **agm**:93.

[31] Kaya, **agm**:109.

[32] Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground: Constrictivism in World Politics", **European Jornal of International Relations**, cilt 3 (September 1997):319-364'den aktaran Boztaş, "Türkiye'nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Politikalarının Teorik Analizi: Konstrüktivist Teori, Eleştirel Teori Ve Uluslararası Toplum Teorisi", **Dumlupınar Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.31(2011):140.

[33] Tuncay Kardaş, "Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?", der. Zeynep Dağı, **Uluslararası Politikayı Anlamak** (İstanbul: Alfa Yayınları, 2007) akt: Boztaş, **agm**:139-158.

[34] Stefano Guzzini, Anna Leander (ed.), **Constructivism and International Relations: Wendt and his Critics** (London and New York: Routledge, 2006),4, Hakan Aydın," Sosyal İnşacı Değişim: Türkiye

ölçülerde değişimler yaşarlar. "ego ve değişim" bu süreçte kimlikle ilgili dönüştürücü potansiyele sahiptir.

Wendt, neorealizm ve neoliberalizm amillerin kimlik ve çıkarlarını dışsal olarak verili kabul etmelerinin ve yalnızca amil davranışlarının yarattığı sonuçlar üzerine duruyor olmalarının hatalı olduğu görüşündedir. Bu haliyle rasyonalizm hem süreç hem de kurumlar için tamamıyla davranışsal bir kuramsallaştırma önermektedir. Buna göre davranışlar değişebilir ama kimlik ve çıkarlar değişmez.[35]

Uluslararası politikada aktörlerin kimliklerinin ve maddi ilişkileri şekillendiren sosyal yapıları analiz etmek, uluslararası sistemi açıklamak için elzemdir.[36] Ne istediğimiz ne olduğumuz sorusunun cevabını içerir. Yani kimlikler öncelikli konumdadır.[37]

Konstrüktivizm diğer teorilerden keskin bir ayrıma sahip değildir. Zihniyet ve değerlerin hangi aşamalardan geçerek oluşturulduğu, nasıl evrim geçirdikleri ve devlet üzerinde etkiye sahip olup olmadığı gibi hususlar üzerinde yoğunlaşmaktadır.[38] Yani realizm gibi güç odaklı teorilerin aksine fikir ve değerlerin siyaset üzerindeki etkisine ve oynadığı role odaklanılmaktadır.[39] Ancak onun bu odağı, maddi öğeleri dışladığı anlamına gelmemektedir. Sadece önceliği, daha önce de defalarca vurgulandığı gibi manevi öğelerdir.[40] İnsanların çabalarıyla inşa edilen yapıların kültürel özelliklerinin yoğun olduğuna inanılmaktadır. Bu yapılar insan davranışları üzerinde de etkilidir ve kimliklerin oluşturulmasında işlevseldir. Bu açıdan uluslararası ilişkilerin yapısı incelenirken kültür ile başlamak ve sonrasında güç ve çıkarlara yönelmek elzemdir.[41]

---

ve Afrika İlişkileri", Analiz No.4, Kırklareli Üniversitesi Afrika Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Kırklareli / Türkiye,26.06.2014:5.

[35] Alexander Wendt, "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, Vol.46, No. 2(1992): 392.

[36] Alexander Wendt, "Constructing International Politics", **International Security**, Vol. 20, No.1,The MIT Press,1995 :71-81.

[37] Bill McSweeney, **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations** (Cambridge: Cambridge Uni. Press,1999),129.

[38] Stephan M. Walt, "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram," **Foreign Policy: Bilginin Ufukları** (Çev: Başak Çalı, Bahar) (İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları,1998),25.

[39], Ruggie, **agm**: 867.

[40] Alexander Wendt, "Identity and Structural Change in International Politics," **The Return of Culture and Identity in IR Theory** (London: Lynne Rienner Publisher,1996),49.

[41] Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics** (Cambridge: Cambridge University Press, 1999),193.

2.2. Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) Teorisinin Temel Kavramları

Konstrüktivizmin uluslararası yaşamın ontolojisinin maddi olmaktan ziyade sosyal olduğu yönündeki bu yaklaşımı, uluslararası ilişkileri kendisinin öncülü durumundaki "neo-neo sentez" den farklı bir biçimde kuramsallaştırmasına yol açmaktadır.[42] Bu aşamada birtakım kavramlar konstrüktivizmde, klasik teorilerden farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan başlıcası devlet kavramıdır. Devlet, rasyonalizmin aksine tek amacı hayatta kalmak olan bir mekanizma değildir.

Daha önce de belirtildiği üzere, klasik teoriler uluslararası sistemin yapısını anarşik olarak değerlendirmektedirler. Ancak şerh düşülmesi gereken husus neorealist ve neoliberallerin anarşi kavramını farklı şekillerde değerlendiriyor olmalarıdır. Neorealistler anarşiyi "kendi kendine yardım" ilkesi üzerine temellenen bir sistem olarak nitelendirmektedirler. Aslında neoliberaller de sistemi anarşik olarak görmektedirler. Ama onlara göre süreç, sistem "kendi kendine yardım" ilkesine dayansa bile iş birliği davranışını yaratabilir. Anarşik öğeler barındıran böylesi bir sistem içerisinde neorealistler, güvenlik ve merkezi bir otoritenin bulunmadığına inanmaktadırlar.[43] Bu teorilere göre, uluslararası sistemde üst düzey bir kurumsallaşma bulunmamaktadır. Üst düzey kurumsallaşmanın olduğu mekanizma devlettir ve anarşik olarak kabul edilen uluslararası sistemde amilleri vesilesiyle hareket edebilmektedir. Konstrüktivist mantığa göre "anarşi" kavramı aslında hiçbir devletin ya da devlet grubunun diğerleri üzerinde egemen olmadığı başka bir kural durumuna işaret etmektedir. Yani anarşi, devletlerin üzerinde ve onlara egemen olacak herhangi bir kurumun bulunmadığı anlamına gelmektedir. Bu açıdan anarşi, aslında amillerin ilişkilerini yürütme biçimlerinden dolayı doğrudan sorumlu olmadıkları bir 'kural' durumudur. Yoksa arka planda yine kuralların olduğu açıktır. Dolayısıyla anarşi, hiç kimseye özgü olmayan ve bu nedenle herkesin içinde birlikte yer aldığı, koordine edilemeyen çok sayıdaki faaliyetin istenmeyen bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir kural durumudur. Buna göre, eğer anarşi herhangi bir amilin niyetleri ile alakası olmayan bir kural durumu ise, uluslararası ilişkiler de gerçekte anarşik değildir. Onuf'un da belirttiği üzere, anarşi de bir kural durumudur; herhangi bir kuralın olmamasıysa anarşi değil kaostur.[44]

---

[42] **Age**, 372.
[43] Wendt, "Anarchy is What States Make of it…" **agm**:393.
[44] Onuf, "Constructivism: A User's Manuel…", **agm**: 63-77.

Konstrüktivizm için önemli diğer bir kavram olan kimlik bir devletin dış politikasını anlamak için kullanılacak önemli bir olgudur.[45] Kimlik kavramı, aktörlerin çıkarlarındaki değişikleri bir araştırma malzemesi haline getirir. Konstrüktivistler bu açıdan düşüncelerinin uluslararası ilişkilerde daha iyi kuramsal açıklamalara zemin hazırlayabileceğina inanmaktadırlar.

Devletler öncelikle nasıl bir kimlik takınacaklarını belirler sonra da nasıl bir dış politika izleyeceğine karar verirler. Devletlerin sahip olduğu sadece maddi unsurları ele almak aktörler arasındaki ilişkinin niteliğini anlamak noktasında yeterli olmayacağı için aynı zamanda aktörler arasındaki sosyal boyutları da ele almak gerekmektedir.[46]

Dolayısıyla uluslararası yapı analiz edilirken sadece ekonomik ve askeri güç gibi maddi unsurları ele almak yeterli olmayacaktır. Elbette bu unsurlarda önemlidir lakin dönemin şartlarına, normlarına ve uluslararası hukuka bakmak da gerekmektedir. Wendt'e göre uluslararası yapı hem maddi hem de sosyal unsurların tamamından oluşmaktadır.

Konstrüktivizm için önemli bir diğer konu ise kurallardır.[47] Onuf'a göre; kurallar genel olarak sosyal ilişkiler özelde ise uluslararası ilişkiler kurallar tarafından belirlenmektedir. İnşacılığın burada vurgulamak istediği nokta, uluslararası sistemde üst bir otorite olmamasına rağmen devletler kendi tercihleriyle yine de dönemin geçerli kurallarına uymayı tercih etmektedirler. İnşacılığa göre uluslararası sistemde olan bitenler ancak devletler arasındaki ilişkiler analiz edilerek incelenebilir. Elbette devlet dışı aktörler de etkilidir ancak uluslararası ilişiklerde devlet dışı aktörler devletler kadar etkili olamamaktadırlar.

Konstrüktivizm çalışmalarındaki bir diğer önemli konu aktör-yapı arasındaki münasebettir. İnşacılığa göre bu iki yapıyı birbirinden ayırmak mümkün değildir, bu ikisi zaman içerisinde etkileşimli olarak birbirlerini oluşturmaktadırlar. Bu nedenle sabit bir yapı ve aktörden bahsedememekle birlikte birbirlerini etkileyen ve oluşturan değişken koşullardan bahsedilebilir. Öyle ki, bir araya gelen aktörler yapıyı

[45] Serkan Kekevi, Gökmen Kılıçoğlu, "Uluslararası İlişkilerde Kültür ve Kimlik", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, c.1, s.1(2012):183-192.
[46] Birgül Demirtaş, "İnşacılık", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, der. Şaban Kardaş-Ali Balcı (İstanbul: Küre Yayınları, 2014):110-122.
[47] Kaya, **agm**:112.

oluşturmakta, yapı ise aktörleri etkilemektedir. Aktör ve yapı arasındaki ilişkinin anlaşılması için inşacılığın öne sürdüğü sosyal boyutun altı çizilmelidir.[48]

Konstrüktivizme yönelik diğer teorilerden gelen birtakım eleştiriler bulunmaktadır. Örneğin inşacılık bir teori mi yoksa bir yaklaşım mıdır? Yine konstrüktivizm, devlet içi unsurların kimliğe olan etkisini çoğu zaman dışlaması sebebiyle eleştirilmektedir. Uluslararası alandaki belirsizlik durumu ve Wendt'in anarşileri arasında ki geçişin değişmesi nedeniyle de eleştirilmektedir. Ayrıca kimliğin çıkarı belirlediği ve sonrasında ise dış politikayı belirmesi noktasında bu durumu nasıl yapacağı/yaptığı noktasında eleştirilmektedir. Son olarak ise devletlerin kimliğinin ne olduğunu saptamak mümkün müdür? sorusuyla eleştirilere tabii tutulmaktadır.

2.3. Konstrüktivizm Kuramı Bağlamında Türkiye-Afrika İlişkileri

Türklerin Afrika ile ilişkileri Osmanlı'dan çok daha uzun zaman önce başlamıştır. Afrika kıtası, 9. yüzyılda Orta Asya'dan gelen Türklerin yerleşim yerlerinden birisi olmuştur.[49] Osmanlı döneminde ise kıta ile ilişkiler siyasi, askeri, jeopolitik, teo-politik ve ekonomik alanlarda ciddi bir gelişme kaydetmiştir. Avrupa'nın meydan okuyucu gücü olan Portekizlilerin, Doğu Afrika kıyılarındaki ilerlemesini önlemek amacıyla Osmanlı Kızıldeniz'de çeşitli seferler düzenlemiştir. Bu sayede günümüzdeki Eritre, Cibuti, Somali ve Etiyopya'yı hakimiyeti altına almış ve Habeş Vilayeti altında bu ülkeleri bir araya getirmiştir. Diğer tarafta İspanyol istilaları ve yayılmacılığını önlemek için ise Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ı topraklarına katmıştır. Böylece 16. yüzyılda Kuzey Afrika'da ciddi bir Osmanlı varlığı görülmektedir.[50]

Osmanlı'nın devlet düzeyindeki yaklaşımları halk tabanında da karşılık bulmuş ve Afrikalılar, Osmanlı'yı genellikle desteklemeyi tercih etmişlerdir. Konstrüktivist teorinin de ortaya koyduğu gibi devlet mekanizması Afrika'da tek başına bir özne olmamış, toplumsal kaynaşma ve halklar seviyesindeki iletişim Osmanlı-Afrika ilişkilerini açıklamada önemli bir faktör olmuştur.[51]

---

[48] Demirtaş, **agm** :110-122.
[49] Ahmet Kavas, **Osmanlı-Afrika İlişkileri** (İstanbul: TASAM Yayınları, 2006), 27.
[50] Numan Hazar, "Türkiye'nin Afrika'ya Açılımı", **Stratejik Analiz**, c.9, s.99 (2008): 21.
[51] Boztaş, **agm**:144.

Osmanlı mirasını devralan ve 1998'lerden itibaren Afrika kıtası ile iyi ilişkiler geliştirmeyi hedefleyen Türkiye, Afrika ile ilişkilerini en yüksek seviyede tutmaya gayret göstermektedir. Türkiye-Afrika ilişkilerinde; Türklerin, Osmanlı'dan devraldıkları miras oldukça önemlidir. Cumhuriyet döneminde kıta ile ilişkiler 1923-1998 yıllar arası (Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1998 Afrika Açılım Eyleminin gerçekleştirilmesi) ve 2002'den günümüze kadar olan süreç olarak iki dönemde incelenebilir.

Türk dış politikası erken dönemlerde Afrika ile mesafeli, dolaylı ve resmiyet içeren bir niteliğe sahip olmuştur. 2002'den itibaren ise bu görüntü yerini daha samimi ve doğrudan bir temasa bırakmıştır.

Dış politikada değişimde normların büyük önem taşıdığını öne süren konstrüktivizm, Türkiye'nin Afrika açılımına kadar Afrika ile münasebetlerinin yanı sıra Afrika açılımının niçin gerçekleştirildiğini açıklamada işlevseldir. Sosyal faktörlere yoğun olarak yer veren konstrüktivizm, neorealist teorinin maddi kapasite yaklaşımına sosyal anlamlar yükleyerek[52] Türkiye'nin Afrika açılımına anlam kazandırmaktadır. Wendt'in bakış açısına göre Türk-Afrika ilişkilerini bir örnekle değerlendirecek olursak, Türkiye'nin Afrika pazarlarında varlık göstermesi ülke refahı açısından olumlu bir gelişme olmakla birlikte, kıta ülkelerinde açılan işletmelerde yerlilerin istihdam edilmesi hem siyasi hem toplumsal ilişkilerin ilerleme kaydetmesini de sağlar. Yani maddi kapasitenin sosyal anlamı bu şekilde izah edilebilir.

Tarihsel birikime önem veren konstrüktivizm, devletlerin de kişilere benzer şekilde karşılıklı münasebetlerden oluşan tarihsel kimliklerinin, ülkelerinin hedef ve menfaatlerini belirlediğini düşünür.[53] Bu açıdan Osmanlı'nın kolonyal döneme kadar Afrika halklarıyla temas halinde olması ve iyi ilişkiler geliştirmesinin öneminin vurgulanmasını sağlar. Bu tarihsel bağ neticesinde, Afrika'da halklar ve siyasi mekanizmalar Türkiye'ye olumlu yaklaşmakta ve bu durum ilişkilerin gelişmesinin hızlanmasını sağlamaktadır.

Türkiye'nin Afrika açılımı ve ilişkilerin ilerleyen süreçte sürekli olarak ivme kazanması, konstrüktivizmin kimlik ve çıkarların zaman içerisinde değişmesi hususunda ortaya koyduğu fikirlerle örtüşmektedir.

---

[52] Wendt, "Anarchy is What States Make of it…, **agm** :391-425; Boztaş, **agm**:141.
[53] Kardaş, **agm**:133.

Gerek kolonyal dönemde gerekse sonrasında, Batılı devletlerin takip ettiği sömürgeci politikaların tam aksi bir rota izlemiş olan Türkiye, kazancın karşılıklı olması gerektiğini düşünmektedir. İnsani unsurları önceleyen ve herhangi bir sömürü amacı taşımayan Türkiye, bu anlamda kıta ülkelerine ve halklarına yardımlarını karşılıksız olarak yürütmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 2002 yılından itibaren izlemeye başladığı çok boyutlu dış politika; güvenlik meseleleri dışındaki kültürel ve ekonomik ilişkileri de öncelikli hale gelmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin ticaret hacmi AB ve Ortadoğu ülkeler ile olduğu gibi Afrika kıtası ile de artış yaşamıştır.[54] Geliştirilen ekonomik ve siyasi ilişkiler Türkiye-Afrika arasındaki bağları oldukça güçlendirmiştir.

Türkiye'nin devlet nezdinde başlattığı girişimler etkisini daha sonra hissettirmeye başlamış böylece Türkiye dış politikadaki atılımlarının meyvesini zaman içerisinde almıştır. Afrikalı ülkeler tarafından 2002 yılında "en güçlü dostlar" statüsüne layık görülmüş olan Türkiye, 2005 yılında da Afrika Birliği'nde gözlemci üye statüsünü kazanmıştır. Afrika Birliği, Ocak 2008'de Türkiye'yi "stratejik ortak" ilan etmiş, ardından Türkiye, Afrika Kalkınma Bankası'na üye seçilmiştir. Tüm bunların yanı sıra, Afrika ülkelerinin destekleri sayesinde Türkiye 2009-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyesi olmuştur. Bu sayede Afrika ile ilişkilerini daha fazla geliştirme fırsatı yakalamıştır.[55]

Ayrıca "Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)", 2005 yılında Abuja'daki (Nijerya) Türk Büyükelçiliği'ni akredite etmiştir. 2008'de Türkiye-Afrika Devlet ve Hükümet Başkanları Zirve Toplantısı'nda hükümetler arası iş birliği, ticaret ve yatırım, tarım, kırsal kalkınma, su kaynaklarının yönetimi, sağlık, barış ve güvenlik, enerji, turizm, eğitim, medya vs. gibi alanlarda iş birliği gelişmiştir.[56] Türkiye 2008'de "Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (IGAD) Uluslararası Ortaklar Forumu'na" üye olmuştur. "Doğu Afrika Devletler Topluluğu (EAC)", 2010 yılında Darüsselam'da (Tanzanya) bulunan Türk Büyükelçiliği'ni akredite etmiştir.[57]

---

[54] Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", **Insight Turkey**, c.10, Nr.1(2008):82.

[55] Ufuk Tepebaş, "Türkiye'nin Afrika Açılımı ve Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi", 2010 http://www.tasamafrika.org/index.php/tr/arsiv/makaleler/251-tuerkiyenin-afrika-aclm-ve-tuerkiye-afrika--birlii-zirvesi.html [25.02.2011] akt: Boztaş, **agm**:148.

[56] Numan Hazar, **Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri** (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları:2011), 216.

[57] **Age**, 35.

Türkiye'nin farklı Afrika organizasyonlarının bir parçası olması ve uluslararası toplantılar yaparak "anahtar oyuncu" olma isteği, yeni Türk dış politikasının ritmik diplomasisinin özünü oluşturmaktadır. Türkiye, bu prensibe dayanan Afrika ülkeleri ile benzer ilişkiler kurmaya karar vermiştir. Bu aşamada daha verimli sonuçlar alabilmek için daha önceleri izlenmiş olduğu faydacı ve manipülatif politikaları bir kenara koyarak, daha liberal ve demokratik sistemlere dayalı ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Bu açıdan konstrüktivizmin temel yaklaşımları bakımından 2005 yılının Türk hükümeti tarafından "Afrika Yılı" ilan edilmesi bu konuda adeta bir dönüm noktası olmuştur. Sonraki aşamada Türkiye'nin Afrika ile münasebetleri özelikle sosyal açıdan hız kazanmış ve iki tarafın halkları düzeylerinde birtakım yakınlaşmalar meydana gelmeye başlamıştır.[58]

Stephen M. Walt (1998) konstrüktivizmin, fikirlerin devlet davranışları üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Ayrıca devletlerin çıkarlarını ve kimliklerini tarihsel sürecin bir ürünü olarak açıklamıştır. Benzer çizgide Alexander Wendt (1992),[59] "Kimlikler çıkarların temelidir" fikrini ortaya atmıştır. Aktörlerin toplumsal bağlamdan bağımsız olarak taşıdıkları "portföy" çıkarları yoktur; bunun yerine, durumlarını tanımlama sürecindeki çıkarlarını belirler".[60]

Andrew Heywood (2011) ise Global Politics isimli kitabında, konstrüktivizmin, insanların kimlik duygusu, farklı menfaatler, inançları ve varsayımları ile biçimlendirildiğini savunmuştur. Buna göre uluslar; öznel kimlikler, belirli gelenek, değerler ve duygular tarafından şekillendirilirler.[61] Bu bakış açısıyla Savaş Genç ve Oğuzhan Tekin (2014)[62], Türkiye-Afrika ilişkilerine konstrüktivist perspektiften bir açıklama getirmişler, bu açıklamalarında ulusal kimlik ve kültürün dış politika tercihlerini oluşturmada etkili olduğunu belirtmişlerdir. Her iki yazara göre; uluslararası sistemi yeniden yapılandıran toplumsal normlar, konstrüktivizm kuramında belirleyici faktördür. Türkiye'nin uluslararası sistemdeki rolü, hükümet

[58] Ahmet Kavas, "Türkiye-Afrika İlişkileri: Bin Yılı Aşan Dostluk Köprüsü", 2010 http://www.tasamafrika.org/index.php/tr/arsiv/makaleler/233-tuerkiye-afrika-likileri-bin-yl-aan-dostluk-koepruesue.html [25.12.2010] Boztaş, **agm**:148.
[59] Walt, "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya…", **agm**:40.
[60] Wendt, "Anarchy Is What States Make of It…" **agm**:398.
[61] Andrew Heywood, **Global Politics** (Palgrave Macmillan, 2011), 72-73.
[62] Savaş Genç, Oğuzhan Tekin, "Turkey's Increased Engagement in Africa: The Potential, Limits, and Future Perspective of Relations." **European Journal of Economic and Political Studies,** 7(1), (2014) :87–113.

değişiklikleriyle yeni bir şekil almış, bu durum Türk-Afrika ilişkilerini ve bölgeye yönelik Türk dış politikasında etkilemiştir.[63]

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmiş olması ve dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, hükümetinin tüm eylemlerini çeşitli söylemlerle destekleyerek kimlik ve algı inşası odaklı çalışması dikkate değerdir. Bu şekilde Türkiye tarafından maddi unsurların yanında manevi unsurlara da önem verilmiştir. Maddi unsurların varlığı yadsınamaz bir gerçek olmakla birlikte ikincil olduğu dikkat çekmektedir ki, zaten konstrüktivist yaklaşımın iddiası da bu noktayla örtüşmektedir.

Sonuç yerine Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik dış politikasını ve kıta ülkeleri ile ilişkilerini, konstrüktivizm teorisi çerçevesinde ele alan bu çalışma, Türkiye'nin insan faktörüne odaklanmış olan Afrika açılımını gerçekleştirirken sadece diplomasi kanalını kullanmadığını ve sivil toplumla beraber hareket ettiğini örnekleriyle beraber ele almıştır. Bu durumu da en yapıcı ve verimli surette konstrüktivizm kuramı açıklayabilir.

Konstrüktivizm sosyal bilimler içerinde önemli bir yere sahiptir ve salt bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak kabul edilmemektedir.[64] Aynı zamanda disiplinler arası çalışma malzemesi sunarken kendi içerisinde de birçok farklı yorum barındırmaktadır.

Şu an gelinen noktaya dair bir değerlendirme gerçekleştirecek olduğumuzda Türkiye, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini daha ileri boyutlara taşıma potansiyeline sahiptir. Nitekim Türkiye'nin Osmanlı döneminden kalan tarihsel mirası ve imajı, Afrikalıların Türkiye'ye yakınlık duymasını sağlamaktadır. Bu durum Türkiye'ye kıtayla ilişkileri noktasında diğer devletlere göre büyük bir avantaj sağlamaktadır. Doğru hamlelerle birlikte siyasi farklılıklar mesele haline getirilmeden iyi ilişkiler geliştirilebilir. Nihayetinde, dikkate almış olduğumuz konstrüktivizm teorisi çerçevesinde aktörler, birbirlerini tanımlama şekillerine dikkat ederek kimlikleri çerçevesinde örülen duvarları aşmayı hedeflerler. Türkiye'nin de bu yaklaşım dahilinde hareket etmeye ihtiyacı vardır.

[63] **Agm**: 90-91.
[64] Wendt, **Social Theory of International Politics…**, **age**,7-193.

3. DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE- AFRİKA İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihsel boyutu, Osmanlı-Afrika ilişkileri de dikkate alınarak açıklanmaya çalışılacaktır. Söz konusu dönemleri dört ana başlık altında incelersek; Osmanlı dönemi, Cumhuriyet Türkiye'si, Soğuk Savaş sonrası dönemden bahsedilerek günümüzde Adalet ve Kalkınma Partisi dönemine kadar Türkiye- Afrika ilişkileri ele alınacaktır.

3.1. Osmanlı Dönemi Türk-Afrika İlişkileri

Bu bölümde, Afrika uzmanı Prof.Dr. Ahmet Kavas'ın ifadesiyle, Afrika'da tam dört asırdır süren Osmanlı Devleti hâkimiyeti,[65] 1517 yılında Osmanlı ile Memlükler arasında gerçekleşen Ridaniye Savaşı'nı, Yavuz Sultan Selim'in kazanması ile başlayan ve Osmanlı'nın Afrika'daki son toprağı Trablusgarp'ın, 1911 yılında İtalyanlar tarafından işgaline kadar geçen dönemde Osmanlı Devleti'nin; Afrika kıtasındaki faaliyetleri ve kıta ülkeleriyle ile ilişkileri incelenecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Afrika kıtasına yönelik ilgisi, 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim döneminde başlamıştır. 1517 yılında Mısır'ın alınmasıyla kıtanın kuzeyinde başlamış olan Osmanlı hâkimiyeti, 20. yüzyılın başlarına kadar devam etmiş ve Osmanlı Devleti, Afrika kıtasını sömürgeci devletlerin faaliyetlerinden uzun yıllar boyunca korumayı başarmıştır. Aslında Türkiye'nin kıta ile olan münasebetleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'yı hâkimiyet altına almasından çok daha eski tarihlere dayanmaktadır, Tolunoğulları'nın 868 yılında Mısır'da devlet kurmasıyla başlayan bu ilişkiler, Kuzey Afrika'da sırayla; İhşidiler, Eyyubiler ve Memlüklerin kurdukları devletler ile devam etmiştir. 1517 yılında Memlüklerin, Osmanlı İmparatorluğu tarafından yıkılması ile birlikte Osmanlı Devleti- Afrika ilişkileri fiilen başlamıştır.

[65] Ahmet Kavas, **Osmanlı-Afrika İlişkileri** (İstanbul: Kitabevi, 2011),10.

Abbasilerin güvenliğin sağlanması maksadıyla Mısır ve civarında görevlendirdiği Türkler, zamanla güç kazanmış ve kendi hakimiyet alanlarını kurmuşlardır.[66] Türklerin Afrika'da kurmuş oldukları ilk devlet, bugünkü Mısır'ın tamamı ile Libya topraklarının önemli bir kısmında hakimiyet sağlamış olan Tolunoğulları (868-905)'dır. Tolunoğulları yöneticilerinin Türk, halkın ise Arap olduğu bir Türk devletidir. Türkler, Afrika'da ilk siyasi oluşumlarını Mısır ve civarında Tolunoğulları Devleti ile birlikte balatmışlar ve en geniş hakimiyet alanlarına Osmanlı İmparatorluğu döneminde ulaşmışlardır. Afrika kıtasında kurulan ikinci Türk devleti ise Abbasi halifesi olan Raz-i Billah'ın 935 yılında Muhammed bin Tuğcu'yu, Mısır valisi tayin etmesiyle birlikte kurulan İhşidiler Devleti'dir.

Tolunoğluları ile hemen hemen aynı topraklar üzerinde hâkimiyet sağlayan İhşidler, bir Türk hanedanıdır. Tolunoğulları, Afrika üzerinde 34 yıl gibi kısa bir süre hüküm sürmüştür. 969 yılında Fas civarında kurulan ve Mısır'a doğru hâkimiyet sağlayan Fatımiler dönemi bir süre devam etmiş söz konusu dönem içerisinde Türkler, Fatımi ordusunda askeri güç olarak önemli görevler üstlenmişlerdir. Daha sonra 1171 yılında Selahaddin Eyyübi'nin Fatımilere son vererek kurduğu Eyyübi Devleti (1171-1250), Mısır ve Kuzey Afrika'da kurulan diğer bir Türk Devleti örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Eyyubiler, bugünkü Yemen, Filistin, Suriye, Kuzey Sudan ve Mısır'da hâkimiyet sağlayarak, Kuzey Afrika'nın tamamı üzerinde hâkim güç haline gelmişlerdir. Zaman içerisinde yönetimi elinde tutamaz hale gelen Eyyubiler, Memlüklerin tesiri altına girmeye başlamışlar ve 1250 yılında Mısır üzerindeki Eyyubi hâkimiyeti sona ermiştir.

1250 yılında Eyyubilerin son Sultanı olan Turan Şah'ın ölümü ile birlikte tahta çıkan Şecerüddür'ün Eyyubi ordu komutanlarından İzzettin Aybek'le evlenmesiyle birlikte, Memluk hanedanı Eyyubi ülkesinde yönetimi ele almış ve Memlüklar dönemi başlamıştır. Bugünkü Libya ve Sudan topraklarını kapsayan ve yaklaşık üç asır sürmüş olan Memluk devleti, 1517 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile girdiği savaşı kaybetmiş ve yıkılmıştır.[67]

---

[66] M.Sefettin Erol, A. Said Altın, "Türk Dış Politikasında Afrika: Osmanlı Mirası üzerine Ortak Gelecek Etkinlik Arayışları", **Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları: Temel Faktörler, Kavramlar, Aktörler, Süreç ve Gelişmeler**, eds. Mehmet Sefettin Erol ve Ertan Efegil (Ankara: Barış Kitabevi, 2012): 228.

[67] Ahmet Kavas, "Afrika'da Türklerin Hâkimiyeti ve Kurdukları Devletler", **Osmanlı-Afrika İlişkileri** (İstanbul: Kitabevi, 2011), 30.

Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) Osmanlı Devleti, doğudaki hudutlarının güvenliğini sağlamak için Safavi Devleti üzerine yürümüş ve Safevileri yenilgiye uğrattıktan sonra güneyde Memluklere karşı bir mücadeleye başlamıştır. 1517 Ridaniye Savaşı ile Osmanlı İmparatorluğu, Memlük Devleti'nin Mısır ve civarındaki egemenliğine son vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Memlukleri yenilgiye uğrattıktan sonra bu sayede topraklarını Kuzey Afrika'ya kadar genişletmiş ve Afrika'nın diğer bölgelerine yönelik fetih hareketlerine başlamıştır.[68]

1517'de Osmanlı'nın Mısır'daki Memluk hâkimiyetine son vermesi ile birlikte aynı zamanda Abbasi Halifesi'nden "hilafet" makamını da almış ve böylelikle Osmanlı İmparatorluğu, İslam âleminin lideri haline gelmiştir. İslam Hilafet makamının lideri konumundaki Osmanlı İmparatorluğu, Afrika kıtasındaki diğer Müslüman topluluklarla kurduğu ilişkilerle de Afrika kıtası dahilinde önemli bir rol oynamıştır.

Afrika'da, Osmanlı Devleti için önemli bir diğer coğrafya ise, Garp Ocakları olarak adlandırılan Kuzey Afrika'daki Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletleridir. Osmanlı Devleti'nin bu ocaklar üzerindeki hâkimiyeti, 16. yüzyılda Türk denizcileri Barbaros Hayrettin Paşa, Oruç Reis ve Turgut Reislerin Kuzey Afrika'daki fetih hareketleri ile başlamıştır. Barbaros Hayrettin Paşa, 1529 yılında Cezayir'i ve 1534'te ise Tunus'u Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dahil etmiş, 1551 yılında ise Sinan Paşa ve Turgut Reis, Trablusgarp'ı ele geçirerek Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki hakimiyetini oldukça geniş bir alana yaymışlardır. Böylelikle Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'a "Garp Ocakları" ismi verilmiş ve 1587 yılına kadar Garp Ocakları bir beylerbeyi tarafından yönetilmiştir.[69] Söz konusu üç bölge özerk bir yapı ile yönetilmiş olup kendilerine ait idari ve adli makamların yanı sıra donanmaları ve hazineleri de mevcuttu.

Garp Ocakları'nın Osmanlı İmparatorluğu için önemine değinmek gerekirse, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan söz konusu bölgeler, Sahra'nın güneyinden gelen ticari malların Avrupa'ya ulaştırılmasında liman görevini üstlenmiş ve bu sayede bölge önemli bir ekonomik merkez halini almıştır. Ayrıca Garp Ocakları, Osmanlı İmparatorlığı için Avrupalı devletlerin saldırılarına karşı bir ön karakol vazifesi de

[68] Soyalp Tamçelik, Nebahat Başıbüyük, "Osmanlı Devleti'nin Afrika Kıtasıyla olan İlişkileri ve Siyasal Gelişimin Tarihi (1517-1918)", **Küresel Politikada Yükselen Afrika,** ed. Soyalp Tamçelik (Ankara: Gazi Kitabevi, Kasım 2014):163.
[69] **Agm** :170-171.

üstlenmiştir. Böylelikle Garp Ocakları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki hâkimiyetinin pekiştirilmesi noktasında önemli bir stratejik mevkii olarak değerlendirilmelidir.[70]

Garp Ocakları'nın diğer bir önemine değinmek gerekirse, Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak'ın röportajında ifade ettiği üzere, Kuzey Afrika'yı yeniden Hıristiyanlaştırmak maksadıyla faaliyette bulunan "Reconquisita", Haçlı Seferleri'nin İber Yarımadası ve Kuzey Afrika ile ilgili olan bölümüdür.[71]

Garp Ocakları'nın en önemli bölümünden birisi olan Trablusgarp'ın, Osmanlı topraklarına dahil edilmesiyle birlikte Trablusgarp belirli bir süre içerisinde, Cezayir ve Tunus ile birlikte yönetildikten sonra ayrı bir eyalet haline getirilmiş ve bu şekilde yönetilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından Trablusgarp'ın fethedilmesi karşılığında Trablusgarp Beylerbeyliği de Turgut Reis'e vaat edildiği halde, Sinan Paşa'nın girişimleri ve müdahalesi ile Trablusgarp Beylerbeyliği Enderun Ağalarından Murad Ağa'ya verilmiştir. Turgut Reis ancak Murad Ağa'nın ölümünden sonra 1556 yılında Trablusgarp Beylerbeyi olabilmiştir.[72] Osmanlı İmparatorluğu, Trablusgarp Eyaleti'ni, Afrika kıtasındaki hâkimiyeti mevcut olan diğer eyaletleri gibi salyane sistemi ile yönetmiştir.

1574 yılında Tunus'un kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte Kuzey Afrika'da Fas toprakları hariç olmak üzere Kuzey Afrika'nın diğer bölgelerin tamamı Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Prof. Dr. Kavas'ın da ifade ettiği gibi, "Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Afrika'da Libya, Tunus ve Cezayir üzerine kurduğu hâkimiyet Akdeniz'in bir Türk gölü haline gelmesine sebep olmuştur".[73]

16. yüzyıl içerisinde günümüzde Fas olarak bilinen bölge ise doğrudan Osmanlı hâkimiyetine girmemiş olsa da Osmanlı İmparatorluğu, Fas Sultanlığının iç siyasetinde etkili olmuştur.

---

[70] Âdem Akkaya, "Türk Dış Politikasında Afrika ve Afrika Kıtası ve 1998 Afrika Açılım Eylem Planıyla Başlayan Yeni Dönem Analizi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012), 15.

[71] "Afrika'ya vurulan Osmanlı mührü", "http://www.haber7.com/roportaj/haber/1180268-afrikaya-vurulan-osmanli-muhru,14.07.2014 [06 Ocak 2017].

[72] Cihan Yemişçi, "Turgut Reisin Kısa Özgeçmişi", I. Turgut Reis Türk Denizcilik Sempozyumu,27-28 Mayıs 2011, Turgutreis, Bodrum.

[73] Kavas, **Osmanlı-Afrika İlişkileri…**, **age**, 3.bs., 5.

Fas Sultanlığı dönem içerisinde merkezinde Fas ve Marakeş'in bulunduğu aynı hanedana mensup iki farklı sultanlığa bölünmüştür. Merakeş müstakil durumunu korurken, Fas ise Osmanlı Devleti'yle yakınlaşmıştır. Fas Sultanları tahta çıkarken zaman zaman Osmanlı'dan onay alarak yönetimlerini meşru bir hale getirmek istemişlerdir.[74] Böylece Osmanlı İmparatorluğu, Fas'la olan ilişkilerini özelikle Kuzey Afrika eyaletleri üzerinden yürütmüş ve hilafetin de siyasi nüfuz gücünü Kuzey Afrika üzerinde oldukça etkin bir şekilde kullanmıştır.

Genç nesil Afrika uzmanlarından Muhammed Tandoğan'ın belirttiği üzere, Fas Sultanlığı ile Osmanlı arasındaki ilişkiler; Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlamış olmakla birlikte birkaç istisna menfi durum dışında iyi niyet elçilerinin ve karşılıklı hediyelerin gönderilmesi şeklinde devam etmiştir.[75]

Avrupalı devletlerin, 19. yüzyılda hız kazandırdığı sömürgecilik hareketlerinden geri kalmak istemeyen Fransa, 1830 yılında Cezayir'i ele geçirmiş ve daha sonra da 1881 yılında Tunus'u işgal etmiştir. Fransızlar, Tunus'a yerleştikten sonra Tunus Beyi Mehmet Sadık Paşa'ya, Tunus topraklarını Fransız himayesine bırakan Bardo Antlaşması'nı imzalatmışlardır. 1856'da imzalanan Paris Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü garanti ettiğinden dolayı Osmanlı, söz konusu anlaşmaya dayanarak Tunus'un işgalini geçersiz kılmak üzere Avrupalı Devletler nezdinde çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Fakat söz konusu girişimlerden herhangi bir sonuç alınamamıştır.[76] Böylece Osmanlı İmparatorluğu, 1881 yılında Tunus'un Fransızlar tarafından işgal edilmesiyle birlikte Cezayir'den sonra Kuzey Afrika'daki ikinci eyaletini de kaybetmek zorunda kalmıştır.

Fransızları Mısır'dan çıkarmak için Osmanlı ordusunun, askerî birliğinin komutan yardımcısı olarak Mısır'a gönderilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın, Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihi içerisinde çok önemli bir yeri vardır. Fransız işgali sonrasında, Mısır'da ortaya çıkan otorite boşluğunu çok iyi değerlendiren Mehmet Ali Paşa, Mısır halkının da desteğini sağlayarak buradaki idareyi ele almıştır. Mehmet Ali Paşa, Osmanlı yönetimi tarafından; Mısır'da düzenli vergi toplanılması ve Hicaz bölgesini

[74] **Age**, 5.
[75] Muhammed Tandoğan, **Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922), Türk Tarih Kurumu** (Ankara: 2013),59.
[76] Fahir Armaoğlu, **XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914,** 4.bs.(İstanbul: Alkım Yayınları, 2007),357.

eline geçiren Vahhabileri etkisiz kılması koşuluyla, 1805'te Mısır'a vali olarak tayin edilmiştir.[77]

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valisi olması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Mısır'da kesin hâkimiyet ve otorite sağlayacak olması beklenilse de zaman içerisinde Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlılar için bir tehdit oluşturduğu görülmektedir. Mısır'da, Osmanlı İmparatorluğu adına hâkimiyet tesis eden Kavalalı, Mısır'da güçlü bir siyasi yönetim oluşturmuş ve söz konusu faaliyetleri askeri olarak uyguladıkları politikalarla güçlendirerek zaman içerisinde Mısır'da kendi hanedanlığını kurmuştur. Mehmet Ali Paşa, 1818'de Hicaz'daki Vahhabi ayaklanmasını bastırdıktan sonra güç ve kudretini İslam dünyasında da artırmış söz konusu gelişmeler üzerine Osmanlı İmparatorluğu kendisini, Mısır Valisi'nin yanı sıra Hicaz ve Habeş valisi olarak da görevlendirmiştir. 1822'de Sudan topraklarını tamamen ele geçiren Mehmet Ali Paşa, Mısır'da da ciddi bir hâkimiyet tesis etmeye başlamıştır.[78]

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır ve Sudan'da hâkimiyetini güçlendirdikten sonraki gelişmelerin gösterdiği durum; Osmanlı Devleti'nin Mısır eyaletinin kontrolünü elinde tutmakta zorlandığını ayrıca söz konusu bölgelerde merkezi otoritenin giderek azaldığını ve dış müdahalelere karşı adeta savunmasız kalındığının bir göstergesidir. Mısır ve Sudan üzerinde gittikçe otoritesini sağlamlaştırmış ve kendi kurduğu siyasi düzeni pekiştirmiş olan Mehmet Ali Paşa'nın ise otoritesini güçlendirdiği söz konusu dönem içerisinde; Osmanlı Devleti tam aksine ciddi olarak iç ve dış sorunlar yaşamaktaydı. Osmanlı sınırları içerisinde Avurupalı devletlerin desteğiyle azınlıklar çeşitli isyanlara kalkışıyor ve Osmanlı söz konusu isyanları bastırmakta oldukça güçlük çekiyordu. Osmanlı, isyanlarla tek başına mücadele edemiyor ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan söz konusu isyanları bastırmak için yardımlar isteniyordu. Fakat söz konusu yardım taleplerine karşılık verilmemesi hem de Mehmet Ali Paşa'nın adeta bağımsız bir devlet gibi yönettiği Mısır'da hâkimiyetini devam ettirmesi, Osmanlı ile Mehmet Ali Paşa arasında çeşitli siyasi çekişmelere sebebiyet vermiştir.

Gittikçe artan bu çekişmeler sonucunda, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Mısır valiliği görevinden alınacağını ve üzerine asker gönderileceğini düşünen Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı isyana kalkışmış ve kurduğu ordu Anadolu'nun

[77] **Age**,196.
[78] Şinasi Altındağ, "Mehmet Ali Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, c.VII (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988):567.

içlerine kadar ilerlemeyi başarmıştır. Söz konusu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olmaktan çıkarak bölgede stratejik çıkarları bulunan Avrupalı devletler de olayları fırsat bilerek doğrudan müdahil olmuşlardır. 1831 yılında başlayan Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı, 1841 yılında Avrupalı devletlerin siyaseten Osmanlı'nın yanında yer almasıyla sona ermiş ve Mehmet Ali Paşa da en nihayatinde Osmanlı'ya bağlılığını bildirmiştir.

Söz konusu isyanların sonucunda, bölgede tekrardan bir Osmanlı hâkimiyeti sağlanmış gibi görünse de Mısır, artık fiili olarak Osmanlı Devleti'nin hükmetme gücünün olmadığı bir bölge haline gelmiştir. Avrupalı devletler de -özellikle İngilizler ve Fransızlar- Mısır'ın iç işlerine karışmaktan ve bölgeyi karıştırmaktan geri durmamışlardır. 1830 yılında Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesiyle ve 1831 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanının da etkisiyle Kuzey Afrika bölgesinde hâkimiyetinin iyice zayıfladığının farkına varan Osmanlı Padişahı II. Mahmut, 1838 yılında Trablusgarp'a bir donanma göndermiş ve Trablusgarp'ta Karamanlı Hanedanı'nın hâkimiyetine son vererek söz konusu eyaleti doğrudan merkeze bağlamıştır. II. Mahmut aynı siyaseti, Tunus'ta da Hüseyni ailesinin yönetimine son vererek, Tunus'u merkeze bağlı bir eyalet haline getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda, Osmanlı yönetimi, 1836 ve 1837 yıllarında iki defa Tunus'a donanma göndermek için harekete geçmiştir. Ancak her iki seferde de Fransa, Cezayir'in güvenliğini sağlamak ve Tunus'taki statükonun değişmesine izin vermeyerek, gerekirse güç kullanmaktan çekinmeyeceğini belirterek Osmanlı İmparatorluğu'nun söz konusu teşebbüsleri akim kalmıştır.[79]1864 tarihli Vilayet Nizamnamesiyle Trablusgarp Eyaleti, Osmanlı idari taksimatındaki yerini alarak yalnızca bir vilayet olarak dikkat çekmeye başlamıştır. Böylece Trablusgarp, 1911'deki İtalyan işgaline kadar doğrudan İstanbul'a bağlanarak yönetilmiştir.

Trablusgarp'ın Osmanlı Devleti için önemi donanma gücünün var olmasıydı. Özelikle korsanlık ve ganimet faaliyetleri, Trablusgarp için de ciddi bir gelir kaynağı olmuştur. Ayrıca Trablusgarp, Türk denizcilerinin Cezayir ve Tunus'tan sonra üçüncü olarak korsanlık faaliyeti merkezi haline gelmiştir.[80] Trablusgarp bölgesinin diğer bir önemli

[79]Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahrada Türk-Fransız Rekabeti (1885-1911)** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,1995),15.

[80] Gürkan Doğan, Bülent Durgun, "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", **Süleyman Demiral Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.15 (2012):63.

gelir kaynağı da Trablusgarp'ın güney sınırlarından geçen Sahra ticaretinden elde edilen gelir ve kazançlardır. Bu nedenle de eyaletin sınırlarında önemli güzergâhlar üzerinde bulunan yerleşim yerlerine, kaymakamlar ve çeşitli memurlar gönderilmiştir.[81]

Zaman içerisinde İngiltere ve Fransa'nın da desteğini alan İtalyanlar; Eylül 1911'de, Osmanlı Devleti'nin asker ve memurlarının Trablusgarp'taki yabancılara kötü davrandığı gerekçesiyle, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiş ve Trablusgarp'ı işgale başlamıştır. Osmanlı Devleti ise işgale doğrudan karşı koyamamakla birlikte, İtalya'ya karşı siyasi baskı yollarına başvurmuştur. İtalya ise buna karşılık tepki olarak Rodos ve On iki Ada'yı işgal etmiştir. Bu esnada Balkanlardaki ulusların bir araya gelerek Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmesiyle birlikte Osmanlı, İtalya ile 18 Ekim 1912'de Uşi (Ouchy) Barış Anlaşmasını imzalayarak Trablusgarp'ı İtalyan'lara bırakmak zorunda kalmıştır. Bu şekilde bölgeden çekilerek egemenliğini kaybetmiştir.[82]

Uşi Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte böylece Kuzey Afrika'da, yaklaşık dört asır süren Osmanlı hâkimiyetinin, Osmanlı Padişahı'nın uhdesinde bulunan halifeliğin dini ve siyasi nüfuzunun dışında, bölge üzerinde herhangi bir etkinliği kalmamıştır. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları'na kadar olan süreçte çeşitli şekiller de bölgeye olan ilgisini sürdürmeye çalışmış; Osmanlı subay ve memurlarını bölgeye göndererek, Trablusgarp direnişi örneğinde olduğu gibi, Avrupalı emperyalist güçlere karşı yerli halkı örgütlemeye çalışmıştır.[83]

Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika kıtasındaki varlığı yalnızca Kuzey Afrika ile sınırlı kalmamış, "Kızıldeniz ve Hint Okyanusu kıyılarının" kontrol altına almak amacıyla Portekizlilere karşı yapılan mücadeleler, 1555 yılında Habeş Eyaleti'nin tesisinin ardından 1876 da Hatt-ı İstiva Müdürlüğü'nün kurulmasıyla kıtanın güney ve doğu bölgesinde de oldukça etkin bir hâle gelmiştir. Habeş Eyaleti ve Hatt-ı İstiva Müdürlüğü Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinin Afrika'da ne kadar uzak bölgere yayıldığının açık bir göstergesidir.[84]

---

[81] Kavas, **Osmanlı-Afrika İlişkileri… age**.., 47.
[82] Tandoğan, **age**,17.
[83] Soyalp Tamçelik, Nebahat Başıbüyük, **agm:**163.
[84] Hatice Uğur, **Osmanlı Afrika'sında bir Sultanlık: Zanzibar** (İstanbul: Küre Yayınları, 2005),1.

Osmanlı Devleti, 1517 yılında Memluk Devletini son verdikten sonra Mısır ve Memluk hakimiyeti altındaki Kızıldeniz kıyılarını ele geçirmiş, böylelikle Memluklerin, Portekizlilerle karşı yürüttüğü askeri mücadeleye Osmanlı Devleti'de dahil olmuştur.[85] Portekiz'in Hindistan'ın batısı ve Afrika'nın doğu kıyılarında tek hâkim olması ve kutsal toprakları için bir tehlike oluşturması, Osmanlı Devleti için bir rahatsızlık meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti, 1538 yılında Portekizleri Hint Okyanusu'ndan uzaklaştırmak için çeşitli seferler düzenlemiştir. Bu sayede, Kızıldeniz'in güvenliği sağlanmak ve Akdeniz Limanlarındaki ticareti tekrardan canlandırmak istemiştir.

Osmanlı Devleti tarafından Portekizlilere karşı düzenlenen söz konusu seferler, Aden ve Arap yarımadasındaki bazı şehirlerin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı düzenlediği seferler sonucunda, Portekizlerin Hint Okyanusu üzerindeki gücünü kırmayı başaramamış ve dolayısıyla Portekizliler Osmanlılar yüzünden istenen sonuçları alamamışlardır. Ancak bu seferlerin yapılmasından bir süre sonra, 1555 yılında Afrika'nın doğu sahillerinde bugünkü Somali, Erite ve Cibuti devletlerinin topraklarını, Sudan kıyıları ve Etiyopya'nın bir kısmının dahil olduğu toprakları kapsayan Habeş Eyaleti Osmanlı tarafından kurulmuştur.

Osmanlı Devleti için Habeşistan topraklarını önemli kılan çeşitli sebepler vardır. Bu sebepler, Habeşistan bölgesinin stratejik konumu itibariyle doğu ticaretinde önemli bir konuma sahip olması, ayrıca zengin altın ve gümüş madenlerine sahip olmasıdır.[86] Avrupa'da 1700'lü yıllarda meydana gelen kıymetli maden krizinin yanı sıra, Amerika'dan gelen kaynakların İspanyollar tarafından tutulması, Portekizlileri doğrudan Afrika'ya yönlendirmiştir. Habeş topraklarının büyük miktardaki altını, Osmanlılara tedarik edebileceği, Osmanlı idarecileri tarafından belirtilmekteydi. Bunun yanında, Hint Okyanusu'nda Portekiz üstünlüğüne son vermek için gönderilen Osmanlı donanmaları başarısız olmuştu. Söz konusu durumu telafi etmek amacıyla hareket eden Osmanlı Devleti, Doğu Afrika'da ve Hint Okyanusu sahillerinde olan Habeşistan'da egemenlik kurarak bu noktalardaki ticarette ve ticaret yollarında söz

[85] Ertuğrul Önalp, "Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 Yılındaki Hindistan Seferi", dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1156/13605.pdf [20.12.2012]:197'den aktaran Soyalp Tamçelik, **agm**:178.

[86] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde… age**,120.

sahibi olabilmeyi amaçlamışlardır.[87]Osmanlı Devleti'nin, Habeşistan'ı fethedişinin ardında temel ekonomik sebeplerin yanı sıra bölgede bulunan Habeş Müslümanlarının, Portekiz ile işbirliği içinde olan Hristiyan Habeşistan krallığı tarafından rahatsız edilmesi ve Osmanlı Devleti'nin buradaki Müslümanların güvenliğini düşünerek hareket etmesi yatmaktadır. Osmanlı söz konusu amaçlar doğrultusunda 1554 yılında Portekizlere karşı harekete geçerek Habeşistan'a yönelik bir sefer düzenlemiştir.[88]

Mısır topraklarının 1517 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından fethedilmesinden sonra Osmanlı ordusu, Sudan üzerine çeşitli keşif harekâtları da düzenlemiştir. Baharat Yolu'nun denetimini ele geçirmek isteyen Osmanlı Devleti, Portekizlileri bölgeden uzaklaştırabilmek amacıyla, 1527 yılında Sudan'ın Sevakin ve Massava limanlarını da kapsayan toprakları ele geçirmiştir.[89]

Mehmet Ali Paşa'nın 19. yüzyılın başında Mısır Valisi olmasıyla başlayan süreç içerisinde Osmanlı Devleti, Afrika'daki en geniş sınırlara ulaşmış olup, bugünkü Sudan ve Güney Sudan'ı hâkimiyeti altına almış hatta Afrika'daki topraklarını 1874-1884 yılları arasında Mısır Hıdivliğinin günümüzde Uganda Cumhuriyeti olarak bilinen bölgeye kadar idaresi altına almasıyla güneye doğru da genişletmiştir.[90] Böylece Hattı-ı İstiva Eyaleti adında Sudan Eyaleti'nin de bağlı olduğu bir vilayet kurulmuş ve yeni bir yönetim birimi tesis etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti kısa bir süreliğine de olsa Afrika kıtası içerisinde Ekvator çizgisine kadar inmiştir.[91]

Doğu Afrika'daki önemli emirliklerden Harar Emirliği, Osmanlı ile derin ilişkilere sahiptir. Müslüman olan Harar Emirliği Osmanlı'nın desteğiyle bölgede güç kazanmıştır. Bölgede bulunan Portekiz destekli Hıristiyan Krallığı ile mücadele etmiş olan Harar Emirliği, bu mücadele sırasında Osmanlı Devleti'nden aldığı ateşli silahlar sayesinde güçlenebilmiştir.[92]Ayrıca Osmanlı'nın bölgedeki Müslümanlara desteği, Hıristiyan Habeş krallarının Avrupalılardan destek almasını da engellemiştir.

---

[87] Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti** (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1996),32-33.
[88] **Age**,32-33.
[89] Yusuf Fadil Hassan, "Sudan Özelinde Türk Afrika İlişkilerinin Bazı Yönleri", Çev. Hasret Dikici Bilgin, **I. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi** (İstanbul: TASAM Yayınları, 2006):286-287.
[90] El-Emir Ömer Tosun, **Tarihü'l-Müdürriyeti'l-Hatti'l-İstivâi'l-Mısriyye: 1869-1889** (Matbaatül-Adl., İskenderiye1335 (1937),56-57.
[91] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde …, age**,142-143.
[92] Tandoğan, **age**, 68.

Osmanlı Devleti, Afrika'da kurduğu eyaletlerin yansıra kıtadaki diğer Müslüman devletlerle ve Müslüman topluluklarla da çeşitli ilişkiler tesis etmiştir. "Biladüs-Sudan" olarak adlandırılan Sahra Çölü'nün güneyindeki bölgede kurulmuş olan Func, Darfur, Bagirmi, Veday, Kânim-Bornu, Kano ve Songay gibi birçok sultanlıkla çeşitli ilişkiler geliştirilmiştir. Günümüzde bu bölgede Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kamerun, Nijer, Nijerya, Mali, Senegal, Burkina Faso, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Togo, Benin, Liberya, Sierra Leone, Fildişi Sahili ve Gana gibi ülkeler bulunmaktadır.[93]

Afrika'nın çeşitli bölgelerinde tesis edilen Osmanlı otoritesi İslam Halifeliğinin de getirdiği misyon ile kıtadaki Müslümanların dini liderliğini de üstlenmiştir. Afrika'nın en güney ucu Cape Town'a maaşı hazineden ödenmek üzere gönderdiği dini âlimler, Osmanlı Devleti'nin kıtadaki faaliyetlerinde Avrupalardan ne kadar farklı olduğunun apaçık bir göstergesidir.

Osmanlı Devleti'nin Sahraaltı Afrika'daki mahalli sultanlıklarla ilişkileri XVI. yüzyılda başlamış olup, Osmanlı Devleti'nin kıtadan çekildiği son dönemine kadar sürmüştür. Afrika'daki Müslümanların tamamına yakını, Osmanlı denetimine girmiş ya da Sudan'daki gibi padişahı halife kabul ederek onun adına hutbe okutmaya başlamışlardır.[94] Bugünkü Kuzey Nijerya, Nijer ve Çad'da hüküm süren Kânim-Bornu Sultanlığı, Padişah III. Murat döneminde Osmanlı Devleti ile dostluk ve ittifak kurarak, 1575 yılında bir savunma anlaşması bile imzalamış hatta buna göre III. Murat, Kânim-Bornu'ya askeri teçhizat ve araçlar göndermiştir. Böylece bölgedeki altın ticaretini koruma altına da almıştır.[95]Aynı zamanda Trablusgarp üzerinden Mali'deki Songay Sultanlığı'nın da İstanbul ile yakın ilişkiler kurduğu da bilinmektedir.[96]

Osmanlı padişahını bir otorite olarak gören ve tüm Müslümanların halifesi olarak kabul eden Afrika'daki sultanlıklar, Osmanlı'ya 1900'lü yıllara kadar bağlılıklarını

[93] Mehmed Muhsin, **Afrika Delili** (Kahire: el-Ferah Ceridesi Matbaası, 1312 (1895),37-79.
[94] Lütfi Şeyban, **Mudejares ve Sefarades Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlıya Göçleri** (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007),78-79.
[95] Mürsel Bayram, "Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika", **Türkiye'nin Dış Politikası Yeni Eğilimleri, Yeni yönetimleri, Yeni Yaklaşımları, ed.** İdris Demir (Bursa: Dora Yayınları, 2014):262.
[96] Zakari Dramanı Issifou, **L'AfrigueNaire Dans les Relations Internationalesau,** 16. Siecle (Paris 1982):14,131,135; Soyalp Tamçelik, Bülent Erdil, "Türkiye'deki Millî Mücadelenin…", **Küresel Politikada …,** ed. Soyalp Tamçelik, **agm**: 68.

sürdürmüşlerdir.[97]Özelikle XIX. yüzyıl içerisinde Afrika'ya yönelik sömürgeci devletlerin faaliyetlerinin artmasıyla birlikte, Müslüman sultanlar ve toplumun önde gelen din alimleri, Osmanlı'ya daha fazla bağlılık göstermişler ve münasebetlerini devam ettirmeye daha fazla ehemmiyet vermişlerdir.[98]Ancak zaman içerisinde sömürgecilik faaliyetlerinin çok güçlü bir hal almış olması Osmanlı'yla Afrikalı Müslümanların işkilerinin kopmasına da sebebiyet vermiştir.

Türk tarihi içerisinde, Afrika üzerinde en geniş yönetimi Osmanlı İmparatorluğu gerçekleştirebilmiştir. Osmanlılar; Mısır, Habeşistan, Cezayir, Trablusgarp ve Tunus eyaletlerini salyâne usulü ile idare etmişler, daha sonra söz konusu bu uygulama, Afrika'daki diğer eyaletlere de yayılmıştır.[99] Merkezden atanan Türk kökenli valiler, son derece geniş yetkilere sahip olmakla birlikte, merkezden uzak olmalarının da etkisiyle zaman zaman bağımsız bir şekilde hareket etmişlerdir.

Afrika'da Osmanlı yöneticilerine bulundukları bölgelerin kalkınması için harcamak üzere merkezden yani İstanbul'dan herhangi bir ödenek gönderilmemekteydi. Osmanlı yönetim sistemi, kendi elde ettikleri gelirlerle bölgeyi idare edip, bayındır hale getirmeyi esas almıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti, hâkimiyet tesis ettiği Afrika'daki eyaletlerinde katı bir merkeziyetçilik uygulamamış söz konusu yönetimlerin kendine bağlılığını sağladıktan sonra isyan halleri dışında yönetimlere de pek müdahale etmemiştir. Yönetimlerin yanı sıra yerli halkın inançlarına, dillerine ve yaşam koşullarına da müdahale edilmemiştir. Bu durum, halkın Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını artırmıştır. Yaklaşık dört asra yakın Osmanlı egemenliği altında bulunan Tunus ve Cezayir'deki mahalli halk örneğinde olduğu gibi, yerli halk Türkçe öğrenmek zorunda bırakılmamış ve bunun doğal sonucu olarak Türkçe halk arasında yaygınlaşmamıştır. Ancak Tunus ve Cezayir'de iki asrı bile bulmayan Fransız egemenliği döneminde Tunus ve Cezayir'de; Fransızca'nın zorunlu hale gelmesi karşılaştırma açısından çok ciddi bir örnektir. Bu politikanın etkileri, günümüzde de açık bir şekilde etkisini hissettirmektedir. Bugün dahi Tunus ve Cezayir'de resmi dil

[97]Ahmet Kavas, "Afrika'da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Kurulamamasında Osmanlı Devleti'nin Rolü", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4070/afrikada_somurgeciligin_xix_yuzyilin_ikinci_yarisina_kadar_kurulamamasinda_osmanli_devletinin_rolu [23.11.2016].

[98] Hatice Uğur, "Afrika Kıtasında Osmanlı Varlığı", http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makaleid=4142 [23.11.2016].

[99] Sevim İl Güler, Hezarfen Hüseyin Efendi, **Telhisü'l-Beyan fi Kavanin-i Al-i Osman** (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998),8-9.

olan Arapça'nın yanı sıra Fransızca da yaygın olarak kullanılmaktadır. Aslında bu durum, Osmanlı Devleti'nin Afrika'da uygulamaya koyduğu politikayı özetler niteliktedir.

Ayrıca Osmanlı Devleti Afrika kıtasını idare ettikleri dönem içerisinde hiçbir zaman yerli halkın dini inanışına karışmamıştır. Hanefi mezhebine mensup olan Osmanlı idaresi, kahir ekseriyeti Maliki ve Şafi olan yerlilerle bu farklılık üzerinde herhangi bir sorun yaşamamıştır. Anadolu'dan gelerek Afrika'ya yerleşen Türkler için Hanefi müftü atanırken, yerli halka kendi mezheplerinin müftüleri gönderilmiştir.[100]

Afrika üzerinde geniş bir nüfuz alanı kuran Osmanlılar, 16. ve 20. yüzyıllar arasında, Fas'tan Somali'ye kadar, şimdi mevcut bulunan on üç devletin (Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Fas, Sudan, Eritre, Cubiti, Somali, Nijer, Çad, Kenya ve Uganda) topraklarını hâkimiyet altına almayı başarmıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde, Afrika'daki Müslüman toplumların birçoğu ya Osmanlı hâkimiyetine girmiş yahut da Osmanlı padişahının halifeliğini kabul ederek onun adına camilerinde hutbe okutmuş, Osmanlı'ya olan bağlılıklarını göstermişlerdir.[101]

18. yüzyılın sonlarından itibaren, Avrupalı devletlerin baskılarıyla gücünü yitirmek zorunda kalan Osmanlı Devleti, dünya siyasetindeki son girişimini Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na katılarak yapmıştır. Osmanlı dönem içerisinde iyice zayıflamış ve Avrupalılar tarafından "hasta adam" olarak nitelendirilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda, İtilaf Devletleri tarafından yenilgiye uğratılan Osmanlı Devleti, bu yenilgiyle birlikte tüm gücünü yitirmiş ve Osmanlı toprakları Avrupalı devletler tarafından paylaşılan Mondros Antlaşması'nı kabul etmek durumunda kalmıştır. Böylelikle, 600 yıldır Anadolu başta olmak üzere Asya, Avrupa ve Afrika kıtasında hüküm süren Osmanlı Devleti, İtilaf devletlerince paylaştırılmıştır.[102]

Sahra-altı Afrika'daki Müslümanların Osmanlı halifesine bağlılık bildirmeleri, Osmanlı-Sahra-altı Afrika ilişkilerinin temel dinamiği olmuştur. Söz konusu bağlılık, Osmanlı'nın yıkılma evreleri olan 20. yüzyılın başına kadar sürmüştür.[103] Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki sınırları, sadece siyası sınırlar olarak kalmayıp aynı zamanda askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan Afrika'nın ortalarına ve en güney ucuna

[100] Hasan Yavuz, "Türkiye'nin Doğu Afrika Siyaseti ve Cibuti İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", **JOIMAR**, c.3, s.2 (2016):1-19.
[101] Kavas, Osmanlı-Afrika İlişkileri, **age**,37.
[102] Akkaya, **age**,39.
[103] Kavas, "Afrika'da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci…", **agm**.

kadar uzanmıştır.[104]Osmanlı Devleti halifeliğin de etkisiyle kıtadaki Müslüman sultanlıklarla ve yerel halkla daima bağlantı içerisinde ve iyi ilişkiler içerisinde olmuştur.

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde Türkiye Afrika'daki ülkelerde münasebetlerini ilerletme ve devamlı hale getirme konusunda birçok avantaja sahiptir. Türklerin tarih boyunca Afrika'da Batı'nınkine benzer bir sömürgeci uygulamasının olmaması, başlı başına bir avantajdır. Afrika'daki hakimiyet alanlarında ve civar sultanlıklarla toplumsal düzeyde temas kurması ve samimi ilişkiler geliştirmesi sayesinde Osmanlı Afrika'nın bir parçası olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu hiçbir zaman sömürgeci bir devlet olmamış, kimliklerin ve inançların muhafaza edilmesini sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından, Türkiye-Afrika ilişkilerinin ilk dönemi kapanmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ilişkilerde yeni bir döneme girmiştir. Bu bağlamda Türkiye-Afrika ilişkilerini, Cumhuriyet'in ilanından başlayarak Soğuk Savaş dönemine kadar süreci tarihsel arka planında ikinci dönem olarak ele alınacaktır.

3.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle başlayan bu dönem; Türk dış politikasının, tarihsel olarak bütün Cumhuriyet dönemi boyunca "Batıcılık, dengecilik, statükoculuk (anti Revizyonizm),[105] ilkeleri üzerine kurulmuş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh cihanda sulh" [106] sözünün Türk dış politikasında ana bir prensip olarak kabul etmiştir. Bu temel yönelişler, Türk dış politikasının günümüze kadar süren başlıca ana ilkelerinden olmuştur.

Baskın Oran'a göre; "Türkiye'nin genel dış politikasına yönelik iki temel direk bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi statükonun korunması, bir diğeri de Batılı yönünün korunmasıdır."[107] Türk dış politikasında hâkim olan Batıcılık ideolojisi, tarihsel olarak Batı karşısında geri kalındığını ve bu yüzden Avrupa ile iyi ilişkiler geliştirilerek; Batı medeniyetinin örnek alınması gerektiğini ifade etmektedir. Kurtuluş

[104] Uğur, "Afrika Kıtasında Osmanlı Varlığı", **agm**.
[105] Oral Sander**, Türkiye'nin Dış Politikası** (Ankara: 1998),70-72.
[106] Baskın Oran "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", **Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c.51, s.1-4 (Ankara Üniversitesi Basımevi: 1998) :353-370.
[107] **Agm** :353-370.

Savaşı anti-emperyalist bir savaş. Avrupa ülkelerine karşı veriliyor. Avrupa karşısında geride kalmamak için Avrupa tipi modern devletin kurulmasını bir çözüm olarak görüyor. Bu açıdan Batı'ya dönük bir dış politika anlayışı geliştiren Türkiye, belli münferit örnekler dışında yakın çevresinden kopuk olmuştur.

Batılılaşma, "tümüyle Osmanlı geçmişinden kopmayı" ifade etmektedir. Batılılaşma savunucularına göre Osmanlı'nın gerilemesine ve çökmesine sebebiyet veren yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılama hususunda yetersiz kalan kurumlar, Batı'nın uygulamaya koyduğu yeni anlayış ve pratiklerle revize edilmeliydi. Bu açıdan batılılaşma, Türkiye'nin gelişmesi önündeki bariyerlerin ortadan kaldırılması olarak görülmüştür. [108]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı, Afrika'yı -özellikle Kuzey Afrika coğrafyasını- doğrudan etkilemiştir. Afrikalı halklar, Anadolu'daki işgal hareketine karşı çıkarak, milli kuvvetlerin gerçekleştirdiği kurtuluş hareketine karşı ciddi derecede destek vermişlerdir. Bu süreçte dünyanın birçok yerinden Müslümanlar, Türkiye'ye yardımda bulunmak üzere gönüllü olarak milli mücadeleye katılmışlardır. Afrikalılar da Millî Mücadele'ye katılım noktasında geri durmamışlar, Kuzey Afrika'daki birçok tarikatlar (Kâdiriler ve Senûsiler), Millî Mücadele'ye destek vermişlerdir. Afrikalı birtakım fikir adamları ve kanaat önderleri de (Seyyid Ahmed eş-Şerif gibi), Anadolu'daki Millî Mücadeleye katılmarak milis kuvvetlerinin teşkiline destek olmuş ve halkı bilinçlendirme faaliyetleri doğrultusunda çalışmışlardır.[109] Afrikalı halklar, ellerindeki mevcut imkanlar dahilinde ağırlıklı olarak İtilâf Devletleri'ne karşı protesto gösterileri, Millî Mücadele'ye destek yürüyüşleri düzenlemişlerdir. Avrupa başkentlerine protesto telgrafları çekerek, Türkiye'ye maddi ve manevi olarak çeşitli yardımlarda da bulunmuşlardır.

Kuzey Afrika'daki stratejik noktalardan bir tanesi olan Libya, Millî Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün Afrika'da görev yaptığı bölgelerden birisi olması nedeniyle çok önemlidir. Mustafa Kemal, Trablusgarp'taki mücadelesi sırasında oldukça önemli tecrübeler edinmiş ve Mustafa Kemal'in Libya'da edindiği tecrübeler de Afrikalılar nazarında ciddi izler bırakmıştır. Daha sonra çeşitli Arap ülkelerinde

[108] Ertan Efegil, "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi", **Akademik Bakış**, No. 5: 194.
[109] Soyalp Tamçelik, Bülent Erdil, "Türkiye'deki Millî Mücadelenin…", **Küresel Politikada …**, **agm**, :70

cemiyetler kurulmuş ve söz konusu teşkilatlar Mustafa Kemal'e destek vermişlerdir. Millî Mücadele'ye destek olan halkların en başında Libya halkı gelmektedir. Hatta öyle ki 1922 yılında Trablusgarp'ta, Türkiye'deki Millî Mücadele'ye destek olabilmek amacıyla Kızılay Cemiyeti dahi kurulmuştur. Söz konusu örnek Türkiye ile Afrika'nın dayanışması noktasında çok önemli bir örnektir.[110] Sudan bağımsızlık mücadelesinin önde gelen isimlerinden olan Osman Haşim de Millî Mücadele sırasında Türklere açık bir destek vermiş ve Mustafa Kemal Atatürk ile Millî Mücadele için şu şekilde bir şiir kaleme almıştır: [111]

Vurup yok ettin batılı; kılıcıyla Hakk'ın.

Öncekilerin yapamadıklarını sen yaptın.

Müdafaa ettin Hz. Muhammed'in dinini,

Kıramadı atılan bombalar bu yoldaki azmini!

Allah için döndün bir kükreyen aslana!

Anadolu'nun bağrında, çağırdın vatan evlatlarına:

Haydi! Allah için, vatan için dediğinde onlara,

Osmanoğulları sana açtı bağırlarını,

Ne de olsa Türklük sevgisi kalplerinde vardı.

Saldırdılar aslanlar gibi ve yemin ederek,

Dediler: Başımız üzere yerin var daima!

Sardı düşmanlar dört bir yandan çevreni.

Doldurdular dağları, taşları, hatta sahilleri.

Kaç masum insanın kanını döktüler?

Göz pınarları kurudu insanların acı çekmekten.

---

[110] Abdulrahman El-Benghazi, "Atatürk ve Atatürk Devrimlerinin Kuzey Afrika Fikir ve Sanat Hayatına Etkileri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008),42. Türkiye'nin batı emperyalizmine karşı gerçekleştirmiş olduğu Millî Mücadele Afrika'da da ciddi bir karşılık bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Sudan, Millî Mücadele ve Mustafa Kemal (Atatürk)", **Türkiye Günlüğü**, s.133 (2018):90- 107.

[111]Shawqi Dayf, **Tarikh Al'adab Alearabi: Easr Alduwal Wal'iimarat, Al- Jezayir, Al- Magrip, Al- Aqsaa, Muritania, Al- Suwdan** (Kahire: Dar'ül el Maarif,1995), 668- 670; Yılmaz, "Sudan, Millî Mücadele…", **agm**:98- 99.

Ama toprağı kanla sulamayı bilen bu insanlar,

Vatanları için kan dökmeyi de göze aldılar.

Tertemiz dinlerinden aldılar bu gayret-i vatanı.

Siper ettiler göğüslerini bu vatan için.

Kutlu olsun kahramanca kazandığın zafer.

Keşke ben de olsaydım kahraman ordunda bir nefer!

İtalyanların 1949 yılında Libya'ya yönelik işgal hareketleri Libya halkını derinden etkilemiştir. Libyalılar, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gönderdikleri mektupta "Dostlarınız Libyalılar, İtalyanların geri gelmesine insanlık adına karşı koymanız için yalvarıyorlar" [112] şeklinde yardım talebinde bulunmuşlardır. 1951 yılında Libya'nın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte "Türkiye ile Birleşme Partisi" adında yeni bir siyası parti kurulmuştur. Dolayısıyla Libya'da bu isimde bir partinin kurulması, Türkiye ile ilişkilerin yakınlığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.[113] Türkiye'nin Libya'ya olan ilgisi, bu dönemle sınırlı kalmamış ve 1950'li yıllardan günümüze kadar artarak devam etmiştir.

Ayrıca Tunus'taki halk da Türkiye'de yaşanan siyasi ve askeri olayları yakından takip etmişlerdir. Öyle ki, İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi Tunuslular için ciddi bir sarsıntıya neden olmuştur. Tunuslular için kutsal bir şehir olan İstanbul'un, sömürgeci İngilizlerin eline geçmesi, Tunus'ta çok büyük infiallere yol açmıştır. Bunun üzerine Tunuslular 1920 yılında Fransızlara karşı, sarayının önünde büyük bir miting düzenleyerek İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilişini protesto etmişlerdir.

Özelikle Sakarya Meydan Muharebesi'nin sona ermesinin ardından, Türklerin Anadolu'yu tehdit eden Yunanlara ve Yunanlıların arkasındaki asli güç olan İngilizlere karşı kazandığı zafer, sömürge olarak yaşayan Müslüman halklara emperyalistlere karşı yürüttükleri bağımsızlık mücadelesinde büyük bir cesaret vermiştir. Anadolu'da kazanılan zaferin ilanı ile birlikte, Tunus'ta gösteriler yapılmış ve Türklerin kazandığı zafere dair büyük bir kutlanma yapılmıştır. Tunus'taki gösteriler sırasında, Mustafa Kemal'in portresi halk tarafından çiçeklerle ve kokularla

[112] Türkkaya Ataöv, **Emperyalizmin Afrika Sömürüsü** (İstanbul: İleri Yayınları, 2010),14.
[113] **Age**,14.

süslenerek taşınmıştır.[114] Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması Kuzey Afrika'da büyük bir sevinçle karşılanmıştır.

Ayrıca Kenya'nın merkezi Nairobi Müslümanlar Birliği'nden İngilizlerin İstanbul'daki Yüksek Komiserliği'ne gönderilen telgrafta, Anadolu'da kazanılan zafer kutlanmış ve Mustafa Kemal'in daha nice zaferler kazanması için dua edildiği belirtilmiştir.[115] Bunun dışında Türk Kurtuluş Savaşı'nın Kenya için başka bir önemi daha vardır. 1951 yılında İngilizlere karşı başlatılan ve "Mau Mau direnişi" olarak tarihe geçen Kenya direniş hareketi, "Kenya Merkez Birliği" ismiyle örgütlenmiştir.[116] Bu direnişin önderlerinden Dedan Kemathi, Jomo Kenyatta Mathenge ve Amolo Kamard gibi isimler Türk Kuruluş Hareketi'ni benimsediklerini belirterek: *"*Türkiye, emperyalizme karşı bayrak açan ilk ülkedir ve Mustafa Kemal Atatürk, bağımsızlığa susamış bütün milletlerin önderidir. Bu bakımdan Türkiye'ye gitmek ve Mustafa Kemal Atatürk'ün kabrine bir çelenk koyarak silah ve fikir arkadaşlarıyla tanışmak, en büyük amacımdır" [117]demişlerdir.

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı sırasında başarıya ulaşmasında, Afrika'daki geçmiş tecrübe ve faaliyetlerinin de büyük etkisi vardır. Zira Mustafa Kemal, uygulamaya koyduğu taktiklerini ilk olarak Trablusgarp Savaşı sırasında, Afrika'da gerçekleştirme fırsatını elde etmiştir. Derne, Tobruk ve Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı mücadele sırasında çeşitli tecrübeler kazanan Mustafa Kemal söz konusu deneyimlerini Çanakkale Savaşı sırasında geliştirme imkânı elde etmiştir.[118]

Anadolu'daki Kuvva-i Milliye hareketi ise teşkilatlanma açısından kurtuluşun temel dinamiklerinden birisi olmuştur. Özellikle uygulamaya konan teşkilatlanma biçimi daha sonraki dönemlerde Kuzey Afrika'daki teşkilatlanmalara da örnek teşkil etmiştir. Kurtuluş Savaşı ve Afrika ülkelerinin bağımsızlık mücadelesi arasında mevcut söz konusu bu yakın ilişki aslında bu iki ayrı coğrafyada yaşayan toplumların ortak medeniyet ve kültür bağından kaynaklanmaktadır. Buna göre Kurtuluş Savaşı'nın

---

[114] Soyalp Tamçelik, Bülent Erdil, "Türkiye'deki Millî Mücadelenin …"**, Küresel Politikada…**, **agm**, :76

[115] İngliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi F.O.424/254, No: 414, 224-225'den aktaran: Bilal Şimşir, **Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999),192.

[116] Turhan Feyzioğlu, "Mustafa Kemal ve Afrika'da Ulusal Kurtuluş", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-07/milli-kurtulus-onderi-ataturk-ve-milletlerarasi-etkisi [07.02.2014], ed. Soyalp Tamçelik, agm: 82.

[117] **Agm**:53.

[118] Tamçelik, Erdil, "Türkiye'deki Millî Mücadelenin…", **Küresel Politikada …**, ed. Soyalp Tamçelik, **agm**:83.

ortaya çıkardığı derin etki, hızla alanını genişletmiş ve dünyanın diğer yerlerine de nüfuz etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle başlayan dönem içerisinde Türkiye-Afrika ilişkileri, Osmanlı İmparatorluğu zamanında kurulan ciddi ilişkilerin aksine durağan geçmiştir. Cumhuriyet'in ilanını takip eden bu dönem içerisinde, Afrika ile olan ilişkilerin en alt seviyede yürütülmesinin esas sebebi ise Türkiye'nin sömürgeci devletlere karşı verdiği mücadele de ulus-devlet inşası gibi konular ve iç problemlerle uğraşmak zorunda kalmasıdır. [119]

Uzun soluklu bir mücadeleden çıkan Türkiye Cumhuriyeti için ilk yıllar, yeni oluşumu tamamlama uğraşı içerisinde geçmiştir. Devlet yapısının oluşumu, bağımsızlığını güvence altına alma, sömürgeci güçlerle mücadeleye devam etme, savaşın neden olduğu yıkıntıları onarma, Atatürk ilke ve inkılaplarının halk tarafından benimsenmesi gibi faktörler[120] Türkiye'nin öncelikli amaçları arasında yer almış ve her yeni kurulan devlet gibi Türkiye de önceliğini iç yapılanmasına vermiştir.

Mustafa Kemal Atatürk tarafından II. Dünya Savaşı'na kadar uygulanan Türk dış politikası bazı prensipler doğrultusunda geliştirilmekte ve yürütülmekteydi:

> "Türk dış politikası; akılcı ve gerçekçi bir zeminde kendi gücüne dayanan, devletlerin eşitliği ilkesinden feyizle uluslararası işbirliği ve diyaloga önem veren; "Yurtta barış dünyada barış" veciziyle simgeleşen barışın tesisi ve korunmasına ehemmiyet gösteren; uluslararası hukuka saygılı, tutarlı ve güvenilir bir düzlemde uygulanılmaya çalışılmaktaydı".[121]

Atatürk'ün önderliğinde yürütülen ve oluşturulan yeni Türk dış politikasının, Sahra-altı Afrika bölgesiyle doğrudan karşılıklı ilişkiler geliştirebileceği uluslararası ortam maalesef mevcut değildi. Afrika kıtasının bu dönem içerisinde Avrupalı emperyalist güçlerin egemenliği altında bulunup, sömürgeleştirilmiş olması da karşılıklı ilişkilerin kurulamamasında çok önemli bir etkendir. Atatürk döneminde, bu bölgede bağımsızlığı koruyabilen tek ülke olan Etiyopya'yla ise karşılıklı ilişkiler kurulmuştur. Türkiye, 1926 yılında Sahra-altı Afrika'daki ilk yerleşik büyükelçiliğini Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da açmıştır.[122]

---

[119] Mahmet Özkan, "Turkey's'new Engagements in Africa and Asia: Scope, Content and İmplications Perceptions", **Journal of İnternational Affairs**, XVI/3 (Autumn 2011):120.
[120] Boztaş, **agm**:146.
[121] Ömer Kürkçüoğlu, Mehmet Gönlübol, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, ed. Berna Türkdoğan (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000): 1-20.
[122] http://www.mfa.gov.tr/turkiye-etyopya-siyasi-iliskileri.tr.mfa [12.04.2014],

Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde, 1925 yılında Mısır'da ve 1926 yılında Etiyopya'da büyükelçilik açmak dışında, yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı ve aynı zamanda iç siyasî durumu nedeniyle İkinci Dünya Savaşı'na kadar etkin bir şekilde Afrika siyasetine dâhil olamamıştır. Bu durum da sadece Afrika'ya yönelik olarak değil genel olarak dış ilişkilere yeterince eğilmemeye sebep olmuştur.[123] İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği tarafından tehdit edilen Türkiye, güvenliğinin garantisi olarak Batı ittifak sistemine dâhil olmak durumunda kalmıştır. Tabii ki bunda, Sahraaltı Afrika'nın neredeyse tamamının 1950'li yılların sonuna kadar Avrupalı sömürgeci güçler tarafından sömürgeleştirilmesi de etkili olmuştur. Ayrıca yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, güvenlik kaygılı bir dış politika stratejisi belirleyerek, kendi bağımsızlığını güçlendirme çabası içine girişmesi ve bulunduğu kendi coğrafyası dahilinde oluşturabileceği kalıcı bir barışa daha fazla önem vermesi de bu bölgeyle ilişkilerin kurulamamasında önemli bir etkendir.

Türkiye, Afrika ilişkilere yeterince önem verememesi aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemde benimsediği dış politikasının da bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman Atatürk önderliğinde iki temel dış politika hedefi belirlenmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, "statükoculuk" diğeri de "Batıcılık"tır.[124] Uluslararası ilişkilerde mevcut düzenin korunması anlamına gelen statükoculuk, maceracı yayılmacı eylemleri reddeden ama bağımsızlığından asla taviz vermeyen, her türlü meseleye akılcılık ve gerçekçilik merceğinde yaklaşan Atatürk'ün barışçılık olan dış politika vizyonunun bir uzantısıdır".[125] Dolayısıyla statükoculuk, Atatürk'ün "Yurtta Sulh Dünyada Sulh" sloganıyla barışın korunması için sınırların ve güç dengelerinin değiştirmeden korunmasını ifade eden bir yaklaşımdır.[126]

Aynı zamanda bu dönemde, Afrika ile ilişkileri şekillendiren başka yaklaşım ise Batıcılık olmuştur. Atatürk, çağdaş medeniyete ulaşma arzusuyla 1924 yılında Halifeliği kaldırarak laik ve modern bir devletin kurulması yolunu açarak, dış politika

---

[123] William Hale, **Türk Dış Politikası (1774-2000)** (İstanbul: Mozaik Yayınlar, 2003), 65.

[124] Soyalp Tamçelik, Kübra Şahin, **Afrika Jeopolitiği Bağlamında Türkiye-Afrika İlişkileri ve Stratejik Algı Mekanizmaları**, ed. Tamçelik, **agm**:377.

[125]"Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/ataturk-doneminde-turk-dis-politikasi.tr.mfa [12.04.2014] akt; ed. Soyalp Tamçelik, **agm**: 377.

[126] Ahmet Özcan, "İnsanlığımız ve Jeo-Stratejik Gerçekler Işığında Somali", Arı Hareketi, İstanbul: 2011, 30.

yönünü Batıya çevirme konusunda kararlı davranmıştır.[127] "Bu nedenle Atatürk'ün medeniyeti yakalamak amacıyla Batılaşma politikasına verdiği önemi bu sözlerle anlamak mümkündür: Medeniyete girmek arzu edip de Garp'a teveccüh etmemiş devlet hangisidir?".[128] Dolayısıyla Batılaşma politikası ile Türkiye, ABD ve Avrupa ülkeleriyle yakın ilişkiler içerisine girmeyi öncelikli olarak tercih etmiştir ve Atatürk dönemi Türk dış politikasında Afrika kıtası halkları, "mazlum milletler" olarak adlandırılmış olsa da kıta ülkeleriyle ilişkiler manevi temennilerden öteye geçememiştir.[129]

Kıtanın hemen hemen tamamının sömürgeci güçlerce paylaşılmış olması bulunduğu durumu Türkiye ile Sahra-altı Afrika arasında ikili ilişkileri geliştiremese de Türkiye'nin bağımsızlığını emperyalist güçlerle mücadele ederek kazanmış olması, bölge ülkelerinin Türkiye'yi model almasına ve Türkiye'nin burada sempati kazanmasını sağlamıştır. Özellikle Atatürk, buradaki yerli yöneticiler tarafından büyük bir önder olarak nitelendirilmiştir.

Atatürk'ün, Millî Mücadele'yi başarıyla sonuçlandırmasından sonra Afrika'nın farklı ülkelerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına dair tebrik kutlamaları gelmiştir. Türkiye'de bulunan Etiyopya Büyükelçisi, 1973 yılında yaptığı bir açıklamada, Afrika'da özgürlüklerine kavuşmuş olan 42 ülkenin, Atatürk'ün bağımsızlık mücadelesinden etkilendiklerini ve Millî Mücadele'yi kendilerine bir rol model kabul ederek bağımsızlıklarını kazandıklarını dile getirmiştir. [130]

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Avrupalı sömürgeci güçler, Afrika'da kontrolü sağlayabilecek güçten yoksun bir hale düşmüşlerdir. Savaşın bitmesiyle birlikte Afrikalı askerler ülkelerine bağımsızlık fikirleriyle dönmüşlerdir. BM'nin kurulması ile birlikte de Afrikalı aydınlar bağımsızlık fikri etrafında örgütlenmiş ve söz konusu fikirler Afrika'nın bağımsızlık sürecini etkilemiştir. Bağımsızlıklarını kazanan Sahra-altı Afrika ülkeleri bir anda kendilerini Soğuk Savaş rekabetinin kıyasıya sürdüğü, ABD ve SSCB'nin küresel güç olma mücadelesinin ve bunun etkisinin tüm yönleriyle sürdürüldüğü kaotik bir ortam içerisinde buldular. Bununla

[127] Fadil Hassan, "Sudan Özelinde Türk Afrika…, **agm**:290.
[128] Mesut Erşan, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma hakkındaki Düşünceleri", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, VIII/3 (2006):42.
[129] Akkaya, **age**,1.
[130] Metin Aydoğan, **Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye** (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2002), 349.

birlikte söz konusu iki yapı, yeni kurulan Afrikalı devletleri kendi kurdukları sistemlerin bir parçası haline getirmeye ya da bağımsızlıklarını yeni kazanan Afrikalı devletlerle ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktaydı. Sahra-altı Afrika ülkeleri de söz konusu durum karşısında Soğuk Savaş'ın bir tarafı olarak mevcut sistem içerisindeki yerlerini almışlar ya da diğer bir seçenek olarak uluslararası sisteme entegre olmuşlardır. Çok uzun yıllar batılı emperyalistler tarafından sömürge haline getirilmiş olan Afrikalılar üçüncü bir yol olarak tasarladıkları, Soğuk Savaş'ın herhangi bir tarafı olmayı reddederek kendilerine has bir organizasyon oluşturmuşlardır.

"Bağlantısızlık, bir devletin çatışma ve rekabet halinde bulunan düşman bloklardan veya koalisyonlardan hiç birinin yanında yer almaması, bunların dışında kalmayı tercih etmesi demektir."[131] Türkiye'nin, Soğuk Savaş sırasında iki kutuplu dünya sisteminde, ABD'nin yanında yer almak durumunda kalarak NATO'ya üye olması, ABD'den Truman Doktrini ve Marshall Planı ile çeşitli yardımlar alması, SSCB'nin Ortadoğu'da giderek artırmaya çalıştığı nüfuzunu engellemek adına ABD'nin istekleri doğrultusunda İngiltere, Irak, İran, Pakistan gibi ülkelerle Bağdat Paktı'nı imzalaması, Kore Savaşı'na asker göndermesi vb. siyasi politikalar söz konusu amaca yönelik gelişmelerdir. Türkiye'nin Batı dünyası ile ittifak kurma girişimleri özellikle 1950'li yıllarda artmış ve Afrika'ya gereken önem verilememiş ve bu konuda gerekli özen gösterilememiştir.[132]

Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla birlikte SSCB lideri Stalin'in, Türkiye'nin doğu bölgesinde hak iddia etmesi, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarında birer Sovyet askeri üssü inşa etmek istemesi, Türkiye'yi 1950'li yıllarda Batı ve ABD merkezli dış politika izlemeye stratejik olarak mecbur bırakmış ve dış politika noktasında geri kalan her şey göz ardı edebilecek ve görmezden gelinebilecek nitelikte ikinci plana atılmıştır.[133]

1950'lerden sonra sömürgeciliğe karşı bir mücadele sürecine giren Afrika ülkeleri, zaman içerisinde bağımsızlıklarını ilan etmiş, Türkiye ise içerisinde bulunduğu siyasi konjonktür sebebiyle bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerine beklenen ilgiyi ve gereken desteği göstermemiştir. Türkiye bu noktada ittifak kurmak zorunda kaldığı

[131]Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kuramlar** (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000),69.
[132] Elem Eyrice Tepeciklioğlu, "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", **Afrika Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**,1/2 (2012):66.
[133] İsa Afacan, "Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı", **Ortadoğu Analiz**, c.4, s.46, (2012):11.

batılı devletlerle birlikte hareket etmeyi tercih etmek zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Afrikalılar yavaş yavaş bağımsızlıklarını kazanmaya yönelik girişimlerde bulunurken, Soğuk Savaş dönemi başlamış ve Türkiye söz konusu süreçleri düşünerek karar vermeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin tehditleri altında Batı ittifak sistemi içerisinde yer almak mecburiyetinde bulunan Türkiye ihtiyatlı hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle BM çerçevesinde bağımsızlıklarını ilan eden Afrika devletlerini hemen tanıyarak diplomatik ilişkiler kurmuş ancak söz konusu çerçeve dışında kalan ülkelerin oylamasında çekimser kalarak Afrika'da başlayan bağımsızlık hareketlerini açık bir şekilde desteklemekten çekinmiştir.[134]

Gana'nın, 1957 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Türkiye, Gana'nın başkenti Akra'da bir büyükelçilik açmış ve hemen ardından Nijerya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte daha önceleri Lagos'ta açmış olduğu başkonsolosluğunu büyükelçiliğe çevirmiştir. Daha sonra ise Kenya'da ve Senegal'de büyükelçiliklerini faaliyete sokmuştur. 1963 yılında Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin başkentinde Kinşasa'da da bir Büyükelçilik açan Türkiye, daha önce sömürge olmayan Etiyopya'da zaten 1926'da bir Türk büyükelçiliği açmıştır. Türkiye, Mısır, Libya, Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerinde büyükelçilik açma konusunda da öncelikli davranmıştır.[135]

Afrika ülkelerinin bağımsızlığını kazanmasından sonra Türkiye için asıl siyasi sorun, Afrika'nın çeşitli ülkelerinde büyükelçilik açması değil sömürgeci yönetimlerden kurtulan ülkelerin bağımsızlıklarının tanınma sürecidir. Türkiye, Soğuk Savaş sırasında Kuzey Afrika'daki ilişkilerini sınırlı düzeyde tutmak zorunda kalmış, tarihi ve sosyal gerçekleriyle çelişecek politikalar izlemiştir. Türkiye'nin özellikle 1956 yılında BM Genel Kurulu'nda, Cezayir'in bağımsızlığı konusunda çekimser oy kullanması çoğu uzmanların görüşüne göre adeta tarihi bir hata olmuştur.[136] Batı'nın kurduğu ittifak sistemi içeresinde yer almayı hedefleyen Türkiye, Cezayir halkına duyduğu tüm sempati ve dostane duygulara rağmen Fransa'yı karşısına almaktan çekinmiş ve BM Genel Kurulu'nda Cezayir'in lehinde olumlu oy kullanamamıştır. Fransa, Cezayir'de önemli bir nüfus bulundurduğundan dolayı Cezayir'i Fransa'nın

[134] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde … age**,188.
[135] **Age**,189.
[136] Özkan, **agm**:121.

bir parçası olarak görmüş ve Cezayir'e bağımsızlığını vermek istememiştir. 1958 yılında BM Genel Kurulu sırasında Cezayir'in bağımsızlığının ilan etmesi ile ilgili olarak karar tasarısında yapılan oylamada toplamda lehte ve aleyhteki oylar eşitken, Türkiye'nin son anda çekimser oy kullanmış olması; Cezayir'in Türkiye'nin bu tutumuna kırıldığını ve iki ülke halkları arasında burukluğa yol açtığını ve bu davranışını affedemediğini sıklıkla gündeme getirmiştir.

1961 yılında Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Cezayir meselesi hakkında bunun Fransa'nın iç işlerini ilgilendiren bir konu olduğunu söylemesi, söz konusu durumu daha da gerginleştirmiştir. 1962 yılında BM Genel Kurulu'nda tekrar ele alınan Cezayir'in bağımsızlığı konusunda Türkiye bu sefer olumlu oy verse de Cezayir, 1958 yılındaki görüşmelerde yaşadığı hayal kırıklığını gündeme getirmeye devam etmiştir. Daha sonradan Cezayir'in bağımsızlığı için olumlu oy kullanan Türkiye, 1963 yılında Cezayir'de bir büyükelçilik açmıştır.[137]

Bu meseleden önce, Fas'ın bağımsızlığı BM'nin gündemine geldiğinde Türkiye, bu hususun ileri bir tarihe ertelenmesi yönünde oy kullanmıştır. Aynı şekilde Tunus'un 1952'de bağımsızlığı konuşulmaya başlanınca Türkiye bunun da Fransa'nın iç meselesi olduğunu açıklamaktan çekinmemiş olması ikili ilişkilerde hayal kırıklığına yol açmıştır.

Türkiye'nin Afrika'ya yönelik dış politikasına dair bir örnek vermek gerekirse, 1956'da Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi teşebbüsü sonucunda patlak veren uluslararası krizde, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alması[138], aynı şekilde Angola konusunda NATO müttefikleri ile birlikte hareket etmesi, Ruanda ve Burundi'de BM gözetiminde seçim yapılmasına ve Moritanya ile Cezayir'in bağımsızlığı ile ilgili olarak yapılan toplantılarda çekimser oy kullanmış olması; Türkiye'nin söz konusu hususu Fransa ile ilişkilerinin bozulmaması adına hareket ettiğinin de bir göstergesidir.[139] Fakat Türkiye aynı zamanda gizli surette Cezayir'deki milliyetçilere askeri yardımda bulunulmasına da mani olmamıştır.[140]

---

[137] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde …, age**,190-194.

[138] Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk **Yolu Dergisi**, s.35-36 (2005):313-333.

[139] Türkkaya Ataöv, "Afrika ve biz", **Vatan Gazetesi**, 21 Şubat 1976'aktaran Tepeciklioğlu, **agm**:67-72.

[140] Ataöv, "Cezayir'e Selam", **Barış Gazetesi**, 25 Ocak 1974.

Türkiye bu yeni dönemde, ülke içinde ırkçı politikalar izlenmesi nedeniyle Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Uluslararası Çalışma Örgütü'nden çıkarılmasını desteklemiş ve BM'nin Güney Afrika'da yapılan ırkçı eylemlerini kınanması kararında lehte oy vermiştir. Fakat Türkiye, yine de Güney Afrika'ya egemenlik ve milli savunma haklarının verilmesini ve ülkede serbest seçimlerin yapılması kararını aşırı bulduğunu ifade etmiştir.[141]

Türkiye'nin, Afrika ile olan ilişkilerini geri planda tuttuğu bu dönem içerisinde önemli nokta, 1955 yılının 18-24 Nisan günlerinde Endonezya'da yapılan "Bandung Konferansı" oluşturmuştur. Mezkur konferansın temel hedefleri barış içinde bir arada yaşama ilkesine dayalı dış politika izlemek, NATO ve Varşova paktı gibi çok taraflı askeri ittifaklara katılmamak, sömürge ülkelerindeki bağımsızlık hareketlerini desteklemek, ABD ve SSCB gibi büyük güçler ile askeri işbirliği yoluna gitmemek ve kendi hudutlarında yabancı devletlerin askeri üs kurmasına müsaade etmemek olarak belirlenmiştir.[142] Ayrıca Bağlantısızlar Hareketine dahil olan devletlerin, her türlü sömürgeciliğe karşı mücadele etmek, endüstrileşmiş devletler karşısında hammadde fiyatlarını yüksek bir düzeyde ve istikrarlı bir biçimde tutmaya çalışmak, büyük ve güçlü devletlerin iç işlerine karışmalarına engel olmak gibi konularda ortak çıkarları bulunmaktaydı.

Buradaki temel amaç, Dünya üzerinde her türlü sömürgeciliğe karşı mücadele etme kararı alan Bandung Konferansı sayesinde, İkinci Dünya Savaşı sırasında uluslararası siyasi meselelerde tarafsız kalarak herhangi bir emperyalist devletin hâkimiyeti altına girilmesinin engellenmediğini sağlamaktır.

Bağlantısızlar Hareketi, pragmatik bir bakış açısından bakıldığı zaman da Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinin sömürgeciler karşısında mücadelesine uygun görünmekteydi. Çünkü söz konusu ülkeler eğer zayıf ekonomik ve asker güçleriyle iki bloktan bir tanesine dahil olsaydılar, mevcut hiyerarşinin alt sıralarında yerlerini bulacaklardı:

> "Oysa bu hareket onlara mevcut statükonun dışında yeni bir uluslararası mevki kazandırmıştı. Öte yandan bu ülkelerin Birleşmiş Milletler içerisinde sahip oldukları oy potansiyeli vardı. Sahip

[141] Tepeciklioğlu, **agm**:67-72.
[142] Caner Sancaktar, "Demokrat Parti Döneminde Türk Dış Politikasında Marksist Yaklaşım**", Bilgi Stratejisi,** III/5 (2011):73.

olunan bu potansiyel BM görüşmeleri ya da oylamaları esnasında diğer devletlerin bağlantısızlık grubu devletlerini muhatap almalarına ve destek istemelerine neden olmuştu".[143]

Bandung Konferansına, NATO üyesi olarak katılan tek devlet olan Türkiye, konferans boyunca uygulamaya koyduğu politikayla, Bağlantısızlar Hareketi'ne mensup ülkeleri adeta hayal kırıklığına uğratmıştır. Üstelik Türkiye konferans sırasında, Bağlantısızlar Hareketi mensubu devletlere iki kutuplu dünya üzerinde tarafsız kalmanın mümkün olmadığını ve bir seçim yapmak zorunda oldukları hatta Komünizm ve Sovyetler 'in tehlike ve tehditleri karşısında tarafsız kalarak mücadele edemeyeceklerini, ABD ile işbirliği yapmalarının zaruri olduğunu, Doğu Avrupa ülkelerinin topraklarına girilmesiyle bağımsızlıklarını tekrar kaybettiklerini ve Sovyetlere yakın bir tutum geliştirmelerinin yeni bir esarete kapı aralayabileceğini belirterek onlara ABD'nin yanında yer almaları için ısrarlı teklinlerde bulunmuştur.[144]

1950-1960 dönemi boyunca Demokrat Parti (DP) hükümeti dış politikada ABD'ye güdümlü bir yaklaşım benimsemiş ve Soğuk Savaş'ın bu ilk döneminde SSCB'ye karşı duyulan güvenlik tehdidi temel önceliği oluşturmuştur. "Menderes hükümeti, gerek Doğu/Batı arasındaki, gerekse Batı'nın kendi içindeki dengeleri gözetmedi; her iki açıdan yalnızca ABD'ye bağlılık ve bağımlılık göstererek ve aradaki uluslararası gelişmeleri izlemeyerek kendini sınırladı". [145]Atılan bu adımlarla birlikte Türkiye, yeni bağımsız olmuş uluslara karşı hatalı bir hamlede bulunmuş oldu ve bir anlamda kendi tarihi ile çelişti. Konferansın esas hedeflerinden biri olarak ortaya koyulan "barış içinde bir arada yaşama" ilkesini ütopik bulan Türkiye, barışın sağlanabilmesi için NATO gibi örgütlere bağlılığın daha olumlu sonuçlar verebileceğine inanıyordu.[146] Türkiye, söz konusu tutumundan dolayı Bağlantısızlar Hareketi'ni savunan ve "üçüncü dünya" ülkeleri olarak tabir edilen ülkelerle ilişkilerini bozmuştur.[147]

Bandung Konferansı sırasında Mısır, Çin ve Hindistan gibi ülkeler emperyal bloklar karşısında tarafsız kalınması gerektiği savunulurken, Bağdat Paktı'na üye ülkelerden İran ve Pakistan ise Türkiye'nin savunduğu görüşleri paylaşmıştır.[148] Türkiye'nin Bandung Konferansı sırasında takındığı tavır, bağımsızlığını yeni kazanan ve kendini uluslararası arenada kanıtlamaya çalışan Bağlantısızlar Hareketi mensubu ülkelere

[143] Akkaya, **age,**58-59.
[144] Tepeciklioğlu, **agm**:69.
[145] Oran, **age**,498.
[146] Tepeciklioğlu, **agm**:68- 69.
[147] Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü** (İstanbul: Der Yayınları, 2010), 118.
[148] Akkaya, **age**,62.

karşı Türkiye'nin imajını zedelemiştir. Böylece Türkiye adeta Batı'nın bir "uydusu" olarak algılanmıştır.[149] Sonuç olarak Türkiye, uluslararası sistemde kendisini kanıtlamaya çalışan üçüncü dünya ülkelerinin karşısına tam anlamıyla karşı tezlerle çıkarak söz konusu ülkeleri ciddi bir hayal kırıklığına uğratmıştır.

1956 yılında Süveyş Krizi başladığı zaman Türkiye, "yeni uluslararası konjonktürün kendisini tehdit etmesi nedeniyle yanında yer aldığı Batı ittifakı doğrultusunda hareket ederek, Süveyş Kanalı'nı en fazla kullanan diğer 21 ülke ile birlikte 1956 yılında Londra'da düzenlenen konferansa katılırken, Yunanistan, Bağlantısızlar Hareketi ülkelerinde oldukça büyük bir sempatiyle karşılanan bir tutum sergileyerek, konferansa katılmayı reddetmiştir. Neticede Süveyş Kanalı'nın Mısır hükümeti tarafından millileştirilmesi üzerine 1956'da yaşanan Süveyş Krizi'nde olduğu gibi, Türkiye'nin Mısır'daki hükümete karşı takındığı tutum da Afrika kıtası ile ilişkilerin olumsuz yönde seyretmesinde rol oynamış" [150] ve Bağlantısızlar Hareketi mensubu ülkeler ile Türkiye'nin münasebetleri bozulmuştur.[151]

İlerleyen dönemlerde Türkiye için ciddi bir problem hâline gelecek olacak olan Kıbrıs sorununda Türkiye, Afrika ülkelerinden destek alamamıştır. Afrikalılar, bağımsızlık konusunda Afrika lehine görüş bildiren Yunanistan'ı desteklemeyi tercih etmişlerdir.[152] Daha sonra Yunanistan'ın takındığı bu tutum ile Türkiye'nin başından beri sergilediği tutum, Kıbrıs sorununda ilgili ülkelerin Yunanistan tarafında yer almasına neden olmuştur. Mısır'ın lideri Nasır, Türkiye'yi Mısır'ın milli menfaatlerini reddeden bir tavırla ve Batı dünyasının yanında yer alması nedeniyle "Batı Emperyalizminin Polisi" olmakla suçlamıştır. Bu gelişmelerin akabinde Kahire'nin Türkiye Büyükelçisi "istenmeyen adam" ilan edilerek Mısır'dan sınır dışı edilmiştir.[153] Türkiye'nin Süveyş Krizi boyunca Batı ülkeleri tarafında saf tutması, Mısır-Türkiye ilişkilerini uzun süre düzelemeyecek şekilde bozmakla kalmamış aynı zamanda nerdeyse tüm Asya-Afrika ülkeleri tarafından da ciddi bir tepkiyle karşılanmıştır.

Türkiye'nin bu dönemde takip ettiği dış politika, Afrika ülkeleri ile ilişkilerini kötü etkilemiş ve uzun yıllar soğuk rüzgarların esmesine sebep olmuştur. Bu yüzden

---

[149] Tepeciklioğlu, **agm**:68-69.
[150] Soner Karagül- İbrahim Arslan, "Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 9 (35), 2013:25.
[151] Faruk Sönmezoğlu, **age**,118.
[152] Hüseyin Bağcı, "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası", der. Faruk Sönmezoğlu, **age**, 120.
[153] Tepeciklioğlu, **agm**:71.

Türkiye'nin Afrika ile teması geç başlamıştır. Türkkaya Ataöv'ün de aktardığı gibi; Türkiye, 1960'da tanıdığı Zaire ile sekiz yıl, Nijer ve Togo ile yedi yıl, Somali, Kamerun ve Madagaskar Cumhuriyeti ile tam altı yıl sonra diplomatik ilişki kurmuştur. Türkiye bu ilişkileri kurarken bile Batılı müttefiklerini kızdırmamak adına hareket etmiş ve adımlarını müttefiklerine göre atmıştır.[154]

İlerleyen dönem içerisinde, 1964 yılında Kıbrıs'ta Türk kökenlilere yönelik gerçekleştirilen saldırılar neticesinde olaylara müdahale etmeyi düşünen Türkiye, ABD tarafından beklemediği bir tutum ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu durum, ABD Başkanı Johnson'un mektubundan da oldukça net anlaşılmaktadır. Söz konusu mektupta, "Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı herhangi bir müdahalede, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlar sonucu verdiği silahların kullanılmayacağı yönünde açıkça yazılmış tehditkâr ifadeler yer almıştır".[155] Ayrıca yapılan askeri teçhizat ve silah yardımlarının ABD izni dışında kullanılmayacağının önceden belirtildiği de ifade edilmiştir. Daha da önemlisi ABD'nin Türkiye'yi Sovyetlere karşı desteklememekle tehdit etmesi ve 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle Türkiye'ye silah ambargosunu gündeme getirmesi, Türkiye'nin dış politikası gündeminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkler ve Rumların beraber yaşadıkları Kıbrıs adasında, Makarios önderliğindeki Rumlar, çeşitli organize eylemlerle Türk köy ve mahallerine saldırarak yüzlerce Türk'ü katletmiştir. Bu durum da Türk kamuoyunun ve Türk siyasetinin Kıbrıs konusunda daha da hassaslaşmasına sebep olmuştur.

Kıbrıs'ta yaşanan olaylar neticesinde Başbakan İnönü, Kıbrıs üzerinde Türk jetlerinin ihtar uçuşu yapmasını kararlaştırmış ve çatışmaların durmaması halinde adada barışı koruyabilmek için çeşitli hedeflerin bombalanması emrini vermiştir.[156] Bununla birlikte İngiltere ve Yunanistan'a çatışan tarafların arasına girmemeleri yönünde bir nota göndermiştir. Artık Kıbrıs'taki gerginlik üzerine tarafların tutumu Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri ciddi olarak zedelerken, NATO'nun ve dolayısıyla ABD'nin de konuya doğrudan dahil olması sonucunu doğurmuştur.

Kıbrıs sorunu Türkiye için olduğu kadar NATO içinde de oldukça ciddi bir problem haline gelmiştir. Batı bloğu içinde yer alan ve NATO'nun bir üyesi olan Türkiye ile Yunanistan bir savaşın eşiğine gelmişlerdir. NATO üyesi her iki ülkenin sıcak çatışma

---

[154] Ataöv, "Afrika ve biz", **agm**.
[155] Boztaş, **agm**:147.
[156] Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne …** (2009), **age**, 724.

noktasına gelmesi karşısında bu durum ABD yönetimini oldukça rahatsız etmiştir. NATO ittifakının güney tarafında doğabilecek bir boşluğun ve oluşacak bu boşluğun güvenlik çemberine zarar vermesini istemeyen ABD, Türkiye'nin tek taraflı olarak doğrudan Kıbrıs'a müdahale etme isteğine karşı çıkmaktaydı. İsmet İnönü, 1964 yılında Kıbrıs'a müdahale etme isteğini ABD'ye bildirmesi üzerine, Türk dış politikasında önemli bir etki yaratacak olan *"*Johnson Mektubu*"* ile karşı karşıya kalmıştır.

Johnson mektubu olarak tarihe geçen bu mektup özet olarak, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale hakkının olmadığını, Amerika'nın NATO müttefikleri arasında bir savaşa izin vermesinin mümkün olmadığını, Kıbrıs'a yönelik olası bir Türk müdahalesi sonucunda doğabilecek bir Sovyet saldırısına karşı NATO'nun Türkiye'yi koruma zorunluluğunun olmadığını belirtmekteydi. Böylece Türkiye, Kıbrıs konusunda ABD desteğini alamamış ve giderek yalnızlaştırılmıştır.[157]

Bu durumda karşısında ABD'nin farklı bir yüzüyle karşılaşan Türkiye, yaşanan gerginlik sonucunda Batı ile gerçekleştirdiği ittifakını gözden geçirme gereği duymaya başlamıştır. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü söz konusu mektup hakkında, "Yeni bir dünya kurulur, Türkiye'de orada yerini alır" cevabını veremiş ve Türkiye, Amerika'nın söz konusu tavrı karşısında Kıbrıs sorunuyla ilgili uluslararası ortamda destek ve ittifak çabaları içerisine de girmiştir. Türkiye, bu noktada Batı ittifakını dengeleyecek ve kendi değerini Batı'ya kanıtlayacak bir manevra olarak dış politika seçeneklerini çeşitlendirme arayışına girmiş ve aynı zamanda BM nezdinde özellikle Kıbrıs sorunu konusunda destek alabileceği ülkelerin sayısını artırmak istemiştir.[158] BM'de yapılacak oylamalarda sayıca çok fazla olan Afrika ülkelerinin vereceği oylar Türkiye tarafından oldukça önemsenmiştir.Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, durgunlaşan Türk dış politikasının "yeni ufuklar üzerinde yükselmesi için Türkiye'nin yeni hedefinin Ortadoğu ve Afrika ülkeleri olması gerektiğini" ifade etmiştir.[159]

Türkiye için yıllardır güvenlik merkezli ve Batı yönlü dış politikasında bir kırılma noktası oluşturan Kıbrıs meselesi gündeme geldiğinde Türkiye artık Afrika ülkelerinin desteğine ihtiyaç duymaya başlamış ve bu ülkelerle tesis ettiği mevcut ilişkilerini

---

[157] Akkaya, **age**,64.
[158] Afacan, **agm**:11.
[159] **T. B. M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 20, c.12, Yasama Yılı: 2, 8'inci Birleşim (16.10.1996), Bülent Ecevit'in 1974 yılındaki TBMM konuşmasından aktaran Bülent Arınç.

gözden geçirmesi gerektiğini fark etmiştir. Bunun arkasında yatan önemli sebeplerden bir tanesi yukarıda da zikrettiğimiz gibi Afrika ülkelerinin BM Genel Kurulundaki oy potansiyelidir. Bu açıdan Afrika ülkelerinin desteğinin alınması Türkiye için oldukça önemlidir.

Fakat bütün bu hususlara rağmen, Afrika ülkelerinin Kıbrıs sorununda izlediği politika Türkiye'nin istediği doğrultuda gelişmemiştir. Bunun arakasında yatan sebeplerden bir tanesi hiç şüphesiz Türkiye'nin Bağlantısızlar Hareketi'ne mensup ülkelerin bağımsızlıkları söz konusu olduğunda izlediği tutumla doğrudan alakalıdır. Türkiye'nin Afrika'da bağımsızlığını kazanmak isteyen ülkelere yeterince destek olmaması, Afrika ülkelerinin bağımsızlığını ilan ettikten sonra bir araya geldikleri Bandung Konferansı'nda Türkiye'nin söz konusu ülkelere yeterince destek olmaması, Afrika ülkelerinin bu kararı almasındaki en büyük sebeplerden birisi olmuştur. Yunanistan'ın ise Türkiye'nin yaptığının tam aksine Afrika'nın bağımsız olan devletlerini hemen tanımış olması; Bağlantısızlar Hareketi'nin her zaman yanında yer alarak Afrika ülkelerine olan desteğini açıkça ifade etmesi, Süveyş Krizi sırasında Batı yanlısı bir politika izlememesi, Afrika ülkeleri tarafından Yunanistan'ın sempatiyle karşılanmamasını sağlamıştır.[160]

Dolayısıyla Türkiye, Kıbrıs meselesi ile uluslararası alanda ciddi yalnızlıklar yaşamış ve içerisinde bulunduğu siyasi durumdan kurtulabilmek adına çok yönlü bir dış politika oluşturma arayışına girişmiştir. Böylelikle 1965 yılında Türkiye'de ilk defa bir Afrika Açılımından söz edilmeye başlanmıştır. Türkiye aynı yıl içerisinde siyaset adamlarından, diplomatlardan, akademisyenlerden ve gazetecilerden toplamda yedi grupluk bir heyeti "İyi Niyet Heyeti" adı altında oluşturarak, siyasi destek sağlamak amacıyla üçüncü dünya ülkelerine göndermiştir. Türkiye'nin bu heyetten beklentisi gittikleri ülkelerde Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki haklı tezlerini anlatarak, BM'de Türkiye lehine oy kullanmasını sağlanmaktadır. Bu heyetlerden ilk üçünü, Afrika'da 23 ülkeyi kapsayan (Fas, Cezayir, Liberya, Moritanya, Nijerya, Senegal, Gana, Serra Leone, Gabon, Kongo, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kamerun, Etiyopya, Somali, Burundi, Ruanda, Kenya, Sudan, Libya, Tunus, Tanzanya ve Malawi) de çeşitli temaslarda bulunmak üzere görevlendirmiştir.[161] Ancak Türkiye'nin gösterdiği tüm

[160] Tepeciklioğlu, **agm**:73.
[161] Melek Fırat, "Türkiye-Afrika ilişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Acılımda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü",
http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/_13b80a8a-623f-4c1d-b7bd-6e83fddde142.pdf

uğraşlara rağmen beklenen destek sağlanamamış ve Afrika ülkeleri, BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs ile ilgili olarak yapılan oylama sırasında Yunanistan'ın lehine oy kullanmışlardır. Afrika ülkelerinin Yunanistan'ın yanında yer alması Türkiye'nin karar alıcıları tarafından yıllarca izlenen tek yönlü dış politikanın doğal bir neticesi olarak değerlendirililebilir. Türkiye her ne kadar 1964'teki Kıbrıs sorunundan ders alarak, üçüncü dünya ülkelerine yönelik iyi niyet heyetleri gönderse de bu atılımlar kısa sürede değil uzun vadede sonuç verebilecek nitelikte olmuştur.[162]

Dolayısıyla Türkiye'nin Bandung Konferansı'nda yapmış olduğu ciddi hatalar; Afrika dahil tüm üçüncü dünya ülkelerinin karşısında yer almasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, yaptığı politik hataları fark etmiş ve söz konusu hataları telafi edebilmek adına Bağlantısızlar Hareketi ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Türkiye, ilk kez 1964 yılında Kahire Konferansı'na gözlemci üye olarak katılmak istemiş ancak Türkiye'nin söz konusu isteği geri çevrilmiştir.

Türkiye, bu noktada Türk Teknik Yardım Projesi'ni başlatarak, üç yıl boyunca toplamda 48 ülkeyi kapsayacak şekilde bir yardım programı uygulamaya koymaya çalışmıştır. Ancak Türk Teknik Yardım Projesi kapsamında yardım edilecek ülke sayısı çok sayıda ülkeyi kapsamadığından dolayı ve yapılan yardımların karşılıklı ilişkileri etkilemeyecek kadar küçük olması sebebiyle; Türkiye'nin söz konusu planı başarısızlığa uğramıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, bu noktada uygun bir politika izleyememiş, örnek vermek gerekirse, Eritre'ye yardım yaparken, Etiyopya'yı kızdırmış ya da Moro'ya yardım yaparken, Filipinliler ile olumsuz ilişkiler içerisine girmiştir.[163]

Türkiye, 1978-1979 yılları arasında, özellikle Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek için özel bir çaba harcamıştır. Bu doğrultuda Güney Afrika Cumhuriyeti'nin sömürgesi olan Namibya için kurulan BM Namibya Konseyi'nin ilk başkanı olmuş ve bunu yanı sıra Namibya'ya mühim miktarlarda yardımda bulunmuştur. Türkiye- Afrika ilişkileri noktasında yapılan bütün bu girişimler, Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerin seyrini ciddi anlamda etkileyememiş olsa da Türkiye'nin

[26.Kasim 2016].

[162] Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne** …, **age**,785-786.

[163] Soyalp Tamçelik, Kübra Şahin, **Afrika Jeopolitiğe Bağlamında …**, ed. Tamçelik, **agm**:384.

tek yönlü dış politikasından kurtulmasını sağlaması açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir.[164]

1980'li yıllara uzanan süreçte Türkiye, dış yardımlarını Afrika politikasının bir parçası haline getirmiştir. Türkiye tarafından gerçekleştirilen bu tür yardımlar, Afrika ülkelerinin genel olarak nezdinde olumlu etki yaratmakla birlikte, miktar açısından yetersizdir. Bunun yanı sıra Afrika ile temasın artırılması için BM barış gücü operasyonlarına da çeşitli şekillerde destek sunmuştur.

1983-1993 yılları arasında yeni bir döneme giren Türkiye, statik dış politika anlayışının yerine ekonomik ağırlıklı eklektik bir yaklaşım benimsemeye başlamıştır. Bu bağlamda hem Batılı ülkelerle hem de Türk ve İslam dünyası ile yakın ilişkiler kurulmuştur.[165] Aynı zamanda dış politika araçlarını da çeşitlendiren Türkiye, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) aracılığıyla Afrika ülkelerine yönelik teknik yardım programları yürütmeye çalışmış ayrıca 1984 yılında Afrika'da kuraklık sorunu yaşayan ülkelere yardım amacı ile oluşturulan fona 10 milyon dolarlık bağışta bulunmuştur.[166]

Ayrıca Başbakan Turgut Özal, 1985'te Cezayir'i ziyaret ederek geçmişte özellikle 1950'li yıllarda Türkiye'nin Cezayir'in bağımsızlığı aleyhindeki duruşu için özür dilemiş ve ilişkilerin normalleşmesi için önemli bir adım atmıştır.[167] Böylece Türkiye batı ittifakı ile birlikte olduğu dönem süresinde yaptığı siyasi hataları telafi etmeye çalışmıştır.

Bu dönemde Türkiye, Avrupa ve Asya ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda Türk büyükelçiliği bulundurmasına rağmen toplam da 53 bağımsız ülkeye sahip Afrika'daki büyükelçilikleri yine yetersiz kalmıştır. Türkiye başlangıçta Afrika'da bağımsız olan çeşitli ülkelerde Mısır (1925), Etiyopya (1926), Libya (1952), Fas (1957), Tunus (1957) ve Gana'da (1957) büyükelçilik düzeyinde temsil edilmiş daha sonra ise sırasıyla; Nijerya (1962), Cezayir (1963), Senegal (1963) ve Kenya'da (1968) büyükelçilik açmıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde Afrika'da büyükelçilik açılan ülkeler arasına Kongo Demokratik Cumhuriyeti (1974), Somali ve Tanzanya (1979) bulunmaktadır.[168] Ayrıca Türkiye bu dönemde Rodezya (şimdiki Zimbabve),

[164] Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne …** (2002), **age**,677.
[165] Ataman, "Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış", **Bilgi Dergisi**, c.5, s.2 (2003):49.
[166] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde…**, **age**,204-205.
[167] Ayşe Hür, "Türkiye'nin Cezayir konusunda Alnı Ak mı", **Taraf Gazetesi**, 29 Ocak 2012.
[168] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde …age**,203.

Namibya, Mozambik ve Eritre'nin bağımsızlık mücadelesine de dolaylı yollardan destek vermiştir.[169]

Cumhuriyet döneminde Türkiye-Afrika ilişkileri değerlendirdiğimizde ciddi anlamda önemli ve uzun vadeli bir karşılıklı ilişki sürecine girilemediğini görmekteyiz. Türkiye bu dönem de kıtayla neredeyse hiçbir ciddi diplomatik temas kuramamış ve uzun yıllara dayanan tarihi, kültürel ve toplumsal ilişkiler diplomatik ilişkilere yansıtılamamıştır. Türkiye'nin cumhuriyet dönemindeki dış politikasındaki başlıca ilkelerden olan "Batılılaşma" politikası ile Afrika'yı görmezden geldiği ve gereken önemi vermediği bir gerçektir.[170] Ayrıca ilişkilerin yeterince olumlu tesis edilememesi Türkiye'nin Afrika'da atacağı adımlar konusunda bilgi ve yöntem eksikliğinden de kaynaklananmaktadır. Dolaysıyla Cumhuriyet döneminde, Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik ilgisinin oldukça az olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu hususta Türkiye'nin özgüven eksikliğinin, Afrika ile ilişkilerin gelişmesine engel olduğunu belirtebiliriz.[171]

Sonuç yerine, Soğuk Savaş döneminde Türkiye Afrika ilişkilerin düşük seviye ile devam etmesinin sebebi, her iki tarafının önceliklerinin farklı oluşu ve Türkiye'nin Afrika'nın önemini söz konusu dönem içerisinde doğru bir şekilde okuyamamasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası sistemin Soğuk Savaş'tan değişime ve dönüşüme uğraması, Türkiye-Afrika ilişkilerini de ciddi olarak etkilemiştir.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ortaya çıkan üçüncü süreç ise Türkiye'nin dış politikada yaptığı ihmalkârlığın farkına vararak dış politikada değişikliğe gitmesidir. Bu durum Türkiye'nin yüzünü yeniden yavaş tavaş Afrika'ya çevirmesine yol açmış ve Afrika ile ilişkilerine tam olarak odaklanamasa da karşılıklı ilişkileri düzeltme çabalarıyla sonuçlanmıştır. Yani Türkiye Afrika'ya yönelik takip ettiği çekimser tavırdan uzaklaşmaya başlamıştır diyebiliriz. Bunu da bir sonraki bölümde geniş anlamda ele alacağız.

[169] Tepeciklioğlu, **agm**:75.
[170] **Agm**:66.
[171] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde … age,**189.

3.3. Soğuk Savaş Sonrasında Değişen Dünya ve Türkiye-Afrika İlişkileri

Türkiye, Soğuk Savaş dönemiyle birlikte milli çıkarlarını Batı bloğunda yer alarak en üst seviyede tutabileceğini düşünmüştür. Batı yanlısı bir politika belirleyen Türkiye, dış politikasını buna göre şekillendirmeyi tercih etmiştir. Türkiye'ye karşılık Sahra-altı Afrika ülkeleri ise Batı ve Doğu bloğuna mesafeli durmayı tercih etmişler ve her iki bloktan yana bir tavır almayarak bağımsız olarak kendi manevra alanlarını meydana getirmişlerdir. Bu noktadan hareketle Sahra-altı Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını bu şekilde koruyarak geliştirebileceklerine inanmışlardır.

Türkiye'nin Batı blokunda yer alarak hareket etmesi, üçüncü dünya ülkesi olarak tabir edilen devletlere karşı ilgisiz kalması, Afrika ülkelerinin ise bağlantısızlar hareketi içerisinde yer alması Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında sağlıklı bir diplomasi kurulmasına imkân vermemiştir. Bu hususta diğer bir etken ise Afrika topraklarını sömüren Avrupalı devletlerin tamamının Batı bloğunda yer alması ve Afrikalı devletlerin Batı Bloğuna karşı oldukça mesafeli ve antipatik yaklaşımlarının mevcut bulunmasıdır. Türkiye'nin NATO'ya üye olması ve Batı eksenli bir duruş sergilemesi Afrika devletlerinin Türkiye'ye karşı çekimser durmasına sebep olmuştur. Birçok Afrika ülkesi Batı bloğuna mesafeli dursa da emperyalist güçler ile bağımlılık ilişkisi devam etmiş ve Fransa, İngiltere gibi ülkeler ile yakın siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini sürdürmek zorunda kalmışlardır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Türkiye, Cumhuriyet döneminde olduğu gibi dış politikada karşılaştığı sorunları çözebilmek adına farklı bir dış politika arayışları içerisine girmiştir. Türkiye, dış politikada değişiklikler yapabilmek için iç politikada da çeşitli değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından bölgede yeni dengeler tesis edilmiş ve söz konusu durum küresel değişikliklere de sebep olmuştur.[172]

Soğuk Savaş sonrası dönemin sembol isimlerinden olan ve 1983 yılında iktidara gelen Turgut Özal'ın dış politikası, Soğuk Savaş boyunca genel olarak Soğuk Savaş'ın etkisi etrafında gelişmiştir. SSCB'nin dağılması ve Orta Asya ve Kafkaslardaki Türk topluluklarının bağımsız olmaları, Türkiye'yi bölgede önemli hale getirmiştir. Bu

[172] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu,** 13. bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2003),221.

şekilde Türkiye, Avrasya'da daha faal bir görüntü çizmiştir.[173] Türkiye, bu doğrultuda 1990'lı yılların ortalarından itibaren çok yönlü bir dış politika açılımı sergilemeye başlamıştır. Özal döneminde Türkiye; Batı'dan kopmadan yakın coğrafyalarda (Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar) aktif bir ülke olmaya çalışmıştır. Bu bölgelerle ilişkileri ilerletmek için Karadeniz Ekonomik İş birliği Teşkilatı, Orta Asya Pazarı, Ekonomik İş Birliği Örgütü gibi alternatif bölgesel girişimleri başlatarak siyasi, kültürel ve ekonomik açılımlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca Sovyetlerden bağımsızlığını kazanan devletleri de tanımakta gecikmeyen Türkiye, bu ülkelerle diplomatik temas kuran ilk ülkelerden biri olmuştur.[174] Özal, Haziran 1992'de gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde şu ifadeleri kullanmış ve Türkiye'nin dış politikadaki yeni yönelimini ortaya koymuştur: "Gelecek on yıl Türkiye'nin önünde çok büyük bir istikbal açan dönemdir. Balkanlar'dan Orta Asya'ya kadar Müslüman ve büyük bir kısmı Türki olan yeni devletlerle birlikte kendi gücümüzü daha tesirli hale getirebiliriz" [175]

Özal'a göre küresel değişimlerin doğurduğu fırsatların isabetli politikalarla değerlendirilmesi halinde Türkiye'nin ve Türk dünyasının geleceği çok parlaktır: "Ciddi hatalar yapmazsak, 21. yüzyıl Türkiye'nin ve Türklerin yüzyılı olacaktır!".[176] Böylece Soğuk savaş döneminde hareketsiz konumda bulunan Türk dış politikası çok boyutlu ve çok yönlü bir görüntü çizmeye başlamıştır.

Türkiye'nin bu dönemde yeni iş birliği alanları aradığı yerlerden biri de bilindiği üzere Afrika'dır. Türkiye'nin Afrika ile bozulan ilişkilerini düzeltebilmesi açısından en önemli olay 1993 yılında Somali'de yaşanmıştır. Somali'de dekolonizasyon sürecinin tamamlanmasıyla birlikte ciddi boyutlarda kabileler arası çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bu çatışmalar binlerce insanın ölümüne ve milyonlarca insanın komşu ülkelere göç etmesine sebep olmuştur. Söz konusu Somali meselesi BM'nin gündemine taşınmış ve 1992 yılında BM bünyesinde bir barış gücü (UNOSOM-1) teşkil edilmiştir. Somali'ye dair ikinci müdahale, 1993 yılında Somali'ye gönderilen (UNOSOM-2) Harekatı'nın komutası Türk Generali Çevik Bir'e verilmiştir. 1994

---

[173] Bilal Şimşir, "Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye 1991 Yılındaki Gelişmeler" **Değişen Dünya'da Türkiye ye Türk Dünyası Sempozyumu** (Ankara, 1993):59-98.

174 Ali Sönmez, "Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri Ülke Profilleri ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri" (Ankara: DPT Yay, 1996);Yusuf Sarınay, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme [01.01.2019].

[175] "Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın III. İzmir İktisat Kongresi'ndeki Konuşmaları (4-7 Haziran 1992)", içinde Özalcılık, Uğur Güzel (İstanbul: Emre Yayınları, 2008),178.

[176] **Age**,184.

yılında Somali görevini sonlandıran Çevik Bir, Somali'ye gönderilmesinin Türkiye açısından önemini yazdığı kitabında şu cümlesiyle ifade etmiştir: "Devletimiz her kademesinde para ile ölçülemeyecek, çok büyük tecrübeler ve uluslararası itibar kazanmıştır".[177]

1996-97 yıllarında Türkiye'de Necmettin Erbakan'ın iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye'de yükselen İslam birliği düşüncesi, aynı zamanda bu dönem içerisinde İslam Ortak Pazarı, İslam Savunma Birliği ve D-8 gibi projeler çerçevesinde Türkiye; Libya, Mısır ve Nijerya gibi Müslüman Afrika ülkeler ile işbirliğini amaçlayan çeşitli girişimlerde bulunmuştur.[178] Erbakan'ın Türkiye'de başbakanlık yaptığı dönem içerisinde her ne kadar İslam birliği yaklaşımıyla, Afrika özelinde ittifak çabaları gündeme gelmişse de 1990'lara kadar Afrika'yı ön planda turan kapsamlı bir dış politika istenildiği gibi geliştirilememiştir. Genellikle bu dönem içerisinde Afrika kıtasının tamamına yönelik bir dış politika geliştirilemediği ortadadır, sadece sınırlı teşebbüsler hayata geçirilebilmiştir.[179]

1997-2002 arası dönemde görev yapmış olan Dışişleri Bakanı İsmail Cem; Türkiye'nin, yakın çevresi ile çeşitli alanlarda münasebetler kurarak eksenini genişlettiğini, artık Akdeniz'in geçilerek Afrika üzerine vizyon geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[180] Bu şekilde Türkiye'de yetkililer dış politikada daha aktif hale geleceklerinin mesajını vermişlerdir.

Burada Türkiye'nin çok yönlü dış politika arayışına geçmesinin temel nedeni, sadece önceki bölümde bahsettiğimiz gibi Kıbrıs meselesinde ABD'nin kendisini hayal kırıklığına uğratması ve Türkiye'nin uluslararası alanda destek araması değildir. Aynı zamanda Türkiye özelikle küreselleşme sürecinin hızlanması ve ihracat pazarı seçeneklerini çeşitlendirmek amacıyla yeni arayışlar içerisine girmiştir.[181] Bu nedenle Türkiye'nin çok yönlü dış politika başlangıcı olarak küreselleşmeyi göstermek daha doğru bir yaklaşımdır.[182]

---

[177] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde…, age**,206-207.
[178] Ahmet Akgül, **Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi** (Konya: Milli Çözüm Yayınları, 2007); Mürsel Bayram, "Türk Dış Politikasının Değişim Parametresi olarak Afrika Açılımı ve İnsani Diplomasi Faaliyetleri", **Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar**, ed. Erman Akıllı, 1.bs.(Nobel Yayın, Ocak 2016):406.
[179] Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar** (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 207.
[180] Yavuz, **agm**:1-19.
[181] Haydar Çakmak, "Başbakan'ın Afrika ziyareti", **Yeniçağ Gazetesi**, 21 Ocak 2013.
[182] Boztaş, **agm**:147.

Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte gerçek anlamda çok boyutlu dış politikaya geçmeye adım atabilen Türkiye'nin, Afrika konusundaki en önemli adımı ancak 1998 yılında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından geç sayılacak bir dönemde atılabilmiştir. Bu doğrultuda Afrika ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Dışişleri Bakanlığı'nın tertip ettiği ve kamu kuruluşları ile özel sektör temsilcilerinin de katıldığı bir dizi toplantılar neticesinde 1998 yılında "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" hazırlanmıştır. Söz konusu eylem planıyla Afrika, tekrardan Türk dış politikasının gündemine gelmeye başlamış ve bu doğrultuda uygulamaya konan "Afrika Eylem Planı" ile de Afrika kıtası ile siyasi, ticari ve sosyo-kültürel işbirliğinin rotası belirlenmiştir.[183] Özelikle Sahra-altı Afrika ülkelerine yönelik hazırlanan bu plan, Türkiye'nin kıtaya yöneliminin başlaması konusunda bir mihenk taşı olarak kabul edilmiştir. Bundan sonra devam edecek süreç ise bu plan çerçevesinde hayata geçirilmiştir.[184]

1998 yılında Afrika Eylem Planı'nı hazırlayan Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Türkiye'nin neden çok boyutlu bir dış politika anlayışına geçmeye ihtiyaç duyulduğunu gerçekleştirdiği bir röportajda şu şekilde dile getirmiştir:

> "Türkiye'nin Batı ile etkileşiminde Sovyetlerin dağılmasından sonra bir değişiklik oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen dönemde, Türkiye'nin kurumsal/siyasal gelişimi, Türkiye'ye yüklenmiş bulunan, Türkiye'nin de benimsediği belirli bir işlevin uzantısı olmuştur. Bu işlev, Batı'nın yani NATO'nun "Uzak karakolu" olmaktı. Sovyet tehdidine, bir ölçüde Arap ülkelerinden gelebilecek tehlikelere karşı Batı'nın sınırlarını korumaktır. Türkiye'nin siyasal/kurumsal yapılanması, bu temelde olmuştur. 1950'lerden başlayarak Türkiye'nin idari sistemine, siyasal yapısına, hâkim ideolojisine, değer ölçülerine, kavramlarına, dış siyasetine baktığımız vakit tümünün Batı'nın uzak karakolu olma işlevinin bir parçası olduğunu görmekteyiz. Kısacası, Batı bizden üstün, o bizden çok iyi, biz kötüyüz" yönündeki şartlanma birinci faktördür. İkinci faktör, tarihimizden kaynaklanmaktadır. Belli bir süre günümüzü, tarihimizden ayrı tutmuşuz. Ne var ki tarihimizden, bu kopukluğumuzu çok uzatmış olmamız sonucu, biz de bir çeşit Batı kompleksi oluşmuştur. Biz belirli bir dönem, "Batı bizden üstündür; Batı ne yaparsa doğrusu o dur; biz kötüyüz; bizim tarihimiz çok kötü; buna karşılık ne yapacağız; ille de Batı'yı kopyalayacağız; işte o zaman düzeleceğiz" duygusunu ölçüsüz ve tarihsel koşulların makbul, meşru kılacağı sürenin çok ötesinde yaşamışız. Batı kavramı, bizde sağlıksız yorumlardan kaynaklanmış ve bir tür aşk-nefret ilişkisi yaratmıştır. Dış politikamız da bu anlayıştan bir hayli etkilenmiştir. Peki,1990'lardan itibaren Türkiye'de neden yeni değerler gelişiyor? Bunun üç nedeni var; birincisi, değişen jeo-stratejik ortam, enerji kaynaklarının değişen coğrafyası, Türkiye'nin tarihsel ve kültürel yakınlık alanında yeni ya da yenilenen devletlerin ortaya çıkması, ikincisi, Türkiye eldeki birikimlerinin bilincinde olan, onları hayata geçirmeye çalışan, dış dünya açılımını hızlandırmakta ve çok yönlü ilişkiler geliştirmektedir. Söz konusu gelişmeyi engelleyen ve daha çok zihinlerde yaratılmış sınırlardan, peşin hükümlerden, yanlış yaklaşımlardan, Türk dış siyasetinin arınmaya başlamasıyla olacaktır. Üçüncü ise Türkiye'nin 1990'ların özellikle ikinci

[183] Afacan, **agm**:12.
[184] Erol, Altın, **agm**:4.

yarasından sonra değerinin artmasıdır yani Türk ekonomisinin son derece dinamik bir döneme girmesidir".[185]

Türkiye, 1998'de Afrika'ya yönelik hazırladığı eylem planı ile hiçbir ayrım gözetmeksizin, bütün Afrika ile münasebetlerini geliştirmek istemiştir. Afrika Eylem Planı'nın temel hedeflerden birisi, Türk dış politikasının etkinliği Afrika'daki devletlerin desteğini sağlayarak artırmak ve Kıbrıs meselesi konusunda destek bulmaktır. Özellikle Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesindeki temel düşünce; Türkiye-Afrika ilişkilerinin mevcut ciddi potansiyeli dikkate alındığında, karşılıklı ilişkilerin istenilen düzeyde olmadığının fark edilmesinden kaynaklanmıştır. Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel ilişkileri Afrikalı devletlerle bir türlü istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişimindeki temel sorun, mevcut ilişkilerin hızla büyüyen ve gelişen Türkiye'yle orantılı olamamasıdır. Türkiye, Afrika'ya dair yeterli olmayan diplomatik bağlantılar sebebiyle Afrika ile ilişkilerini ancak BM ve İslam İşbirliği Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla sağlayabilmiştir. Türkiye, Afrika'yı yeterince tanımamakta ve sorunlarını tam olarak tespit edememektedir. Ayrıca Afrikalılar da Türkiye ile ilgili yeterince müspet bir kanaate sahip değildirler.[186] Mehmet Özkan ve Birol Akgün'ün "Türkiye'nin Afrika'ya Açılımı" isimli makalelerinde ifade ettikleri gibi:

> "Türkiye, dekolonizasyon sürecinden itibaren ortaya çıkan çok büyük fırsatları kaçırmış ve Afrika ile siyasi, ekonomik ve ticari ilişkiler kuramamıştır.1998 yılında Afrika'ya açılımı tetikleyen ana unsur olarak da Afrika'nın artan öneminin yanı sıra 1997 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'nin üyeliği konusundaki olumsuz tavrı ile dayatılan ek koşulları göstermişlerdir".[187]

Dolayısıyla söz konusu politikalarla birlikte Afrika kıtası, Türk dış politikasının ana gündemine oturmaya başlamış ve temel hedeflerden bir tanesi haline gelmiştir.[188] Söz konusu Afrika'ya Açılım Eylem Planı, başrolde yer alan çeşitli aktörlerin katıldığı çeşitli toplantılar ışığında 1998 yılında aktif hale getirilmiştir. Afrika'ya dair gerçekleştirilen toplantılardaki görüşler ekseninde Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Afrika ile münasebetlerini her alanda geliştirebilmek adına bir eylem planı üzerinde çalışmıştır. Söz konusu eylem planı, pek çok alanda Türkiye ile Afrika

[185] Cem, **agm**: 24-37.
[186] Numan Hazar, "Türkiye Afrika'da: Eylem Planın Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra", **Ortadoğu Analiz**, IV/46 (2012):30.
[187] Mehmet Özkan, Birol Akgün, "Turkey Opening to Afrika", **Journal of Modern African Studies**, c.48, Nr.4 (2010):525-527.
[188] Afacan, **agm**:12.

münasebetlerinin geliştirilmesini öngörmekteydi. Bu şekilde mevcut ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiş ve bu noktadan hareketle çeşitli alanları kapsamıştır.

Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın ana hedefleri şu şekilde özetlenebilir:

- Afrika ülkelerine yönelik temsil bakımından en üst düzeyde devletler yapılması.
- Afrika ülkeleri ile Dışişleri Bakanlığı arasında siyasal danışma mekanizmalarının kurulması.
- BM, İslam Konferansı Örgütü ve benzeri uluslararası kuruluşlar içerisinde kıta devletleriyle iletişimin ve istişarelerin artırılması.
- Parlamento üyeleri arasında karşılıklı ziyaretlerin gerçekleştirilmesi.
- Afrika'ya çeşitli heyetler yollanması.
- İnsani yardımların yapılması.
- BM'nin çeşitli yardım programlarına destek verilmesi.[189]

Görüldüğü gibi Eylem Planı ile tüm alanlarda Afrika kıtası ile ilişkilerin geliştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca söz konusu plan ekonomik, ticari, kültürel ve siyasal alanda önermelerle birlikte eğitim ve savunma alanında iş birliği sayesinde ilişkilerin sağlam bir zemine oturtulmasını da hedeflemektedir. Ayrıca Eylem Planı'nda, ekonomik sıkıntılardan dolayı sayıları 15'den 12'ye düşen büyükelçiliklerin artırılması gerektiği de vurgulanmıştır.

1998 yılının özellikle haziran ayında hızlanan Afrika Açılım Eylem Planı, ekim ayına gelindiğinde daha işlevsel hale getirilmiştir. 1998 Afrika Eylem Planı'nın uygulamaya konmasından sonra, söz konusu tarihten itibaren Türkiye'nin Afrika ile olan mevcut ilişkileri belli bir mesafe alabilmiştir. Hatta Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Afrika Eylem Planı'nın uygulamaya konmasıyla birlikte Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ekonomik ve siyasi ilişkilerinde "patlama" yaşanacağını ifade etmiştir.[190] Ancak "Post-modern darbe girişimi" olarak adlandırılan 28 Şubat süreciyle birlikte başlayıp yer yer istikrarsız hükümetlerle devam eden ağır siyasi ve ekonomik kriz ortamının etkisiyle de Türkiye'nin bu dönemde maddi kabiliyetlerinin (askeri, ekonomik ve siyasi)

[189] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde…**, **age**, 244-245.
[190] "Türkiye, Afrika'ya Açılıyor", **Sabah Gazetesi**, 1 Temmuz 1998.

yetersiz olması sebebiyle dış politikada Afrika üzerindeki tasarıları kâğıt üzerinde kalmıştır.[191]

Diğer bir taraftan söz konusu Eylem Planı'nın Afrika kıtasının ülkelere ve bölgelere ayırmadan aksine tüm Afrika'yı kapsayacak biçimde hazırlanmış olmasından dolayı planın başarı şansı ve oranı ciddi bir şekilde düşmüştür. Ardından Türkiye'nin yaşadığı 2000-2001 krizleri sürecin belli bir süre askıya alınmasına da neden olmuştur. Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu Afrika Eylem Planı ile ilgili şu şekilde görüş bildirmiştir:

> "Aslında hazırlanan Afrika Eylem Planı'nın belirlenen hedeflere ulaşılamamasının başlıca sebebi, o döneme damgasını vuran istikrarsız koalisyon hükümetlerinin değişken politikaları ve risksiz bir dış politika anlayışı nedeniyle stratejik bir bütünlük oluşturulamamasıdır. Bir başka deyişle AB'ye girmenin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmesi ya da girmesek de olur söylemleri "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk Dünyası" söylemi ile Orta Asya'yı tedirgin eden yaklaşımlar, İslam dünyasına yönelişin yanında doğudan ve güneyden gelebilecek tehdit algılamaları gibi Batıcılık ve Üçüncü Dünyacılık arasında sıkışmış, belirsiz ve kararsız bir dış politik gürülmüş olmasıdır. Yaşanan bu kaos, tamamen Türk dış politikasındaki stratejik teori yetersizliğinden kaynaklanmaktadır". (…) "Türkiye'nin teorik yetersizliğinin nedenlerini kurumsal ve yapısal arka planın bu konuda iyi örgütlenmemiş olmasına, Osmanlı-Türk dış politikasının emperyalist sömürgeci bir strateji yürütmemiş olmasına ve kimlik ve tarih bilinci konusunda yaşanan çelişkiler ve bu çelişkilerin stratejik zihniyet üzerindeki etkilerini göstermiş olmasına dayandırmaktadır." [192]

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Afrika'yla ilişkilerin umumi yapısı dikkate alındığında, bilhassa bağımsızlık için direnişlerin hız kazandığı 1950'li dönemlerden 2000'lere kadar, Afrikalı ülkelerin Türkiye'den umdukları alaka ve dayanışmayı görmedikleri, AK Parti iktidarına kadar Türkiye'nin kıta ülkeleriyle ilişkilerinin alt seviyelerde kaldığı söylenebilir.

3.4. AK Parti Döneminde Türkiye-Afrika İlişkileri

Türkiye'de 2002 yılının Kasım ayında yapılan genel seçimler neticesinde oyların çoğunluğunu alarak iktidara gelen AK Parti, Ahmet Davutoğlu gibi simalara da ilerleyen dönemlerde kabinede yer vererek ülkenin dış politikasını daha aktif hale getirmiştir. AK Parti iktidarının dış politikadaki yüzlerinden olan Davutoğlu, "Stratejik Derinlik" kitabı ile dış politika anlayışını sistemleştirmiş, sürekli olarak doğu ve batı arasında bir köprü olarak nitelendirilen Türkiye'yi "merkez ülke" olarak tanımlamıştır.

Davutoğlu'nun ortaya koyduğu dış politikadaki yeni vizyon, toplamda altı ana ilkeye dayanmaktadır. Davutoğlu'na göre bunlar: "özgürlük, güvenlik dengesi, komşularla

[191] Afacan, **agm**:12.
[192] Davutoğlu, **Stratejik Derinlik…**, **age**, 45-46.

sıfır sorun politikası, proaktif barış diplomasisi, ritmik diplomasi, küresel ve uluslararası sorunlara aktif katılım, yakın ve dış havzalarda etkinlik"tir.[193] Bu çok boyutlu ve komşularla sıfır sorun stratejisine dayanan dış politika[194] vesilesiyle tarihsel ve kültürel bağların bulunduğu Orta Doğu, Orta Asya, Kafkaslar ve Afrika'ya hitap eden söylem ve eylem bazındaki atılımlar artırılmıştır. Bilhassa küresel siyasette de öne çıkan Orta Doğu bölgesine öncelik verilmesi, Türkiye'nin "Orta Doğululaşacağı" eleştirilerini de beraberinde getirmiştir.[195] Bununla birlikte yeni dış politika konseptiyle beraber Türkiye'nin kullandığı diplomatik dilinde de çeşitli değişiklikler meydana gelmiş; işbirliği, bütünleşme, gelişme ve ortaklık gibi kavramlar defaatle vurgulanmıştır.[196] Her türlü meseleye ve her bireye açık "hele bir konuşalım" minvalinde bir politik anlayış ta faaliyete sokulmuştur.[197]

Bu yeni anlayış, salt bu sayılanlarla sınırlı değildir. "Güvenlik üreten" devlet, "stratejik derinlik"[198] tarzı söylemlerle desteklenmiş, eylemlerin rotası bu kavramlar çerçevesinde belirlenmiştir. Davutoğlu'nun da ifade ettiği gibi: "bu yaklaşımın temel ilkelerinin güvenlik ve özgürlük arasında denge, komşularla sıfır sorun, komşu ülkelerle mevcudun daha ötesinde ilişkilerin geliştirilmesi, çok yönlü dış politika ve ritmik diplomasi" olduğu belirtilmektedir.[199]

AK Parti[200] döneminin dış politika önceliklerinden birisi de ekonomik ilişkiler olmuştur. Yakın çevre ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve ilerletilmesinin, bu ülkelerle bağların kuvvetlenmesini sağlayacağı fikri bu önceliğin başlıca nedenlerindendir.[201] Bu prensipler etrafında şekil alan Türk dış politikası ile hem Türkiye'ye yönelik zanlar

---

[193] Davutoğlu, SETA Vakfı Konuşması (8 Aralık 2009).
[194] Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision…, **agm**:77-96.
[195] Tarik Oğuzlu, "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?" **Turkish Studies**, c.9, Nr. 1(2008):3-20.
[196] Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik Orta Doğu**, c.4, s.2(2010):14.
[197] Ersel Aydınlı, "Bölgesel Güç Olmak ve Türk Dış Politikasında Yön Arayışları", Yeni Dönem Türk Dış Politikası Uluslararası IV/ **Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, der. Osman Bahadır Dinçer (Ankara: Cantekin Matbaası,2010): 57.
[198] Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 38.b.**age**,199.
[199] Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision", **agm**:81.
[200] Adalet ve Kalkınma Partisi için parti tüzüğünde kullanılan kısaltma olan "AK Parti" ibaresi kullanılacaktır.
[201] Mayada Kamal Eldeen, "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye-Afrika İlişkileri (2002-2015)", Uluslararası Öğrenciler Akademisi, **Sosyal Bilimler Yazıları**, YTB-İBAV, (İstanbul, 2016), :77.

parçalanmaya hem de bölgedeki durağan ilişkiler dönüşüme uğramaya başlamıştır. Bu vesileyle Türkiye bölgede dikkatleri üzerine toplamıştır.

Stratejik derinlik doktrini, Afrika kıtasını yakın kara havzası olarak nitelemekte olup, kıtanın önceki dönemlerde önemsenmemesini ve kurumsal bağların kurulamamasını eleştirmiştir. Ayrıca bu doktrin; sömürgecilik geçmişine rağmen hala dokunulmamış birçok kaynağa ve cevhere sahip olan Afrika'ya kayıtsız kalmanın, Türkiye gibi bir ülke için zafiyet oluşturacağına işaret etmiştir.

3.4.1. AK Parti İktidarı Döneminde Türkiye'nin Afrika ile Siyasi ve Diplomatik İlişkileri

AK Parti'nin 2002'deki hükümet programında Afrika'ya değinilmemiş olmasına rağmen bölgesel güç olma hedefiyle yola çıkılmasından dolayı Afrika'ya yönelimin gerekli olduğu anlaşıldı. Buna rağmen AK Parti'nin Afrika'ya yönelik politikaları 2005 yılına kadar öncelikli konumda değildi.[202] 2003 yılının başında, Türkiye Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından, "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" hazırlamış olsa da bu plan çok ta işlevsel olmamıştır. Bunun arkasında bulunan sebepleri özetleyecek olursak bunları şu şekilde ifade edebiliriz: Yeni hükümetin ilk yıllarında Irak Savaşı, Kıbrıs Meselesi ve AB ile ilişkiler Türkiye'yi çeşitli boyutlarda etkilemiş ve Türkiye de kendisi için hayati bir önem taşıyan söz konusu dış politika meseleleriyle alakadar olmak mecburiyetinde kalmıştır.

Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nından, 2005 yılının "Afrika Yılı" ilan edilmesine kadar gelen söz konusu süreci daha çok temel atma ve hazırlık aşamaları olarak ifade edebiliriz. Türkiye'nin kıta ile münasebetleri bakımından 2005 yılı büyük önem arz etmektedir. Çünkü Türkiye bu tarihten itibaren "Afrika Açılım Programı"na ivme kazandırmıştır.[203] Afrika Birliği gözlemci üyeliği ve stratejik ortaklık statüsü de bir önceki bölümde ele alınmıştır.

Bu süreç içerisinde Afrika kıtasında bulunan ülkelerle ilişkiler, 2010 yılının Aralık ayında kabul edilen ve 2010-2014 yılları arasını kapsayan "Türkiye-Afrika İşbirliği

[202] Özkan, Akgün, **agm**:533; Afacan, **agm**:13.
[203] Tepebaş, **agm**.

Ortak Uygulama Planı" ile de rayına oturmaya başlamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin Afrika ülkelerine gerçekleştirdiği üst düzey ziyaretlerde de büyük bir artış olmuştur.

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Afrika'nın en stratejik ülkelerinden Etiyopya ve Güney Afrika'ya yönelik gerçekleştirmiş olduğu ziyaretler[204] büyük öneme sahiptir. Daha sonraki aşamalarda Türkiye gerçekleştirdiği bu atılımı devam ettirirken bunun somut neticelerini, Addis Ababa Zirvesi'nde stratejik ortak ilan edilerek almaya başlamıştır. Ekim 2008'de BMGK geçici üyeliği statüsü için Türkiye, Afrika'nın desteğini arkasına alabilmek adına bir dizi başarılı çalışma gerçekleştirmiştir. Bu sayede 2009-2010 döneminde geçici üyelik statüsünü kazanmıştır. Bu süreçte Afrika ülkelerinin hatırı sayılır bir desteği olduğunu ifade etmek gerekir.

Bu alanda bir diğer önemli gelişme ise yine aynı yılın ağustos ayında "ortak bir gelecek için dayanışma ve işbirliği"sloganıyla İstanbul'da yapılan ve beş yılda bir gerçekleştirilmesi planlanan veya Afrika ülkelerinden 6 devlet başkanının katılım sağlaması ile 5 devlet başkan yardımcısı, 7 başbakan, 1 başbakan yardımcısı, 14 dışişleri bakanı ve 12 değişik icracı bakanlar ve 11 adet uluslararası örgütten temsilciler toplamasıyla İstanbul'da gerçekleştirilen "Türk-Afrika İşbirliği Zirvesi" olmuştur. Bu zirvenin sonunda "Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma" ve "Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi" adlı iki belge kabul edilmiştir.[205] Yine aynı zirve kapsamında DEİK ve TOBB, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın da desteğiyle "Türkiye-Afrika İşadamları Zirvesi" ile iş dünyasını da bir araya getirmeyi başarmıştır.

Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi temsilcileri ülke tarihinde bir ilki gerçekleştirerek, zirve vesilesiyle kırk dokuz Afrika ülkesinin temsilcileriyle bir araya gelme fırsatını elde etmişlerdir. 2009-2011 yılları arasında sırasıyla Kenya, Tanzanya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kamerun, Gana ve Gabon'a cumhurbaşkanlığı seviyesinde çeşitli ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde Afrika'da faal olunmak istendiğinin mesajı verilmiştir. 6-11 Ocak 2013'te Recep Tayyip Erdoğan'ın Nijer, Senegal ve Gabon'u kapsayan diplomasi turu da bu sürece ivme kazandırmıştır.

---

[204] Mehmet Özkan, "Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects", SETAV, http://www.setav.org/document/Policy_Brief_No_22_Mehmet_Ozkan.pdf?phpMyAdmin=e008732753bf014f26cf3b79aa21f1f1 [14.11.2016].

[205] Ali Engin Oba, "Türkiye-Afrika İlişkilerinde Yeni Bir Dönem Başlarken", **Stratejik Analiz**, No: 102 (2008):43.

Türkiye, Afrika kıtasındaki varlığını perçinlemek amacıyla bilhassa Sahra-altı Afrika ülkelerindeki diplomatik temsiliyetini artırmaya önem vermiştir. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan beri Sahra-altı Afrika ülkelerinde açtığı büyükelçilik sayısı 12 iken söz konusu rakamlar 2010'da önce 20'ye, 2011'de 27'ye, 2012'de 31'e ve 2013 yılında ise 34'e ulaşmıştır.[206] Bugüne kadar pek çok ülke mali sorunları öne sürerek Afrika'daki büyükelçiliklerini kapatırken Türkiye, dünyadaki en büyük elçiliğini Somali'de açmış, Afrika kıtasındaki büyükelçilik sayısını son sekiz yılda 12'den 39'a yükseltmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'de artan Afrika ülkeleri diplomatik temsil sayısı 2008 yılında 10 misyona, 2015 yılında ise 32 misyona ulaşmıştır.

Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinin ilerletilmeye çabalandığı 2005-2011 döneminde, iddialı hamlelerle ilişkiler perçinlenmiş ve ülkede kıtaya yönelik ilgi ve alakada artış gözlenmiştir. Türkiye özellikle kıtanın sorunlarıyla da yakından alakadar olmuştur. BM'nin girişimleriyle 21 Mayıs 2012'de organize edilen ve elli yedi ülkenin yanı sıra on bir bölgesel ve uluslararası örgütün katıldığım "Somali'nin Geleceğinin Hazırlanması: 2015 Hedefleri" konulu konferansa da Türkiye ev sahipliği yapmıştır.

2014 yıllında Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da İkinci Afrika-Türkiye Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu zirvede iki önemli uygulama planı ortaya çıkmıştır, "Afrika-Türkiye Ortaklığı için Ortak Uygulama Planı 2015-2018" kapsamında bir rota belirlenmiş, ikinci zirvede de "Afrika-Türkiye Ortaklığı Öncelikli Projeler Matrisi 2015-2018" işbirliği alanları belirlenmiştir. Malabo Zirvesi bu açıdan, Türkiye ile Afrika arasındaki ticari ve siyasi ilişkilerin belli bir plan, program çerçevesinde gelişmesi gerektiğinin altını çizmekteydi. Tüm bunlar, karşılıklı ilişkilerin hangi seviyelere geldiğini analiz etmek açısından önemlidir.

Dönemin Başbakanı Erdoğan, 21. yüzyılda Afrika'yı en önemli stratejik işbirliği alanı olarak değerlendirdiklerini, 2013 yılında Nijer'in başkenti Niamey'de organize edilen Türkiye-Nijer İş Forumu'nda dile getirmiştir. Bu işbirliğinin "sömürgeci bir mantıkla tek taraflı değil, karşılıklı saygı ve fayda temelinde, her iki tarafında kazanacağı kalıcı bir işbirliği olmasını" talep ettiklerini de ayrıca ifade etmiştir.[207]

[206] "Türkiye Afrika'da Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra", ORSAM Rapor No: 124 (Temmuz 2012):11.

[207]Burçin Kabakcı, "Türkiyenin Afrika Politikası" (Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi, 2013),2.

Son on senede Afrika ile ilişkilerde sürdürülen açılım politikası neticesinde ilişkiler gelişme göstermiştir. Bu aşamada sıklıkla gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler önemli bir yere sahiptir. Başbakan Erdoğan Afrika'da ilk olarak 2004 yılında Mısır'ı ziyaret etmiştir. Kıta siyasetinde stratejik bir mevkiye sahip olan Etiyopya'ya 2005'te giden Erdoğan, bu ziyaretin ardından Güney Afrika, Fas ve Tunus'a da gitmiştir. Erdoğan, Sahra-altı Afrika'ya yaptığı ziyaretlerle, Türkiye tarihinde bölgeyi ziyaret eden ikinci başbakan olmuştur (1996 yılında Necmettin Erbakan, Nijerya'yı ziyaret etmiştir).

Erdoğan'ın 2005'ten itibaren başlattığı diplomasi turlarında sadece 2008 yılını boş bırakmıştır. Ayrıca dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 2009 ve 2010 yıllarında Afrika'da gerçekleştirdiği ziyaretler de Türkiye- Afrika ilişkilerinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Gül; Kenya, Tanzanya, Kamerun ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiş[208], Erdoğan ise 2014'de Ekvator Gine'si ve Cezayir'e gitmiştir. 22-24 Ocak 2015'te Etiyopya ve Cibuti'ye birer ziyaret gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 2016 yılı; 28-29 Şubat'ta Fildişi Sahili'ni, 29 Şubat-1 Mart'ta Gana'yı, 2-3 Mart'ta Nijerya'yı ve 3 Mart'ta da Gine'yi ziyaret ederek toplam 8 Afrika ülkesine gitmiştir. 2016, Afrika'ya en çok ziyaretlerin gerçekleştirildiği yıl olmuş, 2017'deki turlara da Afrika ile başlanmıştır. Erdoğan'ın ilk ziyaret rotaları Mozambik, Tanzanya ve ada ülkesi olan Madagaskar'ı kapsamıştır. Böylece kıtada gidilen ülke sayısı yirmi üçe çıkmış ve bu ülkelere toplamda otuz dokuz ziyaret düzenlenmiştir. Bu şekilde Erdoğan, Afrika'ya en çok giden liderler arasında yer almıştır.[209]

Recep Tayyip Erdoğan'ın Afrika'da gerçekleştirdiği resmi ziyaretler, Afrika'daki çeşitli halkların gönlünde yer etmiş ve değer kazanmıştır. Bununla birlikte Erdoğan'ın ziyaretleri uluslararası basında da geniş yer bulmuştur. İngiltere basını, Batı ekseninde bir özeleştiri getirerek yıllardır Afrika'ya karşı kayıtsız kaldıklarını, Türkiye'nin ise küresel bir oyuncu haline geldiğine dair çeşitli yorumularda bulunmuştur. Bu şekilde İngiltere'nin Afrika Piyasasındaki konumlarını kaybedebileceklerini de vurgulamışlardır.

Afrika'ya yönelik yapılan diplomatik turlar sonucunda, Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile gerek politik gerekse de ticari münasebetleri hatırı sayılır oranda gelişmiştir.

[208] David H. Shinn, "The Rise of Non-Western Influence in Africa," George Mason Üniversite, Global **Studies Review**, Vol. 6, Nr: 3 (2010), http://www.globality-gmu.net/archives/2257.
[209]http://www.yenisafak.com/gundem/afrikada-23-ulkeyi-ziyaret-eden-ilk-lider-cumhurbaskani-erdogan-2603963, Ocak 28, 2017 [01.02.2017].

Uzmanlara göre Türkiye'nin takip ettiği 'Afrika sorunlarına Afrika çözümleri' siyaseti, Türkiye'nin algısını yansıtan önemli hususlardan birisidir. Bunun yanı sıra Türkiye Afrika ile ilişkilerini karşılıklı fayda temelinde inşa ederek 'kazandır-kazan' söylemini geliştirmiştir. Bu şekilde ülke yetkilileri Türkiye ile Afrika arasındaki mevcut bağları da güçlendirmeye çalışmışlardır.

Türkiye'nin Afrika ile gelişim halinde olan münasebetleri, FETÖ'ye ait olan kurumlar hususunda da adımlar atmasına olanak sağlamıştır. Türkiye'nin bu konudaki taleplerine Gine, Çad, Somali, Sudan, Senegal ve Benin gibi ülkeler kayıtsız kalmamış ve FETÖ okullarının Maarif Vakfı'na devredilmesi noktasında hızlı hareket etmişlerdir.

Dolayısıyla AK Parti döneminde özelikle Türkiye'nin Afrika Açılım stratejisiyle birlikte 54 Afrika ülkeleriyle Türkiye'nin ilişkileri seyri tabii olarak bütünüyle aynı oranda olmamakla birlikte farklı düzeylerdedir.

Bugüne kadar Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerin en iyi olduğu bölge, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fasa kapsayan Kuzey Afrika ülkeleri olmuştur. Kuzey Afrika ülkeleri Türkiye ihracatının yaklaşık yüzde 10'unun yapıldığı bölgedir. Bunun arkasında yatan sebepleri hem tarihsel açıdan Osmanlı İmparatorluğu'ndan önceki dönemelere dayanması, aynı dine mensup olunması, coğrafi yakınlık ve bu ülkelerin daha makul noktada olmasından kaynaklandığı ifade edebiliriz.

Türkiye'nin Afrika kıta ülkeleriyle yakın ilişkileri gösterdiği bir başka örnek ise Sudan ve Somali olmuştur. Bu yakınlıklığın sebebi bu ülkelerine sahip olduğu stratejik ve zengin doğal kaynaklar olmakla birlikte hem Türkiye'nin hem de bu ülkelerin öne çıkardığı dini kimliktir. Dolayısıyla İslam kimliği ve inanç unsuru Türkiye'nin İslam dinine mensup Afrikalılarla arasındaki iş birliğini güçlendirici bir vasıta olarak görülmektedir.

Ayrıca 1983'te başlayan Güney Sudan Savaşı'nın 2011'de Sudan'ın bölünmesiyle sonuçlanması ve bu şekilde Afrika kıtasının en uzun iç savaşın son ermesi ayrıca bunula paralel olarak Sudan'ın batısında Darfur krizinin ortaya çıkması sonrasında Türkiye'nin izlemiş oluğu dış politikanın, ABD ve BM'den farklı olması bir ayrıcalık yaratmıştır. Sudan Hükümetini "soykırım" ile suçlamasından sonra ülkenin devlet başkanı Ömer el- Beşir hakkında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Temmuz 2008 tarihinde El Beşir'e tutuklama talep etmesinin ardından; Türkiye'nin İslam Konferansı

Örgütü Toplantısı vesilesiyle El- Beşiri İstanbul'a davet etmesi ve AB tarafından Türkiye'ye nota gönderilmesine rağmen Türkiye'nin attığı adımın arkasında durarak Sudan hükümetini desteklemiş olması da Türkiye- Sudan ilişkileri açısından oldukça önemlidir.[210]

"Darfur'un Yeniden İnşası ve Kalkınması için Uluslararası Donörler Konferansı", 21 Mart 2010'da Türkiye-Mısır iş birliği ile Kahire'de organize edilmişti. 9-13 Mayıs'taki EAGÜ Dördüncü Konferansı ve 21-23 Mayıs 2010 ile 31 Mayıs-1 Haziran 2012'de tarihlerinde düzenlenen Somali Konferanslarına ise Türkiye ev sahipliği yapmıştır.[211] Ayrıca 23-24 Şubat 2016 tarihinde Somali Yüksek Düzeyli Ortaklık Forumunu da Türkiye'de düzenlenmiştir. Türkiye'nin Somali'de gerçekleştirdiği faaliyetler doğrultusunda Somali'de barışın getirilmesi ve Somali'de devlet otoritesinin inşası noktasında oldukça önemli katkılar sağlamaktadır.[212]

Türkiye'nin Darfur ve Somali politikasında üstelendiği rol de İslam dünyasıyla koordinasyonunu güçlendirme ve bölgesel gücünü pekiştirme çabalarının etkisi olduğunu söyleyebiliriz.[213]

Dolayısıyla öne çıkarılan tüm bu unsurlar; Erdoğan'ın, Batı'ya hitaben geliştirdiği sert ve eleştirel üslubu ile bir araya geldiğinde, Afrika'da olumlu ve güçlü bir imaja sahip olduğu söylenebilir. Erdoğan'ın, iş dünyası ve bürokrasideki bazı isimlerden oluşan heyetlerle birlikte Sudan'a gerçekleştirdiği ziyaret, Türkiye'ye olan ilginin analiz edilebilmesi açısından örnek niteliğindedir. Bu ziyarette hem üst düzey yetkililer hazır bulunmuş hem de Türkiye heyeti karşılanırken Sudan sokakları Türk bayrakları ile

---

[210] "Gül: Ziyaret AB'yi ilgilendirmez", NTV, 06 Kasım 2009, http://ntv.com.tr/dünya/gul-ziya-ret-abyi-ilgilendrimez,3X-KW657tkyKFV29HBp4Cq[20,12,2018]. Türkiye'nin Güney Sudan sorunu ile ilgili çözüm arayışları hakkında bkz. (Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Güney Sudan İç Savaşı'nı Doğru Anlamak: Güvenlik Sorunları ve Barış Süreci", **Turan Dergisi**, s.37 (2018):59-62.

[211] Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Afrika İlişkileri", **agm** [20.12.2018].

[212] No: 48, 22 Şubat 2016, 23-24 Şubat 2016 Tarihlerinde İstanbul'da Düzenlenecek Altıncı Somali Yüksek Düzeyli Ortaklık Forumu Hk., http://www.mfa.gov.tr/no_-48_-22-subat-2016_-23-24-subat-2016-tarihlerinde-istanbul_da-duzenlenecek-altinci-somali-yuksek-duzeyli-ortaklik-forumu-hk_.tr.mfa [20.12.2018]. Nuri Gökhan Toprak -Volkan Tatar , "Geçmişten Günümüze İşbirliği Ekseninde Türkiye-Afrika İlişkileri", **Afrika Politikası 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı** (İstanbul: Beta Yayınevi, 2017) :581. Türkiye'nin Somali'nin yeniden inşası hakkındaki destek faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. (Oktay Bingül , "Somali'de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye'nin Rolü, **Gazi Akademik Bakış**, c.7, s.13 (2013):81- 106; Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Somali'de Terör ve Güvenlik Sorunları", **IV. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu: Ortadoğu'da Barışı Tesis Etmek, 17-19 Nisan 2018** (İstanbul, 2018), ed. Alihan Limoncuoğlu, Fatih Fuat Tuncer (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2018).

[213] Mürsel Bayram, "Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu", **Dünya Siyasetinde Afrika (1)**, ed. İsmail Ermağan (Ankara: Nobel Kitap,2014):194.

donatılmıştır. Erdoğan'ın Sudan meclisindeki konuşması da mütemadiyen dini söylemlerle bölünmüştür. [214]

Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, 2011 yılında Somali ziyareti sırasında "Batı sizi unuttu, ama biz Müslümanız ve sizleri daha iyi anlıyoruz" mealindeki konuşması Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde din faktörüne önem verdiğinin göstergesidir.[215]

Ayrıca Türkiye, 2006 yılında Diyanet İşleri Bakanlığı Ev sahipliğinde ve dönemim Başbakanı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın himayesinde İstanbul'da "1. Afrika Müslüman Dini Liderler Zirvesi"ni düzenlemiş ve bu zirvenin ikincisine de 21-25 Kasım 2011 tarihlerindede ev sahipliliğini yapmıştır. Bu zirvelere Senegal, Nijerya ve Moritanya gibi 47 ülkenin Müslüman temsilcileri katılmıştır.[216]

Yakın zamana kadar Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığının sadece ülke içindeki Müslümanların dini problemlerine odaklanarak, Türk dış politikada etkin bir role sahip değildi. Fakat Türkiye'nin çok yönlü dış politika izlemesiylebirlikte inanç faktörü, bilhassa Afrika'da Somali örneğinde görüldüğü gibi Türkiye'nin yumuşak güç unsurlarından biri haline gelmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bunun bir neticesi olarak 2014'te Mogadişu'ya din işleriyle ilgilenecek bir memur tayin etmeyi hedeflemiştir. Diyanet başlangıçta Somali'de insani yardımlarla varlık göstermiş fakat daha sonra bu politikasını genişleterek eğitim ve din hususlarına da temas etmiştir. Böylece Türkiye'deki İmam-Hatip Liseleri'ne ve İlahiyat Fakülteleri'ne bölgeden öğrenci getirmeye başlamıştır. Günümüzde Diyanet vasıtasıyla Türkiye'nin çeşitli illerinde 304 öğrenci eğitim almaktadır. Bunun dışında Somali için yapılan harcamalar 3,5 milyon dolara kadar ulaşmıştır. Ayrıca Diyanet 2011 yılında "Her Evden Bir Fitre Bir İftar Afrika'ya" projesiyle yaklaşık kırk tonluk gıda paketi oluşturmuş ve bu paketler Somali'deki Diyanet görevlileri vasıtasıyla bölge halkına dağıtılmıştır.[217]

---

[214] Muhammed Tandoğan, "Türkiye, Yükselen Afrika'da Şahlandı", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), https://www.afam.org.tr/turkiye-yukselen-afrikada-sahlandi, 1Ocak 2018 [28.12.2018].

[215] Türkiye Afrika ile ilişkilerini güçlendiriyor, https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-afrika-ile-ili%C5%9Fkilerini-g%C3%BC%C3%A7lendiriyor/a-19299560,02,06,2016 [28.12.2018].

[216] "2. Afrika Müslüman Dini Liderler Zirvesi" https://www.trthaber.com/haber/turkiye/2afrika-musluman-dini-liderler-zirvesi-17587.html, 24 Kasım 2011[31.12.2018].

[217]http://www.diyanet.gov.tr/tr/icerik/yardim-paketleri-somaliye-gonderilmeye-devam-ediyor/6975, Özkan, **age**,103.

Ayrıca ayni yardım olarakta Somali'ye 9 Ağustos 2011 tarihinde bir yük gemisi ve beş kargo uçağı ile toplam da 1470 ton yardım gönderilmiştir. Aynı zamanda Mogadişu'da yer alan ve şehrin en büyük hastanesi olan Banadir Hastane ve Rehabilitasyon Merkezi'nde üç öğün sıcak yemek verilmiş, Ramazan Bayramı münasebetiyle birçok yetim çocuğa bayramlık hediyeler dağıtılmıştır.[218]Ayrıca Ocak 2012 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı, Türkiye'de eğitim almasına olanak sağladığı öğrencilerin yanı sıra Somali'deki din görevlilerini de kapsayan kırk kişilik bir ekibe Konya'da hizmet içi eğitim vermiştir.[219] Türkiye'deki İmam Hatip Liselerine ise en çok öğrenci gönderen ülkeler Tanzanya, Uganda, Burundi ve Cibuti gibi Afrika ülkeleridir.[220]

Dolayısıyla Türkiye'nin Afrika'daki faaliyetleri açısından din önemli bir etken olarak görülmektedir. Din faktörü vesilesiyle Türklere ve Türklerin faaliyetlerine itimat edilmektedir.[221]

Lakin bu sadece Müslüman nüfusunun fazla olduğu ülkeler üzerinde Türkiye'nin ikili ticaretin yoğunlaştığı anlamına gelmemektedir. Bunun örneği ise Erdoğan'ın son zamanlarda ziyaret ettiği Uganda ve Kenya gibi ülkelerin, günümüzde Afrika'daki Sünni nüfusun arttığı ülkeler arasında yer almakta olmasıdır. Ayrıca Güney Afrika ve Etiyopya gibi Hristiyan kimliğe sahip olan itibariyle Sahra altı Afrika ülkeleriyle Türkiye'nin ikili ticaretinin fazla olması bir örnek olarak belitilebilir.

Uzmanlara göre, Türkiye'nin yapacağı en büyük hatalardan biri Afrika'ya yalnızca dini bir imaj ile gitmesi ve bu retorikle bir dış polika çerçevesi çizmesi olacaktır. Zira ister Hristiyan ister Müslüman olsun Afrikalıların tamamının Türkiye'ye büyük bir sempati beslediklerini göz önünde bulundurursak Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerini geliştirme isteğinde böyle bir tutum başvurulması çok ta doğru olmayacaktır. Şahsi kanaatimize göre Türkiye; Afrika ülkelerine dinleri her ne olursa olsun bir bütün olarak bakamadıkça kıtaya yönelik sağlıklı bir Afrika politikası da geliştiremeyecektir. Bu

[218] http://www.diyanet.gov.tr/tr/icerik/tesekkurler-turkiye/7039 [28.12.2018].
[219]http://www.diyanet.gov.tr/tr/icerik/somalili-ogrenciler-2-subat%E2%80%99ta-ankara%E2%80%-99da/7346 [31.12.2018].
[220] Hasan Aydın, "Türkiye-Afrika İlişkilerinde Yumuşak Güç Unsuru: Eğitim", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), https://www.afam.org.tr/turkiye-afrika-iliskilerinde-yumusak-guc-unsuru-egitim/ 21,02,2018 [31.12.2018].
[221] Mehmet Özkan, **Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası,** Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfi (SETA) (İstanbul: Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş, 2014):8.

noktada Türkiye'nin Afrika ülkelerine yönelik Müslüman- Hristiyan yahut animist bir din ya da mezhep ayrımı yapacak olması yerinde olmayacaktır.

2011 yılında Tunus'ta başlayan ve kısa bir sürede tüm Kuzey Afrika'ya yayılan ve hala Orta Doğu'daki farklı ülkeleride kapsayarak etkisini devam ettiren ve uluslararası literatürde "Arap Baharı" olarak nitelendirilen süreçte Türkiye, hareketlerin başında aldığı kesin tavır sebebiyle dış politikadaki esnekliğini kaybetmiş, Şii- Sünni bloğunun kesin olarak ortaya çıktığı bir dönemde açıkça Sünnileri destekleyerek mezhepçi bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye; Tunus, Libya ve Mısır'da başta Müslüman Kardeşler olmak üzere Sünni grupları desteklemiş, nitekim Sünni gruplar iktidara gelmiştir. İlk etapta halk protestoları henüz Tunus'la sınırlıyken, Türkiye sükunetini muhafaza etmiş ve net bir tutum belirlemekten kaçınmıştır. Türkiye Mısır'da Tunus'a nazaran daha faal bir politika belirlemiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 1 Şubat 2011'de gerçekleştirdiği bir konuşmasında "Mübarek'in halktan gelen değişim taleplerini tereddütsüz karşılaması gerektiğini" vurgulamıştı. Suriye'de ise Esad rejimini karşı, büyük kısmı Sünnilerden oluşan muhalifleri Suriye Ulusal Konseyi adı altında bir araya toplamaya çalışmıştır. Tam tersi olark ta aynı süreçte Bahreyn, Yemen ve Suudi Arabistan'da ayaklanan Şii gruplara destek vermemesi, Suudi Arabistan'ın Bahreyn'de yaşanan Şii ayaklanmayı bastırmak için bu ülkeye askeri müdahalede bulunmasına yeterli tepkiyi göstermemesi de bu açıdan dış politikada yaşanan ikilemi açık bir şekilde göstermektedir.[222]

Türkiye ile Afrika ilişkilerinde en çok tartışılan konu ise Türkiye- Mısır ilişkileridir. Mısır ordusunun Temmuz 2013'te gerçekleştirdiği askeri darbe sonucunda seçilmiş devlet başkanı olan Muhammed Mursi iktidardan indirilmiştir. Söz konusu süreç içerisinde Türkiye ile Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler adeta kopma noktasına gelmiştir. Bunun arkasında yatan temel sebep, Mısır'da seçilmiş Cumhurbaşkanı Mursi'nin Türkiye hükümeti tarafından desteklenmesi ve 3 Temmuz 2013 tarihinde askeri darbeyle görevinden uzaklaştırılmasıdır. Bu duruma tepki olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan, bir konuşmasında "Mısır'da halkın oylarıyla seçilmiş bir cumhurbaşkanı darbeyle indirilirken Birleşmiş Milletler bunu sadece izliyor ve bu darbeyi yapan kişi meşrulaştırılıyor" ifadeleriyle Mısır ekseninden BM'ye tepki

[222] Emre Kurt, "Türk Dış Politikasında artan Din Unsuru", https://www.academia.edu/3030182/T%C3%BCrk_D%C4%B1%C5%9F_Politikas%C4%B1nda_Artan_Dini_Unsurlar, Ankara, 2013 [31.12.2018]:45.

göstermişti. Mısır hükümeti ise Türkiye'nin Mısır'ın iç işlerine karıştığı" gerekçesiyle Türkiye'nin Kahire Büyükelçisini "istenmeyen adam" (persona non grata) ilan etmiştir. Türkiye de bu duruma karşı misilleme olarak Mısır'ın Ankara Büyükelçisi "istenmeyen adam" ilan etmiş ve Türkiye ile Mısır arasındaki siyasî ilişkiler 23 Kasım 2013 tarihinden itibaren maslahatgüzarlık düzeyine indirilmiştir.[223]

Daha sonraki aşamalarda, Türkiye-Mısır ilişkileri gergin bir şekilde sürdürülmüştür. Ancak Türkiye'nin İskenderiye Başkonsolosluğu ile Mısır'ın İstanbul Başkonsolosluğu faaliyetlerini sürdürmüştür. Fakat her iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler bu şekilde minimum seviyeye düşürülmüştür.

Ayrıca darbe döneminde cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi ve beraberindeki siyasi tutuklular hakkında Mısırlı yetkiler tarafından idam kararı verilmesinin ardından Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: "Biz başından beri Mursi bir üçüncü ülkeye gitsin diyoruz" açıklamasını yapmış ve dönemin Başbakanı Binali Yıldırım da, TRT Haber'de konuk olduğu bir canlı yayında: "Mısır meselesi çok net… Demokrasiye darbe olmuştur, seçimle iş başına gelen Sayın (Cumhurbaşkanı Muhammed) Mursi darbeyle indirilmiştir. Sayın Cumhurbaşkanımız baştan beri bunun bir darbe olduğunu, bu şekildeki bir değişimi asla ve asla onaylamayacağımızı bütün dünyaya duyurmuştur…" demişti. Binali Yıldırım'ın konuşmasından anlaşılan o ki, iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerde Erdoğan'la Abdul Fettah Sisi'nin arasında bir geri adım atma olmayacağı mesajı net bir şekilde verilmiştir.

Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mursi ve hakkında verilen idam kararının Mısır müftüsüne havale edilmesinin ardından "Mısır eski Mısır'a dönüyor" diyerek Mısır hükümetini eleştirmiş ve Başbakan Yıldırım da konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

> "… Bu, işin bir tarafıdır. Bunu bir tarafa koyalım ama bir yandan da hayat devam ediyor. Aynı bölgede yaşıyoruz, birbirimize ihtiyacımız var. Buradan gemilerimiz Süveyş'ten Kızıldeniz'e geçiyor, oradan Arabistan'a, Ürdün'e, Yemen'e, Afrika'nın doğusuna gidiyor. Dolayısıyla her şeyi birdenbire istesek de kesemeyiz çünkü böyle bir coğrafi bağımız ve yakınlığımız var. Ayrıca dini ve kültürel bağlarımızı söylemiyorum. O yüzden oradaki rejim değişikliğinin şekli şemali, ondan sonra işbaşından uzaklaştırılan Mursi başta olmak üzere onun ekibine uygulanan haksız isnat ve cezalar bir tarafa, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde bir mâni hal yok. İş adamlarımız, yatırımcılarımız karşılıklı gidip gelebilirler, yatırımlarını geliştirebilirler ve böyle ileride belki normalleşmeye de bir zemin hazırlanmış olur. Hatta bakanlar seviyesinde bile ilişkiler başlayabilir. Bu olabilir, buna mâni bir hal yok. Bunun olması konusunda biz doğrusu hazırız, bu konuda herhangi bir rezervimiz yok."

[223] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-misir_siyasi-iliskileri-.tr.mfa [25.12.2018].

Yıldırım'ın söz konusu ifadeleri kullanması; uzmanlar ve yazarlar tarafından değerlendirildiğinde, Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerin kısa ve orta vadede düzelmese dahi ikili menfaatler ekseninde ticari ilişkilerin diri tutulabileceğine dair bir işaret olarak algılanmıştır.[224]

Lakin Mısır'ın tutumu, Mısır Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ahmed Ebu Zeyd, yaptığı yazılı açıklamada açık bir şekilde görülmektedir:

> "Türkiye'nin Mısır ile ilişkilerini iyileştirmeyi amaçlayan her türlü çabayı memnuniyetle karşılıyoruz. Ancak ilişkilerin iyileştirilmesinde başlangıç noktası, 30 Haziran 2013 devrimiyle temsil olunan Mısır halkının meşru iradesi ile bu devrim sonucu oluşan meşru kurumları tanımak ve onlarla çalışmak olmalıdır".[225]

Yapılan açıklamalar doğrultusunda, Türkiye- Mısır ilişkilerin normalleşmesine dair çeşitli şartlar Mısır hükümeti tarafından konulmuştur. İlerleyen zamanlarda gergin bir şekilde devam eden Türkiye-Mısır ilişkileri, birçok uluslararası meseledeki çıkar çatışmalarına dönüşmüştür. Örneğin Sisi yönetimi, Libya'da General Hafter'i desteklerken, Türkiye karşı kutupta yer almış ve Hafter'e destek vermemiştir. Yine aynı şekilde Türkiye, Hamas Hareketini meşru müdafaa örgütü olarak görürken, Mısır'da söz konusu hareketi "ulusal güvenlik için tehdit" olarak algılamıştır. Ayrıca Mısır'ın Akdeniz petrolleri ve bölgesel iş birliği noktasında Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile iş birliğini açık bir şekilde devam ettirmesi Türkiye'yi oldukça rahatsız etmektedir.

3.4.2. AK Parti İktidarı Döneminde, Türkiye'nin Afrika ile Ticari ve Ekonomik İlişkileri

Türkiye'nin son yıllarda Afrika ile olan ekonomik ilişkileri ve dış ticaret hacmi ciddi bir ilerleme kaydetmiştir. Bilhassa Afrika ile ticari ve ekonomik ilişkiler noktasında "Afrika'ya Açılım" siyasetiyle yakından ilintili gelişmeler söz konusudur. 2003 senesinde Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) tarafından "Afrika ile Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Güçlendirilmesi Stratejisi" hazırlanmış ve söz konusu program başlatılmıştır. Türkiye ile Afrika arasında karşılıklı iş birliklerine yönelik birçok çalışmanın yansıra Ticaret ve Sanayi Odaları'nın da girişimiyle kıtadaki ülkelerde düzenlenen ticari fuarlarda Türk ürünlerinin tanıtımı yapılmış ve süreç içerisinde ticari heyet ziyaretleri gerçekleştirilmiştir.

---

[224] Muammer Elveren,İsrail ve Rusya'dan sonra Mısır'la yeniden ama…, 9 Temmuz 2016 http://www.hurriyet.com.tr/israil-ve-rusya-dan-sonra-misir-la-yeniden-ama-36694431[26.12.2018].

[225] Mısır-Türkiye ilişkileri kopma noktasına geldi, 25 Mayıs 2015 https://www.evrensel.net/haber/113646/misir-turkiye-iliskileri-kopma-noktasina-geldi [26.12.2018].

Türkiye'nin Afrika'ya olan dış ticaretini hızlandırma hedefi doğrultusunda organize edilen Türk-Afrika iş konseyleri bağlamında hedef gösterilen ülkelerde müşterek iş görüşmeleri düzenlemekte ve ayrıca Türk ihraç ürünleriyle ilgili fuarlara destek verilmektedir. Bu minvalde Türkiye'de; Cezayir, Fas, Libya, Mısır, Tunus ve Sudan'la müşterek iş konseyleri de kurulmuştur. 2008 yılında Türk-Afrika İş Forumu'nun akabinde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin, Afrika Ticaret Sanayi Tarım ve Meslek Odaları ile imzaladığı antlaşmayla Ağustos 2018'de Türk-Afrika Ticaret Odası resmi olarak kurulmuştur.[226] Aynı yıl içerisinde ise Türkiye, Afrika Birliği tarafından stratejik ortak olarak ilan edilmiş ve akabinde yine aynı sene Türkiye; I. Türkiye-Afrika İş Birliği Zirvesi'ne de ev sahipliği yapmıştır.

Afrika'ya ihracatta dünya ülkeleri arasında Türkiye, 2003 yılında 16. sıradayken 2012 yılında 13. sıraya yükselmiştir. 2003-2012 yıllarında Türkiye, Afrika kıtası arası ihracatta dönemsel gel gitler olmasınarağmen senelik bazda ortalama %22 oranında artış göstermiştir. 2010 yılında mevcut gereksinimler de göz önünde bulundurularak yeni girişimler ortaya konmuştur. Türkiye'nin kıtayla 15,7 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2012 yılında 23,4 milyar doları aşmıştır. 2013 yılında 2012'ye kıyasla sadece 355 milyon dolarlık sınırlı bir artış göstererek 23,335 milyar dolar kadar çıkmıştır. Türkiye'nin Afrika'daki en büyük dış ticaret ortağı olan ve Sisi hükümetiyle problemli ilişkilerin yaşandığı Mısır, 2013 yılında da 4,9 milyar dolarlık ticaret hacmiyle Türkiye'nin kıtadaki en büyük ticari partneri olmadaki yerini muhafaza etmiştir. Cezayir ve Libya ise ikinci ve üçüncü konumda ve yerlerini korumaktadır. Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'daki başlıca dış ticaret ortakları ise Güney Afrika Cumhuriyeti ve Nijerya olmuştur.[227]

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Ocak 2013'te Gabon ziyareti esnasında 2015 yılı sonundaki Afrika ile ticaret hedeflerini 50 milyar dolar olarak ifade etmiş ve bu hedefe ulaşmada kararlı olduklarının altını çizmiştir. Fakat 2013 yılına ait Türkiye-Afrika ticaret hacminin 23,4 milyar doların altında kalması, bu hedefe ulaşmanın zorluklarını ortaya çıkarmıştır. TÜİK verilerine göre, 2016 yılı itibariyle Türkiye ve Afrika kıtası arasındaki ticaret hacmi 20 milyar doları geçmiştir. Ticaret dengesi açısından Türkiye, Afrika'dan çeşitli ürünler ithal ettiği gibi Kuzey Afrika'ya ithal

[226] Oba, **agm**: 45.
[227] Ufuk Tepebaş, "Türkiye ile Afrika Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler", http://www.tasam.org/trTR/Icerik/5200/turkiye_ile_afrika_arasindaki_ekonomik_ve_ticari_iliskiler [03.04.2014].

ettiği ürünün dolar karşılığı olarak üç katını ihraç etmektedir. Sahra altı Afrika ülkeleri örneğinden hareketle, ticaret dengesi eşit olmakla birlikte Türkiye, Afrika'ya hali hazırda ithal etmekten çok ürün ihraç etmektedir.

Tablo 3.1: Türkiye'nin Afrika'ya 2003-2016 Yılları Arasındaki İhracat İthalat Hacmi

Yıl	İhracat İthalat Hacmi (Dolar)
2003	3.7 milyar
2004	5.4 milyar
2005	6.8 milyar
2006	8.4 milyar
2007	11 milyar
2008	14.7 milyar
2009	15.8 milyar
2010	15.6 milyar
2011	17.00 milyar
2012	23.4 milyar
2013	23.335 milyar
2014	25 milyar
2015	19.5 milyar
2016	20 milyar

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2003-2017 verileri.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, Afrika'ya açılım siyaseti ile Afrika ile yapılan ticaret hacmi 2003'te 3,7 milyar dolarken 2005'te 6,8 milyar dolara, 2011'de de 17 milyar dolar iken 2013'de 23 milyar dolara ulaşmıştır.[228] Dokuz yıl gibi kısa bir sürede Türkiye'nin Afrika ile olan ticaret hacmi dört buçuk katına çıkmıştır.

Türkiye-Afrika arasındaki ihracat Türkiye lehine 2003-2015 yılları arasında 6 kat kadar bir artış gösterirken aynı süre zarfında ithalat ise iki katına çıkmıştır. Diğer taraftan 2003 yılında Türkiye'nin Afrika'nın ticaret hacmindeki payı %1 iken Afrika ülkelerinin Türkiye'nin dış ticaretindeki toplam payı ise %4.5 idi. Aradan 10 yıl

[228] "Afrika'daki Türkiye", Dünya Bülteni Araştırma Masası DÜBAM (2015):3-4.

geçtikten sonra yanı 2014 yılına geldiğimizde bu payı sadece %2.3' oranında seyretti. 2003-2015 yılları arasında ise %2'lik payı ile sabit kalmış, 2015 yılında da Afrika'nın Türkiye'nin ticaret hacmindeki payı %8.7'ye yükselmiştir. Bir karşılaştırmada bulunacak olursak 2003-2014 yılları arasında kıtanın diğer ortaklarının ihracatındaki payları şu şekildedir: Çin'in Afrika'ya ihracatı yıllık bazda ortalama %24.5, Hindistan'ın %23.4, ABD'nin %12.7 ve Fransa'nın ise %6.2.

Söz konusu verilere yönelik bir değerlendirmede bulunduğumuzda; Türkiye'nin Afrika ile ekonomik ilişkilerinin ciddi derecede artırdığını görmekteyiz. İhracata nispeten ithalatın daha yavaş artığı da burada göze çarpan bir durumdur. Dünya ekonomisinde gerçekleşen kırılganlık ve durgunluğa bağlı olarak 2014'e kıyasla 2015 yılında Türkiye'nin Afrika ile gerçekleşen ihracatında %9.3'lük, ithalatında ise 14.1'lik bir düşüş söz konusu olmuştur. Bu durum ise genel olarak dünya ekonomisinin durağınlığına bağlanabilir.

Yatırımlar yönünden ele alındığında, 2003 yılında çok düşük bir seviyede olduğu düşünülen Türkiye'nin Afrika'daki doğrudan yatırımlarının, 2015'e doğru 6.2 milyar dolara ulaştığı hesaplanmaktadır. 2015 Ekim'inde yayınlanan bir rapora göre; (Financial Times) Türk yatırımları Afrika'daki doğrudan yabancı yatırımlarla kıyaslandığında en fazla istihdam yaratan yatırımlar olduğu ifade edilmiştir. (2014'te 16.593 kişilik istihdam).

Yurtdışı müteahhitlik hizmetleri sektöründe aynı dönem içerisinde yükselişte yakalanan benzer ivme dikkatleri celbetmektedir. 2016 yılına kadar Türk firmalarının Afrika'da üstlendiği 1.152 projenin toplam değeri 55 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu proje değeri miktarının aşağı yukarı 9 milyar doları Sahra-altı Afrika ülkelerine aittir. SAA'da üstlenilen 170'i aşkın proje, Türk firmalarının yurtdışında üstlendiği toplam müteahhitlik bedelinin %2.7'sini oluşturmaktadır. Bu açıdan, yurtdışı Türk müteahhitlik firmalarının Sahra- altı bölgesindeki faal ve etkinlik alanının henüz iyi bir seviyede olmadığını söyleyebiliriz.

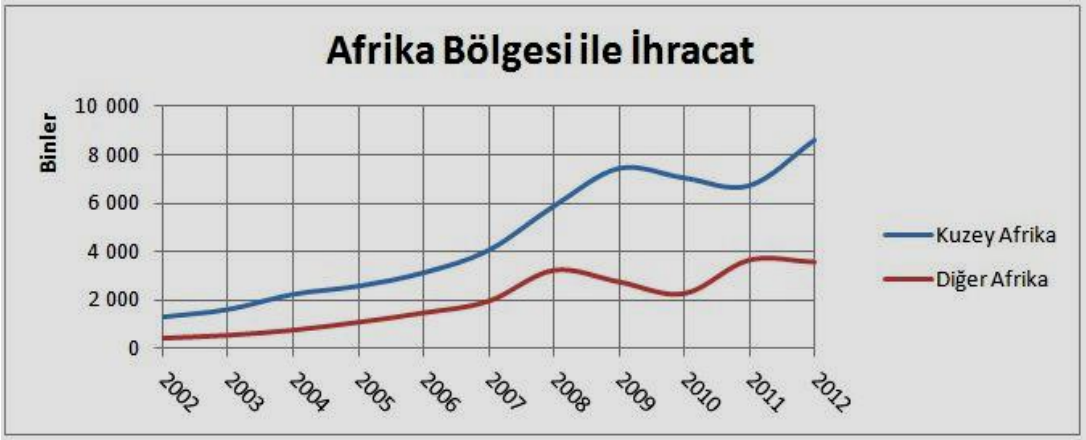
Öte yandan, Türkiye'nin 2013 yılında AfKB-Afrika Kalkınma Bankası'na üye olmasıyla birlikte, Türk işletmeler ve girişimciler; AfKB, Afrika Kalkınma Fonu ve Nijerya Güven Fonu'nun finanse ettiği projeler ve programlar kapsamında açılan ihalelere katılma olanağı elde etmişlerdi.

Yukarıdaki tabloda, 2007'de 11 milyar dolar olan ticaretin 2008'de 14.7 milyar dolara çıkarak %34'lük bir artış göstermesi dikkat çekicidir. Türkiye 2011'de kıta ile gerçekleştirdiği 17 milyar dolarlık ticaretin %60'ını Kuzey Afrika ile gerçekleştirmiştir. Bu durum Kuzey Afrika'nın Sahra- altı Afrika'ya göre Türkiye'nin dış ticaretinde daha büyük pay sahibi olduğunu göstermektedir.[229]

Tablo 3.2: Afrika ile Ticaret (2003-2013 Yılları/Amerikan Doları)

Dönem	İhracat	İthalat	Hacim
2003	2.128.558.625	3.338.423.713	5.466.982.338
Kuzey Afrika	1.574.315.810	2.518.660.413	4.092.976.223
Sahra altı	554.242.815	819.763.300	1.374.006.115
2013	14.158.642.320	9.229.689.874	23.388.332.194
Kuzey Afrika	10.046.787.061	5.737.514.215	15.784.301.276
Sahra altı	4.111.855.259	3.492.175.659	7.604.030.918

Kamal Eldeen, "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye-Afrika İlişkileri…", **agm**:81.

Şekil 3:1 Türkiye'nin Afrika Bölgesi ile İhracatı (2002-2012)

Kamal Eldeen, "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye-Afrika İlişkileri…", **agm**:81.

Fakat Türkiye'nin dış ticaret hacminde Afrika'nın payı hala küçüktür. Afrika ise halen Türkiye'nin küresel ticaretinin yüzde 5'inden daha az bir kısmını teşkil etmektedir.

[229] Kamal Eldeen, "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye-Afrika ilişkileri…", **agm**:81.

Mesela Türkiye'nin 2011'deki 300 milyar dolarlık toplam dış ticaret hacminde Afrika'nın payı yalnızca 17 milyar dolardır.

Çin, 2006'da yani Türkiye'den bir sene sonra Afrika yılı ilan etmiştir. Çin, Afrika ülkelerinin yönetici kadroları tarafından Batıya karşı bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Afrika ülkelerine düşük faizli krediler sağlamakta, altyapı projeleri geliştirmekte ve bunları yaparken bu ülkelerin iç işlerine mesafeli yaklaşmayı tercih etmektedir. Ayrıca Afrika ile olan ticaret hacmini de muazzam boyutlara ulaştırmıştır. 2000'de 10,5 milyar dolar olan dış ticareti 2012'de 198.4 milyar dolara ulaşmıştır.[230] Bu rakam sürekli olarak büyüme kat etmektedir.

Afrika ülkelerinin Türkiye'den aldıkları ürünler büyük ölçüde mobilya, dayanıklı ev ürünleri, tekstil ürünleri, işlenmiş gıda, paketleme araçları, demir-çelik, elektrik aletleri ve yapı malzemeleridir. Türkiye ise Afrika'dan petrol, ham madde, altın ve mineral gibi ürünler ithal etmektedir.

Afrika'ya giden doğrudan yabancı yatırımlar DYY (Foreign Direct İnvestment) (FDI) için iyi istatistikler elde etmek ise zordur. Burada Türkiye de istisna değildir. 2000 yılında, Afrika'daki Türk DYY'leri toplam 750 milyon dolardan, 2003'te 100 milyon dolara yükselmiş iken, Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı internet sitesinin rakamlarına göre, 2015 yılına bu rakam 5 milyar dolara ulaşmıştır. Afrika'nın en hızlı büyüyen ekonomisine sahip olan Etiyopya aynı zamanda Türkiye'nin Afrika'daki dördüncü en büyük ticaret ortağı olmakla beraber; 3.2 milyar dolarlık payla Türkiye'nin toplam doğrudan yabancı yatırımını da Afrika'ya çektmiştir. Bu yönüyle Etiyopya, Afrika'daki Türk yatırımının en büyük alıcısıdır. Resmi verilere göre, iki ülke arasındaki ticaret 2000 yılında 27 milyon dolardan 2015 yılında 420 milyon dolara ulaşmıştır. Diğer önemli alıcılar ise Sudan, Güney Afrika ve Nijerya'dır, Türkiye'nin yatırımının önde gelen sektörleri inşaat, tekstil, imalat ve tarım araçlarıdır.[231] Afrika Boynuzu bölgesi de Türkiye'nin Afrika'ya yaptığı bugüne kadar toplam 6 milyar dolarlık yatırımların 2,5 milyar dolarını teşkil etmektedir.

Türk müteahhitler Afrika'da 1972-2013 yılları arasında 39 milyar dolar değerinde iş yapmışlardır. Söz konusu rakamlar, Türkiye'nin küresel anlamda uluslararası alanda

[230] Mehmet Özkan, "Türkiye'nin Afrika'daki Sosyo-Politik Varlığı", Çerçeve, MÜSAİD, y.22, Nr. 63 (2014):77.
[231] David H. Shinn, "Turkey-Africa Relations", Turkish-American Cultural Center, Elliott School of International Affairs, George Washington University, Madison (Wisconsin,2016), 3.

başlattığı projelerin yaklaşık yüzde 19'una tekabül etmektedir.2015 yılından günümüze ise Türk şirketler tarafından Afrika'da üstlenen projelerin hacmi 55 milyar dolara kadar yükselmiştir.

Uzun yıllar Afrika'ya karşı kayıtsız kalmış olan Türkiye'nin kıta ile ticari münasebetleri, Afrika ile ilgilenen diğer ülkeler tarafından ilgi ile takip edilmiştir. Mesela 2010 yılının kasım ayında Fransa, Afrika'da gücünü ve etkisini giderek artıran Çin'in önüne geçebilmek için, Afrika'daki Avrupa Ortak Ticaret Misyonları'nda Türkiye ile iş birliğine gidilebileceğini açıklamıştır.[232] Kasım 2016'da İstanbul'da "Birinci Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Zirvesi" gerçekleştirilmiş ve söz konusu zirve, "Türkiye'nin Afrika Açılım Stratejisi" bağlamında Türkiye'nin kıta ile yeni bir aşamaya geçmesinde oldukça önem teşkil etmiştir.[233]

Türkiye'den ve Afrika'dan binlerce üst düzey iş adamı ve girişimcinin bir araya geldiği "Birinci Ekonomik İş Zirvesi"nde açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Afrika ülkeleri ile ekonomik iş birliğinin önemine vurgu yapmış ve Afrika'yla karşılıklı olarak geliştirilen ilişkilerin devamlı hale getirilebilmesi için "kazan-kazan" stratejisinin ve ciddi bir iş ortamının gerekli olduğunu ayrıca dile getimiştir.[234]

"Birinci Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Zirvesi"nin zamanlaması da birçok yönden Türkiye-Afrika ilişkileri için çok önemliydi. Bir yandan ABD'de başkanlık seçimleri vardı ve bu açıdan zamanlama iyi sayılabilirdi. Donald Trump'ın başkan seçilmesinin, Türkiye-Afrika münasebetleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olacağı merak konusuydu. Trump'ın seçim sloganı olan "Amerika'yı Yeniden Büyük Yapacağız" söylemi, ülkenin iktisadi hayatını önceleyen milliyetçi unsurlar taşımaktaydı. Yeni başkan ABD'nin insani politikalarda daha geri duracağının mesajlarını vermekteydi. Afrika ülkeleri için geliştirdiği söylemler ise deyim yerindeyse tam bir felaketti. ABD'nin bir devlet politikası olarak uygulayacağı dış yardımları Afrika için tehdit altına girmişti. Bu açıdan Birinci Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Zirvesi, sorunlara

[232] "France Seeks Turkey as Trade in Africa", EU Business, www.eubusiness.com/news-eu/france-turkey-china.6v4 [17 Mayıs 2014].
[233] Sedat Aybar, "Türkiye-Afrika ilişkilerinde yeni aşama", http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-afrika-iliskilerinde-yeni-asama/693041?amp=1, 25.11.2016 [27.01.2017].
[234] Aybar, "What is next in Turkey's Africa strategy?", http://aa.com.tr/en/africa/analysis-what-is-next-in-turkey-s-africa-strategy/692864, 25.11.2016 [27.01.2017].

ortak çözüm üretilmesi açısından da işlevseldi. Bu açıdan ABD'deki seçimlerle paralel olarak gerçekleştirilmesi önemliydi. Türkiye insani yardımlarda en çok öne çıkan ülkelerden biriydi ve bu noktada ABD'ye bir alternatif olabilirdi. Ancak Türkiye'nin varmak istediği hedefler için yardımlarla sınırlı kalmaması ve eşitlik zemini içerisinde çok boyutlu olarak ilişkilerini geliştirmenin ve derinleştirmenin yolları aranmalı ve bu doğrultuda hareket edilmelidir.[235]

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2017'deki Afrika ziyareti sırasında Tanzanya Başkanı Magufuli, Tanzanya'daki 200 kilometrelik demiryolu hattının Darüsselam'dan Zambiya'ya demiryolu bağlantısı kurmak için Türkiye'den kredi ve yatırım istedi. Bu konuda Hasan Öztürk, Tanzanya liderinin Erdoğan ile görüşmesinde demiryolu projesi için Türk Eximbank üzerinden 400 milyon dolarlık kredi istediğini söyledi[236] ve neticede ihaleyi Türkiye Yapı Merkezi kazandı. Söz konusu demiryolu tamamlanması durumunda Tanzanya'yı; Burundi, Uganda ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ne bağlayacaktı. Ancak söz konusu projeyle ilgili olarak 2015 yılında patlak veren yolsuzluk skandalının ardından diğer donör ülkeler Tanzanya'dan çekildi.

Türkiye-Afrika ticaretinin başlıca gelişmelerinde rol oynayan kurumlarından biri Türk İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON) idi. Ancak bugün geçmişte "Gülen Hareketi" olarak nitelendirilen FETÖ'ye bağlı olan bir kurum olması nedeniyle 15Temmuz darbe girişiminden sonra Afrika'nın birçok yerindeki faaliyetleri durduruldu.

Türkiye- Afrika ilişkilerinde diğer önemli bir kurum olan Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Afrika'daki ortaklarıyla 33 ülkede iş konseyleri kurmuştur. Ancak Türkiye'nin bu alandaki faaliyetleri, FETÖ'nün kıtadaki uzantıları aracılığıyla yavaşlatılmaya çalışılmaktadır. Afrika'nın önemli şehirlerinde kurdukları şirketler ve bölgesel iş birlikleri de bu süreci sekteye uğratmaktadır.

Afrika, dünyanın ekilebilir arazilerinin toplamda %60'ını barındırmaktadır. Yani yakın gelecekte yalnızca Afrikalıların değil hemen hemen bütün dünya nüfusunun hayatta kalmasının büyük ölçüde Afrikalıların kıtadaki mevcut olan tarımsal

[235] Aybar, "Yeni" Türkiye, "Yeni" Afrika: Bir Yerçekimi Analizi, Politik Ekonomi", IAU Yayın Florya Chronicles, Yıl: 2, s.2 (2016).
[236] Cabir Turgut (akt), "Erdoğan ziyaret etti Türk firma işi kaptı", http://www.yenisafak.com/ekonomi/erdogan-ziyaret-etti-turk-firma-isi-kapti-2607844?utm_source=facebook-yenisafak&utm_campaign=facebook-yenisafak&utm_medium=facebook-yenisafak,ubat 05, 2017 [05.02.20017].

kaynakları kullanma kapasitelerinin geliştirilmesine bağlı olacaktır. Afrika kaynak zengini olan fakat yoksul bir kıtadır. Afrika nüfusunun %80'i tarımla hayatını sürdürmektedir. Ancak Afrika'daki söz konusu tarım faaliyetleri günümüzde hala küçük ölçekli geçim sağlamak üzere yapılan ilkel tarımdır. Bu nedenle de ticari olarak ciddi bir anlam ifade etmemektedir. Oysa Afrika, bu noktada tarımını modernize ederek refah ve zenginlik ile istihdam yaratan bir araca dönüştüren Türkiye gibi ülkelerin deneyimlerinden yararlanabilir.[237] Bilhassa Türkiye, Afrika ile ticari ve ekonomik ilişkileri bağlamında Tunus, Fas, Cezayir, Mısır, Etiyopya, Sudan ve Güney Afrika ile çifte vergilendirmeden kaçınılması ve yatırım koruması konusunda çeşitli antlaşmalar imzalamıştır.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Afrika Ticaret Odaları Birliği; Sanayi, Tarım ve Ticaret Borsaları'nın girişimleriyle Türkiye ile Afrika arasındaki mevcut ekonomik diyalogu ve iş birliğini artırmak amacıyla Türk-Afrika Odası kurulmuştur. Söz konusu kurum, David H. Shinne göre; her ne kadar bir çalışma planını kabul etmiş olsa da şu ana kadar çok şey başarmış gibi görünmemektedir.

Türkiye, Cibuti örneğinde olduğu gibi Afrika'da serbest ticaret bölgeleri kurup iş adamlarını ticarete teşvik ederek ticari ilişkilerinde yeni alanlar açmalıdır. Çifte vergilendirme ve ulaşımla ile alakalı meseleler derhal yoluna koyulmalıdır. Finansman yetersizliği konusu başlıca engel olmakla birlikte ciddi bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Banka kredileri yeterli seviyede değildir ve sigorta hizmetlerine yeterince imkân sağlanamamaktadır. Bu yönüyle Türkiye'nin Afrika'daki zayıf yönleri Afrika ülkeleri tarafından da görülmektedir. Buna rağmen nispeten mütevazı, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), genel olarak Türkiye'nin lehine bir ticaret dengesi arz etse de halen izlenecek politik seyir netlik kazanmış görünmemektedir.

3.4.3. Türkiye'nin Afrika'daki İnsani Yardım Politikası

Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde insani yardımlar ve kalkınma yardımları büyük öneme sahiptir. Türkiye'nin yardım politikası sadece Afrika'da değil, dünyanın birçok yerinde işlevseldir ve Türkiye'nin yumuşak gücü olarakta öne çıkmaktadır. Bu yardımlar, Türkiye'nin sağlam bir imaj elde etmesi noktasında da olumlu bir işleve sahiptir.

[237] "Türkiye'de Yükselen Afrika Paneli", İstanbul Aydın Üniversitesi Afrika Uygulama ve Araştırma Merkezi (AFRİKAM), **Afrika'm Bülteni**, s.3(2016):7.

Bazı Afrika ülkeleri, yaşanan savaşlar yahut doğal felaketler neticesinde büyük insani krizlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bunların yanı sıra özellikle Batı Afrika'da ebola gibi salgın hastalıklar baş göstermiş ve bölge de insani yardımlara büyük ihtiyaç duymaktadır. Kıtada varlık gösteren aktörler bu krizleri görmezden gelmekte ve hatta bu krizleri fırsata çevirme yolları aramaktadırlar. Bu açıdan Türkiye bir istisnayı teşkil etmekte ve bu konuda insani değerleri ön plana çıkarmaktadır.

2012 yılında Türkiye, Afrika'ya en çok yardım yapan üçüncü ülke olmuştu. Bu konuda ABD ve Birleşik Krallık ta başı çekmektedir. Ancak GSMH oranlarını da hesaba katarsak bu şekilde değerlendirildiğinde Türkiye en çok yardım yapan ülke pozisyonuna yükselmektedir. 2014'te Türkiye GSMH'sinin %0.27'sini yardım çalışmalarına ayırmışken ABD %0.7'sini, Birleşik Krallık ise %0.02'sini ayırmıştır.[238]

Türkiye'nin insani yardımlarının en yoğun olduğu ülkelerden biri de Somali'dir. Somali'de Türkiye algısı oldukça olumlu bir seyirde ilerlemektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mogadişu ziyareti sırasında herhangibir ileri düzey güvenlik önlemi olmaksızın rahatlıkla yürüyebilmiş ve halkın içine karışabilmiştir.[239]

Tayyip Erdoğan ve eşinin, toplum içinde düşük ve aşağı olarak kabul edilenleri kucaklaması ve onlara alaka göstermeleri, Somalililerin hafızalarından silinmemektedir. Bu durumu BBC'nin Afrika editörü Mary Harper de aktarmaktadır.[240]

Türkiye'nin resmî kurumlarından Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), insani yardım ve kalkınma yardımları hususunun önemli bir parçasını teşkil etmektedir. TİKA'nın birçok Afrika ülkesinde ofisleri ve irtibat büroları bulunmaktadır. Bu ofislerin sayısı da gitgide artmaktadır. TİKA, günümüzde toplam 37Afrika ülkesinde faaliyet göstermektedir. Mesela Sudan'ın Darfur bölgesinde Nyala Sahra Hastanesi, TİKA'nın girişimleriyle inşa edilmiş, tbunun yanı sıra TİKA

[238] Hasan Öztürk, "Açılımdan Ortaklığa Türkiye'nin Afrika Politikası", http://www.aljazeera.com.tr/gorus/acilimdan-ortakliga-turkiyenin-afrika-politikasi, 1 Mart 2016[05.02.2017].

[239] Mayada Kamal Eldeen, "Türkiye'den Afrika'ya Uzanan Beyaz Eller: Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)", https://www.afam.org.tr/turkiyeden-afrikaya-uzanan-beyaz-eller-turk-isbirligi-ve-koordinasyon-ajansi-baskanligi-tika/,20 Haziran 2018 [30.12.2018].

[240] Ömer Faruk Görçin, "Afrika açılımı meyvelerini veriyor", **Sabah Gazetesi**, https://www.sabah.com.tr/pazar/2017/01/29/afrika-acilimi-meyvelerini-veriyor[29.1.2017].

tarafından tarım okulları projeleri ile bölge insanına eğitim verilmiş, su sondaj makinaları temin edilerek birçok su kuyusu açılmıştır.

TİKA, ülkeleri kendi realiteleri içerisinde değerlendirerek ihtiyaca göre proje gerçekleştirmektedir. 2011'den bu yana kıtaya yönelik 315.391.000 dolarlık kalkınma yardımında bulunulmuştur. En faal olduğu ülkelerden birisi olan Etiyopya'da su ve çevre sorunlarına eğilim göstermektedir. Fonlamaların %40'ı bu alan üzerinedir. Yaklaşık %35'i de altyapı çalışmalarına ayrılmaktadır. Kenya'da ise altyapının yanı sıra sağlık çalışmalarına ağırlık vermektedir. Libya'daki çalışmaları ise sağlıktan, hayvancılığa, altyapıdan, eğitime birçok alanda çeşitlilik arz etmektedir. En aktif olunan ülkelerden Senegal ve Somali'de de durum aynı şekildedir. Fildişi'nde, İslam hukuku ve İslam fıkhı hususlarında eğitim veren Abidjan Al Manarat Al İslamiyat Medresesi'nin restoresi TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir. Anne ve bebek ölümlerinin önlenmesi adına Gana'da da ebelik ve hemşirelik eğitimleri verilmiştir.[241] TİKA'nın Afrika'da gerçekleştirdiği projeler niteliği ve kapsamı itibariyle Afrika'ya büyük faydalar sağlamaktadır ve adından çokça söz ettirmektedir.

Kültürel faaliyetlerin yürütülmesi için kurulan ve henüz çok yeni bir kurum olan Yunus Emre Enstitütüsü sayesinde de Türk dili, tarihi, kültürü vs. Afrika'da tanıtılmaktadır. Yunus Emre Enstitüsü'nün; Afrika'da Fas, Cezayir, Mısır, Sudan ve Güney Afrika'da ofisleri vardır.

Türk Kızılay'ı da özellikle 2011'den beri Afrika'da aktif olmaktadır. Sağlık hizmetlerinin yanı sıra barınma imkânı da sunmaktadır. Somali'de kurulan çadırlarda 25.000 insan barınmaktadır.

Türk STK'lardan İHH, insani yardımlarda en çok öne çıkan STK'lar arasındadır. Birçok Afrika ülkesinde katarakt ameliyatları gerçekleştirmektedirler.[242]Vakfın Genel Başkan Yardımcısı Hasan Aynacı bir konuşmasında, kuraklıkla mücadele eden çok sayıda Afrika ülkesi için 1992'den bu yana çözüm üretmeye çalıştıklarını söylemiştir. İHH'nın, Afrika'nın birçok yerinde su kuyuları açtıklarını ifade eden Aynacı; "Afrika'da 24 yıl içinde yaklaşık 6 bin su kuyusu açtık. Bunlar, içme ve kullanmaya uygun olan su kuyularıdır. Suyun miktarı ve kalitesi bölgeden bölgeye farklılık arz ediyor. Bölgeye gittik, açtığımız kuyularda araştırma yaptık. Şiddetli kuraklığa

[241] **Afrika Bülteni** (Ocak-Şubat 2016), Afrika Araştırmaları Merkezi, Kırklareli Üniversitesi (2016): 5.
[242] Özkan, Akgün, **agm**:525-546.

rağmen kuyuların etkilenmediğini gördük" ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca Vakfın sondaj çalışmalarını Somali'nin başkenti Mogadişu'da yoğunlaştırdıkların ifade eden Aynacı konuşmasına şöyle devam etmiştir:

> "Somali'de 36 projenin 20'sini açtık. Derin sondaj projesini İslam Kalkınma Bankası ile müşterek yürütüyoruz. Arkadaşlarımız kalan 16'sının bitirilmesi için bölgedeler. Derin kuyularda bölgesine ve suyun debisine göre yaklaşık 5 bin kişiye yetecek seviyede su çıkabiliyor. Somali'nin kurak iklim yapısına az da olsa etkisi olacak. Ciddi oranda nüfusun yaşadığı bölgede 150 bin insanı suyla buluşturmuş olacağız. Somali'de, içme suyu, tarım ve hayvancılığa imkân sağlayacak suya erişebiliyoruz".[243]

Türkiye'nin 2013 yılındaki resmi kalkınma yardımları bir önceki yıla göre %30'luk bir artış göstermiş ve 3.3 milyar dolara ulaşmıştır. Özel kalkınma yardımları da bu rakama ilave edildiğinde 4 milyar 347 milyon dolara yükselmektedir. Şahsi kanaatimizce bu yardımlar Afrika'da yaşam standartlarının ilerlemesine ve istikrarlı bir kalkınmaya katkı sağlayabilir.

Türkiye'nin insani yardımlarda öne çıkmaya başladığı alanlardan biri de sağlık sektörüdür. Bazı ülkelerde Türkiye tarafından hastaneler inşa edilmiş ve personelin yanı sıra eğitim desteği de verilmiştir. Sudan'daki Nyala Hastanesi ile Somali'deki Digfer Hastanesi bunun başlıca örnekleridir. Her sekiz anneden birinin doğum esnasında hayatını kaybettiği, her yedi çocuktan birinin bir yaşına bile gelemeden hayatını kaybettiği Somali'de sağlık altyapısı oldukça sorunludur.[244] Somali ve Sudan vatandaşları birçok basit hastalığın tedavisi için başka ülkelere gitmek zorunda kalmaktadır. Bu açıdan bu hastaneler bölge halkları açısından hayati öneme sahiptir. Türkiye, sağlık sektöründe sadece yardım amacı gütmemekte uzun vadede işbirliği yolları da aramaktadır.[245] Türkiye sahip olduğu tecrübe ve bilgi birikimi ile birçok alanda Afrika'ya yarar sağlayabilir. Bu noktada Afrika Türk yatırımcıları beklemektedir.

Afrika halklarının, Türkiye ve dünya ile ulaşım imkânlarının gelişmesi THY'nin Afrika'ya uçuşlarının sayısının artırılmasını gerekli kılmıştır. THY günümüzde Afrika'da 31 ülkede yaklaşık 51 noktaya uçuşlar gerçekleştirmektedir. THY seferleri sayesinde, Türkiye ile Afrika arasında karşılıklı seyahatler yapılması kolaylaşmış ve söz konusu durum her iki halk arasındaki bağlantıları da artmıştır. Bu minvalde, Türkiye'ye gelen Afrikalı turistlerin sayısı da her geçen gün artış göstermektedir.

---

[243] Afrika Bülteni, **agm**: 3.
[244] Serhat Orakçı, "Afrika'da Türkiye Farkı",
http://www.dunyabulteni.net/haber/320577/afrikada-turkiye-farki, 26 Ocak 2015 [30.01.2017].
[245] Türkiye'de Yükselen Afrika Paneli, **agm**:8-9.

Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre; 2006'da 210 bin, 2015'te 885 bin Afrikalı Türkiye'ye gelmiştir. Yani Afrikalı turist sayısı geçen yıllar içerisinde tam dört kat artmıştır. Bu süreçte THY, Afrika'da en fazla uçuş noktasına sahip olan havayolu şirketi konumuna yükselmiştir. Ayrıca İstanbul, Afrikalılar için bir aktarma noktası haline gelmiştir.

Türkiye'nin Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı vasıtasıyla vermiş olduğu burslar neticesinde Türkiye'ye her yıl binlerce Afrikalı öğrenci gelmektedir. Bu burslar kıtanın ihtiyaçlarına istinaden Afrika'nın kalkınması için en önemli alanlar olarak görülen mühendislik, sağlık ve tarım alanlarında yoğunlaşmaktadır.

YTB tarafından verilen burslar son yıllarda önemli artış kaydetmiş olup Türkiye, 2010-2011 öğretim yılında 390, 2011-2012 öğretim yılında 425, 2012-2013 öğretim yılında ise 561 yükseköğrenim bursu tahsis etmiştir. Sadece 2015-2016 eğitim yılında Afrika ülkelerine tahsis edilen toplam burs sayısı ise 1239'dur. Bugün Türkiye'de yükseköğrenim gören Afrikalı öğrenci sayısı 5.437 ulaşmıştır. Afrika ülkelerinden 116 öğretim görevlisi de Türkiye üniversitelerinde misafir öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.[246] Somali'den 167 öğrenci devlet bursuyla Türkiye'de eğitim görmekte olup bunların 52'si lisans düzeyindedir. Etiyopya'da 53'ü lisans düzeyinde olmak üzere 125 öğrenci, Sudan'dan 68'i lisans düzeyinde olmak üzere 103 öğrenci eğitim görmektedir. Ayrıca Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi tarafından organize edilen "uluslararası genç diplomatlar eğitim programı"na şimdiye kadar Afrika'dan yaklaşık 200 diplomat katılım sağlamıştır. Ayrıca çok sayıda Türk ve Afrika üniversitesi arasında iş birliği ve değişim programları sayısında da ciddi bir artış bulunmaktadır. Karşılıklı ilişkiler kapsamında Somali, Somaliland, Namibya, Madagaskar, Nijerya, Güney Sudan, Sudan, Kenya, gibi birçok Afrika ülkesinden diplomatlara kısa süreli eğitim programları da Türkiye'de düzenlenmektedir.

Türkiye, uluslararası yardım kuruluşlarının faaliyetlerine de destek olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Gıda Programı bunların başlıcalarıdır. 2010 yılında organize edilen Uluslararası Donörler Konferansı'nda Türkiye, Darfur'a 70 milyon dolarlık yardım vaadinde bulunmuştur.

Trump yönetimiyle birlikte Afrika'da ABD'nin yardımları risk altına girmiştir. Amerika'nın Afrika'ya yönelik gerçekleştirdiği yardımların kesilecek olması söz

[246] Kamal Eldeen, Sessiz Güç…, **agm**.

konusu Amerikan yardımlarından en fazla payı alan Tanzanya ve Mozambik'i oldukça endişelendirmektedir. Örneğin Tanzanya devlet bütçesinin yüzde 20'si dış yardımlar vasıtasıyla karşılanmaktadır. Bu minvalde, Afrika kıtasına en fazla yardım yapan ülkelerin başında gelen Türkiye, resmi ziyaretler ile birlikte de burada bir umut ışığı yakmıştır.[247]

3.4.4. Güvenlik ve Barış

Türkiye'nin, Afrika'da barış ve güvenlik konusundaki katkısı açık bir şekilde gözlemlenmekle birlikte Türkiye bu konularda inisiyatif alarak önemli bir rol oynamaya çabalamaktadır. Türkiye bu doğrultuda Afrika'da halen mevcut olan dokuz BM misyonundan beşine belli oranlarda katkı sağlamaktadır. Örneğin 2015 yılında Afrika kıtasındaki BM barış gücü operasyonların altısına sadece 60 personel ile katılmış olan Türkiye aynı zamanda Afrikalılara yönelik askeri eğitim faaliyetlerini de artırmıştır. 2014 yılı sonu itibarı ile Türkiye yaklaşık 2.200 Afrikalı personele askeri eğitim vermiştir. 2015-2016 döneminde ise Türkiye'nin 1250 Afrikalı askeri personeli eğitmesi öngörülmektedir.

Türk donanması da Afrika'da oldukça faal konumdadır. Türk Deniz Kuvvetleri tarafından sadece 2014 yılının ilk yarısında Afrika limanlarına toplamda 28 ziyaret gerçekleştirildi. Ayrıca 2009 yılından beri Türk firkateynleri, ABD liderliğindeki çok uluslu Birleşik Çalışma 151 Grubunda Aden Körfezi'ndeki korsanlık faaliyetlerine karşı düzenlenen operasyonlarda da çeşitli katkılarda bulunmuştur. Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki iç savaşta da taraflar arasında arabuluculuk yapmaya çalışan Türkiye, barışın gerçekleşmesi için bu yöndeki çabalarını sürdürmüştür. Terörle mücadele noktasında da çok sayıda ülkeye askeri eğitim verilmektedir.

Türkiye, BM Harekâtı (UNASOM) kapsamında omali'de "Ümit Operasyonunu" gerçekleştirmiştir. Bu şekilde düşmanlıkların durdurulması ve insani yardım için alan açılmasını sağlamıştır. Bir Türk generali olan Orgeneral Çevik Bir'in, ilk kez uluslararası bir operasyonda 34 ülkenin birliklerinin komutanlığına getirilmesi önemli bir gelişme olmuştur.[248] Ayrıca 12 Haziran-30 Kasım 2006 arasındaki EUFOR-RD

[247] Sedat Aybar, "Küresel belirsizlik döneminde Türkiye-Afrika ilişkileri", http://www.dunyabulteni.net/manset/392328/kuresel-belirsizlik-doneminde-turkiye-afrika-iliskileri-analiz, 28 Ocak 2017[29.01.2017].

[248] Çevik Bir, **Somali'ye Bir Umut** (İstanbul Sabah Yayınları,1999),28.

CONGO (AB/BM) Misyonuna bir C-130 uçağı ve 17 personel ile katkı sağlamış olan Türkiye, bu açıdan Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde aktif olmuştur.[249]

Somali kıyılarının yanı sıra açık denizlerdeki deniz haydutluğu olayları, deniz ticaretine darbe vurmuştur. Bunun için BM Güvenlik Konseyi tarafından, 2008'de denizlerin güvenliği için uluslararası bir barış gücü oluşturulmuş, bu misyona Türk Deniz Kuvvetleri de iştirak etmiştir ve hala bu görevini sürdürmektedir. Türkiye bunun yanı sıra Afrika Birliği'nin Darfur'da konuşlandırdığı barış gücü için de bir NATO ülkesi olarak lojistik destek ve personel desteği vermiştir.[250]

En önemlisi ise Eylül 2012'de Türkiye ve Güney Afrika, güvenlik ve savunma alanlarında daha fazla iş birliği ve uyum sağlamak için "Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması" olarak adlandırılan bir savunma sanayi paktını imzalanmıştır.[251] Daha önce, 2006 yılında helikopter filosunu güncelleme girişiminde bulunan Türkiye, Güney Afrika'nın savunma firması Denel'den Rooivalk "Red Hawk" saldırı helikopterini satın almak için teklifte bulunmuştu.[252]

Türkiye ayrıca kıtanın diğer güçlü devletleri olan Nijerya ve Etiyopya ile olan ilişkileri üzerine askerî açıdan yararlanmak için çaba göstermiştir. Kıtanın en kalabalık ülkesi olan Nijerya, 2011'de Türkiye ile bir savunma antlaşması imzalamıştır.[253] Antlaşma sadece gemilerin tedariki ve Ankara'da askerî eğitim almayı değil aynı zamanda Türk donanmasına yönelik Nijerya eğitimini de içeriyordu. Ayrıca her iki ülke gelecekteki ortak tatbikatlar yapmak konusunda da anlaşmalar imzalamışlardır.[254]

Türk yetkililer Somali'de askeri bir eğitim üssü inşa etmeye başladıklarını da açıkladılar. Söz konusu atılımın her iki ülke arasındaki askeri işbirliği anlaşması kapsamında gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı Somali

---

[249] arsiv.sabah.com.tr/2006/09/05/siy89.html [29.12 2016].
[250] "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları", http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, 1 Ekim, 2011[19.5.2014].
[251] "South Africa and Turkey to sign defense industry cooperationagreement", http://www.defenceweb.co.za/index.php?option=com_content&view=article&id=26134:south-africa-and-turkey-to-sign-defence-industry-cooperation-agreement&catid=56:diplomacy-a-peace&Itemid=111, 11 June 2012[19.05.2014].
[252] "Turkey Shortlists 2 Attack Helicopters", Xairforces.net, 21 April 2007, http://xairforces.net/newsd.asp?newsid=236&newst=4 [19.05.2014].
[253] "Nijerya'da çok büyük imkanlar var", **Sabah Gazetesi**, 2 February 2011, http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/02/02/nijeryada_cok_buyuk_imkanlar_var [20.05.2014].
[254] **Agm.**

Departmanı Başkanı Emel Tekin, "Bu askeri eğitim tesisi, Afrika kıtasının tamamındaki askerlerin eğitildiği önemli bir üs olacak" ifadelerini kullandı. Söz konusu antlaşma 2015 yılında imzalanmıştı.

Etiyopya ise 2006 yılında Türkiye ile askeri birliklerine eğitim verme konusuna ağırlık vererek bir askeri iş birliği antlaşması imzalamıştır.[255] Bununla birlikte daha geniş anlamda, Türk savunma sanayi de Afrika'yı savunma ihracatını çeşitlendirme çabası içerisindeki yeni bir pazar olarak görmektedir. Bu tür ihracat çeşitlendirmesine yönelik olarak Afrika kıtasında Güney Afrika, Gana, Nijerya, Kenya ve Kamerun gibi ülkelere savunma teçhizatı, özellikle askeri elektronik teçhizat ve zırhlı araçlar satmakla ilgilenmektedir.[256]

Sudan'da Türk varlığı giderek hissedilir bir hal almıştır. Zira Türkiye, 2005 yılında Sudan'la NATO'nun Darfur Misyonu için hava desteği sunmakla kalmadı, 2006 yılında da Sudan ile askeri iş birliği mutabakat anlaşması imzalamıştır.[257] Ancak Güney Sudan'ın 2011'de Sudan'dan ayrılmış olmasıyla birlikte Sudan ve Güney Sudan arasında çok sık ve ölümcül olarak sınır ötesi çatışmalar yaşanmıştır. Bu amaçla Türkiye, Sudan'ın geçtiğimiz dönemde Sudan ile eski bölgesi olan Güney Sudan arasındaki arabulucuk rolü üstlendiğini açıkladı.

Türkiye, Afrika ülkelerine özellikle kapasite geliştirme, korsanlıkla mücadele ve terörle mücadele konularında kayda değer miktarda teknik ve eğitim yardımı teklif etmiştir.[258] 2014 sonundan başlayarak yirmi iki Afrika ülkesinden toplam 2.202 askeri personele TSK tarafından eğitim verilmiştir. Günümüzde ise 249 Afrikalıya askeri eğitim verilmektedir.

Sonuç olarak AK Parti döneminde Türkiye, endüstriyel bilgi birikimi, kalifiye işgücü ve piyasadaki deneyimleri vasıtasıyla Afrika'da varlık gösterme noktasında istekli

---

[255] "Ethiopia, Turkey ink military cooperationdeal", **Sudan Tribune Gazetesi**, 26 April 2006, http://www.sudantribune.com/Ethiopia-Turkey-ink-military,15270 [20.05.2014].

[256] "Türk savunma sanayii, gözünü Afrika'ya çevirdi (The Turkish defense industryeyes Africa)", **Ses Türkiye**, 20 October 2011.
http://turkey.setimes.com/tr/articles/ses/articles/features/departments/world/2011/10/20/feature-01" [19.05.2014].

[257] "Sudan, Turkey ink military cooperation accord", **Sudan Tribune Gazetesi**,1 August 2006, http://www.sudantribune.com/Sudan-Turkey-ink-military,16883 [20.05.2014].

[258] "Turkey to be pleased to share its counter-terrorismexperiences with Africa", Anatolian News Agency, 10 May 2012,
http://www.aa.com.tr/en/news/50360--turkey-to-be-pleased-to-share-its-counter-terrorism-experiences-with-africa [20 Mayıs 2014].

davranmıştır. Türk iş adamları ve Kobileri için de Afrika geniş bir pazar imkânı sunmuştur.

Türkiye'nin bu faaliyetleri Afrika'da birçok sektörde rekabeti artırmıştır. Bölgedeki yatırımları ve yardımları ticari ilişkilerin güven içerisinde gerçekleşmesine de zemin hazırlamaktadır. Ancak her ne kadar Türkiye ekonomi, kültür ve siyaset gibi alanlarda dikkat çekiciliğini muhafaza etse de Türk-Afrika askeri ilişkileri ve güvenlik meseleleri büyük ölçüde beklenen seviyede değildir.

Sonuç olarak Türkler, Afrika kıtası ile en ileri seviyedeki ilişkilere Osmanlı İmparatorluğu döneminde sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu; Tunus, Mısır, Cezayir ve Libya gibi Mağrip vilayetlerine öncelik vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Sahraaltı Afrika'ya daha az önem vermekle birlikte bu bölgeye girmiş; Somali, Etiyopya, Eritre, Sudan, Cibuti gibi ülkeleri de Habeş Eyaleti ismiyle kendine taabi tutarak Kızıldeniz hattına açılmıştır. Osmanlı, kıtanın diğer bölgelerine doğrudan olmasa da dolayı olarak sultanlıklarla iyi münasebetler içerisine girmiştir.[259]

Osmanlı Devleti, Afrika kıtasında ağırlıklı olarak kıtanın kuzeyinde egemenlik kurmasına rağmen Afrika kıtasının hemen hemen her yerinde doğrudan veya dolaylı olarak bir egemenlik tesis etmiştir. Günümüzde Çad, Nijer, Etiyopya, Eritre, Somali, Cibuti, Nijerya, Mali, Sudan ve Moritanya gibi ülkelerinin önemli bir kısmı doğrudan veya dolaylı olarak Türk egemenliği altına girmiştir. Tarihi ve coğrafi açıdan bakılırsa, Osmanlı Devleti, Afrika kıtasının yarısından fazlasıyla yakından ya da uzaktan bağlantı kurmuş ya da egemenlik sürmüştür. Ta ki, 1912 Uşi Antlaşması ile Afrika'daki son dayanağını olan Trablusgarp ve Bingazi'yi kaybedene dek.

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki süreçte Türkiye-Afrika ilişkileri, yeni bir devletin kurulmasının ortaya çıkardığı iç problemler, devletin meşruiyetini sağlama uğraşları, uluslararası arenada kendini kabul ettirme gayretleri ve toprak bütünlüğünü sağlama ve koruma, sömürgecilikle mücadele ve bağımsızlığı pekiştirme gibi sorunlar sebebiyle düşük yoğunluklu ilişkiler alt seviyelerde seyretmiştir.[260]

---

[259] Mehmet Özkan, "Türkiye'nin Afrika Politikası 2009", **Türk Dış Yıllığı: 2009**, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ankara SETA Yayınları, 2011):576.

[260] Mehmet Özkan, "Türkiye'nin Afrika'da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları", **Ortadoğu Analiz**, c.4, s.46 (2012): 21.

Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti ilan edildikten sonraki dönemde, Türkiye-Afrika ilişkileri birtakım zorunluluklar nedeniyle en alt seviyede tutulmuştur. Yeni bir devletin kurulmasının ortaya çıkardığı iç problemler, devletin meşruiyetini sağlama uğraşları, uluslararası arenada kendini kabul ettirme gayretleri ve toprak bütünlüğünü sağlama ile koruma çabalarıyla geçtiği için düşük yoğunluklu ilişkiler kurulabilmiştir.

Soğuk Savaş dönemine geldiğimizde ise Türkiye-Afrika ilişkileri düşük seviye ile devam etmiştir. Bunun sebebi de her iki tarafın da önceliklerinin farklı oluşu ve Türkiye'nin, Afrika'nın önemini o dönemlerde doğru bir şekilde okuyamamasından kaynaklanmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası yapının değişmesi, karşılıklı münasebetleri de etkilemiştir.

1923-1998 yılları arasında Türkiye-Afrika ilişkilerini değerlendirdiğimizde gerek Türkiye gerek ise Afrika ülkeleri arsındaki ilişkilerin çoğunlukla her iki tarafın da iç sorunlarla uğraşması nedeniyle Osmanlı dönemine nazaran Türkiye-Afrika ilişkilerinin azaldığını ifade edebiliriz. 1998'de ilan edilen "Afrika'ya Açılım Eylem Planı"na kadar bölgeyle ilişkiler sistemli bir seyir izleyememiştir. Bu plan ile birlikte kıtaya yönelik ilk kez planlı bir dış politika stratejisi belirlenmiştir. Bu plan Afrika kıtasına önem vermekle birlikte tam anlamıyla uygulanabilme fırsatını bulamamıştır. Yine de Afrika kıtası özelinde Sahra-altı Afrika'ya karşı yönelen bu sistemli ve çerçevesi çizilmiş strateji, Türkiye'nin artık bu kıtayı önemsediğinin açık bir delili olması sebebiyle oldukça önemlidir.

Türkiye'nin Afrika'da olumlu bir imajı vardır. İslamiyet bu imajdaki en önemli faktörlerden biridir. Aynı zamanda gelişmekte olan ülke ve bölgesel bir güç olan Türkiye bu yapısıyla özelikle ekonomik açıdan üçüncü dünya ülkelerine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Söz konusu Afrika ülkeleri, Türkiye'nin deneyimlerinden yararlanabileceklerdir. Ayrıca Türkiye'nin diğer Avrupalı güçler gibi sömürgeci bir geçmişinin olmaması da buradaki devletlerin ve halkların Türkiye'ye bakışını pozitif yönde etkileyebilmiştir.

4. AK PARTİ ÖNCESİ TÜRKİYE-SUDAN İLİŞKİLERİ

Bu bölümde AK Parti öncesi Türkiye-Sudan ilişkileri ele alınacaktır. Söz konusu dönemleri 4 ana başlık altında toplayacağız. Osmanlı döneminden önce Türkiye-Sudan ilişkilerinden başlayarak; Osmanlı dönemi, Cumhuriyet Türkiyesi dönemi ve 1998 yılında Afrika Açılımı bağlamında Türkiye-Sudan ilişkileri ele alınacaktır.

4.1. Osmanlı Döneminden Önce Türkiye-Sudan Münasbetleri

Türkiye-Sudan ilişkilerin başlangıcı Afrika kıtasının diğer bölgelerinde olduğu gibi Osmanlı döneminden daha önceki dönemlere dayanmaktadır. 868-905 yılları arasında Mısır ve Suriye'ye hâkim olan ve Oğuz Türklerinden olan Ahmed bin Tolun tarafından kurulan "Afrika'daki ilk müstakil Türk siyasi teşekkülü"[261] olarak adlandırabileceğimiz Tolunoğulları Devleti döneminde, Türk ve Sudanlı köle askerlerden ortak bir ordu teşkil edilmiştir.[262] Hatta Ahmed bin Tolun'un ordusunda 7.000 özgür savaşçı (muhtemelen Arap), 24.000 Türk köle ve 40.000 Sudanlı köle vardı.[263] Dolayısıyla Tolunoğulları ordusunda Sudanlı kölelerin de kullanılması, Sudanlılarla Türklerin ilk kurumsal temasını teşkil etmektedir. Tolunoğulları'nın başlatmış olduğu bu uygulama ondan sonraki dönemlerde Mısır'da hüküm süren devletler tarafından da sürdürülmüştür.[264] Ayrıca özgür Araplar yerine hususi sadakat ile hanedanlara hizmet eden köle askerlerin cazibesi, Akşidler'i de Sudanlı kölelerden ordu kurmaya yöneltmişti.[265]

1172 yılında Selahaddin Eyyübi'nin kardeşi Turan Şah zamanında Sudan topraklarına çeşitli seferlerler düzenlendi. "Sudan'da İslam'ın daha geniş kesimlere yayılması

[261] Kavas, **Osmanlı-Afrika İlişkileri…**, age,29.
[262] Ahmet Türkan, "Tolunoğulları", http://www.e-tarih.org/sayfa.php?sfid=93 [09.08.2012] den aktaran İlhan Zengin, "Geçmişten Günümüze Türkiye-Sudan İlişkileri (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkle Üniversitesi, 2013),11.
[263] Mahmood Mamdani, **Saviors and Survivors** (New York: Pantheon Books,2008),125.
[264] Ahmet Kavas, "Sudan", **İslam Ansiklopedisi**, c.37(Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004):460.
[265] Mamdani, opt,125.

Memlüklar dönemine rastlamaktadır".[266] Memluk Devleti'nin resmi adı da "Ed-Devletü't Türkiye/ Türkiye Devleti" olarak geçmekteydi.[267]

4.2. Osmanlı Döneminde Türkiye-Sudan Münasebetleri

Osmanlı dönemine gelindiğinde ise 1517 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesinden sonraki ilk yıllarda Sudan'la fazla ilgilenilmemiştir. Bunun sebebi ise Mısır'da uzun yıllara dayanan güçlü Memluk askeri ve idari yapılanması var oluşu dolayısıyla asıl olarak Mısır'ın idaresi ile meşgul olunmasıydı.[268] Memlûk Devletini yenilgiye uğratarak Mısır'ı ele geçirdikten sonra nüfuzlarının hem bugünkü kuzey Sudan'da ve Mısır'ın güneyinde bağımsız şeyhlikler halinde bulunan Nübye bölgesi, Osmanlı yönetimine Kanuni (1520-1566) zamanında Özdemir Paşa'nın komutasında yapılan seferler ile dahil edilmiştir. [269]

Osmanlıların bu zaferiyle yenilgiye uğrayan Memlûk birliklerinin güneye doğru bugünkü Sudan'ın kuzey kesimlerine kaçmalarına neden oldu. Dönemin Osmanlı Sultanı ise bir askeri birliği kaçakların izini bulmaları için görevlendirmişti.[270] Gönderilen askeri birlik, bugünkü Kuzey Sudan sınırlarına kadar ulaşmış ve Osmanlı birlikleri ulaştığı bölgelerde kaleler ve askeri üsler inşa ederek söz konusu bölgelerde bazı askeri birlikleri daimî olarak yerleştirmişlerdir. Böylece Memluklerin askeri birliklerini yeniden düzenleyerek Kahire'ye doğru her türlü saldırı girişimi ya da faaliyetlerini engellemek aynı zamanda Mısır'ın güney sınırının güvenliğini sağlayarak bu doğrultuda Mısır'ın güneyi ile bugünkü Sudan'ın kuzey kısmında kalan Aswan ve Ibrim gibi bölgelerin Osmanlı etkisinin altında tutulması amaçlanıyordu.[271]

Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin bölgeyi ele geçirmekten ziyade Kuzey Sudan ile ilgilenmesinde ki temel amacın güney sınırlarını güvence altına almak olduğunu

---

[266] Ahmet Kavas, "Sudan Cumhuriyeti", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/770/sudan_cumhuriyeti.; Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki Hâkimiyet ve İdaresi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, c.118, s.233 (2018):150.

[267] Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu** (İstanbul: Kırmızı Yayınları,2001),191.

[268] F. Robert Hunter, **Egypt Under the Khedieves, 1805-1879** (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1984):22.

[269] Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, No.411(Ankara, AÜSBF Yayınları, 1977),75; P.M. Holt- M.W. Daly, **A History of the Sudan**, Fifth Edition (Malaysia Pearson Education Limited, 2000), 27; Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki…" **agm**:151-160.

[270]Aniaam Mohamed Osman Alkabaşı, Yıldız Sınıflandırılması Yoluyla On Dokuzuncu Yüzyılda Sudan ile ilgili Osmanlı Belgelerinin Modelleri, **Sudan Araştırmaları Dergisi**, Hacim (17) (2011): 32.

[271] Âmin Mohamed Saeed El-Taher, "Althaqafat al-madiyat al-Turkiat al-maemariat fa 'iifriqia: alathar fi alsuwdan", [Afrika'da Türk Maddi ve Mimari Kültürü: Sudan'da Eserler], **Afrika-Türkiye İlişkileri Konferansı (Gelecek Vizyonu)** (Hartum, Ekim 2015):141-163.

Osmanlı arşivlerinde belgeler üzerinde yapılan çalışmalardan da daha rahat anlayabiliriz.

1583 yılına gelindiğinde bugünkü Sudan'da üçüncü şelale bölgesi, Türkler ve o dönemde Sudan'da hâkim olan Funç Sultanlığı arasındaki sınırı temsil etmekteydi.[272] Osmanlı Devleti'nin Sudan'daki varlığı sadece Kuzey Sudan ile sınırlı kalmayıp Kızıldeniz bölgesine kadar genişletmiştir. Bugünkü Sudan'ın Kızıldeniz kıyılarından Habeş Eyaletine kadar olan bölgedeki Sudan toprakları 1820'den itibaren fiilen idari olarak Osmanlı Padişahının adına Mısır valisi tarafından yönetilmiştir.[273] Bu dönemlerden itibaren Sudan'daki idare "el-Türkiye es-Sabıka" olarak adlandırılmaktadır. Böylece Aşağı Nübye bölgesi de Özdemir Paşa tarafından 16. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Mısır'ına dahil edildi.[274]

Yavuz Selim'den sonra tahta oturan Kanuni Sultan Süleyman döneminde Sudan Osmanlı Devleti'nin doğrudan ilgisini çekmeye başlamıştır. Dönemin Mısır Beylerbeyi Süleyman Paşa, 1538'de Hindistan seferinde büyük başarılar gösteren ve Sudanlı bir Memlük ailesinden olan aynı zamanda Arapçayı çok iyi bilen, Özdemir Bey'i Sudan'a akınlar düzenlemekle görevlendirmiştir.[275]

4.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kızıldeniz ve Sevâkin ile Münasebetleri

Günümüzde Sudan'a bağlı olan ve Kızıldeniz'de stratejik bir öneme sahip olan Sevakin, XIX. yüzyıla kadar Habeş Eyaleti idarecilerinin başlıca ikamet yeriydi. Sevakin Adası, Osmanlı'nın Kızıldeniz'deki hâkimiyet alanlarını koruması için bir üs vazifesi görmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu, Kızıldeniz'in sahillerine yerleştikten ve Yemen Beylerbeyliğini kurduktan sonra Doğu Afrika, Doğu Sudan ve Kızıldeniz'de cereyan eden olaylarla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır.

Sevakin bölgesinde Osmanlı kuvvetlerinin icra ettiği ilk askeri teşebbüsler Evliya Çelebi'ye göre Hint Seferi dönüşünde Kızıldeniz'de bulunan Kuseyr limanına bir miktar kuvvetle çıkan Hadım Süleyman Paşa ile başlamıştır. Süleyman Paşa, kendisi ile beraber sefere iştirak eden maiyetindeki Özdemir Bey'i bir miktar asker bırakarak

---

[272] John Aleznader, **Nubiada Osmanlı İmparatorluğu: el-Türkiyye el-Awla, Sudan-Türkiye İlişkilerinin Özelliklerinden**, ed**.** Yusuf Fadil Hassan (Hartum: Hartum Üniversitesi Yayınevi, 2004),183.

[273] Orhunlu, **age**,114; Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki…" **agm**:160.

[274] Kavas, "Sudan", **İslam Ansiklopedisi**, **agm**:460; Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki…" **agm**:160.

[275] Mehmet Koçak, **Mehdi Hareketinden İslam Devrimine Sudan** (İstanbul: Esra Yayınları, Nisan 1999),16; Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki…" **agm**:160.

Mısır'a dönmüştür. Özdemir Bey, emrine verilen kuvvetlerin bir kısmını Nil Nehri üzerinde bulunan nehir filosu vasıtasıyla karadan güneye indirmiştir. Burada Bedevi veya yerleşik olarak hayatlarını sürdüren Arap aşiretlerinden büyük bir nüfus Osmanlı idaresine itaatlerini bildirmiştir. Funç Devleti'nin idaresi altında olan İbrim ve Der Kaleleri ile Mağrak ve Say gibi şehirler Özdemir Bey tarafından ele geçirilmiştir. [276] Özdemir Bey, Say'da bir kale inşa ettirmiş,[277] İbrim Kalesi'nde de Kanuni Sultan Süleyman adına bir cami yaptırmıştır.[278]

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kızıldeniz ile ilgilenmesinin sebebi doğu ticaretini kontrol altına almayı amaçlayan Portekiz'e engel olmaktı. Bunun neticesinde bölgedeki Sevakin ve Masava limanları Osmanlı tarafından 1527'de fethedilmiştir. [279] Ayrıca 1525 yılında Portekizlerin almış oldukları ağır yenilgiyle beraber güneydoğu Habeşistan'da Hristiyan Habeş Kralı ile çekişme halinde olan Müslüman Harar Emiri Ahmed el-Mücahid'e her türlü silah ve mühimmat desteği sağlanırken, Portekizliler de karşı tarafı desteklemiş fakat 1543'de Ahmed el-Mücahid'in savaşta öldürülmesi İslamiyet'in bölgedeki yayılışını sekteye uğratmıştır. Osmanlıların başka yerlerdeki sıkıntılarından yaralanarak burada hakimiyetini artıran Portekizlileri durdurmak maksadıyla mücadeleye ancak 1550 yılından itibaren yeniden başlanmıştır.[280]

1554 yılında Kanunî Sultan Süleyman döneminde IV. Hint Seferi sırasında, Yemen Beylerbeyi Özdemir Paşa Habeş seraskerliğinde görevlendirilmiştir. Özdemir Paşa burada Habeş Eyaletini kurarak, Memlük Devleti'nin Kızıldeniz sahilinde sahip olduğu önemli bir ticaret limanı[281] olan Sevâkin'i eyalet merkezi haline getirdi. 16. yüzyılda sekiz sancak bu eyalete taabi kılınmıştır. Daha sonra bir aralık eyalet merkezi Masavva olarak belirlenmişse de 17. yüzyıldan itibaren idareciler Sevakin'de ikamete başlamışlardır. Üst düzey idareciler büyük ölçüde Mısır'dan gelmekteydiler. Ayrıca 18. yüzyılda buraya Rumeli Beylerbeyliği'nden idareciler de gelmiştir. Güvenlik

[276] Holt, Daly, **age**,26.
[277] Kavas, "Sudan", **İslam Ansiklopedisi**, **agm**:461.
[278] Evliya Çelebi, **Seyahatname**, C.X (İstanbul 1938), 840-849.
[279] Fadil Hassan, "Sudan Özelinde Türk Afrika…, **agm**:286.
[280] Muhammed Tandoğan, "Habeş Eyaleti 15 Temmuz 1555/15 Şaban 962", **Siyah İnci Beyaz Lale, Afrika'da Osmanlı Asırları**, Yazar**:** Hakan Yılmaz (Yayın Yönetmeni) (İstanbul: Kenz Yayınları), 2013:78.
[281] İbn Iyas, **Bedaiüz-zuhur fi vekayiid-duhur** (Kahire: nşr. Muhammed Mustafa, 1960), c. IV :80-96'den aktaran Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti…, age**,2.

maksadıyla buraya kaleler inşa edilmiş; Osmanlı donanması da Moha, Süveyş ve Hint kaptanlıkları olarak düzenlenmiştir.

Özdemir Paşa'nın Habeş Eyaletini kurması ve Sevakin'i idari merkez yapması ile beraber Doğu Sudan'a idareci ve askeri kesimden yöneticiler gelmeye başladı. Özdemir Paşa'dan sonra buraya atanan sancak beyleri ve idareciler yerel kadınlarla evlenerek burada Türk soylu bir sınıf oluşturdular. Daha sonra da bunların çocukları yönetim kademelerinde önemli görevler aldılar.[282]

Sevakin'in Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi, ileriki zamanlarda yapılması planlanan Habeşistan harekâtına büyük bir dayanak teşkil etmiştir. Daha sonra Sevakin'e idari düzen verilerek burası Mısır'a bağlı bir sancak merkezi olarak teşkilatlandırmış ve ilk sancak beyi olarak 10 Nisan 1554'de Abdülbaki Bey tayin edilmiştir. Sevakin sancak beyleri Cidde sancak beyleri ile denk kabul edilmiştir.[283]

1555'de Habeş Eyaleti'nin kurulmasıyla Sevakin merkez sancağı, yeni eyalet merkezi olmuştur. Eyalet kadılığının da Sevakin'de bulunması uygun görülerek Mevlâna Abdülvehhab Bey ilk kadı olarak tayin edilmiştir. Bölgeyi iyi bilmesi ve bölge insanını yakından tanıması kendisinin kadı olarak tayininde önemli bir rol oynamıştır. Eyalet kadıları Sevakin'de oturmuşlardır. Daha sonra eyaletin merkezi güneye kaydırıldığı halde kadılar Sevakin'de oturmakta devam etmişlerdir.[284]

1578'den sonra da Hint Okyanusu'nda Portekiz'in yerini İspanya almış ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki mücadelesi devam etmiştir. İspanya'nın eski Portekiz topraklarına sahip çıkıp, Osmanlı Devleti'nin güney eyalet topraklarına bir işgal teşebbüsünde bulunacağı, Habeş Beylerbeyi tarafından merkeze haber edilmişti. 1582 yılında Osmanlı iskeleleri, kuvvetleri ve vilayetleri hakkında bilgi toplamak üzere Müslüman kıyafetine girmiş iki İspanyol ele geçirilmiştir. Bunlar sayesinde düşmanın muhtemel olarak yapacakları harekettan haberdar olundu. Bunun üzerine Yemen, Habeş ve Hicaz'dan Süveyş'e kadar olan sahillerdeki kaleler tamir edildi ve Sevâkin'e yeni bir kale inşa edildi.[285]

---

[282] Zengin, Geçmişten Günümüze Türkiye- Sudan İlişkileri, **age**,95.

[283] **Başbakanlık Osmanlı Arşivi** (BOA), Kâmil Kepeci Ruus., Belge Numarası: 211, s. 78; **Osmanlı İdaresinde Sudan**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları (İstanbul: 2013),51.

[284] Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti…, age**,114-115; Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki…" **agm**:156-160.

[285] Cengiz Orhonlu, **Habeş Eyaleti**, DİA:363. akt. Tandoğan, **Habeş Eyaleti**, **age**,78.

Bölgenin fakirliği ve var olan açlığa çare bulmak üzere Özdemir Bey, İstanbul'dan yardım istedi. Yardım göndermekle açlığın giderilmeyeceği, yardım gönderme yerine bölge topraklarının işletilmesinin daha doğru olacağı görüşünde olan Osmanlı Devleti ise tohum ve daha değişik arazi araçlarını bölgeye göndermiştir. Kısa zamanda Osmanlılar sayesinde bölgedeki topraklarda buğday ve pamuk ekiciliği ile hurma ormanları geliştirilmiştir.[286]

Özdemir Bey'in bölgeyi ve Sevâkin limanını alma sebepleri arasında Mısır Eyaleti'nin gelirlerini arttırmak önemli bir etkendi. Sevâkin liman ve gümrük gelirleri, kervanlardan alınan vergi ve asker temini için gerekliydi. [287] Ayrıca Sevakin, Hindistan yolunun güvenliğinin sağlanması, Portekizliler'in Kızıldeniz'den uzaklaştırılması, Cidde'nin savunulması, Hint Okyanusu'ndaki Müslümanları İngiliz, Fransız ve Portekiz saldırılarına karşı korumak için stratejik öneme sahip bir liman kentiydi.[288]

Doğu ticareti iki rota üzerinden yapılmaktaydı. Biri Hindistan'ın batısından Basra Körfezi'ne, oradan da Dicle ve Fırat yolu ile kervanlarla Suriye limanlarına ulaşıyordu. Diğer bir alternatife ise Kızıldeniz'den Süveyş'e, oradan kara yolu ile İskenderiye'ye, oradan da İskenderun ve Akdeniz limanlarına gelen güzergahtı. "Bu ticaretin en önemli maddelerini şeker, hurma, fil dişi, kıymetli taşlar, sinameki, turunçgiller, pamuk, madenler, çeşitli boyalar, uzun elyaflı yün ve baharat teşkil ediyordu".[289] Sevâkin limanının bir başka önemi ise bu limanından Cidde'ye özellikle hac zamanı yiyecek, deve, sığır ihraç ediliyordu. Sevâkin civarında yaşayan Bedevilerin ürettiği hasırlar da buradan sevk edilmekteydi.[290] Ayrıca Kızıldeniz'den çıkarılan incinin hem avcılığı hem de ticareti önemli bir gelir kaynağıydı. Buradan elde edilen gelir de hayli önemli bir miktardı. Hatta bir keresinde asker maaşları ödenemeyince inci ticareti yapan kimselerden borç para alınarak askerin maaşı verilebilmişti.[291]

Aynı zamanda Sevâkin limanının ticaret emtiaları Hindistan ve Doğu ticareti ile kıyaslanamayacak derecede sınırlı olmasına rağmen Habeşistan ve Sudan'ın esir ticareti ve altın ihracında eskiden en önemli bölgeleriydi.[292] Bu bölgede esir ticareti de

---

[286] Koçak, **age**, 17.
[287] Hıfzı Topuz, **Kara Afrika**, 1.bs. (İstanbul: Milliyet Yayınları,1971),151.
[288] Holt-Daly, **age**, :26-27.
[289] Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti, age**, 3.
[290] **Age**, 139.
[291] **Age**, 106.
[292] **Age**, 3; Yusuf Fadil Hassan'dan aktaran Orhonlu: Yusuf Fadil Hassan, "The Arabs and the Sudan" (Edinburg, 1967),47-50.

hatırı sayılır bir konumdaydı. Özellikle Sudan ve Habeşistan'daki esirler Hindistan, Mısır ve Arabistan güzergahlarına nakledilmekteydi. Ayrıca bu ticaret ile alakalı önemli limanlar ve iskele arasında Sevâkin Limanı da vardı. Ayrıca altın ticareti eskiden beri Habeşistan ve Sudan ticaretinde önemli bir yer işgal etmekte, özellikle Mısır'a XVII. yüzyılda altın sevk edilmekte idi.[293]

Fas, Tunus, Trablusgarp, Mısır, İran, Türkiye Arap yarımadası ve Asya'daki diğer Müslüman devletlerin ihtiyaçları bu topraklardan temin ediliyordu. Bu ticaret iki yoldan yapılmakta biri Müslüman gemicilerin faal rol oynadığı deniz yolu iken, diğeri de kara yoluydu.[294]

Hatta Osmanlı saray ve devlet adamlarının dairelerinde kullanılan esirlerin hemen hemen hepsi bu yol ile getirilmişlerdir. Bu bakımından esir ticaretinin içtimai hayatta bir yeri vardı. Hükümdar sarayının harem dairesinin hizmetkarları olarak önemli bir mevkii olan Darüs-Saade Ağaları (kızlar ağları) genellikle Sudan ve Habeşistan olan zenci esirlerin talim ve terbiyesi sonucunda yetiştirilmiş ve saray içerisinde güvenilir bir unsur olmuşlardır. Hatta bunlar arasında kabileyetine göre yükselen kimseler, Darüs-Saade Ağası olurlardı. Osmanlı'nın gerek idare kademesinde gerek ise diğer sahada mevki sahibi kimselerin konaklarında bu havaliye mensup zenci esirler kullanılmıştır.[295]

Sevâkin limanının bir diğer önemi ise, bugünkü Sudan topraklarını da içine alan Habeş Eyaleti'nin kuzey kısmı ile Funç Sultanlığı'nın ticaret bakımından en önemli kilit noktalarından biri olmasıydı. Gerçekleşen ticaretin temelini hububat ve dokuma oluşturmaktaydı. Evliya Çelebi seyahatnamesinde; bu bölge topraklarının verimliliğine vurgu yapmakta ve 1 kilo arpadan 500 kilo mahsul alınmakta olduğuyla alakalı ilk elden bilgiler sunmaktadır.[296]

Bu yönüyle Habeş Eyaletinin Mısır budağı da denen hububat ve diğer yiyecek malzemeleri Kordufan ve Darfur gibi Funç Sultanlığı'na tabi topraklarından

[293] John Babtiste Tavernier, **Anew relation of the Iner Part it Grand Seignor`s Seraglio** (London 1977),14.
[294] Thomas Fowell Buxton, **The African Slave Trade and its Remedy** (London, 1967),59-60.
[295] Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti…**, **age**,102.
[296] Çelebi, **age**, 894 akt. Tandoğan, **Habeş Eyaleti** …, **age**, 96.

gelmekteydi.[297]Ayrıca Sinnâr ve Darfur kervanları aracılığıyla Mısır'dan gelen pamuklu ürünler Orta Afrika'ya da ihraç edilirdi.

1629 yılında gelindiğinde bugünkü Sudan'da olan Sevâkin şehri, Osmanlı Devleti'nin Yemen'e yönelik seferlerinde askeri üs olarak kullanıldı. Sevâkin 19. yüzyıla kadar Osmanlı Türkleri tabiiyetinde kalmıştır. Osmanlılar tarafından içinde bulunan iki küçük kaleye bir askeri garnizon Sevâkin Adası'nın dışında inşa edilmiştir. Kalelerden birisini on yedinci yüzyılda, Portekizli filosuna karşı savaşta, Osmanlı askeri filosu üssü olarak kullanılmıştı. 1540 yılında Sevâkin, Etiyopya'ya yönelik sefer esnasında Osmanlı ordularına tedarik sağlamak için Osmanlı üssü haline getirilmiştir. Bütün bu münasebetler Sevâkin şehrinin Osmanlılar bakımından önemini göstermektedir. Bugün Sevâkin'e gittiğinizde hemen hemen adada bulunan tüm tarihi eserler Osmanlı dönemine ait eserlerden oluşmaktadır.[298]

Dolayısıyla Osmanlı Devleti Kızıldeniz kenarında kurulu olan liman şehri Sevâkin ile Sudan'ın jeopolitik üstünlüğünden uzun yıllar yararlanmıştı. Mısır'ın fethinden sonra burada kurulan askeri deniz üssü ile hem ticareti hem de Kızıldeniz, Hicaz, Cidde, Orta ve Doğu Afrika'yı askerî açıdan kontrol etmişti. Portekizlilere karşı mücadeleyi burada sürdürmüş, Uzakdoğu ve Hindistan'daki Müslümanların yardımına buradan ulaşılmıştı.

XVII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin yoğun iç ve dış mesellerle meşgul olması sebebi ile merkeze uzak yerlerde yönetimin bir kısmı mahalli unsurlara bırakılmıştır. Bunda da kıtalararası ticaretin gelişmesinin ve sömürgeci devletlerin bu bölgelere nüfuz ederek bölge ticaretine hâkim olmasının büyük rolü olmuştur. Bundan dolayı Habeş Eyaleti'nin merkezle ve büyük üslerle bağlantısı azalmış ve eyalet idaresi giderek mahalli unsurların eline geçmiştir.

4.2.2. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'ı Fethi

Sudan'daki Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığının ikinci dönemi Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemiyle başlamıştır. 1820'de Mısır valisi Mehmed Ali Paşa, Funç Devleti'ni Osmanlı topraklarına katmıştır. Bu tarihten itibaren Sudan'a çok sayıda

[297] Mehmed Mihri, **Sudan Seyahatnamesi** (İstanbul 1326), 288-290. Akt Tandoğan, **Habeş Eyaleti…**, **age**, 96.

[298] Mayada Kamal Eldeen, "Sudan'da Osmanlı Eserleri ve Kültürel Mirası" İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi, "**Afrika'da İslâmiyet: Dünü, Bugünü, Yarını**", **Sempozyumu 24-26 Mart 2017** (İstanbul: 2017).

Arap ve Osmanlı tüccarı gelmiş ve büyük çoğunluğu buraya yerleşmiştir. Kavalalı Mehmed Ali Paşa Afrika'yı kontrol altında tutmak ve Afrika'ya doğru ilerleyebilmek için Sudan'a büyük önem göstermiştir.

1820 yılında İsmail Paşa komutasındaki Mısır askerleri, Sudan topraklarında hâkim olan Funç Sultanlığı üzerine düzenlediği sefer ile Funç Devleti'ne son verilmiş ve Osmanlı Devleti, Mavi Nil ile Beyaz Nil'in kavuştuğu yere kadar ulaşmayı başarmıştır. Bu nehirlerin birleştikleri yer fil hortumuna benzetildiği için buraya Hartum ismi verilmiş ve Sudan vilayetinin merkezi olarak burası seçilmiştir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından kurdulan bu şehir ile esasında modern Sudan'ın da temelleri atılmıştır.[299]

Sudan'da oluşturulan bu idare; Nubya, Nil Vadisi ile Darfur'u birleştirerek merkezi bir idare kurmaya çalışmışlardır.[300] Bu dönemi kapsayan sürece Türkiye Dönemi manasına gelen (Ahdü't-Türkiye) denilmektedir.[301] Osmanlı Devleti, bu bölgede "Türkiyya" olarak isimlendirilen, askeri yönü ağır basan ve Türkçe'yi kullanan bir idare kurmuştur. O dönemde Anadolu'da bile Türkiye ismi kullanılmamakta olmasına rağmen, Sudanlıların bu şekilde isimlendirme yapmaları da ayrıca dikkate değerdir.

Sudanlılar yeni gelenlerin hepsine el-Etrak (Türkler), kurdukları rejime de el-Türkiyye "Türk-Mısır" terimlerini kullanmaktadırlar.[302] Ancak esasında Sudan, Orta Çağ'dan itibaren Mısırlılar tarafından ele geçirilmemiş ve idare edilememiştir. İdareci kadro genel olarak Türkçe konuşanlardan oluşmuştur. Mısırlılar arasından da idareci kadrolar arasına dahi olan münferit örnekler bulunmaktadır. Ancak bunların üst düzey idareci olduklarını söylemek zordur. Bu açıdan Sudan ve Mısırlılar söz konusu idarecileri doğrudan "Türk" olduklarını belirterek bu döneme de Türkiye dönemi demişlerdir. Çünkü Sudan "sadece Osmanlı'nın Mısır eyaletine bağlı olması anlamında Mısırlıdır".

Aynı dönemde Mehmet Ali Paşa, damadı Defterdar Hüsrev Bey komutasındaki bir orduyu bugünkü Kordofan'a göndererek, 20 Nisan 1821 tarihinde Kordofan'ı daha sonra da El Ubeyd'i ele geçirerek buraları kontrol altında aldı. Bir yıl sonra yani 1822

---

[299] Ersin Özmen, "Sudan'ın Darfur Bölgesi Sorunu", **Stratejik Araştırmalar Dergisi** (01) (Beykent Üniversitesi, 2008):184-212; Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki…" **agm**:160-162.

[300] Mehmet Dalar, "Çatışmaların Odağındaki Sudan (Kuzey Sudan) Cumhuriyeti", Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR), (2013),5.

[301] Ahmet Kavas, **Geçmişten Günümüze Afrika** (İstanbul: Kitabevi Yayınları,2005),67.

[302] Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri …, age**,75.

yılında bugünkü Nil Nehri Eyaleti'nde olan Damir şehrini ele geçirince bugünkü doğu Sudan'daki Kessela şehrinin ileri gelenleri Sevâkin'e sığındılar. Muhammed Ali Paşa Sudan'da vergilerin peşin olarak değil de erkek esirlerle ödenmesi usulünü tatbik edilerek esir talep edince, Sudanlılar isyan bayrağı açtılar. İbrahim Paşa'nın yerine göreve gelen İsmail Paşa bütün gayretlerine rağmen isyanı bastıramadı. Aynı yıl bugünkü Sudan'ın Nil Nehri Eyaletine olan Şendi şehrinde param parça edilerek öldürünce, Hüsrev Bey Kordofan'dan kuvvetleriyle birlikte bugünkü Sinnâr'a kadar ilerleyerek isyanı sert bir şekilde bastırmayı başardı.[303] Böylece bu ordu, Sudan'ın fethini tamamlamış[304] ve Sudan'a Mısır Hıdivliği bünyesinde yeni bir yönetim kurmuştur. Ayrıca o döneme kadar müstakil sultanlıklar ve krallıklardan oluşan Darfur, Kordofan, Bahrul-Gazal ve Nube bölgeleri; Hartum merkezli bir idarenin altına toplanmış, Sudan'da Türklerin idaresinde ilk defa merkezi bir yönetim kurulmuştur.[305] 1841 senesinde de padişahtan gelen bir ferman ile Sudan, Mehmet Ali Paşa yönetimine devredilmiştir. [306]

Böylece Osmanlı Devleti adına Mısır'ı yöneten Mehmet Ali Paşa, Sudan'a 1820 yılında 3400 piyade, 1500 süvari ve 500 diğer olmak üzere yaklaşık 5400 kişilik [307] bir ordu göndermiştir. Mehmet Ali Paşa'nın, Bâb-ı Ali'den Sudan'ın fethi için herhangi bir izin aldığına ya da bu teşebbüsün ona verildiğine dair herhangi bir kanıt yoktur.[308]

Sudan'da Türkler, "Kâşiflik" dedikleri dört idari birim oluşturmuşlardır. Burada otorite sağlandıktan sonra Türkler yeni fetihler yapma isteği de duymuşlardır. Dönemin denizcilerinden Salim Kapudan'ın yaptığı seferler neticesinde Beyaz Nil'in ilerisinde daha önce ayak basılmamış topraklara ulaşılmıştır.[309]

Osmanlı egemenliği altında Sudan'da büyük toprak sahiplerine toprak mülkiyet hakkı da tanınmıştır. Osmanlı'yı zora sokan kapitülasyonların Sudan'a girmemesi noktasında hassas davranılmıştır. Buraya atanan valiler genellikle asker kökenli

---

[303] Richard Hill, **Egypt in the Sudan, 1820-1881**(London 1959),12-17; Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki…" **agm**, :160-162.
[304] Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti…**, **age**,43.
[305] Ahmet Kavas, "Tarihi Süreçte Sahra-Altı Afrika: Osmanlı Afrika İlişkileri ve Sömürgecilik", **Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları**, http:// www.tasam.org/tr [30.12.2012]:179; Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki…", **agm**:170-171.
[306] Kavas, "Sudan Cumhuriyeti (Cumhuriyetü's-Sûdân)" ,age.
[307] Muhsin, **age**: 305.
[308] Hill, **age**,7-8.
[309] Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki…" **agm**:166-167.

olmuştur ve yönetimde hâkim dil olarak Türkçe kullanılmıştır. Bu sayede Sudanlıların gündelik konuşma diline birçok Türkçe kelime girmiştir.[310]

Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'a feth etmesinin arkasında birçok hedefleri bulunmaktadır. Bunlardanbirincisi; Mısır Beylerbeyi, her yıl İstanbul'a belirli bir miktar altın ve mal göndermek zorunda olmasıydı. Fransız tarihçisi olan Robert Cornevin "Histoire de L'Afrique" adı eserinde, Mısır Beylerbeyi'nin Osmanlı Devleti'ne yılda 600 bin altın vergi ödemek zorunda olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Mısır Beylerbeyi, Padişah'a 300 altın ve 200 piyade askeri göndermekle de yükümlüydü. Dolayısıyla Mısır Beylerbeyi, Sudan ve Kızıldeniz yollarından elde edilen vergilerden önemli ölçüde yararlanmıştır.[311]

Sudan'ın altın bakımından zengin bir bölge olması ve köle ticareti için elverişli olması, Mehmet Ali Paşa'nın Sudan ile ilgilenmesindeki başlıca amiller arasındaydı. Bu sayede devlet hazinesine mühim miktarlarda gelir getirme imkanına sahip olabileceğini düşünmekteydi. [312]

Mehmet Ali Paşa Darfur'dan Sevâkin'e kadar olan tüm ticaret yollarını ele geçirerek, bölgenin gelirlerini ele almaya çalıştı. Tarih boyunca ticaret yollarının üç tanesi önemini koruyarak varlığını devam ettirmişti. Bunlardan ilki ve en önemlisi olan Bilâdüs Sûdân'ın batısından başlayıp Bornu, Vaday, Darfur ve Funç Sultanlığı'nı geçerek Kızıldeniz limanlarına ve Hicaz'a ulaşan (Bilâdüs Sudan'da doğu-batı hattında uzanan) ticaret yoluydu. İkincisi ise 40 Gün Yolu (Darb el-Erbain) olarak bilinen ve Batı Bilâdüs Sudan'ı, Akdeniz'e bağlayan kervan yolu idi. Bu yol, el-Fâşir'in, 40 km kuzeyindeki Kobbey'den başlayıp Mâydub Dağı, Libya Çölü'ndeki Bir Natrun, Lağıye yerleşimlerinden geçip Selime, El Şef, Herce ve Asyut yolu ile Mısır'a ulaşan güzergâhtı.[313] Üçüncü güzergâh ise Sahra Çölü'nün başlangıcı olan Fizan'dan Trablusgarp ve Tunus'a uzanan yoldu. Dördüncüsü ise 1810'lu yıllardaönemini yitirmeye başlayan batıdaki kervan yollarının yerine Kuzey Libya'daki Bingazi ile Kufra Vahası'nı geçerek Vaday'a ulaşan yoldu. Dolayısıyla

[310] Anders Bjorkelo, "The Territorial Unification and Administrative Divisions of Turkish Sudan, 1821-1885." Sudan Notes and Records (Norway, University of Bergen, 1997):25-46.
[311] Koçak, **age**,17.
[312] Gilbert Sinoue, **Le Dernier Pharaon, Mehemet-Ali (1770-1849)** (Paris Editions Pygmalion/Gerard Watelet, 1997),173-192.
[313] Musa Abdul-Jalil, Adam Azzain Mohamed, Ahmed Yousuf, "Native Administration and Local Governance in Darfur", **War in Darfur and the Search for Peace,** ed. Alex De Waal (New York: Harvard University Pres, 2007): 41.

Kavalalı'nın Sudan üzerinde hakimiyet kurma çabasındaki esas amacı; "Sudan'ın beşerî ve ekonomik kaynaklarından bağımsız ve modern bir devlet kurmak amacıyla yararlanmaktı".[314]

Mehmet Ali Paşa bu amaçlara ulaşmak için karalıydı ve burada Sudan seferinden önce Defterdar Hüsrev Paşa'ya söyledikleri dikkat çekiciydi: "Bilmelisin ki, bizim bu çabamızın ve harcamalarımızın sebebi zencileri ele geçirmektir. Lütfen, bizim arzumuz olan bu mali konuyu gerçekleştirmek için azami gayret gösterin." [315]

Sudan'ın fethinden önce (1819–1820), Mehmed Ali Paşa Mısır'a gelen ve aralarında köle, fildişi, zamkın da olduğu Sudan mallarına devlet tekeli koyduğunu, "Vekâletül Cellabe"denilen köle tacirleri locasını kontrolüne aldığını ve köle satışının da [316] kendisine geçtiğini ilan etmişti. [317] Böylece Mehmet Ali Paşa, Mısır'da köleler ile ilgili satışı eline geçirmiş ve Sudan'ın fethi ile de kaynağına ulaşmıştı.

Lakin Sudan'da Mehmet Ali Paşa'nın ve Türklerin serencamı çok ta başarılı olamamıştır. Mali politikalardaki sertlik ve idarenin hatalı davranışları neticesinde bölge rejime karşı zaman zaman direniş göstermiştir. Hem ülkedeki zengin altın madenlerine yönelik çıkarımlar hem de köle ticareti bekleneni vermemiştir. İsmail Paşa'nın ardından İbrahim Paşa, Darfur'da hakimiyet kurma girişimlerinde bulunmuş ancak sağlık sorunlarından dolayı bu planını gerçekleştirememiştir. Bu süreçte İsmail Paşa da hayatını kaybedince Afrika'ya yönelik tasavvurlar adeta yeşeremeden solmuştur.[318]

Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın kendisi de Sudan halkı tarafından fazla sevilmemiştir. Bunun başlıca sebebi; Sudan'ı altın, fildişi ve köle kaynağı olarak görmesi ve yukarıda bahsi geçen hedeflerini gerçekleştirmek için kaynak sağlayabileceği bir bölge olarak görmesi ve bu doğrultuda hareket etmesiydi.

Öte yandan Sudan tarihinde önemli bir yere sahip olan Mehmet Ali Paşa, Sudan'ın kalkınmasında ve modern Sudan'ın kuruluşunda göz ardı edilemeyecek katkılara da sahiptir. Mehmet Ali Paşa Sudan halkına her ne kadar bazı sert ve ağır muamelelerde

---

[314] Ibrahim H.A., "The Sudan in the Nineteenth Century", **General History of Africa, Africa in the Nineteenth Century, Until 1880's**, ed. J.A. Ade Ajayi (Unesco,1989): 359.
[315]Abd Al-Rahim Muddathir, **Imperialism and Nationalism in the Sudan** (London: Oxford University Pres, 1969), 14; Hill, **age**, 13.
[316] R.S. O'Fahey, **The Darfur Sultanete a History** (London: Hurst &Company, 2008), 253.
[317] Mamdani, **age**, 126.
[318] Hazar, **Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye- Afrika ilişkileri**, **age**,130.

bulunmuşsa da yaptığı hizmetler ve Türk rejimin bazı önemli konularda bıraktığı olumlu miras ciddi anlamda kayda değer seviyededir.

Örneğin Türklerin idaresi ile birlikte Sudan bugünkü sınırlarında bir ittihat oluşturulmuş ve modern Sudan tarihi bu dönemde başlamıştır. Türk idarecileri ekonomik ve idari teşkilatçılık tecrübelerinin yanı sıra dönemin iletişim teknolojilerinin bölgeye aktarılması noktasında da işlevsel olmuştur. Bu durum toplumsal yapının değişmesine de zemin hazırlamıştır.[319] Dönemin gelişmiş ateşli silahları ve iletişimde çığır açan telgraf hatları, yönetimin otorite sağlayabilmesi ve bunu genişletebilmesi için kullanılmıştır. Tarım alanında da gelişmiş sulama sistemlerinden faydanılmış ve ülkede yeni tarım ürünleri yetiştiriciliği başlamıştır. Ancak yine de yetiştirilen ürünler ve alım-satım işlemlerinde yönetim tek sorumlu pozisyonunda olmuştur. Dini eğitimde de ülkenin geleneksel sûfi öğretileri bırakılmış, Osmanlı'da hâkim olan Ortodoks Sünni İslam teşvik edilmiştir. Osmanlı'da hâkim olan Hanefilik ekseninde bir hukuk sistemi kurulmuştur. Mısır ve Avrupa kökenli Hıristiyanların idarede kullanılması halk arasında rahatsızlık yaratmış ve tepkilere yol açmıştır. Zira Sudanlılar, Avrupalıları yabancı olarak nitelendirerek onlara karşı tedbirli olunması gerektiğine inanmaktaydılar.

Ayrıca Mehmed Ali Paşa döneminde Mısır idaresi altına giren ve Osmanlı Devleti'nin bir parçası haline gelen Sudan'da Türkçe eğitiminin yapılmış olmasıdır. Ayrıca Sudan'daki Türk dönemin içerisinde Sudan'daki üst düzey yetkililer arasında Türkçe resmi dil ve yazışma diliydi. [320] Aynı zamanda sömürgeci ülkelerin yaptığı gibi Türkler dillerini Sudanlılara empoze etmeye çalışmadı. Açılan okullarda Türkçe zorunlu dil olarak ilan edilmedi.

Sudan'da ilk modern okul kurma teşebbüsleri Vali Abbas Paşa zamanında başlatılmıştır. Hartum, Dongola ve Sennârdan, Sudanlı ileri gelen ile ahalinin çocukları ve askeri ve mülki erkanın çocukları (evlâd el-Türk/ Türk çocukları) bir arada okutulmuştur. Devlet arşiv belgelerinden Türkçe'nin de okutulduğu anlaşılan bu okulların ömrü, Abbas Paşa'nın ölümü dolayısıyla dokuz ay gibi kısa bir süre olmuştur. Ancak daha sonra Mısır Hıdivi İsmail Paşa döneminde modern eğitim faaliyetlerinin başlaması ile birlikte tarihinde ilk defa Sudan'da Türk dili eğitimi

[319] Holt, **Studies in the History of the Near East** (London: OUP, 1937), 135.
[320] Aun Şerif Qasim, **Qamus Allahjat al-eamia fi Al-Suwdan** [Sudan'da Konuşma Lehçesinin Sözlüğü], Hartum: Aldaar alsuwdaniat lil'kutub, 1972,135.

düzenli bir şekilde başlamış ve yerli halk Türkçe öğrenme imkanına kavuşmuştur. Sudan'ın değişik kentlerinde Türkçe eğitimi de yapılan okulların sayısı yediye çıkmıştır. Fakat İngiliz Gordon Paşanın Sudan'da vali olması ile bu okullar 1877 yılında kapatılmıştır.[321]

Türk döneminde, kültürel düzeyde ise ilk litografik (taş baskılı) baskı sistemi getirilmiş ve kâğıt fabrikası kurulmuştur. Ayrıca Sudan'da kullanılan Arapça'ya bazı Türkçe sözcükler girmiş ve mevki belirten birtakım askeri terimler yaygınlaşmıştır. Selman Kişa'nın da dediği gibi:[322] "Yazışmaların Türk başlıkları olduğunu, örneğin: Hakmadari, efendim, afarım, kebap, oda, dendorma" vb. yaklaşık 108 Türkçe kelime Sudan lehçesine girmiştir.

Osmanlı Devleti, Sudan'daki en büyük topluluk olan Müslümanlara hitap edebilmek için İslamiyet'ten ortak değer olarak yaranılanılmıştır. Bu sebeple Türkler Sudan'ın daha çok kuzeyi ile ilgilenmişlerdir. [323]

Bu durum kuzeyde İslamiyet'in etkisinin hızla yayılmasına, güney bölgesinin ise Hıristiyanlığın ve yerel dinlerin etkisinde kalmayı sürdürmesine yol açmıştır. [324] İngilizlerin Mısır'ı işgal etmelerinin ardından Sudan'ın güneyine Arapların girmesiniyasaklamaları da bu bölgenin İslamiyet'in etkisine kapalı kalmasıyla sonuçlanmıştır.[325]

Ayrıca Bugün hala müze olarak kullanılmakta olan ve 2014 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı Sarayı olarak kullanılan tarihi yapı da Türk döneminden kalmadır.

Türklerin fethi ile çağdaş Sudan'ın bilinen tarihinde ilk defa kuzey ve güney parçaları tek bir politik varlık olarak bir araya getirildi. [326] Çünkü Türkler gelmeden önce bu ülke tek bir idari birim hiçbir zaman var olamamıştı. Güney bölgesi, "Kara Afrika" olarak bilinen, ganimet ile köle elde etmek için saldırılar yapılan bir yer durumunda iken, Kuzey ise Sinnâr, Halfa'ya ve Fâşir'de birkaç güçlü kabilenin birbirleri ile

---

[321] Ekmeleddin İhsanoğlu, **Mısırda Türkler ve Kültürel Mirasları** (İstanbul: İslam Konferansı Teşkilatı, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi yayını,2006), 114-115.

[322] Noam Shqair, **Jughrafiat watarikh al-Suwdan** [Sudan Coğrafyası ve Tarihi], İkinci Baskı, (Beyrut: 1932),23.

[323] John L. Esposito, John O. Voll, **İslamiyet ve Demokrasi**, Çev.Ahmet Fethi (İstanbul: Köprü Kitapları, 2012), 126; ed. Tamçelik, **age**, 586.

[324] Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri…**, **age**, 84.

[325] Kavas,"Sudan Cumhuriyeti (Cumhuriyetü's-Sûdân)," http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/770/sudan_cumhuriyeti_cumhuriyetus-s%C3%BBd%C3%A2n, 21.01.2008, [06.04.2013]; ed. Tamçelik, **age**, 587.

[326] Mamdani, age,136.

rekabet ettiği orta çağ kalıntısı sultanlıklardan oluşan bir yerdi.[327] Osmanlı kurumlarının yerleşmeye başlaması ile bugünkü çağdaş Sudan'ın (2011 yılında bölünmeden önceki) sınırları da şekillenmeye başladı. Türk döneminde ayrıca şehirleşme ve merkezileşme yeni bir ivme kazandı.[328] Mehmet Ali Paşa'nın en önemli reformlarından birisi merkezi bürokrasiyi kurmasıydı.[329]

Türk yönetiminin ademi merkeziyetçilik ile kabile tarzı idare anlayışını yıkarak kurmaya çalıştığı merkezileşme ise İngiliz-Mısır ortak yönetimi zamanında tekrar eski haline çevrildi.

Dolayısıyla Modern Sudan devletinin (bölünme öncesi) sınırları 1874 yılında Darfur'un katılımıyla Türk yönetimi zamanında şekillenmiş oldu. Bugünkü Sudan Devleti'nde daha önceki asırlarda böylesine geniş topraklar aynı anda merkezi bir idare altında hiçbir zaöam toplanmamıştı.[330]

Sudan'ın modernleşmesi, siyasi ve ekonomik organizasyonunun gerçekleşmesi Osmanlı yönetimi ile başlamış ve Türkler burada merkezi otorite güçlendirilmeye ve sûfi anlayıştan daha çok muhafazakâr bir Sünni anlayış yerleştirilmeye çalışmıştır.[331]

Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın Sudan'da oluşturduğu laik yasalar ve yönetim, yenilikçi sosyo-ekonomik yapı halk tarafından rahatsızlıkla karşılandı.[332] Bunun üzerine 1880 yılından itibaren Sudan'da Mehmet Ali Paşa'nın yönetimine karşı İslami bir başkaldırı olarak Mehdi Hareketi (Mutemehdi) ortaya çıkmıştır.

1885 yılında Sudan'da Mehdiye Devrimin gerçekleşmesi ve Türk yönetiminin başkenti olan Hartum ele geçirildikten sonra böylece 65 yıldan fazla süren Türkiye dönemine son verilmiş olsa da Türk-Sudan ilişkilerin tamamen sona erdiğini söylemek

[327] Muddathir, **age**, 2-3.
[328] Mamdani, **age**, 136.
[329] Hunter, **age**,17.
[330] Ahmet Kavas, "Osmanlı- Darfûr Münasebetleri", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/202/osmanli_-_darfûr_munasebetleri (14.12.2006); Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Türklerin Darfur ile İlişkilerinin Tarihsel Gelişim Süreci", **Türk Dünyası Tarih**, s.371, c.62 (2017):24-31.
[331] Fadil Hassan, **age**, 288.
[332] **Age**, 288-289.

mümkün değildir. Türkiye ile Sudan arasındaki ilişkiler, Fur Sultanlığı ve Sultan Ali Dinar[333] ile devam etmiştir.[334]

Sudanlı Muhammed Ahmedi ibn es-Seyyid Abdullah liderliğindeki Mehdi Hareketi, bir İslam devleti kurma gayesiyle Mısır merkezli Osmanlı yönetimine karşı cihat çağrısında bulunarak Osmanlı Devleti'ne karşı uyuşmazlık ve direnişe neden olmuştur.[335] 1882'de İngilizlerin Mısır'ı ilhak etmelerinin de etkisiyle Mehdi hareketi kısa zamanda Sudan'a yayılmış ve 1885 yılında Mehdi Devleti adıyla yeni bir devlet kurulmuştur.

İngilizler ise Nil Nehri bütünlüğünü sağlamak amacıyla aynı zamanda Mutemehdi'nin kitleleri ayaklanmaya teşvik etmesinin bölgedeki istikrarı bozacağından ve rakip Avrupa Devletleri'nin Doğu Afrika ile ilgilenmeye başlamasında endişe duyarak, 1892'de birleşik bir İngiliz-Mısır ortak kuvveti ile Mısır Hıdivi adına Sudan'ı yeniden Mısıra bağlamak için Sudan topraklarını işgal etme kararı almışlardır.[336]

İngiltere, sömürgecilik yarışı çerçevesinde rekabet ettiği diğer Avrupalı güçlerin Sudan'a yaklaşmalarına engel olmaya çalışıyordu. İngiltere'nin işgale yönelik dayanağı ise Türk-Mısır egemenliğinin tekrardan kurulmasıydı. Sudan halkı için bu işgal, bazı konulara yaklaşımları bakımından benzerlik gösteren Türk idaresinden ayrı görülmemiştir. Bu sebepten dolayı yeni yönetime et-Türkiye es-Sâniye yani ikinci Türk hükümeti ismi verilmiştir.

İngiltere önce Charles George Gordon'u ardından da Herbert Kitchener'i İngiliz kontrolünü sağlamak amacıyla göndermiş, Lord Kitchener'in birliklerinin Omdurman Savaşı ile Sudan ordusunu yenilgiyi uğratmasının ardından Mısır ile İngiltere arasında imzalanan Kondominyum Anlaşması ile Mehdi Devleti 1899'da yerini İngiliz-Mısır ortak idaresine bırakmış ve Sudan'da İngiliz hakimiyeti dönemi başlamıştır.

---

[333] Sultan Ali Dinar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Muhammed Tandoğan, "Darfûr Sultanı Ali Dinar: Siyaset ve Mukavemet (1898- 1916)", **Afrika'nın Önder Şahsiyetleri**, ed. Ahmet Kavas, Muhammed Tandoğan, Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), Alelmas Yayıncılık, Afrika Kitaplığı Nu:5, (İstanbul: 2019):265-295.

[334] Syed Ahmed Ali Osman, "Siasat Saltanat al-Fur Al-kharijiat:1898-1916" [Fur Sultanlığının Dış Politikası (1898-1916)] (Yüksek Lisans Tezi, Kral Suud Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1404),264. Sudan'daki Mehdi devrimi hakkında bkz. **Es-Sudan fi'l-ahdi'l-Osmanî: min hilâli vesâ'ikı'l-Erşîfi'l- 'Osmanî**, terc. Salih Sadawi, IRCICA (İstanbul:2007):53-74; Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Mehdi Hareketinden Beyaz Sancak Devrimi'ne Sudan'ın İngiliz Sömürgeciliğine Direnişi" **Derin Tarih,** s.68 (2017):76-79.

[335] H.A, op, 359.

[336] Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri …, age**, 81.

Osmanlı'nın Sudan üzerindeki egemenlik iddiaları ve Mısır'ın resmi olarak Osmanlı'nın bir parçası olduğu gerçeği ise İngilizler tarafından görmezden gelinmiştir. Ancak İngilizler bu fiili işgalde yönetim sistemlerini önceki Türk yönetiminin üzerine inşa etmek durumunda kalmışlardır.[337]Bu aşamada Fûr Sultanlığı hariç tutulacak olursa, Sudan ile Osmanlı arasındaki münasebetler kopma noktasına gelmiştir.

İngilizlerin Sudan'daki Mutemehdi hareketine karşı müdahaleleri ve tahliyenin geçekleşmesi İstanbul'daki yöneticilerin hoşuna gitmemişti. 1884-1885 yıllarında bu tavrı ortaya koyan Osmanlı Hükümeti, 1896 yılında İngilizlerin Sudan'ı işgaline karşı çıkmıştı. Sudan'a yapılan askerî harekât hazırlıklarından haberdar olan Bâbıali, bu gelişmeleri dikkatle takip etmişti. [338]

İşgal sırasında Hartum şehrinde bulunan eski Osmanlı sarayı üzerine İngiliz bayrağı asılmasını kabul etmeyen Osmanlı Devleti, İngiltere-Mısır arasında yapılan Sudan anlaşmasını da reddetmişti. Yapılan oldu bittiyi kabul etmediğini İngiltere'ye bildirmek için harekete geçen Osmanlı Hükümeti "Sudan idaresi hakkında İngiltere hükümetince ittihaz olunan ve hukuk-ı saltanat-ı seniyyeyi münhal görülenen hatt-ı hareketten dolay protestoyu muntazammen olarak Hariciye nezaret-ı celilesinden Londra Sefaret-i seniyyesi maslahatgüzarlığına gönderilecek telgraf namesinin tanzim" edilmesini kararlaştırırmıştı. Hatta İngilizlere çekilecek olan protesto notasının hazırlanmasına bizzat Padişah ta müdahil olmuştu.[339] Osmanlı Devleti adına İngiltere Hükümeti nezdinde protestolar yapılmıştı.

Osmanlı merkezinde yapılan görüşmeler sonunda İngiliz hükümeti nezdinde teşebbüs ve protestolar yapılması kararlaştırmaktaydı. Bu dönemde zaaf içinde bulunan Osmanlı Devleti protestodan hariç diğer bir tedbir alması mümkün görünmemekteydi. İngiltere ise bu protestolar istikametinde icraat yaparak, Sudan'ı terk etmemişti. Güç kullanarak Sudan'a yerleşmiş ancak hukuki olarak Osmanlı ile bir çözüm de bulamamış ve fiili olarak artık Sudan'da Osmanlı yani Türk dönemi de sona ermişti.

---

[337] Muhammed İbrahim Abu Salimm, Awn Al Sharif Qasim, İkhlas Makkawi, **History of Ottoman Empire**, 75-76.

[338] Tarıg Muhammed Nour ,"İngilizlerin Sudan'da Türk Dönemine Son Vermesi", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı: 8 (2005):115.

[339] **BOA**, İrade Mısır, Belge Numarası: 1717, Tarih: 13.C.1317

4.2.3. Osmanlı İmparatorluğu ve Fûr Sultanlığı İlişkileri

Darfur Sultanlığının Osmanlı Devleti ile münasebetleri 16. yüzyılda başladı ve 20. yüzyılın başındaki Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar devam etti. 1584 senesinde Mahas bölgesi sancak yapılmıştır. Zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarının kontrol altına alınmasıyla burası Funç Sultanlığı'nın alınması için üs olarak kullanılmış ve Funç ordusu ile savaş başlatılmıştır. Ancak bu savaş uzun sürmemiş, 1584'te pasif bir savunma durumuna bürünmüştür. 1820 senesinde Hanek resmi sınır ilan edilmiş ve akabinde Türkler, Funç Sultanlığını hakimiyet altına almışlardır.

Darfur Sultanlığı, diğer yerel sultanlıklar gibi Osmanlı Devleti'ne ve hilafetine sadık kalmış ve bağlılık göstermiştir. İstanbul'a elçiler göndererek padişaha hediyeler sunulmuş ve bu şekilde İstanbul'daki yönetim ile sıcak temaslar kurulmuştur. 1792'de Darfur Sultanı Abdurrahman, Osmanlı Padişahına köleler ve hind hurmaları hediye etmiştir.[340]

Bunun yanında Padişah'a bir mektup göndererek bölgedeki Nuba Krallığı'nın kafirlerine karşı cihat ettiklerini bildirmiştir. Ayrıca Mısır'dan gelen devlet memurlarının tavırlarından şikayetçi olarak bunun önüne geçilmesini de talep etmiştir.[341]

Ali Dinar ile Osmanlı münasebetlerinin I. Dünya Savaşı sırasında başladığın Sudan kaynaklarında yer almaktadır. Ancak Türkiye'deki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'inde yer alan belgeler bu münasebetlerin daha önce başladığını ortaya koymaktadır. Hatta Ali Dinar kendi isteği ile İngilizlere karşı mücadelede Osmanlı'ya bağlılık göstermiştir. Bir zamanlar Darfur Sultanlığının Mekke'ye düzenli aralıklarla gönderdiği "mâhmel-i şerifi" Ali Dinar yeniden göndermeye başlamıştır.[342]

Hem İslam birliği adına hem de siyasi sebeplerle Osmanlı Devleti ile temas kurmaya çalışan Darfur Sultanlığı Osmanlı Devleti ile ilk temasına 1909 yılında başlamıştı. [343]

---

[340] Ahmet Kavas, "Osmanlı Devleti'nin Sahraaltı Afrika'daki Müttefikleri: Bilâdüssudan Sultanlıklar", **Siyah İnci Beyaz Lale, Afrika'da Osmanlı Asırları**, agm:43.

[341] **BOA,** HH. (Hatt-ı Hümayun), Belge Numarası: 4770, Tarih: 3 Ramazan 1206 akt. Ahmet Kavas, Osmanlı Devleti'nin Sahraaltı Afrika'daki Müttefikleri: Bilâdüssudan Sultanlıklar, **agm**:43.

[342] **BOA**, İdare-i Hususiye, Dosya Numarası: 112, Belge Numarası: 44, Tarih: 16.L.1321. Darfur Sultanlığı ve Sultan Ali Dinar ile ilgili olarak bkz. (Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Darfur'un Şehit Sultanı Ali Dinar İngiliz İşgaline Hilafet Kalkanıyla Direndi", **Derin Tarih**, s.62 (2017):122-125.

[343] Tarig Muhammed Nour, "Birinci Dünya Savaşında Emperyalizme Karşı Türklerin Yanında Yer Alan Darfur Hâkimi Ali Dinar (1898-1916)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, s.61, c.21 (2005):378.

Ali Dinar 1909 yılında bakanlık görevinde bulunan ve hac vazifesi için Hicaz'a giden Şeyh Simavi Efendi'yi Hicaz valisine göndererek Mekke'ye sefir olarak yollamıştı. Surre Emini Muhammed eş-Şeyh Semavinin görevi; Ali Dinar'ın Osmanlı Devleti'ne olan sadakatinin timsali olarak Osmanlı Sultanı'ndan talep ettiği bir Türk bayrağını Darfur'a getirmesiydi.[344] Ali Dinar, Türk bayrağı talebi ile yabancı işgalini tanımadığını ve Osmanlı'ya bağlı olduğunun mesajını da vermiş oluyordu. Dolayısıyla bu durum Darfur Sultanlığı'nın kendi rızaları ile Osmanlı Devleti'ne bağlanmayı arzuladıklarını göstermektedir.[345]

Lakin bu talebin siyasi birtakım neticeleri olduğundan dolayı Hicaz Valiliği kendilerini aşan bu konuda tereddütte düşerek ve İstanbul'a danışma ihtiyacı duymuştur. Bu talebe nasıl cevap verileceği hususunda Hicaz Valiliği, 8 Aralık 1909 (28 Teşrinisani 1325) tarihinde çekmiş olduğu telgraf ile Dahiliye Nezaretinden cevap istemiştir.[346] Bu yazışma ile Darfur halkının, "Osmanlı'yı yabancı ve emperyalist bir devlet olarak görmediği, Osmanlı bayrağı altında bile bağımsızlığını sürdürebileceğini düşündüğü" anlaşılmaktadır.[347] Çekilen telgrafın karşılığında Türk bayrağı yerine Ali Dinar'a bir Osmanlı nişanı gönderilmiş ancak Osmanlı'yla Darfur Sultanlığı arasındaki irtibat devam ettirilmiştir. Ali Dinar'ın, Padişaha yazdığı mektuplar ise yerine ulaşmadı. Bunun sebebi Afrika'nın ortasında denize çıkışı olmayan bir bölgenin İngiliz ablukası altında olmasıydı.

Ali Dinar'ın, Padişah Sultan Reşat'a yazmış olduğu fakat yerine ulaşamayan bu mektup, içinde bulunduğu ruh halini ve İngilizlere olan nefretini de yansıtmaktadır. Daha sonra Osmanlı Devleti, Ali Dinar ile irtibatını Senusiler üzerinden Teşkilatı Mahsusa[348] vasıtasıyla devam ettirmiştir.

I.Dünya Savaşı'nın başladığını öğrenen Ali Dinar, İngilizlere karşı Osmanlı'nın yanında yer alarak savaşmayı tercih etti ve halifeye bir mektup yollayarak fikirlerini şöyle ifade etti:

> "Hıristiyanlar, Müslümanları her taraftan kuşatıldılar, Müslüman topraklarına el koydular, Müslüman sultanları ya ölü ya esir ya da kahır altında kalıyorlar. Müslüman sultanları onların

[344] **BOA,** DH. MUİ., Dosya Numarası: 45/1, Gömlek Numarası: 36, Tarih: 03.Z.1327

[345] Ali Arslan, "Sudan'ın Hukuken Türkiye'den Ayrılma Süreci", Mehmet Saray'a Armağan: **Türk Dünyasına Bakışlar**, 1.bs. (İstanbul: DA Yayıncılık, 2003),111.

[346] **Age**,111.

[347] Nour, Birinci Dünya…, **agm**:378.

[348] Birinci Dünya Savaşı'nda Sultan Ali Dinar'ın İngilizlere karşı Teşkilat-ı Mahsusa destekli direnişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "1. Dünya Savaşı'nda Darfur Sultanlığı ve Ali Dinar Hareketi", **Türkiye Günlüğü**, s.131(2017):107-115.

> ellerinde oyuncak gibi oldular. Bunlardan bizim memleketimiz Darfur Allah'ın koruması ile bu akıbete düşmedi, fakat Allah'ın sizin emanetinize bıraktığı Haremeyn-i Şerifeyni ziyaretten bize engellediler. Bunun için hacca gitmek için İngilizler ile mecburi olarak temas kurduk. Bu teması da nefretle yaptık" [349]

Avrupalılara karşı Ali Dinar'ın düşüncelerini yansıtan bu mektup İstanbul'a ulaşmış olmamasına rağmen kaleme alınan bu mektup Ali Dinar'ın İngilizlere karşı çizdiği siyaseti açıklamaktadır. Osmanlı topraklarının paylaşımı meselesi, bu savaşın en mühim konusunu oluşturmuştur. Bu minvalde Osmanlı yönetimi için en ufak bir destek bile hayati öneme sahip olmuştur. Almanlarla ittifak oluşturulmasının ardından Cihat ilan edilmiş ve dünya üzerindeki Müslümanlar cihada çağrılmıştır. Bu şekilde savaş dinsel bir boyut kazanmıştır. Dönemin Osmanlı Harbiye Nazırı Enver Paşa, Ali Dinar'a bir mektup yazmış ve destek talebinde bulunmuştur.[350] Enver Paşa, bu mektubunda Türklere ve İslam dünyasına yönelik saldırılardan bahsetmiş ve Cihadın önemine vurgu yapmıştır. Ali Dinar bu mektubu alınca büyük memnuniyet duymuş ve cevaben yazdığı mektupta cihâd davetini kabul ettiğini belirtmiştir. Bu sayede Ali Dinar; emperyalist güçlere karşı mücadele etmenin yanı sıra, İslam halifesinin yanında olacak hem de bu sayede bağımsızlığını elde ederek Sudan'ın tamamında idaresini tesis etme imkanlarına sahip olabilecekti. Halifenin yanında yer alarak küffara ve emperyalistlere karşı mücadeleye başladığını bildiren mektubunda; "Halife Hazretlerine bunu bildirmek istedim ki, İslam Sultanı Hazretleri ile kafir ve zındık olan İngilizler ve Fransızlar ve onların müttefikleri arasında bu savaş başlar başlamaz Allah ve İslam için kafirle ilişkileri kestim ve onları düşman kabul ederek savaş açtım" [351] cevabını veren Ali Dinar, İngiltere'ye olan düşmanlığını dinî ve siyasî konulardaki bilincini göstermiş oldu.

Kendi idaresini el-Faşir'de kuran Sultan Ali Dinar ve Darfur Sultanlığı,1914 yılında Osmanlı padişahı ve halifenin İstanbul'dan Birinci Dünya Savaşı sırasında ilan ettiği cihad davetine tüm Afrika Müslümanlarının içtenlikle benimsemesine vesile olmuştur.

Ali Dinar, Mehdi taraftarları ile birlikte Cihad-ı Ekber davetine icabet ederek İngiliz ve Fransızlara karşı savaşmış,[352] ayrıca Osmanlı Devleti'nin yayınladığı fetva ve

---

[349] Mekki Shibeiyka ,**Biritsh Policy in Sudan (1882-1902)** (London: Oxford University Press,1952), 517; Yılmaz, "1. Dünya Savaşı'nda Darfur Sultanlığı ve Ali Dinar Hareketi", **agm**:108.

[350] Nour, Birinci Dünya…, **agm**:380; Holt, **age**, 124; Yılmaz, "1. Dünya Savaşı'nda Darfur Sultanlığı ve Ali Dinar Hareketi", **agm**:109-110.

[351] **Agm**:380; Mekki Shibeiyka, **age**, 517; Yılmaz, "1. Dünya Savaşı'nda Darfur Sultanlığı ve Ali Dinar Hareketi", **agm**:109.

[352] M.J. Steiner, **Inside Pan-Arabia** (Chicago 1947),59.

beyannameleri de Darfur'da dağıtarak Cihad-ı Ekber ilanında bulunarak Darfur'da Avrupalı sömürgeci devletlere karşı önemli bir mücadele başlatmıştır. Ali Dinar, Cihad ilanını müteakip 10.000 mücahidiyle birlikte Kordufan'a geçmiş ve daha sonra Hartum üzerine yürümek için Osmanlı subaylarının gelmesini beklemiştir.[353] Bu süreçte İngilizlere hakaretler içeren birçok mektup göndermiştir. Enver Paşa'nın, Ali Dinar'a ilettiği Cihad çağrısı ise İngilizleri fena halde rahatsız etmekle kalmamış aynı zamanda ciddi anlamda tedirgin de etmiştir. Bu yüzden İngilizler zaman kaybetmeden Ali Dinar'a karşı harekete geçmişlerdir.[354]Ali Dinar, 22 Mayıs 1916'da yenilgiye uğratılınca bölgeden Osmanlı'ya yönelik desteğin de önü kesilmiştir.[355]

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'nda Kanal Cephesi ve Trablusgarp Cephesi'ndeki muharebelerden dolaylı Ali Dinar'ın desteklenmesi ile doğrudan Sudan'ın emperyalist güçlerden temizlenmesi için çalışmış ise de fazla bir başarı elde edemedi. İngilizlerin Türklerle savaşmak üzere Çanakkale'ye getirdiği Sudanlı savaşçıların bazıları daha sonra saf değiştirerek Osmanlı'nın yanında savaşmaya başlamışlardır.[356] Örnek vermek gerekirse, Sudanlı Makader oğlu Muhammed Kamara; I. Tümen IV. Senegal Alayı'nın I. Tabur, I. Bölüğü'nden Müslüman bir asker, Osmanlı Devleti'ne iltica ettikten sonra, İtilâf Devletleri'nin Çanakkale'deki askerî güçleri ile ilgili olarak bütün bildiklerini Osmanlı görevlilerine anlatmış ve Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlardır.[357]

Birinci Dünya Savaşı sırasında aslen Sudanlı olupta Osmanlı Devleti adına çeşitli cephelerde mücadele eden her iki milletin de ortak tarihi şahsiyetleri haline gelmiş çeşitli isimler vardır. Söz konusu isimler, Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa mensubu olarak görev yapmışlar ve Enver Paşa'nın yanında yer almışlardır. Bu isimlerden bir tanesine örnek vermek gerekirse Sudanlı Mehmet Şükrü Mekavî (Bkz.Ek 6), Teşkilat-ı Mahsusa adına Mısır'da çeşitli askerî faaliyetlerde bulunmuştur. İngiliz askerî birliğinde görevliyken ilân edilen cihat doğrultusunda birliğinden firar

---

[353] Metin Hülagü, **Pan-İslamist Faaliyetler 1914-1918** (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994),32; Yılmaz, "1. Dünya Savaşı'nda Darfur Sultanlığı ve Ali Dinar Hareketi", **agm**:110.

[354]**Agm**, 110- 111; Türkiye-Sudan Ortak Tarihi, http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=240699.[13.05.2019]

[355] Encyclopedia of İslam, 3rd., ed., Vol.2, 2012, 124; Yılmaz, "1. Dünya Savaşı'nda Darfur Sultanlığı ve Ali Dinar Hareketi", **agm**:112- 113.

[356]Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Birinci Dünya Savaşı'nda Sudanlı Müslümanların Cihad-ı Ekber'e Katılımı ve İslam Birliği Doğrultusundaki Propaganda Faaliyetleri", **Düşünce ve Tarih**, Yıl:4,s.49, (2018):38-51.

[357] Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Çanakkale Siperlerinde Sudanlı Mücahitler", **Ayarsız Dergi**, s.13, 2 (2017):32.

ederek Türklerin safına geçen Mekavî, Kanal Harekâtı'na katılmış ve Kızıldeniz Hecinsüvar Hücum Bölüğü komutanlığı yapmıştır. Ayrıca tıpkı Mekavî gibi Teşkilat-ı Mahsusa içerisinde görev alan isimlerden bir tanesi de Hartumlu Muhammed Abdullah'tır. Azat edilmiş eski bir köle olan Muhammed Abdullah, Birinci Dünya Savaşı sırasında kendisini özgür kılan Türklerin safında mücadele etmeyi tercih etmiş ve Kuşçubaşı Eşref Bey'in komutanı olduğu Teşkilat-ı Mahsusa müfrezesinde yer alarak Hicaz- Yemen cephesinde görev yapmıştır.[358]

Ayrıca iki ülke arasındaki tarihî şahsiyetlerin en önemlilerinden bir tanesi olan Sudanlı Zenci Musa (Bkz.Ek 5)'da Birinci Dünya Savaşı sırasında Türklerin safında kahramanca savaşmış oldukça önemli isimlerden bir tanesidir. Aslen Sudanlı olan Zenci Musa, Girit'te doğmuş ve Kahire'de büyümüştür. 1911'de İtalyanların Trablusgarp'a saldırması üzerine Mısır'dan Bingazi'ye geçen Musa, Kuşçubaşı Eşref ve Enver Paşa'nın yanında Trablusgarp Savaşı'na katılmış, savaşın sona ermesiyle birlikte İstanbul'a dönmüştür. Musa daha sonra, II. Balkan Savaşı'na katılarak Edirne'nin Bulgarlardan geri alınması için mücadele etmiş ve Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer almıştır. Daha sonra Teşkilat-ı Mahsusa'ya katılan Musa, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Sina- Filistin cephesinde görev almış ve Kanal Harekâtı'na katılmıştır. İstiklâl Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy ve Eşref Kuşçubaşı'yla birlikte Necid ve Arap Yarımadası'nda görevlendirilen Musa, Yemen'deki Osmanlı kuvvetlerine yardım götürmek üzere vazife almıştır. Bir Teşkilat-ı Mahsusa müfrezesiyle birlikte Yemen'e hareket eden Musa, müfrezenin pusuya düşürülmesiyle birlikte çoğu arkadaşı şehit olmasına rağmen Yemen'e götüreceği paraları; Osmanlı'ya ihanet ederek İngilizlerle birlikte hareket eden Şerif Hüseyin kuvvetlerinden kaçırmayı başararak Yemen'e ulaştırmıştır. Daha sonra savaşın bitimiyle beraber İstanbul'a dönen Musa, Millî Mücadele'ye de katılmıştır. Anadolu'ya silah kaçırmakla görevli Karakol Cemiyeti'ne dâhil olan Musa, gündüzleri hamallık yapmış geceleri ise silah ve cephane kaçırma faaliyetlerine katılım sağlamıştır. İngiliz işgal kuvvetleri komutanının beraber çalışma teklifini redderek sevgi, saygı ve sadakat timsali bir insan olarak İngiliz generali adeta terslemiştir: "Her teklif herkese yapılmaz. Bu sözleriniz beni ancak rencide eder. Benim bir devletim var: Devlet-i Osmani, bir de bayrağım var: ay-yıldızlı bayrak ve bir de kumandanım,

[358] Yılmaz, "Birinci Dünya Savaşı'nda Sudanlı Müslümanların Cihad-ı Ekber'e Katılımı…", **agm:** 44.

Eşref Bey. Bu iş daha bitmedi, sizinle mücadelemiz devam edecek...” Hastalandığında dahi bir hastaneye yatma teklifini reddecek kadar Türkiye’ye bağlılık duyan Musa, Üsküdar’daki Özbekler Tekkesi’ne sığınmış 1919’da ise burada vefat etmiştir. Musa’nın kabri bugün İstanbul/ Üsküdar’daki Özbekler Tekkesi’nde bulunmaktadır. Trablusgarp’tan Balkanlar’a Mısır’dan Arap Yarımadası’na ve Yemen’e ulaşan hayat hikayesinde büyük fedakarlıklar yaparak Türkiye’nin safında kahramanca çarpışmış olan Musa, her iki ülke arasındaki ortak tarih köprüsünün yegâne timsali olmuş ve Türk-Sudan milletleri arasındaki dostluğun ve kardeşliğin de en açık örneği hâline gelmiştir.[359]

10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan ve Osmanlı Devleti’ni siyaseten bitiren Sevr Antlaşması’nın 113-114. maddeleri Sudan’ın Osmanlı Devleti’nden ayrılması hakkındadır. “Tarafin-i akaidin-i âliye Sudan’ın vaziyet-i hukukiye ve şekli idaresini muayyen olarak İngiltere ve Mısır hükümetleri arasında 19 Kanun-ı Sani 1898 tarihinde akd ve imza olunup Sevâkin şehrine müteallik olarak 10 Temmuz 1899 tarihinde imza edilen bir mukavele-i müzeyyele ile tadil edilmiş olan mukavelenameye kesb-i ıttıla ettiklerini ve onu resmen tasdik ettiklerini beyan ederler” [360] Bu madde ile Türkiye 1898- 1899 yıllarında İngiliz- Mısır’a bırakılan Sudan’daki tüm hukuki haklarından vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti siyasi ve hukuki olarak bitmişti. İtilaf Devletleri ile Ankara Hükümeti Lozan Antlaşması’nı 24 Temmuz 1923 tarihinde imzaladılar. 23 Ağustos 1923 tarihinde TBMM’nde tasdik edilerek yürürlüğe giren Lozan Antlaşması ile Türkiye’nin sınırları çizilmiş ve Sudan’ın da hukuki durumu netleşmişti. Lozan Antlaşması’nın 17. maddesi “Türkiye’nin Mısır ve Sudan üzerindeki tüm hukuk ve senetlerinden vazgeçmesine ilişkin hükmü 5 Kasım 1914 gününden başlayarak geçerlidir” ifadesi ile Türkiye ve Sudan arasındaki hukuki ilişkiler bitmiştir.[361]

Böylece Sudan’daki Osmanlı dönemi iki döneme ayırmaktadır. Bunlardan ilki, (el-Türkiyye el-Awla), 1532-1821 yılları arasında geçen süredir zarfıdır. İkinci aşama ise

[359] Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, “Teşkilât-ı Mahsûsa’da Bir Afrikalı: Sudanlı Zenci Musa’nın Hayatı ve Mücadelesi”, **Afrika’nın Önder Şahsiyetleri**, **age**, 297- 360.
[360] Arslan, **agm**:112.
[361] Arslan, **agm**:113.

Hıdiv Mehmed Ali Paşa'nın iktidarı altında gecen ve "el-Türkiye es-Sabıka" denilen 1821-1885 yılları arası dönemdir.[362]

4.3.Cumhuriyet Döneminde Türkiye Sudan İlişkileri

Sudan-Türkiye ilişkilerinin kesintiye uğrama durumundan sonra, Türklerin Atatürk liderliğinde başlattıkları Millî Mücadele yıllarında Sudanlılar, Kurtuluş Savaşı'nın kendileri için ifade ettiği önemi vurgulamak için bin bir zorluğa katlanarak Ankara'ya bir heyet göndermiş ve topladıkları mütevazı yardımı Mustafa Kemal'e teslim etmişlerdi.[363] Sudanlıların yaptığı yardımlar miktar olarak fazla olmadığı için belgelerde "diğer yardımlar" sınıfında verilmiştir.

Sudan-Türkiye ilişkileri Osmanlı döneminde iyi olmasına rağmen karşılıklı ikili ilişkiler; Cumhuriyet döneminde girildiğinde bazı siyasi sebeplerden dolayı ilişkilerin ilerletilmesine engel teşkil etmiştir. Örneğin Arap-İsrail Savaşları ve İsrail'e karşı olan Arap ve Müslüman devletlerin tutumu, buna karşılık Türkiye'nin yönünün Batı'ya dönük olması, NATO üyesi olması, Amerika ve İsrail ile ilişkilerinin iyi olması Sudan ile olan ilişkilerin alt seviyede kalmasına sebebiyet vermişti. Aynı zamanda Sudan'ın Arap-Baas fikirlerine (Nasırizm) yakın durması ve sosyalizmi (belirli bir dönem için de olsa) ülkede yerleştirmeye çalışması da ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.[364] Sudan, Arap ve Müslüman kimliği ile (belirli dönemler hariç) İslami yönetim ve İslam hukukunu kabul etmesi buna karşın Türkiye'nin laik hukuk sistemini uygulayıp, batılı kurumları yerleştirmesi ilişkilerde uyum sorunlarına yol açmıştır.

1 Ocak 1956 tarihinde; Osmanlı idaresi döneminde son şeklini almış olduğu sınırlar içerisinde hem İngiltere hem de Mısır'dan bağımsızlığını elde etmiş olan Sudan, Afrika kıtasının en fiziki açıdan geniş ülkesi olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan Afrika'daki ilk devlet olmuştur.[365]

Sudan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra burada ilk büyükelçilik açan ülkelerden birisi Türkiye'dir. Sudan bu konuda biraz daha geç davranmış ve Türkiye'deki

---

[362] Abdul Rahman İbrahim Saeed Ali, "Sawakin: Al-athar al'iislamiat waleahd al-Euthmaniu", [Sevakin: İslami Eserler ve Osmanlı Dönemi], Hartum Üniversitesi, https://www.alrakoba.net/news-action-show-id30148.htm, 09.25.2011[08.04.2017].

[363] Avni Özgürel, "Kölelik ve Harem", **Radikal Gazetesi**, 6 Mart 2005 http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=145625 [09.08.2012]. akt. Zengin, Geçmişten Günümüze ..., **age**, 96; Yılmaz, "Sudan, Millî Mücadele…", **agm**:95.

[364] Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri…**, **age**, 90.

[365] Muddathir, **age**, 7.

büyükelçiliğini 1970 yılında açmıştır.[366] Böylece iki ülke birbirlerinin egemenlik haklarına saygı duyarak eşitlik ve iki ülkenin ortak çıkarları çerçevesinde siyasî ilişkilerini yürütmüşlerdir. Türkiye- Sudan ilişkileri bu bağlamda tarihi ve toplumsal ilişkilerin de etkisiyle bir dostluk ve kardeşlik çerçevesinde yürütülmüştür. Bu dönemde ayrıca ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik çabalar da sarf edilmiş olmasına rağmen; Sudan'ın Arap meselesinde özellikle de Filistin meselesinde fazla müdahil olması ve İsrail ile iyi resmî ilişkiler içinde olan Türkiye ile ilişkilere karşı muhafazakâr bir tavır ortaya koyması sebebiyle ilişkiler istenen düzeye taşınamamıştır. Türkiye bu konuda İsrail ile ilişkilerini geliştirmekte sakınca görmeksizin aynı zamanda Filistin meselesini de sahiplenmeye çalışıyordu. Oysaki Sudan'ın bu konudaki tutumu oldukça katı olmakla birlikte Filistinliler ateşli bir şekilde destelenmekteydi.

Bunun sonucunda iki ülke arsında ekonomik boyutlu ticaret ilişkileri sınırlı olmakla beraber Sudan, Türkiye'ye uzun elyaf, pamuk, Arap zamkı, alompaz, yemeklik yağlar ve deri ihraç etmekteydi. Öte yandan ise Türkiye buğday, mercimek, çay, yapı malzemeleri, hafif sanayi ürünleri ve kimyasalları Sudan'a ihraç etmekteydi.[367]

1970 ve 80'ler arasında karşılıklı olarak orta ölçekte ticari bir hareketlenme mevzu bahis olmuştur. Ancak ilişkilerin bunun ötesine taşınmasına yönelik başka bir girişimde de bulunulmamıştır.

1980'lerin başında gelindiğinde her iki ülke arsındaki ilişkilerde önemli bir gelişme oldu. Batı'nın ekonomik ve siyasi baskısı ile Türkiye'de yaşanan iç politikadaki gelişmelerin de etkisiyle Türkiye, daha önceden izlemiş olduğu Batlıcık politikasını terk ederek Arap ülkeleriyle yakınlaşmaya başlamıştır.Yani, Türkiye; Batılı müttefikleri ile özellikle Avrupa Birliği ülkelerin politik ve ekonomik baskıları sebebiyle Arap ve Müslüman dünyası ile ilişkilerini derinleştirmek istemekteydi. Bu noktada Türkiye özelikle İslam Konferansı Örgütü gibi bölgesel örgütlerde aktif rol oynamaya başladı.[368]

Bu politika gereği, Türkiye; Arap ülkerini siyasi ve ekonomik alanda daha fazla desteklemeye başladı. Aynı zamanda İsrail ile diplomatik ilişkilerin azaltılması

[366] Engin Oba "Some Thoughts on the Turkish Afrikan Relations" in History of the Ottoman Empire, etc, 59-66.
[367] Sudan Dışişleri Bakanlığı Arşivi, Batı Avrupa Grubu, Bölüm (2), Dosya No: (w kha/gh 'uwraba).
[368] **Age**.

yönünde çeşitli adımlar atarak başta Sudan olmak üzere, İslam Konferansı Örgütü aracılığıyla İslam ülkeleri ile olan bağlarını güçlendirmeye çalıştı.

Bu dönemde Sudan ile Türkiye'nin ilişkilerini destekleyen diğer bir diğer faktör ise Türkiye'nin yaşadığı iç politika değişkenliğinin sağladığı fırsatlardır. Ayrıca Türkiye'nin izlediği ekonomik açılım politikası özellikle az gelişmiş ülkelere açılım noktasında Afrika ülkelerine öncelik vermesidir.[369]

Bu dönemde Türkiye ile Sudan arasındaki ticari münasebetler ve mal değişimi ile alakalı ilk ticaret protokolü Ankara'da 05.07.1980 tarihinde imzalanmasıyla ticari ilişkiler resmen başlatıdı ve aynı yıl içerisinde her iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık dört milyon dolar seviyelerine ulaştı.[370]

Bu protokolü imzaladıktan sonra Sudan ve Türkiye arasındaki ticaret hacminde artış yaşandı. Bu sayede 1979 yılında sadece 163.000 dolar olan ticaret hacmi Türkiye tarafından Sudan'a sağlanan kredi imkânıyla birlikte 1980 yılında 3.814.000 dolara ulaştı.[371]

Türkiye'yi ziyaret eden ilk Sudan Devlet Başkanı Cafer Muhammed Numeyri olmuştur.[372] 1982 yılında Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in daveti üzerine 1982 yılında Türkiye'ye gelen Numeyri'nin ziyareti sebebiyle Türkiye ile Sudan arasında çeşitli alanlarda antlaşmalar imzalanmıştır. [373]

Ekonomik ve teknik iş birliği anlaşmasından sonra iki ülke arasındaki ortak bakanlar komitesi kurulmuş ve ilgili komitenin, değişimli olarak yılda bir ya da iki kez Ankara veya Hartum'da toplanmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda iki ülke arasındaki iş birliğinin değerlendirilmesi ve ilişkilerin geliştirmesi için uygun bir zemin hazırlanmaya çalışılmıştır.[374] Fakat daha sonraki süreçte Sudan ile Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler oldukça yavaş bir düzeyde seyretmek durumunda kalmıştır.

1983 yılında Ortak Bakanlar Komitesi'nin ilk oturumu gerçekleştirilmiştir ve aynı toplantıda ticaret protokolü imzalamasına rağmen ikili ilişiklerde herhangi bir kayda

---

[369] **Age**.
[370] Fadil Hassan, Sudan Özelinde…, **age**,292.
[371] **Age,** 292.
[372] Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri…**, **age**,92.
[373] Fadil Hassan, Sudan Özelinde…, **age**,292.
[374]Sudan'ın Dış Politikası 1979-1982, **Sudan Dışişleri Bakanı Raporu**, Araştırma, Yayın ve Dökümantasyon Dairesi.

değer gelişme sağlanamamıştır. Aynı yıl içerisinde, Sudan Ankara'daki büyükelçiliğini kapatmıştır. Böylece iki ülke arasında düşük miktarla gerçekleştirilen ticari ilişkiler özellikle Sudan tarafında, en düşük seviyeye ulaşmıştır.1983, 1984 ve 1985 yıllarında ticari ilişkiler sırasıyla 267, 146 ve 120 bin dolara civarında kalmıştır. (Bkz. Tablo 4.1)

Tablo 4.1: 1983-1988 Sudan ile Türkiye Arasındaki Ticari Alışveriş (Bin $)

Yıl	Sudan'a Türk İhracatı	Türkiye'ye Sudan İhracatı
1983	2.355	267
1984	2.798	146
1985	5.123	120
1986	7.010	1.004
1987	5.850	17.425

Sudan İşverenler Birliği, Sanayi ve Yatırım Bakanlığı: Sudan Ekonomisi göstergeleri ve Türk-Sudan Ekonomik İlişkilerin Umudu, Sudan ve Türkiye arasında Ekonomik İlişkiler Semineri, Hartum 2001/10/01.

Ekim 1986 yılında Sudan Başbakanı Sadık el-Mehdi'nin Türkiye'yi ziyaret etmesiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerinde önemli bir gelişme olmuştur. Ziyaret sırasında Sadık el-Mehdi ve Turgut Özal arasında ekonomi, ticaret ve kültürel alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Ziyaret sonrasında ise Mart 1987'de Ankara'da Sudan-Türk Ortak Komitesi toplantısının ikinci turu gerçekleşmiştir. 1988 yılında ise iki ülke arasında Ekonomik, Ticari ve Kültürel İş Birliği Protokolü imzalandı. Bunu gereği Türkiye, Sudan'a imtiyazlı terimlerle 40 milyon dolarlık kredi verdi.[375]

Aynı dönem Türkiye tarafından kültürel iş birliği çerçevesinde 40-50 arasında değişen Sudanlı öğrencilere bir dizi burs sağlanmıştır. Ayrıca kendi imkânlarıyla okumak isteyen yüz civarında öğrenci de Türkiye'ye gelmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda Sudan, 1987 yılında Ankara'daki büyükelçiliğini yeniden açmayı karar verdi. Aynı yıl Türkiye'de İzmir Uluslararası Fuarı'nı ziyaret etmek amacıyla Sudan Enerji Bakanı ilgili fuara davet edildi.

[375] Sudan'ın Dış Politikası 1979-1982, **age**.

1998 yılının ağustos ayında Türkiye ile Sudan arasında Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İş Birliği Antlaşması ile Kültür Anlaşması Ankara'da imzalanmıştır. İki ülkenin Merkez Bankaları arasındaki kredi anlaşması ise 1987'de imzalanmıştır.[376] 1989'da da alınan karar doğrultusunda Teknik İş Birliği Anlaşması'nın alanı genişletilmiştir.

Hartum'da, Sudan-Türkiye Ortak Bakanlık Komitesi'nin üçüncü oturumu gerçekleştirildikten yedi ay sonra Sudan'da çok önemli bir gelişme olmui ve Ulusal Kurtuluş Devrimi yapılarak Sudan'daki askeri darbe sonucunda iktidar el değiştirmiş ve böylece Sudan yeni bir döneme girmiştir. Ömer el- Beşir'in iktidara gelmesinden sonra Sudan'ın dış ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiş ve Türkiye ile Sudan arasındaki ilişkiler bir çok değişik faktörden etkilenmiştir.

1989 Kasım ayında, Türkiye Ticaret ve Sanayi Bakanı, Ortak Bakanlar Komitesi'nin Üçüncü oturum toplantılarına katılmak için Sudan'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Böylece İki ülke, üçüncü oturum sırasında ticaret protokolünün imzalamıştır. Bu antlaşmanın gereğince Sudan, Türkiye'ye; Zürra, demir hurda ve sinameki ihraç etmeye başlamış bunun karşılığında Türkiye'den buğday, un, mercimek ve ilaçlar ithal etmiştir.[377]

1989-2000 yılları arası Sudan-Türkiye ilişkilerinde, en belirgin özellik ekonomik iş birliği olmuştur. Aynı zamanda iki taraf arasında gerçekleşen tartışmalar ve müzakerelerde önemli bir paya sahiptir. Bu süre zarfında iki ülke yetkilileri arasında ziyaretlerin çoğunluğu ekonomistlerin ve yetkililerin direktifleri doğrultusunda yürütülmüş ve ekonomik konular hakkında çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca Sudan Türkiye Ortak Bakanlar Komitesi Toplantıları 1989-2000 arasındaki dönemde yedi kez toplanmıştır. Bu dönemde, iki ülke arasındaki yaklaşık 25 antlaşma, mutabakat ve iş birliği protokolü imzalanmış olmakla birlikte ekonomik alanda yapılan iş birliği antlaşmalarının sayısı tek başına 10'dur. 1989-2000 yılları arasında iki ülke arasındaki ekonomik iş birliğinin ilk adımı 8 Haziran 1990 gerçekleşen 4. Ortak Bakanlar Komitesi Protokolü çerçevesinde atılmıştır.[378]

Türkiye-Sudan arasındaki ticari ilişkiler, ticaret alanındaki iş birliği ve emtia ticaretinin değişimi bağlamında geleneksel ve devamlılık ilişkilerine dayanmaktaydı. 1990 yılların başlarına kadar Sudan'ın Türkiye'ye olan toplam ihracatı 2.42 milyon

---

[376] M.Orhan Dikmen, "İAV Başkanı M. Orhan Dikmen'in Konuşması", **Türkiye-Sudan Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi Konferansı** (Hartum, 10 Ocak 2001) (İstanbul: İAV Yayınları, 2001):24.
[377] **Agm**: 24.
[378] **Agm**: 26.

dolar iken, 1991 yılında 7.1 milyona $ yükselmiş 1993 yılında ise 26.4 milyon dolara ulaşmıştır. Fakat 1995 yılında bu rakam 13.8 milyon dolara gerilemiştir.[379]

Diğer taraftan, iki ülke arasındaki gerçekleştirilen ticaret hacmi de benzer bir frekansı yakalamıştır. Türkiye'nin Sudan'a ihracatı, 1991 yılında 2.6 milyon dolarken bu rakam aynı yıl içerisinde önce 9.1 milyon dolara ulaşmış olmasına rağmen bir yıl sonra 1992 de 4.2 milyon dolara gerilemiştir. 1994 yılından itibaren de bu rakamlar ile ticaret hacmi ve değerinde sürekli bir artış yaşanmıştır.1994'te Türkiye 26.9 milyon dolar değerinde Sudan'a ihracatı gerçekleştirirken 1995 yılında düşüş kaydederek 15.5 milyon dolar değerinde ihracat yapmıştır.[380]

Türkiye'ye Sudan'a ihracatı noktasında 1996-2000 döneminde gelişme kaydeden Türkiye 1991 yılında Sudan'dan pamuk ithalatını askıya alınmış olmasına rağmen 1995 yılından itibaren tekrardan ihracat listesine pamuğu da eklemiştir. Türkiye'nin Sudan'dan ithal ettiği ürünler arasında aynı pamuk gibi önemli bir yeri olan susam ithalatı ise 1994'ten itibaren artamaya başlamıştır. Sudan'ın Türkiye'ye fıstık ihracatı ise ancak 1998 yılında gerçekleştirilmiştir.

Sudan'ın Türkiye'den ithalatı ise 1995 yılından bu yana artmaya başlamıştır. Çay, buğday, un ve çeşeilti kimyasal ürünler Türkiye'den ithalatı edilmiştir. Aynı zamanda pamuk, makine ve teçhizatlar da Türkiye'nin ihracat kalemine eklenmiştir. Ayrıca düşük rakamlarda seyretse de petrol ürünleri ve içecekler de ihracat ürünleri arasında yer almıştır. Türkiye ile Sudan arasındaki ticaret dengesi büyük çoğunlukla Türkiye'nin lehine seyretmiştir. (Bkz. Tablo 4.2) Örneğin, 1999 yılı boyunca Türkiye, ihracatının Sudan'a payı sadece 120/10000 iken ithalat payı ise sadece 17/100000 olarak gösterilebilir.

Ağustos 1992'de Türkiye ile Sudan arasında "Güvenlik İş Birliği Antlaşması" imzalanmıştır. Karşılıklı münasebetler güvenlik boyutunda da artırılmaya çalışılmıştır.

İslam Dünyası'yla ilişkilere öncelik veren Necmettin Erbakan, önceki dönemlere nazaran Sudan'a yakın olmaya çalışmıştır. 1997'ye kadar bakanlar düzeyinde karma ekonomik komisyon toplantıları organize edilmiştir. 6. dönem KEK toplantısı yine aynı yıl içerisinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.[381]

---

[379] Sudan İşverenler Birliği ve Tarım ve Yatırım Bakanlığı, **agm**: 38.
[380] **Agm**: 40.
[381] Dikmen, **age**, 82.

12 Ağustos 1998 tarihinde Sudan ve Türk Sivil Havacılık yetkilileri arasında Hava Ulaştırma Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşma gereği, Sudan Airways haftada bir kez İstanbul'a seferler düzelmeye başlamış, Türk Hava Yolları ise Sudan'a uçmayı kısa veya orta vaadede planlamadığını açıklamıştır. Mevcut durum üzerine iki ülke arasındaki büyük bir ticari trafiğin olmaması ve iki ülke arsında taşınan malların hacminin 15 bin tonu aşmadığından kaynaklanmış olmasına rağmen Sekizinci Ortak Bakanlar Komitesi toplantısı sırasında deniz ticareti alanındaki ilişkilerin geliştirilmesi üzerine odaklanılmıştır. Türkiye, Türk Filo Hizmetleri vasıtasyla; ticari gemilerin ve Türk inşaat gemileri ile servis dışı ticari gemilerin Sudan ihtiyaçlarını karşılamak için Sudan'a teklif etmiştir.[382]

4.4. Afrika Açılımı Bağlamında Türkiye-Sudan İlişkileri

Türk dış politikasındaki önemli bir aşamayı ifade eden "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" çerçevesinde Afrika ve Sahra altı Afrika'nın önemli ülkelerinden biri olan Sudan ile ilişkiler daha da arttırılmaya başlandı. Bu bağlamda Sudan ile ticari ve siyasi ilişkileri arttırmak için çeşitli girişimler de bulunuldu. Stratejik konumundan dolayı birçok Afrika ülkesine açılan kapı maiyetinde olan Sudan, Türkiye için veya diğer ülkeler için siyasî, askerî, iktisadî bakımdan göz ardı edilemeyecek fırsatlar sağlamaktadır. Bu konu detaylı bir şekilde altıncı bölümde ele alınacaktır.

1990-2001 arası yıllar ikili ilişkilerin artış gösterdiği yıllar oldu. Bu dönemde yaklaşık 25 anlaşma ve protokol imzalanması[383] ikili ilişkilerde yeni gelişmelere sahne oldu. Bu antlaşma ve protokoller çok çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin bu antlaşmalar sayesinde ekonomik iş birliğinin yanı sıra akademi, eğitim, tıp, sanat vs. birçok alanda Türkiye- Sudan arasındaki iş birliği genişletildi. Hartum Üniversitesi'nde Türkoloji çalışmaları üzerine bir birimin kurulması planlandı ancak üzerine gidilmedi. Bunun yanında Hartum'da bir Türk hastanesi kurularak tıp uzmanlarının yetiştirilmesi kararlaştırıldı. Sudanlılar altyapı faaliyetleri, enerji, tarım, teknoloji ve inşaat gibi alanlarda Türk iş adamlarının yatırımlarını beklemişlerdir. İki ülke rejimleri arasındaki fikir ayrılıklarına rağmen bu dönemde ilişkilerde belli oranlarda ilerleme kaydedilmiştir. Çelişen fikirler bu süreçte rafa kaldırılmış ve iki ülkenin iş birliği sürecinde yeni bir sayfa açılmıştır.

---

[382] **Age**, 82.
[383] **Age**, 92.

1998'de İkili Hava Ulaştırma Antlaşması,7 Kasım 1998'de de Kalite ve Standartlar Ayarları alanında bir iş birliği antlaşması imzalandı. Ayrıca Türkiye, Sudan kadrolarının su yönetimi, rezervuar ve baraj oluşturulması ile sulama kanalları alanında eğitim vermek ve iş birliği yapmak istediğini dönemin Sudan hükümetine sundu. Sudan hükümeti ise bu alanda altyapı projelerinin uygulanması için ileri sürülen ihale sürecini Türkiye'ye teşvik etmeye çalıştı. Bunun neticesinde, Merowe Baraj inşaası için 21'den fazla Türk şirketleri çalışma teklifleri hazırladı. Ayrıca diğer Türk şirketleri de Kajbar Barajı ve Sennâr rezervuarın yükseltilmesi projesi ile Elingaz El Garbi ve Tarik El-Salam (Barış Yolu) ve kara yolları, Uluslararası Hartum Yeni Havaalanı inşası için ihalelere katıldı.[384]

Bunun yanı sıra iki ülke arasındaki iş birliği petrol ve maden arama alanlarında da devam ettirildi. Enerji'den sorumlu Türk Devlet Bakanın'ın, Aralık 1996'da Hartum ziyareti sırasında iki taraf ta bazı metaller arama operasyonu noktsında iş birliği başlatılmasını kararlaştırdı. Bu doğrultuda Türk uzmanlar tarafından Inqasna Dağlarında krom madenine yönelik arama ve keşifi çalışmaları başlatıldı.

İnşaat alanında da Türkiye, 1995 yılında Hartum'da 4.5 milyon dolarlık bir maliyetle Türk hastanesinin projesini yürütmüştür. 1999 yılında ise 7,500 milyon dolar maliyetle Atbâra Nehri köprüsü inşa edilmiştir.[385]

İki ülke arasında artan iş birliğini sınırlayan engelleri ortadan kaldırmak için gerekli bir önlem olarak Sudan ile Türkiye arasında ekonomik ilişkilerin en önemli özellikleri arasında bulunan "Vergi Çiftler Önlenmesi Sözleşmesi" imzalanmıştır. Bu sözleşmeyi, 18.12.1999 tarihinde Hartum 'da imzalanan Merkez Bankaları Borç Antlaşması takip etti. Ertesi günde, 19.12.1999 tarihinde Hartum'da yapılan 7. Dönem KEK Protokolü ile karşılıklı ekonomik ilişkileri düzenleyen 5 antlaşma imzalanmıştır.[386] Bunlar Turizm Alanında İş Birliği Antlaşması, Tarım Alanında Teknik, Bilimsel Ekonomik İş Birliği Protokolü, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması, ile Hartum Üniversitesi'nde Türk Dili ve Türk Uygarlığı bölümünün kurulmasına dair [387] antlaşmalarıdır.

---

[384] Ankara, 2002 yılında Sudan Büyükelçiliği tarafından sağlanan istatistikler.
[385] **Age**.
[386] Dikmen, **age**, 24-25.
[387]Mustafa Osman İsmail, "Sudan Dışişleri Bakanı'nın Konuşması", **Türkiye-Sudan Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi Konferansı**, **age**,38.

10 Ocak 2001 tarihinde "Ekonomik İlişkileri Geliştirme Konferansı"nın gerçekleştirilmesi ikili ilişkilerin ivme kazanmasında önemli bir tarih olarak karşımıza çıkmıştır. Bunun yanında, Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in Hartum'a gitmesi bir Türk Dışişleri Bakanının Sudan'a gerçekleştirdiği ilk ziyaret olması nedeniyle de ayrıca önem arz etmektedir. Söz konusu dönemde Türkiye ile Sudan arasındaki gerçekleştirilen ithalat ve ihracat rakamları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. [388]

Tablo 4.2: Yıllık Türkiye-Sudan Dış Ticareti (Bin $)

Yıllar	İhracat	ithalat	denge	Hacim
1997	25.840	9.381	16.459	35.221
1998	34.142	11.801	22.341	45.943
1999	33.586	7.006	26.580	40.592
2000	37.662	4.633	33.029	42.295
2001	54.509	1.392	53.117	55901
2002	55.939	12.405	43.534	68.344

Türkiye- Sudan İlişkileri", T.C. Hartum Büyükelçiliği, http://khartoum.emb.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=160309 [07.08.2017]

Tabloda da görüldüğü gibi Sudan ile yapılan ticarette denge Türkiye'nin lehinedir. Sudan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler yatırım, ticaret, müteahhitlik hizmetlerini kapsamaktadır. Doksanların ikinci yarısında özellikle 1995 yılında başlayan, Türkiye'de Sudan yatırımları ve Sudan'daki Türk yatırımlarının iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği alanında yeni bir faktör olduğu söylenebilir. Çünkü bu tarihten sonra, özellikle 1998-2000 yılları arasında Sudan'da faaliyet gösteren Türk şirket sayısında artışlar yaşandı. Sudan'daki yaklaşık 20 Türk yatırım şirketinin 10 tanesi 2000 yılında çalışmaya başlamış bulunmaktadır.

[388] "Sudan Ülke Bülteni", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), http://www.deik.org.tr/2844/Sudan_Ülke_Bülteni.html [07.08.2017].

Tablo 4.3: 1996-2000 Döneminde Sudan'ın Türkiye'ye İhracatı

Yıl	1996	1997	1998	1999	2000
Deri	2.430	12.251	412	32	898
Susam	1.272	7.697	1.782	2.286	1.249
Pamuk	271	1.961	8	-	-
Yer Fıstığı	-	10	190	-	4
Arap Zamkı	-	42	96	28	42
Petrol Ürünleri	-	-	-	-	7.942
Diğerleri	4.359	1.205	1.205	1.615	214

Sudan Dış Ticaret Bakanlığı'nın 1996-2000 verilerinden derlenmiştir.

Tablo 4.4: 1996-2000 Yılları Türkiye'nin Sudan'a İhracatı

Yıl	1996	1997	1998	1999	2000
Tekstil	11	102	213	188	627
Taşımacılık	1.644	1.521	851	1.008	5.162
Makine ve Ekipman	4.504	4.330	6.008	3.827	5.810
El Sanatları	11.121	10.669	8.689	9.676	9.925
Kimyasallar	2.411	398	398	401	937
Petrol Ürünleri	-	-	78	241	47
Gıda Maddeleri	72.05	5.421	6.346	5.324	7.086
Hammadde	-	6	92	257	15
İçecek ve Tütün	-	-	56	-	-
Buğday ve Buğday Unu	-	-	2.690	2.957	1.188

Sudan Dış Ticaret Bakanlığı'nın 1996-2000 verilerinden derlenmiştir.

Son on yıl içinde iki ülke arasındaki ticaret hacmindeki büyük artış olmasına rağmen Sudan'dan Türkiye'ye ihracatın net eksikliği görünmektedir. Havayolu aracılığıyla gerçekleşen ticaret hacmı ise sadece yaklaşık olarak 7.4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

İki ülke arsında gerçekleştirilen ihracat mallarının listesine bakıldığında dikkat çeken bir diğer husus ise her iki ülkenin de yıllık olarak yarı sabit ürünler ihraç ediyor olmasıydı. Miktarlar açsından fazla bir değişiklik olmadığını görsek dahi aynı zamanda Türkiye ihracat listesinin bir çeşitlilik arz ettiğini ifade edebiliriz. Bu durum da aslında Türkiye'nin Sudan'a yönelik ticaret açığı hacmini yansıtmaktadır.

Sağlık, turizm, eğitim ve teknik iş birliği alanında da, Türkiye ve Sudan; Ekim 1989'da teknik işbirliği alanında bir antlaşma imzalamışlardır. Türkiye bu antlaşma gereği Sudan'da 4.5 milyon dolarlık bir maliyetle Hartum'un güneyinde Alkalakla bölgesinede bir Türk hastanesi inşa etmeye karar verdi. 64 yataklı ve Türkiye'nin o döneme kadar yurtdışında inşa ettiği tek Türk hastanesi olan bu hastane 2 Temmuz 1996 tarihinde Sudan halkının hizmetine açıldı. Bununla birlikte Türkiye aynı hastanede beş sağlık çalışanına da Türkiye'de eğitim verdi.

1998 yılında Türkiye ve Sudan arasında bir sağlık protokolü imzalandı. Söz konusu antlaşmada Türkiye, sağlığın çeşitli alanlarında Sudanlı kadroları yetiştirmeyi kabul etti. 13 Kasım 1990 tarihinde iki ülke arasında tıbbi personel eğitimi ile ilgili sağlık işbirliği antlaşması imzalandı. Ayrıca Türkiye, Ankara ve İstanbul'da 1993-1995 yıllarında ilaç sanayii alanında iki Sudanlı uzman, altı doktor ve altı hemşireye de eğitim vermiştir.

Ayrıca 19 Şubat 1999 tarihinde Hartum'da iki ülke arasındaki turist hareketini teşviki öngören iş birliği anlaşma imzalamıştır. Anlaşmada her iki ülkenin birbirine karşı turist potansiyellerinin tanımını yapması, karşılıklı turist ziyaretler ve bu alanda yayınlar değişimin ve teknik alanlarda ortak iş birliği yapılması hedeflenmiştir. Aynı yıl Türkiye'yi ziyaret eden Sudanlı turist sayısı 1500 iken, Sudan'ı ziyaret eden Türk turistlerin sayısı sadece 250'de kalmıştır.

Eğitim alanında da 1995 -2000 arasındaki dönem sırasında Türkiye ve Sudan da bazı üniversiteleri arsında sekiz protokol ve mutabakat zaptı imzalanmıştır.[389]

Sonuç yerine Türklerin Sudan ile ilişkileri Osmanlı döneminde önce dönemlere denk gelerek, Tolunoğulları döneminde başlamış ve Osmanlı döneminde ise Osmanlı Devleti, Mısır'ı ele geçirdikten sonra nüfuzunu bugün Kuzey Sudan'da olan hem Nubye'da hem de Kızıldeniz bölgesine kadar genişletmiştir.

[389] Sudan Dışişleri Bakanlığı, Avrupa İşleri Dairesi,20. 18/1/5 , milafa raqm w e kh / sh a.

Kızıldeniz sahillerinde yer alan Sudan toprakları; Habeşistan Eyaletine dahil edilmiş ve genellikle Mısır'dan gönderilen valilerce yönetilmiştir. Sudan'ın iç bölgeleri Osmanlı egemenliğinde olmasına rağmen merkezi idarenin biraz daha dışında tutulmuştur. Mahalli sultanlıklardan üç tanesi de Osmanlı otoritesini tanımıştır. Bunlardan birisi de Fûr Sultanlığıdır.

Lakin Osmanlı Devleti Sudan'da hiçbir zaman fiilen olmamıştır. Emrindeki Mısır Valiliği aracılığı ile Sudan'da kısa bir dönem yönetim sağlamıştır.

Bu dönemler, Sudan'daki idare "ahd-i't-Türkiye es-Sabıka" olarak adlandırılmaktadır. Böylece Osmanlıların Afrika'da ele geçirdikleri ilk ülkenin Sudan olduğunu ifade edebiliriz.

Bölgenin tamamen Osmanlı hakimiyetin altına girmesi ise Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 1820-1822 yılları arasında yapılan fetihlere daha sonrasında ise Mısır Hıdivlerinin Sudan'ın idaresini ele almasına dayanmaktadır. Sudan, Osmanlı'nın bir parçası haline gelince camilerde halife adına hutbeler okunmaya başlamıştır.

Bu dönemde bölgede bulunan Funç Krallığına son verilmiş ve Hıdiv İsmail Paşa döneminde bugünkü Bahr-el Gazel, Ekvator, Kordofan ve Darfûr bölgelerinin de Sudan siyasî sınırlarına dahil edilmesiyle ülke sınırları bugünkü Uganda ve Somali'ye kadar genişletilmiştir ve bu topraklara Mısır Sudan'ı adı verilmiştir. Bu aşamadan sonra Hartum merkezli olarak yönetilmeye başlanan Sudan, 1885 yılına kadar Osmanlı-Mısır hakimiyetinde kalmıştır.

1517 yılında Mısır'ı ele geçiren Osmanlı İmparatorluğu, kısa bir süre sonra Sudan'ı da içerisine alan Kuzey Afrika'daki hakimiyet ve nüfuz alanlarını tesis etmişlerdi. Osmanlı Devleti, bugünkü Sudan bölgesinin tamamını doğrudan yönetmemiş. Sadece Sevakin kısmını merkezi idareye bağlamış kalan diğer bölgelerin yönetimini mahalli yöneticilere bırakmıştı.

Osmanlı Devleti Kızıldeniz kenarında kurulu olan liman şehri Sevakin ile Sudan'ın jeopolitik üstünlüğünden uzun yıllar yararlanmıştı. Mısır'ın fethinden sonra burada kurmuş olduğu askeri deniz üssü ile hem ticareti hem de Kızıldeniz, Hicaz, Cidde, Orta ve Doğu Afrika'yı askerî açıdan kontrol etmişti. Portekizlilere karşı mücadeleyi burada sürdürmüş, Uzakdoğu ve Hindistan'daki Müslümanların yardımına buradan ulaşılmıştı. Mehmet Ali Paşa, Sudan'ın tamamında Osmanlı'ya bağlı bir idare kurmuştu. Bu dönem "Türk dönemi" olarak adlandırılmaktadır.

İngiltere Sudan'ı ele geçirmek için önce ticari ve askeri olarak buradaki faaliyetlerini işgal ettiği Mısır'ı da kullanarak hızlandırmıştı. Bu faaliyetlerden rahatsız olan Muhammed Ahmed el-Mehdi liderliğinde kurulan Sudan yönetimine son vermek bahanesi ile İngiltere, Mısır üzerinden kendi askerleri ile bir hareket gerçekleştirmiş ve Sudan'ı işgal etmiştir. İngilizler, uluslararası anlaşmaya yetkisi olmayan Mısır Valiliği ile uluslararası antlaşma imzalayarak Sudan'da Mısır-İngiliz ortak yönetimini kurmuştu. Böylece Sudan'da Türk dönemi fiili olarak sona erdirmişti. Osmanlı Devleti ise bu oldu bittiyi kabul etmemekle beraber diplomatik yollarla çözüm bulmaya çalışmış ancak İngiliz işgalini önleyebilecek askeri tedbiri de ortaya koyamamıştı.

İngilizlerin Sudan'ı fiili olarak ele geçirmesi ve I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye-Sudan ilişkileri kesintiye uğradı. Osmanlı Devleti'nin parçalanması sonucunda söz konusu devletin ardılı olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kendi iç ve dış sorunlarından dolayı çok boyutlu bir politika takip edememiştir. Afrika da bu süreçte maalsef göz ardı edilmek durumunda kalmıştır.

5. AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE-SUDAN İLİŞKİLERİ

Tezin bu bölümünde AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından 2015 yılına kadar Türkiye ile Sudan arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Dört alt başlığa ayrılan bu bölümde ilk olarak Türkiye-Sudan ilişkilerinin siyasi ve diplomatik boyutundan bahsedilmiş daha sonra 2002 yılından sonraki önemli ekonomik göstergeler ve imzalanan antlaşmalar ışığında iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere odaklanılmıştır. Bunu, Türkiye-Sudan ilişkilerinin barış ve askeri güvenlik boyutunun analiz edildiği üçüncü kısım izlemiş son olarak ise ilişkilerin kültürel ve dini boyutu ele alınmıştır.

5.1. Türkiye-Sudan İlişkilerinin Siyasi ve Diplomatik Boyutu

Daha önceki bölümde de bahsedildiği üzere, Türkiye ve Sudan arasında karşılıklı ilişkilerin güçlenmesini temin eden diplomatik kurumlar mevcuttur. Sudan 1956 yılında bağımsızlığını kazandığında, Türkiye Cumhuriyeti Hartum'da büyükelçilik açan ilk devletlerden biri olmuştur. Sudan ise Ankara'daki büyükelçiliğini 1970 yılında açarak bu duruma olumlu manada karşılık vermiştir.[390]

Türkiye'nin Hartum'daki büyükelçiliğinin yanı sıra Sudan'ın Kızıldeniz'deki önemli bir liman şehri olan Port Sudan'da 2003 yılının ağustos ayından beri fahrî konsolosluğu bulunmaktadır. Sudan'ın İstanbul'daki başkonsolosluğu ise 2007 yılında açılmıştır. Sudan diplomatik misyonu Ankara dışında bütün Türkiye'de İstanbul Başkonsolosluğu tarafından yürütülmektedir. Bunun yanı sıra Sudan'ın 2014 yılından beri İstanbul'daki büyükelçilik bünyesinde ekonomik danışmanlığı bulunmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin de Afrika'nın sekiz farklı bölgesinde ticari ataşelikleri bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Sudan'da bulunmaktadır.

Türkiye'de 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan erken milletvekili genel seçimleri sonucunda AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi Türk dış politikasında yeni bir hareketlilik başlatmıştır. Bu hareketlilik, ilke olarak teorik bir zemine oturtulurken

[390] Fadil Hassan, "Sudan Özelinde Türk–Afrika …", **age,** 286-287.

Türkiye'nin bir köprü olmasından öte bir merkez ülke olarak tanımlanmasını öngörmüştür. Bu dönemde benimsenen "çok boyutlu dış politika" anlayışı Türkiye'yi geçmişte ihmal edilen bölgelerle ilişkilerini geliştirmeye yöneltmiştir. Türkiye'nin diplomatik dilinde de değişiklik yaşanmış ve iş birliği, bütünleşme, gelişme ve ortaklık gibi kavramlar Türk dış politikasında ağırlık kazanmıştır. Yeni açılımların sonucunda Türk dış politikasında yeni bölgeler daha çok konuşulmaya başlanmış, bu açılımlar içinde en başarılı olanlar ise kuşkusuz Afrika kıtası ve Sudan'a yönelik olmuştur.

Türkiye-Sudan ilişkileri iç, bölgesel ve küresel birçok faktör ve değişkenin sonucu olarak durgunluktan gelişime ve refaha doğru sabit bir hızda ilerlemeye tanık olmuştur. 2005 yılında Sudan'daki iç savaşı sona erdiren "Kapsamlı Barış Antlaşması"nın imzalanması ve dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı görevine gelmesiyle birlikte ilişkilerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bundan sonraki dönemde, iki ülke arasında siyasi, bölgesel ve uluslararası meselelerde çoğu zaman fikir birliği sağlanmış ve birçok konuda ortak hareket edilmiştir. İki ülke uluslararası forumlarda birbirlerini desteklemenin yanında diğer Afrika ülkeleri ile ilgili konularda da iş birliği gerçekleştirmiştirler. Somali gibi Afrika ile ilgili bölgesel konular, Türkiye'nin Afrika'ya açılımı ve uluslararası örgütlerde iş birliği, karşılıklı olarak birbirlerinin adaylıklarını desteklemeleri, Türkiye ve Sudan arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Sudan, 2004 yılında İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterliği için Türkiye'nin adayı Ekmeleddin İhsanoğlu'nun adaylığını desteklemiştir. 28 Aralık 2004 tarihinde Cidde'nin ev sahipliği yaptığı bir törenle İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterliği'ne getirilen Türkiye, ilk kez bu kadar üst düzeyde ve etkin olarak temsil edilmiştir. Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin 2009-2010 dönemi geçici üyeliğine seçilmesinde de önemli bir rol oynamış olan Sudan, Türk dış politikasının önemli bir unsuru olan Kıbrıs meselesine Birleşmiş Milletler çerçevesinde bir çözüm bulunmasını da desteklemektedir.

Öte yandan, Türkiye ise Sudan'ın egemenliğini, istikrarını ve toprak bütünlüğünü desteklemeyi sürdürmektedir. Türkiye uluslararası topluma, Sudan ile sorunlarını diplomatik yollarla çözmeleri konusunda çağrıda bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye, Hartum ve Cuba (Juba) arasındaki barış ve istikrarı sağlamak için üçlü bir iş birliği mekanizması başlatmıştır. Bu mekanizmanın amacı, Sudan ve Güney Sudan sınır bölgelerindeki etkileşimi geliştirmek için ortak ekonomik projeleri uygulamaya

koymaktır. Böylece Türkiye bölgedeki barış ve istikrarı destekleme önerisinde bulunarak çeşitli inisiyatifler üstlenmeye çalışmaktadır.

Sudan Hükümeti, 2009 yılının ekim ayında, vize işlemlerini kolaylaştırmak için tek taraflı aldığı bir kararla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına Sudan sınır kapılarından 100 Amerikan Doları karşılığında kapıda vize ile ülkeye girme imkânı tanımıştır. Diğer tarafta Sudan Cumhurbaşkanı Ömer el-Beşir ise Güney Sudan'ın Temmuz 2011'de referandum ile Sudan'dan ayrılmasından sonra parlamentodaki yeni yasama yılının açılış konuşmasında; Türkiye'yi Sudan'ın stratejik ortakları arasında saymıştır.[391] Bu durum, Türkiye-Sudan ilişkilerinin hangi noktaya ulaştığını göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir.

11 Aralık 2016 tarihinde, Sudan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hasbu Abdurrahman, Hartum'daki Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda MÜSİAD açılışı için Sudan'a giden Türk heyetini kabul etmiştir. Bu kabul sırasında, Türkiye ve Sudan arasındaki ekonomik ve ticari iş birliğini güçlendirmek için Türk yatırımların önündeki engellerin kaldırılacağı taahhüdünde bulunulmuştur.

15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'deki başarısız darbe girişiminden hemen sonra Sudan, Afrika'da Somali'den sonra Türkiye'nin yanında yer alan ikinci ülke olmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile temasa geçen ilk isimler arasında Sudan Cumhurbaşkanı Ömer el-Beşir de yer almaktadır. Ayrıca başarısız darbe girişiminin akabinde Sudanlı yetkililer tarafından Türkiye'ye destek amacıyla Hartum'daki Essaha Elkhadraa (Yeşil Meydan)'da bir miting ve çeşitli gösteriler düzenlenmiştir. Erdoğan, Sudanlılar ve Türklerin katıldığı bu kalabalık mitinge Türkiye'den telefonla bağlanarak hitap etmiş ve Sudan'a, Türkiye'de darbe girişiminde bulunmakla suçlanan Fethullah Gülen hareketi (Fethullahçı Terör Örgütü/FETÖ) ile bağlantılı şirketlerin kapatılması çağrısında bulunmuştur. Bu çağrıya cevaben Sudan ise, FETÖ'nün Mısır'a girmesinden bir yıl sonra, 1999 yılında Hartum'da açmış olduğu okulu kapatma kararı almıştır. Sudan-Türk okulunun kapatılmasının ardından Sudan Kültür Bakanlığı, Hartum'daki Fetullahçıların Hira Kültür Merkezi'ni ve bu merkezin Vad Madani, Port Sudan ve Nyala şehirlerindeki bütün şubelerini kapatma kararını Türk hükümetine bildirmiştir. Bunların yanı sıra söz konusu harekete ait Kahire'de yayınlanan ve Sudan dahil olmak üzere çoğu Arap ülkesinde dağıtılan Hira Dergisi'ni

[391] Diğer ülkeler Çin, Hindistan, Mısır ve Malezya'dır.

yasaklamış ve Fetullah Gülen Cemaati'ne (FETÖ) ait bütün mal varlığını ve Türk Dili Eğitimi Enstitüsü'nü Yunus Emre Enstitüsü'ne devretmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'da, 4 Ağustos 2016'da yaptığı bir konuşmada Sudan hükümetine, bu okulların kapatılması kararından ötürü teşekkür etmiştir.[392]

Sudan Dışişleri Bakanı İbrahim Ahmed Abdülaziz Gandur, Kasım 2016'da Türkiye Başbakanı ile Ankara'da yaptığı görüşmede Sudan'da Fethullahçı Terör Örgütü'ne (FETÖ) bağlı okulların kapatılması konusunda "Türkiye'nin güvenliği Sudan için kırmızı çizgidir" ifadesini kullanmıştır.[393]

Türkiye ve Sudan arasında birçok üst düzey diplomatik ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sudan'a Türk hükümeti tarafından yapılan en üst düzeyli ilk ziyaret, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Mart 2006'daki resmi ziyaretidir. Erdoğan, Afrika'da çok önemsenen bu ziyareti sırasında Batı Sudan'daki, insani kriz yaşanan Darfur'u da ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, bir yabancı yetkilinin bölgeye yaptığı en üst düzey ziyaret olmuştur. Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir ise Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC)'nin soykırım iddiasıyla hakkında çıkardığı yakalama kararlarının ardından, Afrika ve Arap ülkeleri dışında ilk ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmiş ve bu ülkeyi toplamda iki kez ziyaret etmiştir. 21 Ocak 2008 tarihinde gerçekleştirilen ve Sudan'daki yatırım ve ticaret imkânlarının görüşülmesini, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda iş birliğinin ilerletilmesini hedefleyen ilk ziyaret; Türkiye tarihinde bir ilk olarak şeriat ile yönetilen bir ülkenin devlet başkanının Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde resmi bir törenle karşılanması olarak yorumlanmıştır.

Ortak bir gelecek için iş birliği ve dayanışma temasıyla İstanbul'da 18-21 Ağustos 2008 tarihinde gerçekleştirilen I. Türkiye-Afrika İş Birliği Zirvesi'ne, aralarında Sudan'ın da bulunduğu 49 Afrika ülkesinden üst düzey yetkililer iştirak etmiştir. Sudan'ı temsilen de dönemin Sudan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Ali Osman Muhammed Taha Türkiye'ye yönelik resmi bir ziyarette bulunmuştur.[394] Taha, daha sonra, 3 Şubat 2009'da resmi temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye yeniden gelmiş, dönemin Başbakanı Erdoğan ve TBMM Başkanı Köksal Toptan ile görüşmüştür. Bu

[392] http://www.sudantribune.com/spip.php?article59872 [11.02.2017].
[393]http://alsudanalyoum.com/2016/11/15/%d9%8a%d9%84%d8%af%d8%b1%d9%8a%d9%85-%d9%86%d8%aa%d8%b7%d9%84%d8%b9-%d9%84%d8%b2%d9%8a%d8%a7%d8%af%d8%a9-%d8%a7%d9%84%d8%a7%d8%b3%d8%aa%d8%ab%d9%85%d8%a7%d8%b1-%d9%81%d9%8a-%d8%a7%d9%84%d8%b3%d9%88, ،/15 Kasim 2016 [07.08.2017].
[394] Akkaya, "Türk Dış Politikasında Afrika Kıtası…", **agm:**91.

görüşmelerde ekonomik ve siyasi ilişkiler ile iki ülkeyi ilgilendiren konuların yanı sıra Dârfur sorunu da ele alınmıştır.[395] Osman Taha ayrıca Ankara'da düzenlenen ve yaklaşık 30.000 kişinin katıldığı AK Parti 4. Olağan Genel Kongresi'nde katılmıştı, gerçekleştirdiği konuşmada; Türkiye'nin Sudan'da barışın tesisi için vermiş olduğu desteği ve Sudan halkına sağlanan Türk insani yardımlarını takdir etmişti.[396]

1 Haziran 2012 tarihinde dönemin Sudan Cumhurbaşkanı Danışmanı Mustafa Osman İsmail, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından kabul edilmiştir. Toplantıda Sudan ile Güney Sudan arasındaki sorunlar, Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler ve Sudan ile Türkiye arasındaki iş birliği konuları hakkında fikir alışverişlerinde bulunulmuştur.

20-22 Ocak 2013 tarihlerinde dönemin TBMM Başkanı Cemil Çiçek'te İslam İş Birliği Teşkilatı Parlamento Birliği (İSİPAB)'nin 8. Konferansı'na katılmak üzere Hartum'u ziyaret etmiştir. Çiçek, ziyaret kapsamında Sudan Meclis Başkanı İbrahim el-Tahir ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir. 22-24 Şubat 2013 tarihinde dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ ise Sudan ve Somali'yi kapsayan bir çalışma ziyaretinde bulunmuştur.[397]

20 Kasım 2013 tarihinde, Sudan Cumhurbaşkanı eski Yardımcısı Nafie Ali Nafie ve aralarında Bilim ve Teknoloji Bakanı Eissa Bushara ve NCP Dış İlişkiler Komitesi Başkanı İbrahim Ghandour'un da bulunduğu üst düzey bir heyetle, AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Mevlüt Çavuşoğlu'nun davetine icabetle Ankara'nın ev sahipliği yaptığı Asya Siyasi Partiler Konferansı'na katılmak üzere Türkiye'ye gelmiştir.

28 Ağustos 2014 tarihinde dönemin Sudan Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Bekri Hasan, Ankara'da gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı devir-teslim törenine katılmak üzere Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Salih, Türkiye'ye ikinci ziyaretini 23-25 Nisan 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilen Barış Zirvesi'ne katılmak ve aynı zamanda Çanakkale Zaferi'nin 100. Yılı Anısına düzenlenen törene katılmak için gerçekleştirmiştir.

İki ülke arasında cumhurbaşkanlığı düzeyinde gerçekleştirilen ziyaretlerin yanı sıra Dışişleri Bakanlığı, Ziraat Bakanlığı, Orman, Elektrik ve Barajlar Bakanlığı, Su İşleri

[395] Afrika Gündemi, Ankara Üniversitesi, Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (AÇAUM), 2009, http://bultenler.ankara.edu.tr/dergiler/47/823/sayi823.pdf,:22 [29.12.2018].
[396] https://www.kuna.net.kw/ArticlePrintPage.aspx?id=2265563&language=ar,30.09.2012[10.6.2019].
[397] Ufuk Ulutaş ve diğerleri, **2013'te Dış Politika**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 11 Mart 2014, 43.

Bakanlığı, Hayvancılık Bakanlığı vs. bakanlıklar düzeyinde de çeşitli ziyaretler gerçekleştirilmiştir.

12-14 Ekim 2010 tarihinde Sudan Dışişleri Bakanı Ali Karti, dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun daveti üzerine Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret çerçevesinde iki bakan tarafından "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Diplomatik Pasaport Hamilleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Antlaşma" ile "Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi ile Sudan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Çalışmalar Ulusal Merkezi Arasında İşbirliğine Yönelik Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır. 2013 yılının nisan ayında ise Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sudan'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında taraflar arasında enerji, elektrik ve madencilik alanlarında mutabakat muhtıraları imzalanmıştır.

24 Nisan 2014 tarihinde dönemin Sudan Dışişleri Bakanı Ali Karti, Çanakkale Kara Savaşları'nın 99. Yıldönümü Anma Törenlerine katılmıştır. Bilahare bir çalışma ziyareti çerçevesinde 25 Nisan 2014 tarihinde Ankara'ya gelen Bakan Karti, dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'yla görüşmüştür. Öte yandan 5-7 Mart 2015 tarihleri arasında dönemin Türkiye Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez Sudan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

Ali Karti, 9-10 Nisan 2015 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun davetine icabetle, Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Ziyareti esnasında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu tarafından da kabul edilmiştir.

2015 yılında, Sudan Parlamentosu tarafından parlamenterlerin ülkeler arasındaki karşılıklı anlayışı geliştirme, çeşitli konularda iş birliği ve görüş alışverişinin sağlama, iki dost ülke parlamentoları arasında yakınlaşma, Parlamento üyelerinin tanışması ve ülkelerin tanıtımı için karşılıklı resmi ziyaretler düzenleyerek uluslarar asındaki dostluğun geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla "Sudan-Türkiye Dostluk Grubu" oluşturulmuştur. 23 Ekim 2016 tarihinde Sudan Parlamentosu Başkanı İbrahim Ahmed Ömer, Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

23-24 Şubat 2016 tarihlerinde, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud ile BM Genel Sekreter Vekili Jan Eliasson'un eş başkanlıklarında; bakanlar düzeyinde İstanbul'da "Somali Yüksek Düzeyli Ortaklık

Forumu"nun (High Level Partnership Forum-HLPF) altıncı toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıya Somali Federal Hükümeti, bölgesel yönetimlerin liderleri ile 46 ülke ve 11 uluslararası kuruluştan üst düzey katılım sağlanmıştır. Forumda, başta 2016 yılındaki seçimler olmak üzere, 2016 yılı ve sonrasında Somali'nin önündeki sınavlar, yürütülecek çalışmalar ve uluslararası toplumun bu çalışmalara nasıl katkıda bulunabileceği konuları ele alınmıştır. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ilgili forum vesilesiyle toplantıya katılan Sudan Dışişleri Bakanı ile ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ocak 2017 tarihinde ise Türkiye Savunma Bakan Yardımcısı Sudan'a bir ziyarette bulunmuştur.

Gerçekleştirilen karşılıklı ikili ziyaretlerin yanı sıra Türkiye ile Sudan arasında kurulmuş olan komiteler ve kurumlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri Dışişleri Bakanlıkları müsteşarları düzeyinde 2011 yılında oluşturulmuş olan siyasi istişare komitesidir. 31 Ağustos 2015'te Sudan'ın başkenti Hartum'da düzenlenen toplantı sırasında Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Sudan Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Enformasyon Merkezi'ni güçlendirmek amacıyla iki ülke arasında imzalanan mutabakat gereğince toplam 750 bin dolar değerinde teknolojik alet bağışında bulunmuştur. Bu siyasi istişarelerin altıncısı 28 Şubat 2017 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.[398]

Diğer taraftan Türkiye ile Sudan arasında 1999 yılında oluşturulmuş olan Parlamentolar Arası Dostluk Grubu'nun faaliyetleri de halen devam etmekte olup, Türkiye-Sudan Parlamentolar Arası Dostluk Grubu Başkanı ve üyelerinden oluşan bir parlamento heyeti 13-16 Ocak 2004 tarihlerinde Sudan'ı ziyaret etmiştir.[399] 15-16 Eylül 2004 tarihlerinde dönemin Türkiye-Sudan Parlamentolar Arası Dostluk Grubu Başkanı Bingöl Milletvekili Abdurrahman Anık ve beraberinde bulunan heyet, Dârfur bölgesine insani yardım malzemelerinin teslimatını gerçekleştirmiştir.[400] Ayrıca iki ülkenin Parlamento Başkanları, 2013 yılında da karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmişlerdir.

---

[398] "Türkiye ile Sudan arasında gerçekleştirilecek Siyasi İstişareler" , No: 64 http://www.mfa.gov.tr/aciklama-no_64_-28-subat-2017_-turkiye-ile-sudan-arasinda-gerceklestirilecek-siyasi-istisareler-hk_.tr.mfa , 27 Şubat 2017 [21.07.2017].

[399] https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dostluk_gruplari.ulkeler?pUlkeNo=102&pTip=3, 30,04,2015 [10.11.2017].

[400] **Agm.**

5.1.1. Türkiye'nin Sudan ile İlişkilerinde Darfur'a Yaklaşımı

Sudan Cumhurbaşkanı Ömer el-Beşir'in, Sudan'da 2003 yılında patlak veren "Darfur Krizi" sırasında yaşanan katliamlar, savaş suçu ve insanlığa karşı suçlardan sorumlu tutulması ve hakkında Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından 9 Mart 2009'da tutuklama kararı çıkartılmasının ardından Türkiye Sudan'ın yanında yer almış ve siyasi anlamda destek vermiştir.

2008 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Ömer el-Beşir'in, Darfur sorunu nedeniyle iç ve dış basında bir hayli yer tutan bu ziyareti çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Avrupa Birliği'nden, el-Beşir'in davet edilmesi ile ilgili tepki gelmiş ve Türkiye'den daveti yeniden düşünmesi istenmiştir. Ömer el-Beşir'in, 2009 yılının kasım ayında, İslâm Konferansı Örgütü (İKÖ)'nün 25. Ekonomik ve Ticari İş Birliği Daimî Komitesi (İSEDAK) toplantısı için İstanbul'a gelmesi planlanmışsa da tutuklama kararının ardından el-Beşir bu toplantıya katılmaktan vazgeçmiştir.

Başta Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere uluslararası alanda aldığı tepki ve eleştirilere rağmen Türkiye davetini geri çekmemiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Gül, "Onları ne ilgilendirir, özel bir toplantı için geliyor" diyerek el-Beşir'in ziyaretinin özel olmadığını, çok taraflı bir görüşmenin parçası olduğunu ifade etmiş ve herkesin bu gerçeğe bağlı kalarak değerlendirmede bulunması gerektiğini kaydetmiştir. Ayrıca dönemin Başbakanı Erdoğan da, soykırım ile suçlanan el-Beşir'in Türkiye ziyaretini çok çarpıcı ifadelerle savunmuştur.[401] Darfur'a gittiğini, sadece gitmekle kalmayarak o bölgeye hizmet de götürdüğünü ve orada iddia edildiği gibi bir soykırım tespiti yapamadığını söyleyen Erdoğan, İsraillilere "siz öldürmeyi iyi bilirsiniz" demesine binaen el-Beşir'in neden davet edildiği sorusu üzerine; "Bizim mensup olduğumuz İslâm dinine mensup birinin soykırım yapması asla mümkün değildir" diyerek cevap vermiştir. Erdoğan ayrıca Darfur'da soykırım gerçekleşseydi bu konuyu El-Beşir ile rahatlıkla konuşabileceklerini ifade ederek iddiaları reddetmiştir.[402] Aynı zamanda Türkiye, Darfur'daki çatışmayı "soykırım" olarak tanımlamayarak Sudan yönetimini ve lideri Ömer el-Beşir'i eleştiren Batı ile iş birliği yapmamıştır.

[401] http://www.cnnturk.com [10.11.2017].

[402] Türkiye'nin Darfur politikası için bkz. Mehmet Özkan, Birol Akgün, "Why Welcome Al Basheer? Contextualizing Turkey's Darfur Policy", **SETA Policy Brief**, No: 45(2010).

Ziyaretin iptal edilmesiyle ilgili Sudan'dan ise farklı açıklamalar gelmiştir. Sudan devlet haber ajansından 8 Kasım günü konuyla ilgili yapılan açıklamada, Sudan Halk Kurtuluş Hareketi ile Kapsamlı Barış Antlaşması'na dair yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle ziyaretin gerçekleşmeyeceği belirtilerek el-Beşir'in, Gül'ü telefonla arayıp davet için teşekkür ettiği ve gelemeyeceği için de özür dilediği ifade edilmiştir.

ABD Dışişleri Bakanı'nın Avrupa ve Avrasya İşlerinden Sorumlu Yardımcısı Philip Gordon ise bir açıklama yaparak Türkiye'den Sudan Hükümeti'ne, ABD ve Avrupa'nınkine benzer bir mesaj vermesini beklediklerini kaydetmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Ian Kelly, Darfur'da meydana gelen olaylarda yönetimin sorumluluğu olduğunu belirtmiş ve el-Beşir ile ikili görüşme yapmaları durumunda Türk yetkililerden söz konusu sorumluluğu ve Darfur sorununu gündeme getirmelerini beklediklerini vurgulamıştır.[403]

Türkiye'nin Darfur'a yönelik bu yaklaşımı, birçok analist ve insan hakları gruplarınca ve Türkiye'nin iç muhalefeti tarafından çelişkili ve çifte standartlı olduğu gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır.[404] Bu eleştiriler, Türkiye'nin Darfur'a yardım etmesine rağmen el-Beşir ile iyi ilişkiler içinde bulunarak kendi dış politika söylemiyle çeliştiği ithamı etrafında yoğunlaşmıştır.

Türkiye'nin Darfur 'la ilgili konularda el-Beşir'in yanında yer alması eleştiriye açıktır. Bahreyn ve özellikle Libya söz konusu olduğunda başlangıçta takınılan tutum ise tutarlı bir dış politika izlendiği izlenimini uyandırmamaktadır. Pek çok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi gibi, Libya'da da halk, demokrasi ve halk yönetimi talepleriyle ayaklanmış, ancak Kaddafi'nin mevcut rejimin değişmesi yönünde protesto gösterisinde bulunan kendi halkına verdiği tepki, Tunus'ta başlayıp hızla komşu ülkelere yayılan bu halk hareketleri arasında görülmemiş nitelikte olmuştur. Türkiye ise bu gelişmelerin başında çoğunlukla suskun kaldığı gerekçesiyle eleştirilirken, halk hareketleri hızla bölge ülkelerine yayılmaya başladığında, bölgede artık bir değişim aşamasına girildiğinin farkına varıp bu hareketleri destekleyen ve uzun yıllardan beri iktidarda bulunan diktatörlerin artık çekilmesi gerektiğini savunan bir üslup benimsemiştir. Ancak Mısır söz konusu olduğunda olası bir iktidar değişiminin gerekliliğini vurgulayan Türkiye'ye; Mısır Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hüsam Zeki,

[403] "Basheer cancels visit to İstanbul", http://news.bbc.co.uk.
[404] Davutoğlu 2010 Türk Dış Politikasını Değerlendirdi, http://www.setav.org/tr/davutoglu-2010-turk-dis-politikasini-degerlendirdi/haber/795, 29 Aralık 2010[11.04.2015].

"Mısır'daki olaylara burnunu sokmaması" uyarısında bulunmuştur.[405]

Ancak Türkiye bölgede barış ve istikrarın sağlanmasının gerekliliğine vurgu yaparken bölge ülkeleri konusunda izlediği seçici dış politika, büyük güç olma idealiyle hareket eden bir devlet için risk taşımaktadır. Bir yandan Darfur'a ekonomik ve insani yardım yapılırken diğer yandan El Beşir'le olan "samimiyetin" devam etmesi, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki pek çok halk hareketine sözlü destek verilirken özellikle Libya'daki halk ayaklanmasının ilk zamanlarında farklı bir tutum izlenmesi, kıtaya yönelik tarafsız bir dış politika izlenmediği görüşlerinin giderek artmasına neden olmuştur.[406]

Ancak Sudan yönetimine verdiği desteğe rağmen Türkiye, Sudan'daki insani trajediyi de inkâr etmemiştir. Buradaki gelişmeleri ve Sudan'ın yaşadığı iç sorunları yakından takip etmiş ve bu sorunların çözümüne katkıda bulunmaya devam etmiştir. Bu kapsamda, Türkiye 21 Mart 2010 tarihinde İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) çerçevesinde Kahire'de düzenlenen "Darfur'un Yeniden İnşası ve Kalkınması İçin Uluslararası Donörler Konferansı"nın eş başkanlığını Mısır ile birlikte üstlenmiş ve söz konusu konferans'ta, Darfur'a 2010-2015 yılları için 65-70 milyon ABD Doları civarında ağırlıklı olarak sağlık, tarım ve eğitim alanlarını kapsayan bir yardım taahhüdünde bulunmuştur. [407]

Türkiye'nin Darfur'a ilişkin politikası esasen bir "pasif sessiz diplomasi"[408] stratejisi olarak değerlendirilebilir. Devlet hem iç hem de dış baskıları kısmen görmezlikten gelerek hem de taraflarla doğrudan görüşmeleri sürdürerek sorunu çözmeye çalışan bir tutum sergilemektedir. Türkiye'nin Darfur politikası bağlamında, Sudan Devlet Başkanı El-Beşir ile Ankara'da iki defa görüşmesi ve uluslararası forumlarda görüşmeyi sürdürmeye de devam etmesi diğer devletlerin el- Beşir ile ilişkilerini gözden geçirdiği bir ortamda Türkiye'nin tam aksine ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirme çabasında olması pasif sessiz diplomasinin bir örneğidir.[409]

---

[405] "Mübarek'in sözcüsü: Türkiye burnunu sokmasın", NTVMSNBC,03.02.2011, http://www.ntvmsnbc.com/id/25178419/[10.04.2011] akt, Tepeciklioğlu, **agm**:91.
[406] Tepeciklioğlu, **agm**:92.
[407] BM Sudan\Darfur (UNAMID) Misyon, Emniyet Genel Müdürlüğü, Dış ilişkiler Dairesi Başkanlığı, 2016,8-9.
[408] Mehmet Özkan, "İslâm Dünyası ve Darfur? Türkiye'nin Darfur Politikasının Sınırları ve İmkânları", Bülten No:37 (Bilim ve Sanat Vakfı, Mayıs 2010). http://www.bisav.org.tr/yayinlar.aspx?module=makale&menuID=3_3&yayintipid=3&yayinid=39&makaleid=732 [1.04.2017].
[409] Özkan, "Türkiye'nin Afrika'da Artan Rolü…", agm, :23-24.

Türkiye Hükümeti'nin bu yaklaşımı iki argümana dayanmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin artık çok boyutlu ve çok eksenli bir dış politika izlemesi ve dış ilişkilerini kendi ulusal çıkarlarına göre yönlendirmesidir. Bu zaman zaman batılı dost ve müttefiklerinin tutumundan farklı çizgide olabilmektedir. İkincisi ise, bu ülkelerin rejimleri ve izledikleri politikalar tehlikeli sayılabilirse de onları yola getirmenin çaresinin dışlamak ve izole etmek değil aksine onlarla diyalog kurmak ve onları bir uzlaşma sürecine "angaje" etmek olmasıdır. Türkiye Hükümeti'nin yaklaşımındaki esas mantık bu olmakla beraber, bunda AK Parti'nin ideolojik eğiliminin de bir ölçüde payının olduğunu eklemek gerekmektedir. Aynı zamanda Türkiye bölgesel ve küresel ilişkilerinde değişen rolü bağlamında artık yakın komşularının ötesinde Araplar arasındaki sorunların çözümünde de meşru bir aktör haline gelmiştir. Sudan konusunda Türkiye'nin tutumu, Afrika Birliği ve Arap Ligi ile aynı doğrultudadır. Bu anlamda Türkiye dışlamak yerine angaje etmeyi yani meseleyi diyalogla halletme tezini savunmaktadır.[410]

Öte yandan Darfur'daki meselenin insani ve siyasi boyutunun haricinde ekonomik boyutunun da bulunduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bölgenin ön plana çıkmasında son yıllarda burada zengin petrol yataklarının tespit edilmesi ve bazı bölgelerinde verimli arazilerinin bulunmasının Fransa, İngiltere ve Arap ülkeleri açısından dış yatırım imkânları oluşturmasının önemli bir rolü olmuştur. Uluslararası medya her ne kadar yerleşim yerleri ve insanlarıyla büyük sıkıntı çeken Darfur'un acıklı dramını yansıtmakta ise de asıl mesele, yakın gelecekte burası üzerinde kimin daha etkin söz sahibi olacağıdır.[411]

Hartum Üniversitesi'nde Sudanlı akademisyen Safuat Fanus; [412] "Sudan ve Türkiye arasındaki ideolojik yakınlaşmanın ve iki ülke arasında doğrudan uçuşların gerçekleştirilmesinin Türkiye'yi; Avrupa ülkeleri içerisinde Sudan'a en yakını haline getirdiğini" belirtmektedir. Türkiye-Sudan arasında siyasi ve diplomatik ilişkilerde şimdiye kadar hiçbir siyasi kriz yaşanmamış olmasına rağmen istenilen noktaya da henüz ulaşılabilmiş değildir.

---

[410] Sami Kohen, "Dışlanan rejimlerle ilişkiler..." http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetayPrint&ArticleID=1068006 [11.04.2015].

[411] Ahmet Kavas, "Çin-ABD Rekabetinde Çözümsüzlüğe Sürüklenen Bir Mesele: Darfur", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 12 (2008): 4.

[412] Asmahan Farouk, "Sudan-Türkiye ilişkileri… daha geniş bir açıklıma doğru", https://www.alnilin.com/32291.htm,20,08,2008 [29.12.2018].

5.2. Türkiye-Sudan İlişkilerinin Ekonomik ve Ticari Boyutu

Türkiye-Sudan arasında ekonomik ve ticari ilişkiler, iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerdeki gibi çok geniş ve güçlü olmamakla beraber son yıllarda iki ülke arasında ticaret hacminin hızla yükseldiği görülmektedir. Bu durum her zaman Türkiye lehine olmuştur.

Sudan müteahhitlik pazarı, Türkiye açısından önemli bir potansiyel taşımasının yanı sıra bugüne kadar Sudan'da Türkiye tarafından gerçekleştirilen projelerin toplam bedeli 1 milyar 710 milyon doları bulmuştur. Türk Müteahhitlik firmaları, Sudan'da; köprü, altyapı, yol, bina projeleri gerçekleştirmektedirler.[413]

Türkiye, Sudan'daki Türk şirketlerini çalışmaya teşvik etmek amacıyla 2008 yılında Sudan'a 100 milyon dolarlık kredi imkânı sağlamıştır. Bu rakam daha sonra 200 milyon dolara yükseltilmiştir. Ayrıca Türkiye İhracat Geliştirme Bankası, Sudan'ın başkenti Hartum'daki el-Mak Nimr Köprüsü, el-Halafiyye Köprüsü, Hartum Bahari Su Projesi, Hartum Bahari Atık Suyu Projesi gibi altyapı geliştirme projelerine 100 milyon dolarlık katkıda bulunmuştur.

Türkiye, zengin arazi, iklim, su ve tarımsal kaynaklara sahip olmasına rağmen mali gelirlerin yetersizliğinden dolayı tarım alanlarından istifade edemeyen Sudan'da, tarımsal ve ekonomik olarak aktif olan beş ülkeden biridir. Sudan, 2011 yılında üç eyaletinde 60.000 fidan ekilerek tarımının yapılması için Türkiye'ye izin vermiştir.[414]

Ayrıca Türkiye-Sudan Ticaret Köprüsü, Sudan'daki 25 sektörden 100 iş adamı ve Türkiye'den de 750 iş adamının katılımıyla, 16 Nisan 2011'de Antalya'da düzenlenmiştir. Söz konusu orgnizasyon doğrultusunda iki ülke arasında kurulacak ticari köprüler doğrultusunda iki ülke arasındaki ticareti geliştirmeyi hedeflemenin yanı sıra yeni pazarlara kapı aralamak hedeflenmekteydi.

Türkiye ile Sudan arasındaki ticari ilişkilerin ve ekonomik iş birliğinin gelişmesinde MÜSİAD, KEK ve DEİK gibi çeşitli sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının ciddi

---

[413] Taçyıldız, DEİK Ülke Özel Yayınları Afrika, **age**,127.

[414] Nour El Hoda Mohamed, "Ealaqat al-Suwdan bi'turkiyya: Tarikh min al-taeawun al-a'iqtisadii wale'askarii [Sudan'ın Türkiye ile İlişkisi, Ekonomik iş Birliği Tarihi], http://www.dotmsr.com/details/237426, 23 Mart 2015 [07.08.2017].

katkısı bulunmaktadır.[415] Ayrıca el-Beşir'in 2008 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında katıldığı bir törende 22 Ocak 2008 tarihinde İstanbul'da imzalanan Türk-Sudan İş Konseyi Kuruluş Antlaşması ile DEİK'in başkanlığında Türk-Sudan İş Konseyi kurulmuştur. Türk-Sudan İş Konseyi'nin hedefi, iki ülke arasında karşılıklı iş ve yatırım olanaklarını araştırmak ve geliştirmektir. Türk ve Sudanlı yetkililer söz konusu hedef doğrultusunda çeşitli platformlarda bir araya gelmelerinin sağlanması ile iş potansiyeli olan alanlarda karşılıklı bilgi akışının oluşturulmasını öncelikli amaç olarak belirlemişlerdir.[416]

Sudan, Türkiye'nin Dünya'da öne çıkan pazar ve ürün gruplarına ihracatçıları yönlendirmek amacıyla Ekonomi Bakanlığı tarafından kurulan ülke masaları içerisinde de yer almakta ve iki ülke arasında düzenli olarak Türkiye- Sudan Yuvarlak Masa Toplantıları gerçekleştirilmektedir. İlki Hartum'da düzenlenen bu toplantıların ikincisi, "Çok Boyutlu Sektörle ve Finansal Derinleşme" ana başlığıyla, 24 Aralık 2015 tarihinde, üçüncüsü ise "Kapasite İnşası" adı altında 13 Nisan 2016'da İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari iş birliği, her iki ülkenin tarım bakanlarının başkanlığındaki ortak bakanlar kurulu tarafından şekillendirilmiştir. Yine Hartum'da bulunan Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Müşavirliği ile de Sudan'daki ticaret ve yatırımların sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümetleri Arasında imzalanan Ticaret Antlaşması'nın 15. Maddesi ve Ekonomik ve Teknik İş Birliği Antlaşması'nın 4. Maddesi uyarınca kurulmuş olan "Türkiye-Sudan Bakanlar Arası Karma Ticaret ve Ekonomik İş birliği Komisyonu (KEK)"nun 11. Dönem Toplantısı, 6-10 Nisan 2009 tarihleri arasında, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köy İşleri Bakanı Mehmet Mehdi Eker ve Sudan Tarım ve Orman Bakanı el-Zübeyir Beşir Taha başkanlıklarında Hartum'da gerçekleştirilmiştir. Aynı yılın ekim ayında Türkiye ve Sudan Ticaret ve Yatırım Forumu düzenlenmiş, 6 Haziran 2011 tarihinde de Sudan Hayvancılık ve Balıkçılık Bakanı Faisal Hassan İbrahim, Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir.

Türkiye-Sudan Karma Ekonomik Komisyonu'nun 12. Dönem toplantısı Türkiye

[415] Türkiye -Sudan arasında büyüyen ekonomik ortaklığı http://www.alhayat.com/Articles/12238846, 19.11.2015 [20.02.2017].
[416] Eskişehir Sanayi Odası, http://www.eso.org.tr/ayrinti.php?id=1513#.WXW4wBWGPMw [24.07.2017].

Başbakan Yardımcısı Ali Babacan ile KEK Eş Başkanı Sudan Tarım Bakanı Abdulhalim el-Mutaafi'nin başkanlığında 2-4 Mayıs 2012 tarihleri arasında Ankara'da, 13. Dönem Toplantısı ise 6-8 Kasım 2013 tarihlerinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker'in başkanlığında Hartum'da gerçekleştirilmiştir.

25 Eylül 2013 tarihinde Türk-Arap Ekonomi Ticaret ve Yatırım Bakanları Toplantısı aralarında Sudan'ın da bulunduğu 13 Arap ülkesinin bakanının katılımı ile Türkiye'nin ev sahipliğinde Mersin'de gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın başkanlığında bir Türk heyeti Sudan'a ziyarette bulunarak Sudan ile petrol, gaz arama ve petrol üretimi alanlarında bir mutabakat zaptı imzalamışlardır.

5 Mart 2014 tarihinde Sudan Tarım ve Sulama Bakanı İbrahim Mahmud Hamid, İstanbul'u ziyaret etmiştir. Bakan, ziyaret vesilesiyle, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı yetkilileri ile Tarımsal İş birliği ve Ortaklık Anlaşması taslak metni üzerinde görüşmelerde bulunmuştur.

Nisan 2014 tarihinde Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD) Konya Şubesi tarafından "Sudan Yatırım ve Ticaret Ortamı" konulu konferans düzenlenmiştir. Ayrıca MÜSİAD, 11 Aralık 2016 tarihinde Sudan'da bir şube açmıştır.

27 Nisan-1 Mayıs 2014 tarihleri arasında Sudan Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanı Bader Eldin Mahmoud Abbas, Tarım ve Sulama Bakanı İbrahim Mahmoud Hamed ve Merkez Bankası Başkanı Abdülrahman Hassan Abdülrahman'ın da yer aldığı bir heyet Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret vesilesiyle TİGEM ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşmaları dâhil beş ekonomik anlaşma imzalanmıştır. 28-29 Mayıs 2014 tarihleri arasında İstanbul'da Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'in ev sahipliğinde, el-İktisat ve 'l-A'mâl Grubu'nun organizasyonunda Türk-Arap Ekonomi Forumu'nun (TAF) dokuzuncusu gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Sudan, Ürdün, Irak ve Somali bakanlık düzeyinde, Katar ise müsteşarlık düzeyinde katılım sağlamıştır.

22- 26 Kasım 2014 tarihleri arasında Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği (İGİAD)'nin önderliğinde iş adamlarının yatırım yapması ve dernek üyesi olan firmaların dünya pazarına açılmasının sağlanması amacıyla Sudan'a bir gezi düzenlenmiştir. Yatırımın ağırlıklı olarak tekstil, mobilya ve tarım sektörlerinde olacağı açıklanmıştır. Ayrıca İGİAD, yapılan toplantılar ve seminerler ile kuruluş

amacı olan iş ahlakı konusunda bilgi ve tecrübelerini Türkiyeli ve Sudanlı iş adamları ile paylaşmıştır. [417]

4-6 Kasım 2015 tarihleri arasında Ankara'nın ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Enerji Kongresi ve Fuarı sırasında dönemin Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Ali Rıza Alaboyun ile dönemin Sudan Petrol ve Doğal Gaz Bakanı Mohamed Zayed Awad ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ayrıca Sudan'da 33 yıldır düzenlenmekte olan ve Afrika kıtasındaki en önemli fuarlardan biri haline gelen ve 8-11 Mayıs 2016 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Sudan Fuarı, 10'u Türk, 12'si Sudanlı olan 22 şirketin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu, Sudan ile su alanındaki iş birliğinin geliştirilmesi maksadıyla çalışma grubu oluşturduklarını, Kordofan Eyaleti'ndeki yerleşimlere içme suyu sağlanması için Sudan'a bir kompresör ve bir su sondaj makinesi hibe ettiklerini ve sondaj makinesinin kullanımı konusunda Sudanlılara yerinde eğitim verdiklerini ifade ederek "Türkiye'nin her alandaki tecrübesini ve sahip olduğu imkân ve kaynakları dost ve kardeş Sudan ile eşit ortaklık anlayışıyla ve karşılıklı fayda temelinde paylaşmaya devam edeceğiz" demiştir. Sudan Cumhuriyeti Su Kaynakları, Sulama ve Elektrik Bakanı Mutaz Salim ise, Sudan Cumhuriyeti Su ve Enerji Bakanlığı ile Türkiye Orman ve Su İşleri Bakanlığı arasında iyi niyet beyanı imza merasimi sırasında yaptığı konuşmasında, "Sudan olarak Türkiye'den yalnızca 2016 yılı içinde aldığımız ekipmanın değeri, Avrupa'dan toplamda 108 yılda aldığımıza eşit"[418] diyerek iki ülke arasındaki ilişkilerde gelinen noktayı göstermiş ve batılı ülkeleri adeta izledikleri politikalar noktasında eleştirmiştir.

Sudanlı temsilcilerin de aralarında bulunduğu 46 bakan, Afrika Birliği Komisyonu, ECOWAS ve ECCAS temsilcileri; Türkiye Cumhurbaşkanı'nın katılımı ile İstanbul'da 2-3 Kasım 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen Afrika-Türk Ticareti İçin Ekonomik Yatırım Forumu'na da katılmışlardır. I. Tur müzakereleri 27-28 Aralık 2016 tarihinde Ankara'da, II. Tur müzakereleri 8-9 Mayıs 2017 tarihlerinde Hartum'da, III. Tur müzakereleri ise 8-11 Ağustos 2017 tarihlerinde yine Ankara'da

[417] http://emlakkulisi.com/igiadli-isadamlarindan-sudana-yatirim/315473, 28 Kasım 2014 [19.01.2017].
[418] Türkiye Cumhuriyeti Orman ve Su İşleri Bakanlığı, http://www.ormansu.gov.tr/haber/t%C3%BCrkiye-ile-sudan-aras%C4%B1nda-su-alan%C4%B1nda-i-%C5%9F-birli%C4%9Fine-dair-i-yi-niyet-beyan%C4%B1-i-mzaland%C4%B1, 21 Aralık 2016 [18.07.2017].

gerçekleştirilen[419] Türkiye-Sudan Ticaret ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması (TEOA) ile iki ülke arasında yaklaşık 500 milyon dolar olan ticaret hacminin ve karşılıklı yatırımların arttırılmasını amaçlayan müzakerelerin teknik boyutu önemli ölçüde tamamlanmıştır.

2004 yılında Türk iş adamları tarafından yaptırılan ve Hartum'un o döneme kadar sahip olduğu tek alışveriş merkezi olan "Afra Mall" yine Türkiye tarafından yaptırılan Nur Camii ve Sudan'daki Türk vatandaşlarının aktif olarak ikamet ettikleri 60. Cadde'nin de Türk müteşebbisler tarafından yapılması aslında Türkiye'nin Sudan'da aktif olarak çalıştığının da açık bir göstergesidir. Sudanlı bir iş adamı tarafından kurulan ve günde 1700 ton buğday kırma kapasitesine sahip olan ülkenin en büyük 5 un üretim tesisinden biri olması hedeflenen Gena Un Fabrikası, 80 milyon dolara mal olmuş ve bütün makinaları Türkiye'den satın almıştır.[420]

Sudan'da inşaat alanındaki en büyük yatırımları Yapı Merkezi ve Gap İnşaat gerçekleştirmektedir. 2008 yılında tamamlanan ve 89 milyon dolara mal olan Afrika'nın en büyük ikinci binası, dünyanın da kendi enerjisini üreten akıllı binası durumundaki 30 katlı Telekom binası Sudan'da hayata geçirilen en büyük projelerden biri olmuştur. Aynı şekilde Türkiye'nin Hartum'da yapacağı 750 milyon dolarlık Hartum Havaalanı projesi inşaatının 1.5 milyar dolarlık iş hacmi yaratması beklenmektedir.

5.2.1. Türkiye-Sudan Arasındaki Ticaret Hacmi

Türkiye ile Sudan arasındaki ticaret hacmi son yıllarda hızla artmaktadır. 1990 yılında sadece 27 milyon dolar olan ticaret hacmi 2012 yılında 300 milyon dolara yükselmiştir. Sudan; Güney Afrika ve Nijerya'dan sonra Türkiye'nin Sahra-altı Afrika (SAA)'da yatırım yaptığı ülkelerin başında gelmekte ve Nijerya'dan sonra Türkiye'nin en çok dış ticaret hacmine sahip olduğu ülke konumunda bulunmaktadır. Aynı zamanda da Türkiye'nin ihracat yaptığı Sahraaltı Afrika (SAA) ülkeleri arasında Güney Afrika Cumhuriyeti, Nijerya ve Etiyopya'dan sonra dördüncü sırada yer almaktadır. (Bkz. Tablo 5.1) Sudan, 2016 yılında ise bu üç ülkeyi de geride bırakarak SAA'da en çok

[419] Mohamed Ali, Fatih Çiftçi, Sudan ile Ticareti Geliştirecek Önemli Adım https://www.haberler.com/sudan-ile-ticareti-gelistirecek-onemli-adim-9921648-haberi/,11 Ağustos 2017 [13.08.2017].

[420] İsmet Cabbar, "25-30 Ocak 2016 Sudan İş Gezisi Sonuç Raporu", https://tr.linkedin.com/pulse/25-30-ocak-2016-sudan-i%C5%9F-gezisi-sonu%C3%A7-raporu-ismet-cabbar. 1 Şubat 2016 [18.07.2017].

ihracat yapılan ülke olmuştur. 2017 yılı itibariyle iki ülke arasındaki ticaret hacmi 500 milyon dolara ulaşmıştır. İki ülke ortaklık anlaşması imzaladıktan sonra, önümüzdeki iki yıl içeresinde Türkiye ile Sudan arasında dış ticaret hacminin 2 milyar dolara çıkması hedeflenmektedir. Ankara'daki çalışmalarını tamamlayan Sudan-Türk Teknik Komitesi toplantıları sırasında ise iki ülke 2018 yılı sonunda ticaret ve yatırım hacmini bir milyar dolara çıkarılması karara bağlanmıştır.[421]

Tablo 5.1: 2002-2016 Yılları Arasında Türkiye-Sudan Dış Ticaret Göstergeleri (Milyon $)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2001	54.577	1.392	55.969	53.185
2002	55.939	12.405	68.344	43.534
2003	63.791	7.143	70.934	56.648
2004	88.442	12.079	100.521	76.363
2005	145.161	7.955	153.116	137.206
2006	216.967	7.623	224.590	209.344
2007	179.697	8.400	188.097	171.297
2008	233.861	9.208	243.069	224.653
2009	244.805	7.262	252.067	237.543
2010	227.615	5.215	232.830	222.400
2011	243.723	9.370	253.093	234.353
2012	279.750	11.171	290.921	268.579
2013	268.700	26.330	295.030	242.37
2014	308.102	12.150	320.252	295.952
2015	424.555	24.607	449.162	399.948
2016	461.767	49.636	511.403	412.131
2017(Ocak-Nisan)	155.439	38.782	194.221	116.657

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2002-2016 Temel Verileri

[421] https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2018/07/04/sudan-ile-ortak-ticaret-anlasmasi-imzalandi [25.07.2018].

Yukarıdaki tablodan anlaşılan odur ki, Türkiye'nin Sudan ile ekonomik ve ticari ilişkileri iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerdeki gibi çok geniş ve güçlü olmamakla beraber bu durum her zaman Türkiye'nin lehine olmuştur. Aynı tabloda 2001 ve 2016 yılları arasında Türkiye'nin Sudan'a yaptığı ihracat, Sudan'dan yaptığı ithalat, iki ülke arasındaki denge ve hacim miktarları da gösterilmektedir. İlgili tablo (5.1)'de İki ülke arasındaki dış ticaret dengesinin her zaman Türkiye'nin lehine olduğunu göstermektedir. Ayrıca hacim ile denge eğrilerinin de birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Bu da iki ülke arasında toplam dış ticarette en büyük payın ihracata ait olduğunu ve ithalatın iki ülkenin dış ticaret potansiyelini belirleyici özelliğinin zayıf kaldığını göstermektedir.

Tablo (5.1)'e göre 2001 yılında Sudan'a gerçekleştirilen ihracat 54,5 milyon dolar iken Sudan'dan yapılan ithalat 1,3 milyon dolardır. Aynı yılın denge ile hacminin aynı noktada bir araya gelmesi ilgili yılda ithalatın yok denecek kadar az olduğuna işaret etmektedir. 2006 ve 2010 yıllarında da hacim ile dengenin birbirine çok yaklaştığını dolayısıyla ithalatın bu yıllarda azaldığını söylemek mümkündür. 2001 yılından sonra ise 5 yıl içerisinde ihracat dörde katlanmıştır. Ayrıca 2008 yılından bu yana her yıl 200 milyon doların üstünde ihracat gerçekleşmiştir.

Toplam dış ticarete bakıldığında, 2007 yılına kadar düzenli bir artış olduğu görülmektedir. Hacimdeki en büyük düşüş, ihracattan kaynaklı olarak 2007 yılında yaşanmıştır. 2009 yılında Türkiye'nin Sudan'a ihracatı %4.5 artış göstermiş, 2010 yılında ise %8'lik bir azalma meydana gelmiştir. 2010 yılında Türkiye'nin Sudan'dan olan ithalatı ise %28 oranında azalarak 5,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatın oldukça sınırlı sayıda ürünü kapsadığı ve neredeyse tamamının tarım ürünlerinden kaynaklandığı görülmektedir. İthalatın %51'ini susam tohumu oluşturmakta ve bu ürünü hayvan derileri izlemektedir.

2012 yılında Türkiye'nin Sudan'a yapmış olduğu ihracat hacmi 2011 yılı ile karşılaştırıldığında ortalama %15'lik bir artışla 279 milyon dolara yükselmiştir. Sudan'dan Türkiye'nin ithalatı ise %19 oranında bir artışla 11 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 2012 yılında Sudan'ın ihracatında 16., ithalatında ise 5. sırada yer almıştır. Bunun dışında 2010 ve 2013 yıllarında toplam dış ticarette azalmalar yaşanmıştır. Lakin 2013 yılında %3.9'luk düşüşle yaklaşık 269 milyon dolar civarında gerçekleştirilen bu ihracat hacmi, 2014 yılında ise %14.7 oranında artarak 308 milyon dolara ulaşmıştır. 2012 yılında 11,2 milyon dolar olarak Sudan'dan yapılan ithalat ise

2013 yılında %135.7'lik artışla 26,3 milyon dolara yükselmiştir. 2014 yılında ithalat %53.9 azalarak 12.1 milyon dolara gerilemiştir.

Türkiye'nin 2013 yılında Sudan'ın ihracatındaki payı %0.42'dir. 2015 yılı verilerine göre ise Sudan'ın en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında Türkiye 11. sırada yer almıştır.[422] 2015 yılında iki ülke arasındaki ticaret iş birliği hacmi 2014 yılına göre %40 oranında artarak yaklaşık 414 milyon dolar yükselmiştir. Türkiye'nin Sudan'a ihracatı 2015 yılında yüzde 37.9 oranında artarak 449.162 milyon dolara yükselmiştir. Sudan'dan ithalat ise 12 milyon dolardan 24.6 milyon dolara çıkmıştır. 2015 yılından sonra denge-hacim arasındaki fark artmıştır. Bu farkın nedeni ise ihracattaki artıştan kaynaklanmaktadır. Sudan'dan yapılan ithalat 2011-2015 yılları arasında ortalama yıllık %22 oranında artmış ve yaklaşık 50 milyon dolar ile 2016 yılı en fazla ithalat yapılan yıl olmuştur.

Türkiye'nin Sudan'a ihracatı genel olarak artış eğilimindedir. En büyük artış %38 ile 2015 yılında görülmüş ve ihracat ilk defa 400 milyon dolar barajını aşarak 425 milyon dolara ulaşmıştır.2016 yılında ise sınırlı bir artışla 462 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir.

Türkiye ve Sudan arasındaki ticaret hacmi 2012 yılında 250-300 milyon dolar arasındayken bu rakam 2015 yılının sonunda 500 milyon doları aşmıştır. 2016 yılında ise ihracat ve ithalat en yüksek seviyesine çıkmış ve sırasıyla 461.7 milyon dolar ve 49.6 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.[423]

Türkiye'nin Sudan'a yönelik ihracat kalemleri en çok buğday ve buğday unu, kuru baklagiller, mayalar, elektrik transformatörleri, traktör, enzimler, elektrik kontrol ve dağıtım tabloları, toprağı; hazırlama, işleme, ekme makinaları, çikolatalı ve kakaolu mamuller, alüminyum tel ve kablo, demir-çelikten yapılan gaz veya sıvı halde gazlar için kaplar, elektrik akümülatörleri, torba ve çuval, ayçiçeği tohumu, oto yan sanayi ürünleri, römorklar, tohum, hububat işlemek için tarım makinaları, makine ve ekipmanları, işlenmiş ürünler, taşımacılık ekipmanları, gıda maddeleri, kakaolu şeker ürünleri,elektrik akümülatörleri ve elektrikli su ısıtıcıları, kimyasallar tekstil ürünleri, petrol ürünleri, ilaçlar, işlenmemiş ürünler, kâğıt ve karton ambalaj, kara ulaşım araçları, demir ve çelik, belirli sanayi kollarında kullanılan makina ve cihazlar,

[422] http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Sudan [2.2.2017].
[423] TUİK, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=62 [11.08.2017].

metallerden nihai ürünler, sebze, meyve ve mamulleri ihraç etmektedir.[424](Bkz. Tablo5.2)

Tablo 5.2: Son Üç Yılda Türkiye'nin Sudan'a İhracatında Başlıca Ürünler (Milyon $)

GTİP	Ürün	2014	2015	2016
1101	Buğday unu/mahlut unu	35.171	148.543	165.940
0713	Kuru baklagiller	43.434	38.060	45.906
8504	Elektrik transformatörleri, statik konvektörler	1.138	1.893	23.273
2102	Mayalar	20.859	25.629	18.870
8701	Traktörler	4.573	9.953	7.897
3507	Enzimler, müstahzar enzimler	7.120	5.051	7.266
8537	Elektrik kontrol, dağıtım tabloları, panolar, konsollar	2.151	988	6.194
8432	Toprağı hazırlama, işleme, ekme makinaları	6.891	5.883	6.106
1806	Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	6.145	7.758	5.833
7614	Alüminyum teller, kablolar, örme halatlar vb.	1	0	5.543
7311	Demir-çelikten gaz veya sıvı halde gazlar için kaplar	8.875	4.500	5.348
8507	Elektrik akümülatörleri	3.710	3.375	5.168
6305	Eşya ambalajında kullanılan torba ve çuval	2.929	3.969	4.755
1206	Ayçiçeği tohumu	2.286	3.249	4.550
8708	Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	6.592	6.505	4.428
8716	Römorklar ve yarı römorklar	3.146	1.489	4.058
8437	Tohum, hububat vb ayıklama, öğütme makinaları	12.509	10.214	3.834
4819	Kâğıt, karton ambalaj maddeleri	5.146	4.686	3.520
7308	Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı	5.800	1.228	3.458

International Trade Center (ITC) Trademap, Temel İstatistikleri.

Türkiye, 2013 yılında Sudan'dan yaptığı ithalatın on katı değerinde bu ülkeye ihracat

[424] Trakyalı İş adamları Afrika´da Yeni Pazarlar Arıyor, http://www.trakyaka.org.tr/haberdetay-1175-_trakyali_isadamlari_afrika%C2%B4da_yeni_pazarlar_ariyor.html,29 Aralık 2015 [18.07.2017].

gerçekleştirmiştir. 269 milyon dolar ihracatla, Sudan'ın ithalatının %3.4'üne sahip olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye, Sudan'a en çok ihraç eden ülkeler sıralamasında (Tablo 5.3) göre yedinci sıradadır. 2015 yılı verilerine göre ise altıncı sıraya yükselmiştir.[425]

Tablo 5.3: Sudan'ın 2014-2016 Döneminde Ülkeler Bazında İthalatı ve Türkiye'nin Konumu (Milyon $)

ÜLKELER	2014	2015	2016
Çin	1.995	1.915	2.239
Hindistan	882	718	756
Mısır	394	546	545
BAE	774	500	v.y.
Türkiye	308	375	462
Suudi Arabistan	458	398	449
Rusya	315	104	232
Almanya	217	158	205
G. Kore	141	188	149
İtalya	187	134	145
İngiltere	121	111	96
Fransa	107	79	95
Endonezya	74	127	72
Japonya	61	428	59
Tayland	162	334	58
Diğerleri	2.565	2.301	927
TOPLAM	8.761	8.413	6.488

International Trade Center (ITC) Trademap, Temel İstatistikleri.

Türkiye'nin Sudan'dan gerçekleştirilen ithalat ise dalgalı bir seyir izlemektedir.

[425] http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Sudan [02.02.2017]

Miktar bakımından da oldukça düşük düzeydedir. Tablo 5.4'de 2014-2016 döneminde Türkiye'nin Sudan'dan ithal ettiği ürünler ve bunların rakamları verilmiştir. Buna göre 2016 yılında 27 milyon dolara çıkan ithalat miktarının %50'den fazlasını yağlı tohum ve meyveler grubu oluşturmaktadır. İkinci sırayı çoğunluğunu altının oluşturduğu inciler, kıymetli taşlar ve madenler, bunların ardından ise pamuk almaktadır. 2013 yılından önce Türkiye, Sudan'dan altın ithalatı yapmazken, 2013 yılında altın alımı başlamıştır. Sudan'ın dünyaya en çok sattığı ürün grubu olan ham postlar ve derilerin ülkeden ithalatı ilgili yıllarda giderek azalmış, 3.5 milyon dolardan 2016 yılında 734 bin dolara inmiştir. 2014 ve 2015 yıllarında alımı yapılmayan şeker, 2016 yılında 3.4 milyon dolar kadar ithal edilmiştir. Türkiye'nin son yıllarda plastik ve plastikten eşya ithalatı giderek artmaktadır. 2012 yılında 2 bin dolar olan tutar, 2016 yılında 1.5 milyon dolara kadar çıkmıştır. İçerisinde Arap zamkı da bulunan sakız, reçine, lak ve bitkisel özsu ithalatı 2014 yılında 370 bin dolar kadar ithal edilmiştir.

Tablo 5.4: Son üç yılında Türkiye'nin Sudan'dan İthalatında Başlıca Ürünler (Bin $)

GTİP	Ürün	2014	2015	2016
1207	Diğer yağlı tohumlar ve meyveler	5.762	19.597	23.971
5201	Pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş)	92	2.269	9.989
7108	Altın (platin kaplamalı altın dahil)	3.341	1.151	5.764
1703	Şeker ekstraksiyonu veya rafinajından elde edilen melaslar	0	0	3.452
1206	Ayçiçeği tohumu	0	0	3.239
3915	Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar	464	407	1.151
4105	Koyun ve kuzuların dabaklanmış veya crust derileri	755	309	636
	Diğerleri	1.736	874	1.434
	TOPLAM	12.150	24.607	49.636

International Trade Center (ITC) Trademap, Temel İstatistikleri.

Sudan'ın genel olarak Türkiye'ye yönelik ihracatında başlıca ürünler arasında ise petrol, canlı hayvan, susam, pamuk, Arap zamkı, altın, şeker, ek traksiyonu veya rafinajından elde edilen melaslar, yağlı tohumlar, doğal bal, şeker, şekerli meyveler, deri, kösele, ham post, hayvansal ve bitkisel ham maddeler, hazır deriler, postlar ve mamulleri sebze, meyve ve ayçiçeği tohumu yer almaktadır.[426]

Tablo 5.5: Sudan'ın 2014-2016 Döneminde Ülkeler Bazında İhracatı ve Türkiye'nin Konumu (milyon $)

ÜLKELER	2014	2015	2016
Suudi Arabistan	580	804	510
Çin	1.521	3.153	496
Hindistan	650	204	170
Fransa	58	1	56
Türkiye	12	28	50
Polonya	44	2	26
Japonya	125	1	26
Hollanda	33	9	21

International Trade Center (ITC) Trademap, Temel İstatistikleri.

Bugün itibariyle Sudan pazarında dikkat çekici bir şekilde yatırım ve ticaret alanında faaliyet gösteren 400'den fazla şirket bulunmaktadır. Sudan'daki Türk firmaları müteahhitlik, dekorasyon, mobilya, su sondajları, çelik kapı, pencere, prefabrik yapı elemanları, pvc, çimento ve demir gibi inşaat malzemeleri üretiminde faaliyet göstermektedir. Sudan'daki Türk İş Adamları Federasyonu Başkanı Mohamed Jantın, Sudan'daki şirketlerinin sayısının 480'den fazla olduğunu ve söz konusu Federasyon'a 85'ten fazla şirketinin üye olduğunu belirtmiştir.

Sudan'da bugüne kadar çeşitli alanlarda yatırım yapan 80 Türk şirketi ile 2000'den fazla iş adamı ve Türk iş adamı bulunmaktadır. Bunlardan bir başarılı örnek Sudan'da inşaat faaliyetleri yürüten Yapı Merkezi'dir. Bu şirket, Nil Nehri üzerine birçok köprü

[426] İzmir Ticaret Odası, Sudan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Mayıs 2016. izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/.../5606_1470319964.pdf [24.07.2017].

inşa etmiştir. Sudan'da hazır giyim işi yapan Türk iş adamı Oktay Ercan, Sudan'da üretim yapan ve ilk açıldığında 1.100 kişiyi istihdam ettiği "Sur Sivil ve Askeri Tekstil" fabrikasında 2003'ten bu yana Sudan Savunma Bakanlığı'yla ortak üretim faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Ömer el-Beşir'in kıyafetleri de dahil olmak üzere, Sudan ve Etiyopya ordusunun üniforma ihtiyaçlarını karşılayan Ercan Sudan'da ciddi ekonomik faaliyetler yürütmektedir. Sudan'ın, 2006 yılında yüzde 11.2, 2007 yılında ise yüzde 10.6 ve 2008 yılında yüzde 8 büyüme kaydederek Çin'den sonra Dünya'nın en hızlı büyüyen ülkesi olduğunu göz önünde bulundurursak Sudan'daki yatırımlar oldukça önemlidir.[427]

Sudan'da Türk firmaları tarafından üstlenilen yatırımların toplam değeri 300 milyon dolar civarındadır. Ayrıca diğer alanlarda faaliyet gösteren Türk girişimcilerin doğrudan yatırımları da 300 milyon dolara yaklaşmıştır.

T.C. Merkez Bankası'nın 2014 yılında yayınladığı Uluslararası Yatırım Pozisyonu raporuna göre; 2001-2013 döneminde Türkiye'de yerleşik kişilerin Sudan'daki doğrudan yabancı yatırımları 60 milyon dolar tutarında gerçekleşmiştir. 35 milyon dolar ile en çok doğrudan yatırım yapılan yıl ise 2008 olmuştur Bkz. (Tablo 5.6).

Tablo 5.6: Yurt İçinde Yerleşik Kişilerin Sudan'daki Doğrudan Yatırımları (2001-2015) (Milyon $)

Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	0	0	1	0	0	0	0	35	0	20	0	2	2	8	14

T.C Merkez Bankası Yatırım Pozisyonu, Kasım, 2016, 17.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Sudan'ın bazı yıllar dışında SAA ülkeleri arasında genelde Türk yatırımı alan bir ülke olduğu söylenebilir.[428] Sudan'da sadece inşaat sektöründe faaliyet gösteren 30'a yakın Türk firması bulunmaktadır.[429] Türk müteahhitleri Sudan'da bugüne kadar 2,24 milyar dolar değerinde 64 projeye imza atmışlardır.[430]

[427] http://emlakkulisi.com/sudan-her-projesini-once-turk-sirketlerine-teklif-ediyor/24684, 23 Ekim 2009 [24.07.2017].
[428] Şenay Hiçyılmaz, "Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri: Nijerya, Etiyopya, Sudan ve Angola Örneği" (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı), Haziran 2017, 32.
[429] T.C. Hartum Büyükelçiliği Resmî İnternet Sitesi [21.5.2015].
[430] "Sudan Ülke Bülteni", DEİK (2013),11.

Türkiye Ekonomi Bakanlığı'nın, Türkiye'de 31 Aralık 2014 tarihi itibariyle faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmalar listesine göre Türkiye'de Sudan kökenli 63 firma bulunmaktaydı.[431] 2016 yılı sonuna kadar Türkiye'de bulunan Sudan sermayeli firmalara 30 tane daha eklenmiş olup bunların sayıları 93'e çıkmıştır.[432]

5.2.2. Türkiye ile Sudan Arasında İmzalanan Antlaşmalar

2001 yılında imzalanan Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Antlaşması'nı, 2004 yılında Denizcilik Antlaşması ve 9. Dönem KEK Toplantısı Protokolü'nün imzalanması takip etmiştir. 6-10 Nisan 2009 tarihinde, Sudan'ın başkenti Hartum'da gerçekleşen 11. Dönem Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) toplantısına katılan dönemin Türkiye Tarım ve Köy İşleri Bakanı Mehdi Eker, aralarında dış ticaret ve serbest bölge, gümrük, yatırım ve istihdam, turizm ve kurumsal altyapının da bulunduğu 17 alanda görüşmeler yapıp çeşitli antlaşmalara imza atmıştır. Aynı toplantıda Türkiye ile Sudan arasında tercihli ticaret ve serbest ticaret anlaşmasının imzalanması kararlaştırılmıştır.[433]

28 Nisan 2014 tarihinde imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İkili Tarımsal İş Birliği ve Ortaklığına İlişkin Antlaşma ile iki ülke arasında tarımsal üretimin ve ticaretin artırılması amacıyla ortak bir şirketin kurulması karar verilmiştir. Bu projenin ilk adımı olarak Sudan'da 12 bin 500 hektar arazi üzerinde örnek bir pilot çiftlik kurulması kararlaştırılmıştır. İlgili antlaşma ile arazide çalışacak Sudanlılar için tarım ve hayvancılık gibi eğitimlerin bu çiftlik üzerinden yürütülmesi ve Türk özel sektörünün Sudan'da 5 bölgede 780.500 hektar arazide tarımsal yatırım yapmasının özendirilmesi hedeflenmiştir.[434]

---

[431] Ekonomi Bakanlığı, "31.12.2014 Tarihi İtibariyle Türkiye'de Kurulan Yabancı Sermayeli Firmalar Listesi".
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/docListViewer [20.01.2017].

[432] Ekonomi Bakanlığı, "Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri, 31.01.2016 İtibariyle Türkiye'de Bulunan Yabancı Sermayeli Firmalar Listesi",
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/docListViewer [20.01.2017].

[433] http://www.tarim.gov.tr [20.01.2017].

[434] Özlem Bacak, Sudan Yatırım Fırsatları ve Projeleri, MÜSİAD Uluslararası İlişkiler ve Dış Ticaret Komisyonu (12.07.2017), 8.

Tablo 5.7: 2002-2016 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Arasında İmzalanan Antlaşmalar Listesi:

Anlaşma Adı	İmza Tarihi	R.G. Tarih ve Sayısı
Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması	26.08.2001	17.09.2003/25232, (01.01.2006'te Yürürlüğe girmiştir.)
IX. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	16.12.2004	09.03.2005/25750
Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Protokol	10.12.2003	16.01.2004/25348
X. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	14.03.2007	04.07.2007/26572
Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Protokol	28.03.2007	03.07.2009/27277
Bilimsel ve Teknolojik İş birliği Anlaşması	14.03.2007	14.04.2009/27200 27.06.2009/27271
Denizcilik Anlaşması	16.12.2004	14.04.2009/27200
Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Protokol	28.03.2007	14.04.2009/27200
XI. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	10.04.2009	-***
XII. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	03.05.2012	
Maden, Elektrik ve Hidrokarbon Alanlarında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı	26.05.2012	
XIII. Dönem KEK Toplantısı Protokolü	06.11.2013	
İkili Tarımsal İş birliği ve Ortaklığına İlişkin Anlaşma	28 Nisan 2014	04 Nisan 2015/6648
İkili Tarımsal İş birliği ve Ortaklığına İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanunu.	21/04/2015	22/04/2015/29334

Dış Ticaret Müsteşarlığın temel istettikleri

Türkiye ile Sudan arasındaki onay sürecindeki antlaşma ve protokoller ise şu şekildedir:

- İkili Hava Ulaştırması Antlaşması
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması
- XI. Dönem KEK Toplantısı Protokolü

2015 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş birliği Çerçeve Antlaşması imzalanmıştır. Diğer yandan Türkiye Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), Sudan'ın 6 bölgesinde 99 yıllığına 7,8 milyon dönüm arazi kiralamıştır. Kira bedeli 2 yıl geri ödemesiz olmak üzere toplam yatırım tutarı 10 milyar dolar olacak şekilde olup buradaki arazinin yüzde 5'ini TİGEM'in, yüzde 95'inin ise özel sektörün üretimine açılması kararlaştırılmıştır. Anlaşma gereği yüzde 80'i Türk, yüzde 20'si Sudanlı olan bir şirketin kurulması ve Sudan'ın başlıca limanı ve Kızıldeniz Eyaleti'nin yönetim merkezi olan Port Sudan'da tarımsal serbest bölge oluşturulması kararlaştırılmıştır. [435] Ayrıca Türkiye'nin yerli köylüler için iç yollar ve sulama kanalları inşa etmesinin[436] yanı sıra tarım, hayvancılık ve balıkçılıkta da karşılıklı iş birliği yapılması kabul edilmiştir.[437] Türkiye için bir "ilk"in gerçekleştirildiği ülke olarak bu antlaşmanın kapsamında Sudan'da bulunan 780 bin dönümlük arazide yetişecek ananas, mango, avokado, pepino jambu, kanola, pamuk ve yağlı tohum gibi ürünlerin artık Türkiye'ye daha ucuza girmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte, Afrika'da Türk eliyle yetiştirilen ürünlerin, Avrupa'nın dışında Orta Doğu ve Afrika pazarlarında da satılması planlanmaktadır.[438]

Türkiye ile Sudan arasında ikili tarımsal iş birliği ve ortaklığına ilişkin milletlerarası antlaşma, 19 Kasım 2015'te Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. Antlaşma, iki ülkenin 10 milyon dolar sermayeyle ortaklığın yüzde 80'i Türkiye, yüzde 20'si de Sudan olmak üzere bir şirket kurulmasını kapsamaktadır.[439] Türkiye'nin Sudan'da kiraladığı tarımsal arazi, Türkiye'nin dördüncü en büyük tarımsal alanına sahip Sivas'a yakın bir genişliğe karşılık gelmekte. Sudan'daki arazi Diyarbakır, Kayseri, Eskişehir, Çorum ve Manisa'nın da yer aldığı en büyük il olan 10 ilin 6'sından daha geniş bir alanı

[435] http://www.yenisafak.com/ekonomi/sudanda-78-milyon-donume-dev-yatirim-2052797, 26 Aralık 2014 [06.08.2017].
[436] "Türk Yatırımcıların Gözü Sudan'daki tarım arazilerinde", http://www.aksam.com.tr/ekonomi/turk-yatirimcilarin-gozu-sudandaki-tarim-arazilerinde/haber-634729,18 Haziran 2017 [24.07.2017].
[437] "Türkiye Sudan'da 99 yıllığına arazi kiraladı", http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/05/13/turkiye-sudanda-99-yilligina-arazi-kiraladi,13.5.2014 [11.02.2017].
[438] http://ekonomi.milliyet.com.tr/turkiye-sudan-da-tarim-arazisi/ekonomi/detay/1881939/default.htm; http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2014/05/13/turkiye-sudanda-99-yilligina-arazi-kiraladi [19.05.2014], akt, Türkiye'nin Sudan'da Ne İşi Var? http://akademikperspektif.com/2014/05/26/turkiyenin-sudanda-ne-isi-var/,26 Mayıs 2014 [11.08.2014].
[439] **Agm.**

kaplamakta.[440] Türkiye için ise yakın gelecekte ithal ettiği bazı ürünlerin özellikle yağlı tohumlarla ilgili gerçekleştirdiği ithalatın minimize edilmesi noktasında bu anlaşmanın önemli katkı sağlayacağı görülmektedir.[441] Bu tür gelişmeler Türk dış politikası açısından oldukça önemli gelişmelerdir. Uzun yıllar Afrika bölgesi göz ardı edilmiş ve bölgeye yönelik ciddi politikalar geliştirilememiştir. Dolayısıyla bu tür gelişmeleri 21. yüzyıl Türk dış politikasının vizyonu ile birlikte değerlendirmek ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi ötesinde bir hamle olarak ele almak gerekmektedir. Türkiye, 2015-2018 arası üç yıl boyunca iki ülke arasında turizm alanında kapsamlı bir iş birliği vizyonu sunmuş ve bu kapsamda Kızıldeniz'deki Sevkin Adası'nda da bir turizm köyü projesi başlatmıştır.

5.2.3. Türkiye Sudan Arasındaki Ticarette Yaşanan Sorunlar

Türkiye ve Sudan arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesini zorlaştıran birtakım unsurlar bulunmaktadır.[442] Bunlardan ilki gümrük vergisi oranlarının yüksek olmasıdır. Bu engelin aşılabilmesi için Türk girişimcilerin, Türkiye'den ihraç etmek yerine, Sudan'da yatırım yapmaları ve bu ülkede üretmeye başlamaları her iki ülke açısından daha faydalı olacaktır.[443] Diğer bir engel ise Mersin ile Port Sudan arasında deniz bağlantısının bulunmamasıdır. Mersin limanından yüklenen konteynerlerin Port Sudan'a gitmek için önce birkaç ülke ve liman dolaşarak buraya ulaşacak olması hem zaman kaybına yol açmakta hem de nakliye ücretlerini artırmaktadır. Ticarete konu olan yükler bu şartlar altında iki aya varan sürelerde Sudan gümrüğüne ancak ulaşabilmektedirler. Dolayısıyla THY başta olmak üzere havayolu kargo şirketlerinin devreye sokulması da bu konu da büyük önem arz etmektedir.

Bir diğer sıkıntılı durum ise bankacılık konusundadır. Türk bankalarının Sudan'da faaliyet göstermemesi dolayısıyla akreditif açılması hem zor hem de uzun süre almakla birlikte hem de daha yüksek komisyonlara sebebiyet vermektedir. Sudan'da bütün bankacılık işlemlerinde İslami esaslar uygulanmaktadır. Dolayısıyla Türk bankalarının Sudan'da şube açması veya ortak bankaların kurulması ticari faaliyetlerin kolaylaşması açısından önem arz etmektedir. Türkiye Halk Bankası ile Omdurman

---

[440] Erdoğan Süzer, Çiftçiye Sudan darbesi, **Sözcü Gazetesi**, 14 Şubat 2017 http://www.sozcu.com.tr/2017/ekonomi/ciftciye-sudan-darbesi-1678301/ [07.07.2017].
[441] Turkey, "Sudan sign agriculture cooperation protocol", Anadolu Agency, 28 April 2014.
[442] Cengiz Karabayır, "Sudan Ülke Raporu", T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi "İGEME" (Ankara: 2011),17-19.
[443] **Age**, 15.

National Bank ve Sudanese French Bank arasında imzalanan muhabirlik antlaşması dışında Türkiye'deki bankalarla Sudan'daki bankalar arasında muhabirlik anlaşması bulunmaması nedeniyle akreditif işlemleri ya da para transferi konularının dikkate alınması gerekmektedir. Akreditif açılması ya sadece her iki ülkede de şubesi bulunan ve 2 milyon dolarlık gibi düşük bir limite sahip Albaraka Bankası kanalıyla ya da BAE'deki bankalar aracılığı ile dolaylı olarak yürütülebilmektedir. Diğer taraftan Omdurman National Bank, Bank of Khartoum, Agricultural Bank ve Sudanese French Bank üzerinden gelecek vadesi 1 yıla kadar olan akreditiflere belirli limitler dahilinde teyit ekleyebilecektir.

Bu bağlamda, Türkiye ile Sudan arasındaki muhabir bankacılık ilişkilerinin geliştirilmesini teminen 11. Dönem KEK Toplantısı için resmi heyetle birlikte gelen T.C. Ziraat Bankası ve Halk Bankası yetkilileri ile Sudan bankalarının yetkilileri arasında çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Hem bu konunun hem de Türkiye ile Sudan arasındaki ticaretin daha fazla geliştirilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olan finansman konusunun çözümüne yardımcı olmak ve iki ülke arasındaki bankacılık işlemlerinin daha kolay, daha kısa sürede ve az maliyetle gerçekleşmesini temin etmek üzere Türk-Sudan Bankası'nın kurulması için girişimlere başlanması uygun olacaktır.

İki ülke arasında var olan başka bir sorun ise Sudan'ın her ülkeye ayrı gümrük tarifesi uygulamasıdır. Yani gümrüklerde uygulanan referans fiyatlar Türkiye'den ithal edilen malların fiyatlarının örneğin, Tablo 5.8'de Çin ve diğer ülkelerden ithal edilen malların fiyatlarına oranla daha yüksek olması, Türkiye'den Sudan'a yapılan ihracatın önündeki en büyük engeldir. Sudan'a değişik ülkelerden yapılan ithalatta, gümrük vergisi oranları aynı olmasına rağmen ödenecek gümrük yükü hesaplanırken uygulanan referans fiyatlar değişik ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Türkiye, bir Avrupa ülkesi olması nedeniyle yüksek referans fiyatlara tabi olmakta ve Sudan'a ithalatta Türkiye aleyhine haksız rekabet durumu doğmaktadır. Sudan'a Türkiye'den yapılan ithalatta daha düşük, en azından Çin ile aynı referans fiyatların uygulanması konusu Sudan yetkilileri nezdinde her vesile ile gündeme getirilmesine rağmen henüz çözüme yönelik köklü bir adımın atılmaması manidar olarak değerlendirilmektedir. Sudan ile imzalanacak bir Serbest Ticaret Anlaşması'nın (STA) bu ve benzer sorunlara radikal ve köklü bir çözüm getireceği düşünülmektedir.

Ayrıca yatırım muafiyetlerinin Maliye Bakanlığı ve Gümrük İdaresi tarafından

uygulanmaması, Türk firmaları tarafından Yatırım Bakanlığı'ndan alınan yatırım muafiyetlerinin Maliye Bakanlığı ve Gümrük İdaresi tarafından kabul görmemesi ve etkinlikle uygulanmaması Türk firmalarını zor durumda bırakmaktadır. Bir başka deyişle, yatırım öncesi firmalara yazılı olarak taahhüt edilen muafiyetlerin yatırımlar gerçekleştirildikten sonra uygulanmaması hem hukuken hem iş ahlakı açısından uygun değildir. Bu sorun Sudan'ın izlemeye çalıştığı yeni yatırım politikası ile uyumlu olmayıp Sudan resmî kurumları arasında yaşanan koordinasyonsuzluğun ve keyfiliğin bir sonucudur.

Sonuç olarak, sorunların çözülmemesi halinde özellikle yatırımcı Türk firmaları ile müteahhitlik sektöründe faaliyet gösteren Türk firmaları bütün bu durumlardan olumsuz etkilenecektir. Yine Türkiye'den getirilen personele oturma ve çalışma izni alınmasında yaşanan sorunlar da Sudan'da iş yapan Türk firmalarının ortak sorunlarından bir tanesidir. Türkiye'den getirilen vasıflı işçi ve teknik elemanlarının çalışma ve oturum izinleri için ödenen harçların çok yüksek olması ve her başvuruda sabit olmayan oranlarda vergi ve harç talep edilmesi de Sudan'da faaliyette olan Türk firmaların ciddi sıkıntılara sokmaktadır. Bu husus, 6-10 Nisan 2009 tarihlerinde Hartum'da gerçekleştirilen Türkiye-Sudan KEK XI. Dönem Toplantısı esnasında gündeme getirilmiş, bu harçların azaltılmaması ve Türkiye'den işçi getirilmesine ilişkin bürokrasinin bir düzene sokulmaması halinde mevcut yatırım sahibi firmaların Sudan pazarına olan ilgisinin azalacağı dile getirilmiştir.

Diğer bir husus ise Sudan'da çalışan Sudanlı bir vasıfsız işçinin maliyetinin 150-200 ABD Doları civarında olmasına rağmen vasıfsız bir Türk işçisinin maliyetinin 1500-2000 ABD dolarını bulmasıdır. Dolayısıyla Sudanlı bir işçinin istihdam edilmesi daha az maliyetli olmasına rağmen, Sudan'daki mevcut Türk firmaların çalıştırdıkları Sudanlı işçilerden verim alamadıkları veya kalifiye Sudanlı işçi bulamadıkları için bu maliyetlere katlanarak Türk işçi istihdam etmeyi tercih etmektedirler. Bu itibarla, Türk işçi istihdam edilmesi hususunun zorunluluktan kaynaklandığı da mezkûr KEK Toplantısında Sudan tarafına aktarılmıştır.

Yukarıda dile getirilen sorunlarla Sudan'da faaliyet gösteren Türk firmaların birçoğu karşılaşmaktadır. Dolayısıyla Sudan ile Türkiye arasında var olan ve her geçen gün kuvvetlenerek devam eden ticari ve ekonomik ilişkilerin zayıflatılmamasını teminen, bu sorunların çözümü konusunda bir orta yol bulunması gerekmektedir. Zira Sudan'a yatırım yapmak isteyen Türk firmaların, burada yatırımı olan Türk firmalarının

yaşadıkları tecrübelerden hareketle yatırım kararlarını şekillendirmekte olup sorunların çözülmemesi halinde özellikle müteahhitlik sektörünün bu durumdan olumsuz etkileneceği aşikârdır.

Sudan ile Türkiye arasındaki mal taşımacılığı deniz yolu ile yapılmakta olsa da Sudan'a direkt ve düzenli gemi seferlerinin olmaması da Türklerin ülkeye yönelik ihracatını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan gemi taşımacılığında navlun ücretlerinin de yüksek olduğu gözlenmektedir. Örneğin Port-Sudan'a getirilen bir konteyner malın navlun ücreti hacme ve ağırlığa bağlı olarak 2.800-3.300 ABD Doları arasında değişmekte iken Çin'den aynı limana bir konteyner mal 1.200 ABD Doları karşılığında getirilebilmektedir. Dolayısıyla bu durum Türk ürünlerinin Sudan pazarındaki rekabet gücünü son derece azaltmaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan'ın kara sınırı olmayan komşu ülkelerine taşıma yapmak isteyen araç sürücülerine transit vize vermemesi, Türkiye'den Sudan'a karayolu taşımalarının etkin olarak yapılamamasına yol açmaktadır. Bu durum Sudan'a taşımacılık yapan Türk firmaların deniz yolu ulaşımını kullanmaya sevk etmektedir. Türkiye'den Sudan'a doğrudan sefer ve düzenli hat olmadığından Yunanistan, İtalya ve Mısır'da birkaç limana uğrayan gemiler Türkiye'den Port Sudan'a 25 gün gibi sürelerde ulaşabilmektedirler.

Port Sudan-Hartum kara nakliyatı da 3 gün sürmekte ayrıca Port Sudan limanındaki indirme işlemlerinin uzun süre almaktadır. Burada özellikle gıda maddesi ihracatı söz konusu olduğunda, ilgili ürünün günlerce liman, gümrük ve nakliye sırasında yüksek sıcaklığa maruz kalabileceği ve beklenmedik masraflara maruz kalınabileceği hususu önem arz etmektedir.

Tablo 5.8: Sudan'ın Türkiye'ye ve Rakip Ülkelere Uyguladığı Gümrük Oranları Göstergesi

Sektör	Sudan'ın 2016 Yılı İthalatında İlk 5 Ülke ve Pazar Payları (%)	Sudan'ın Türkiye'ye ve Rakip Ülkelere Uyguladığı Gümrük Oranları
İlaç Sanayi	İsviçre (16) Hindistan (13.5) Ürdün (11.7) Fransa (11) S. Arabistan (8.1)	MFN: %6.5 Türkiye: %6.5 Arap Ligi: %0 COMESA: %1.3

Ambalaj	S. Arabistan (41.2) Hindistan (22.3) Mısır (21.1) Çin (7.3) Türkiye (3)	MFN: %15 Türkiye: %15 Arap Ligi: %0 COMESA: %3
Demir Çelik	Tayvan (87) Mısır (6.5) Hindistan (2.5) Singapur (1.4) Çin (1.2)	MFN: %40 Türkiye: %40 Arap Ligi: %0 COMESA: %8
Elektriksiz Makineler	Çin (40.4) İtalya (22.2) Hindistan (9.3) S. Arabistan (4.4) Almanya (4.3)	MFN: %10 Türkiye: %10 Arap Ligi: %0 COMESA: %2
İş ve Maden Makineleri	Çin (50.3) G. Kore (13.8) Fransa (10.2) Almanya (6.3) Hindistan (3.9)	MFN: %10 Türkiye: %10 Arap Ligi: %0 COMESA: %2
Tarım Makineleri	Türkiye (46) İtalya (23.9) Brezilya (7.4) Çin (6.7) Hindistan (5.4)	MFN: %3 Türkiye: %3 Arap Ligi: %0 COMESA: %0.6
Tarım Makineleri	Çin (49.6) Türkiye (8.1) ABD (7) Brezilya (6.7) İtalya (5.6)	MFN: %1.4 Türkiye: %1.4 Arap Ligi: %0 COMESA: %0.3
Otomotiv Ana ve Yan Sanayi	G. Kore (27) Endonezya (24.3) Türkiye (20.1) Çin (16.8) S. Arabistan (5.8)	MFN: %25 Türkiye: %25 Arap Ligi: %0 COMESA: %5
Elektrikli Makineler ve Kablolar	Çin (53.8) Mısır (25.9) Türkiye (4.3) S. Arabistan (4.1) Hindistan (3.2)	MFN: %40 Türkiye: %40 Arap Ligi: %0 COMESA: %8

Otomotiv Ana ve Yan Sanayi	Hindistan (18.4) Türkiye (14.1) Fransa (10.1) İtalya (9.5) Almanya (9.4)	MFN: %8.1 Türkiye: %8.1 Arap Ligi: %0 COMESA: %1.6
Otomotiv Ana ve Yan Sanayi	Çin (25.6) G. Kore (22.7) Hindistan (18.4) S. Arabistan (8.4) Türkiye (5.3)	MFN: %10 Türkiye: %10 Arap Ligi: %0 COMESA: %2
Mobilya	Çin (47) Mısır (35) Türkiye (5.5) S. Arabistan (4.7) İtalya (3.4)	MFN: %40 Türkiye: %40 Arap Ligi: %0 COMESA: %8

International Trade Center (ITC) Trademap, Temel İstatistikler.

5.3. Türkiye-Sudan İlişkilerinin Barış ve Askeri Güvenlik Boyutu

Türkiye-Sudan arasında iktisadi, ticari ve siyasi gelişmelerin yanı sıra güvenlik ve askeri iş birliği alanında da önemli gelişmeler yaşanmaktadır. 2006 yılında Türkiye Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürlüğü ile Sudan Emniyet Müdürlüğü yetkilileri arasında imzalanan mutabakat zaptı ile her iki ülke Polis Teşkilatları arasında iş birliği ve eğitim faaliyetleri düzenlenmektedir. Sudan'daki dönemin Türk büyükelçisi olan Cemalettin Aydın, yaklaşık 1800 Sudanlı polis memurunun Türkiye'de eğitildiğini açıklamıştır.

Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ile Emniyet Genel Müdürlüğü iş birliğinde Hartum'da "Vücut İzleri Geliştirme Laboratuvarı Kurulması Projesi" ile suç ve suçluların tespitinin bilimsel ve çağdaş yöntemlerle yapılmasını sağlamak için Sudan polisine teknik destek verilmiştir. Proje kapsamında kriminal laboratuvar malzemeleri TİKA tarafından temin edilerek Sudan Emniyet Müdürlüğü yetkililerine teslim edilmiştir.[444]

Türkiye'nin bugün itibariyle dünyanın 51 ülke ile askerî eğitim iş birliği anlaşma veya protokolü bulunmaktadır. Bu kapsamda 10 Mayıs 2011 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti

[444] "Uluslararası Polis Eğitim İş Birliği Projesi", http://www.tika.gov.tr/haber/uluslararasi-polis-egitimiisbirligi-Projesi-2011-yili-degerlendirmesi/208,24.02.2012 [27.08.2017].

Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümeti arasında askerî alanda eğitim, öğretim ve ssavunma sanayi alanlarında karşılıklı iş birliğinin tesis edilmesini amaçlayan ve 17 maddelik "Her Türlü Askeri İş Birliği Antlaşması" imzalanmıştır. Aynı yıl İstanbul'da imzalanan ve 26/2/2013 tarihli ve 6441 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş birliği Çerçeve Anlaşmasının" onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 17/9/2014 tarihli ve 6898919 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3'üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 30/9/2014 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Türkiye ile Sudan arasındaki güvenlik iş birliği çerçevesinde Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından Sudan Polis Teşkilatı mensuplarına Türkiye ve Sudan'da her yıl çeşitli eğitimler verilmektedir. Ayrıca 26 Kasım-5 Aralık 2011 tarihleri arasında, Sudan Ulusal İstihbarat ve Güvenlik Servisi'ne bağlı hizmet veren, Sudan devletinin üst bürokrasisi, ordusu ve istihbaratını stratejik temelde eğiten en üst kurum konumundaki Sudan Yüksek Güvenlik Akademisi'nden 26 kişi, toplamda ise alanlarında uzman 60 Sudanlı katılımcı, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) tarafından İstanbul'da düzenlenen stratejik vizyon geliştirme programına davet edilmiştir. Söz konusu çalıştay da Sudan devlet kurumlarında üst düzey mevkilerde bulunan kişilere stratejik alanda çeşitli eğitim ve kurslar verilmiştir.

Mart 2013'te Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Sudan'la yapılacak olan askeri iş birliğiyle ilgili 2011 tarihli bir çerçeve sözleşmesini onaylamıştır. 2014 yılında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Hava Harp Tarihi (International Symposium on the History of Air Warfare- ISAW) sempozyumuna Sudan Hava Kuvvetleri Komutanı da katılmıştır.[445] Sudanlı yetkililerin resmi davetine icaben 23-25 Mart 2015 tarihleri arasında dönemin Türk Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Akın Öztürk de Sudan'a cumhuriyet tarihinin ilk üst düzey askeri ziyaretini gerçekleştirmiştir. Ayrıca 10 Mayıs 2011'de İstanbul'da Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır.[446] 2015 yılının nisan ayında Sudan Genelkurmay Başkanlığı'ndan,

[445] "Orgeneral Akın Öztürk Sudan'ı ziyaret etti",10/04/15 http://www.kokpit.aero/komutan-akin-ozturk-sudan-ziyaret [05.11.2017].

[446] "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim Teknik ve Bilimsel İş Birliği Çerçeve Anlaşması", **Resmî Gazete**, 15.03.2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130315-13.htm[27.08.2017].

aralarında askeri müze müdürünün de bulunduğu bir heyet, müzelerin ve anıtların korunması ve idari konularda Türkiye'nin tecrübesini anlamak amacıyla Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında antikalar alanında Sudan Silahlı Kuvvetleri'nin Türkiye tarafından eğitimine ilişkin bir protokol de imzalanmıştır.[447]

Darfur'daki iç savaşta 200 binden fazla insan yaşamını yitirmiştir. İç savaş 2003 yılında, 'Sudan Kurtuluş Ordusu'[448] ile 'Adalet ve Eşitlik Hareketi' [449] adlı iki örgütün, eşit haklara sahip olmadıkları, bölgenin ihmal edildiği gerekçesiyle merkezi yönetime karşı ayaklanmasıyla başlamıştır. Bölgede yaşananlar üzerine Sudan'ın zorla kabul ettiği çok uluslu bir güç 2007 yılında bölgeye gelmiştir.[450]

NATO tarafından başlatılan lojistik desteğin bir bölümü olarak Afrika Birliği'nin Darfur'daki Barışı Koruma Misyonu (UNAMID)'na verilen eğitim ve taşıma desteğine Türk Silahlı Kuvvetleri de bir nakliye C-130 uçağı ile katkı sağlamıştır.[451] Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nden bu yana Sudan'la tesis edilen dostluk ve kardeşlik bağlarının askerî alanlarda da ön plana çıkması söz konusu olmuştur. Örneğin Sudanlı tarihçi Dr. Hasan Mekki, Darfur'a yönelik askerî harekâtın gündeme

---

Türkiye'nin son yıllarda başta Sudan olmak üzere Afrika ülkeleriyle imzaladığı savunma sanayii ve askerî iş birliği alanındaki antlaşmalar; Türkiye ile Afrika arasındaki güvenlik ilişkilerini de olumlu etkilemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Türkiye- Afrika İlişkilerinin Güvenlik Boyutu: Türk Savunma Sanayii ve Afrika", **Türk Dünyası Araştırmaları**, c.120, s.237 (2018):47, 50, 60.

[447] Sudan Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu'ndan alınan bilgiler.

[448] "Sudan Kurtuluş Ordusu", Sudan Özgürlük Cephesi adlı grubun silahlı kanadı olup, 2002 yılında Zaghawa, Masalit ve Fur kabileleri tarafından kuruldu. Lideri Fûr kabilesine mensubu Sudanlı bir avukat olan Abdulvahid Muhammed Nur'dur. Fransa'da ikamet etmektedir. Hareket bildirilerinde Sudan'daki idari yapının İslami yöneliş yerine seküler bir tarzda yeniden yapılandırılmasını istemektedir.
http://www.aljazeera.net/encyclopedia/movementsandparties/2014/2/10/%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%AA%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%88%D8%AF%D8%A7%D9%86 [27.08.2017].

[449] "Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM)", 2001'de Sudan Kurtuluş Hareketi tarafından bilinen bir bölünmenin gölgesinde, Zaghawa kabilesi tarafından kuruldu ve 2003 Şubat'ında askeri faaliyetine başladı. Geçmişte Hasan Turabi ve Ömer el-Beşir ile aynı hareket içinde yer alan Halil İbrahim, 1989 yılından sonra ülkede yeşeren İslamlaşma süreci boyunca Sudan'da iktidarda bulunan Milli Kongre Partisi'nin üyeliğini yapmış ve Darfur Eyaleti Sağlık Bakanlığı görevini yürütmüştür. Zaman içerisinde etnik yaklaşımlar ve idari konularda hükümetle ayrı düşmüş ve 2003 yılı mart ayında Milli Kongre Partisi'nden ayrılarak bu hareketi kurduğunu ilan etmiştir. Enver Arpa, "Sudan ve Darfur Sorunu", Avrasya Etüdler 40/ 2011-2: 112. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/421959 [27.08.2017].

[450] Alper Yoldaş, "Türk ordusunda gördü, Darfur'a barış götürmek için Cobra istedi", http://www.hurriyet.com.tr/turk-ordusunda-gordu-darfur-a-baris-goturmek-icin-cobra-istedi-9241489, 22 Haziran 2008 [27.08.2017].

[451] "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları", http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, 1 Ekim, 2011 [27.08.2017].

gelmesi ve konudaki tartışmalar neticesinde: "Eğer Darfur'a dışardan askerler gelmesi gerekirse Türk askerleri olması lâzım" diyerek Sudan halkı ve Darfurluların günümüzde dahi Türkiye ve Türklere karşı beslemeye devam ettiği güzel duygulara tercüman olmuştur.[452]

Ayrıca Güney Sudan'ın başkenti Juba'daki BM İleri Üssü'nde, 2005 yılının mart ayında kurulan BM Sudan Misyonu'na (UNMIS), Nisan 2005'ten itibaren 6 aylık süreler ile üç personel,[453] Hartum'da kurulan BM Barış Gücü ana karargâhı için de bir personel görevlendirmiştir.

Sudan'ın Başkenti Hartum'dan 140 km. mesafedeki Hasahisa şehrinde Oktay Ercan'ın %34, Katar Devletinin %33, Sudan Devletinin %33 ortaklığı ile kurulan Sur adlı Türk fabrikasının yıllık 120 milyon dolar ihracat kapasitesi ile Sudan'da ilk yatırımını 2003 yılında gerçekleştirerek bugün 3.900 kişiyi istihdam etmektedir. Önümüzdeki dönem kapasitesini ikiye katlayarak 10 000 kişiyi istihdam etmeyi hedeflemektedir. Sudan ordusunun tamamına resmi üniforma imali için çalışmalar yapan Sur fabrikası, Sudan'ın farklı bölgelerinde Sudan'ın çeşitli şehirlerinde şubeleri bulunan ve 2004 yılında Ankara ve Doha ortaklığında yürütülen firma (2 tanı, iplikçilik fabrikası, dört örgü fabrikası (örme fabrikası), boyama ve bitirme fabrikası) toplam 8 fabrika işletmektedir.100 milyon dolarlık tesisi dönemin Türk Milli Savunma Bakan Yardımcısı Şuay Alpay'ın yanı sıra Katar Savunma Bakanı Halid Bin Muhammed el-Atiyye'nin de katılımıyla, 8 Ocak 2017 yılında Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir'in teşrifiyle firmanın yeni binasını resmen açılmıştır. [454] Sur fabrikası, 2017 yılı itibariyle bir yılda 410 bin ton pamuk üretimi ile Sudan'ın ürettiği pamuğun %60'ını işlemeyi hedeflemektedir.

Sudan, 16-20 Haziran 2014 tarihinde Kızıldeniz'deki Port Sudan limanında, Türk Deniz Kuvvetleri'nden 700 kişilik bir grubu taşıyan dört savaş gemisi ile Türk savaş gemisi Barbaros'u kabul etmiştir. Böylece ilk defa Türk Deniz Kuvvetleri ile Sudan donanması arasında ortak askeri tatbikatlar yapılmıştır.[455] 2015 yılının nisan ayında da

---

[452] Nour, Birinci Dünya…, **agm**:383.
[453] "TSK'nın uluslararası görevleri", http://www.hurriyet.com.tr/tsknin-uluslararasi-gorevleri-5036108, 05 Eylül 2006 [27.08.2017].
[454]MohammedAmin,http://aa.com.tr/en/africa/turkey-qatar-sudan-defense-ministers-meet-in-khartoum/722832# [11.02.2017].
[455] https://www.sasapost.com/sudan-looking-for-influence-in-the-middle-east/, 29.11.2015 [17.07.2017].

Sudan ve Türkiye, yine Port Sudan'da ortak askeri manevra ve tatbikatlar yapmak için anlaşmış ve bu doğrultuda Sudan donanması, Türk savaş gemilerinin konvoyuna bağlanmıştır.[456]

5.4. Türkiye-Sudan İlişkilerinin Kültürel ve Dini Boyutu

Ortak bir kültürü paylaşan, aynı dini inanca ve değerlere sahip iki ülke olan Sudan ile Türkiye'nin ilişkileri oldukça eskiye dayanmaktadır. Sudan'da bugün itibariyle yaklaşık 4500-5000 civarında Türk bulunmaktadır. Özellikle son beş yılda istikrarlı bir yatırım süreci geçiren ve büyümeye başlayan Sudan'da yaşamayı tercih eden Türklerin sayısında günden güne artış yaşanmaktadır. Bunlar genellikle Türk firmalarının işgücü ihtiyaçları nedeniyle Sudan'a gelen Türk işçi ve mühendislerdir. Ayrıca her yıl 7-8 bin Türk vatandaşı Sudan'ı ziyaret etmektedir. Türkiye'de yaşayan Sudanlılar ise küçük bir topluluk olmakla beraber, çoğunlukla Türk üniversitelerinde eğitimi gören öğrencilerden oluşmaktadır.

İki ülke arasında vize alışverişinde daha önce hiç kriz yaşanmamakla beraber Sudan hükümeti, Ekim 2009 tarihinde tek taraflı olarak aldığı bir kararla, Türk vatandaşlarının Sudan sınır kapılarından 100 Amerikan doları karşılığında lapıda vize vererek ülkeye girmesine imkân tanımıştır. Normal koşullarda Türk vatandaşları ilk olarak eğitim için 1 aylık vize, daha sonra bir miktar ücret karşılığında 1 yıllık ikamet izni alabilmektedirler. Ancak yeşil pasaport sahiplerinin ikamet izni almalarına dahi gerek bulunmamaktadır.

Türkiye'de 2001 yılındaki ekonomik krizinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ucuz maliyetli iş kurmak amacıyla Sudan'a gelmişlerdir. Sudan'da iş hayatında çok aktif olan Türkler genellikle restoran işletmeciliği, berberlik ve perdecilik yapmaktadırlar. Restoran işletenlerin ise büyük çoğunluğu Hataylı'dır. Ayrıca Türk işçiler, küçük çaplı imalat atölyelerinde kalfalık-ustalık gibi iş kollarında Türk ve yabancı sermayeli işyerleri ile Türk inşaat şirketlerinin şantiyelerinde çalışmaktadırlar.İnşaat, inşaat malzemeleri üretimi, müteahhitlik, müşavirlik hizmetleri, dekorasyon, mobilya, mefruşat, tekstil, nakliye, oto tamir, restoran ve lunapark işletmeciliği de serbest çalışan Türklerin faaliyet gösterdiği alanlar

[456] "Turkish warships dock in Sudan for joint drills ahead of Sudanese elections", **International Business Times**, 6 April 2015.

arasındadır.Ayrıca Sudan'ın ilk çok katlı alışveriş merkezi (Afra) ve Kombassan Holding tarafından inşa edilen ve içinde otel ve iş merkezlerinin bulunduğu Vaha AVM'de Türkler tarafından açılmıştır.

Hartum şehri, Kavalalı Mehmet Ali Paşa döneminde kurulduğunda şehrin merkezine (Suku'l-Arabi-Arap Çarşısı)'nde yer alan ve adı (Camii Kebir) yani Büyük Camii Osmanlı mimarisi örneğinin en açık göstergelerinden biri olmakla birlikte Osmanlı Devleti döneminde yaptırılmış ve günümüzde de ibadete açıktır. 2010 yılında Kafuri bölgesine yapılan Mescid-i Nur (Osmanlı) Camii, Süleymaniye Camii örnek alınarak yapılmıştır. Ayrıca Keçiören Müftülüğü'nün de Nyala'ya bir cami yaptırma projesi vardır.[457] Darfur'da bulunan El-Faşir'deki Ali Dinar Camii de Türkiye tarafından restore edilmiş ve ibadete açılmıştır. Sevakin'deki Osmanlı döneminden kalan ve yıkılmak üzere olan Şafi ve Hanefi camileri de Türkiye tarafından TİKA projesi ile restore edilmektedir. Ayrıca Hartum'daki Şarre Sittin'in (Altmışıncı Cadde) diğer adı Türkiye Caddesi olarak bilinmekte ve bu caddede yol boyunca tabelasında ay yıldızlı bayrak bulunan çok sayıda iş yeri yer almaktadır. Bugün Sudan'da Türk pasaportu taşıyan Türk vatandaşlarının %90'ı Hataylı ve bunların tamamına yakını Samandağ ilçesindendir. Sudan'daki Türk vatandaşları iyi muamele görmekte ve bunlara birçok işte öncelik tanınmaktadır.

Ömer el-Beşir tarafından Hartum'da, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü ve Sudan Ulusal Öğrenci Desteği Fonu'nun desteğiyle inşa edilen ve Recep Tayyip Erdoğan'ın adını taşıyan 1000 kişilik bir kız öğrenci yurdu açılmıştır. Hartum'daki Zeyd bin Sâbit okullarında 40 Sudanlı öğrenciye Türk din adamları tarafından Kur'an okumak ve ezberlemek için "hafızlık izni" verilmiş, 4 Sudanlı öğrenci ise Türkiye Diyanet İşleri Başkanı'nın daveti üzerine Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek üzere 4 aylığına Türkiye'ye gönderilmiştir.[458] Ayrıca Hayrat İnsani Yardım Derneği aracılığıyla Türkiye'de basılan 50 bin Kur'an-ı Kerim, Sudan'a ve bazı Afrika ülkelerine dağıtılmıştır.[459]

21 Ocak 2008 tarihinde Ankara'da Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan

[457]Ahmet Kavas, "Darfur'daki En Büyük Dram Açlık, Yoksulluk ve Geri Kalmışlık", röp. Z. Tuba Kor, **Anlayış Dergisi**, Aralık 2010 sayısı, http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makalaid=2437 [10,07,2017].

[458] http://www.trtarabic.tv [10,07,2017].

[459] http://www.yenisafak.com/ramazan/turkiyeden-afrikaya-1-milyon-kuran-i-kerim-2176239, 07 Temmuz 2015 [06.08.2017].

Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İş Birliği Programı imzalanmıştır. 17 Şubat 2012 tarihinde Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), Alcatel-Lucent, Ericsson ve Huawei firmalarının iş birliğinde gerçekleştirilen "Uluslararası Teknik Eğitim Programı" kapsamında Sudan'dan gelen katılımcılara Türkiye'de bilişim teknolojileriyle ilgili 1,5 aylık kurs dahilinde eğitim verilmiştir.[460]

Hartum'da 23 Şubat 2014 tarihinde "Türkiye-Sudan: Aktif bir Ortaklığa Doğru" başlıklı Stratejik Düşünce Enstitüsü, Uluslararası Afrika Üniversitesi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK) ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) ortaklığında bir çalıştay düzenlenmiştir. Nisan 2015'te ise iki ülkenin dışişleri bakanlıkları arasında bilgi ve elektronik teknolojileri alanında bir mutabakat anlaşması imzalanmıştır.

20 Ekim 2014 tarihinde Ankara'da, TÜBİTAK Uzay Teknolojileri Araştırma Enstitüsü'nün (TÜBİTAK UZAY), İslam Ülkeleri Uzay Bilim ve Teknolojileri Ağı (Inter-Islamic Network for Space Science Technologies, ISNET) ile birlikte düzenlediği "Uydu Tasarım ve Mühendislik Çalıştayına İslam İş Birliği Teşkilatı üyesi ülkelerin uzmanları ile birlikte Sudanlı uzmanlar da katılmıştır.[461]

4 Mart 2015 tarihinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, Sudan'a gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında Sudan Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Korgeneral Bekri Hasan Salih tarafından kabul edilmiştir. Ziyaret sırasında Türkiye'den davet edilen hat ve ebru ustaları ile Görmez'in de katılımıyla Sudan'da bir sergi düzenlemiştir. Söz konusu etkinlik, Türkiye'nin ve Türk kültürünün tanıtılması açısından oldukça faydalı olmuştur.[462]

Ayrıca ziyaret esnasında Hartum'da ve 2010 yılında Türkiye tarafından Osmanlı dönemindeki camiiler tarzında yaptırılan Nur Camii'nde (Mescid-i Nur) cuma hutbesi vermiştir. Camide namaz kılan iki bin kişinin dinlediği ve Sudan devlet televizyonu tarafından canlı olarak naklen yayınlanan hutbede Görmez, Türk-Sudan ilişkilerine dair çeşitli değerlendirmelerde bulunduktan sonra iyi niyet temennilerinde bulunarak

[460] "Bilişim Teknolojileri Eğitim Programı", http://www.tika.gov.tr/haber/uluslararasi-teknik-egitimprogrami-Katılımcıları-sertifika-töreni/194, 17/02/201 [04.08.2017].
[461] https://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/islam-ulkeleri-tubitak-uzayda-bir-araya-geldi,18.11.2014 [30.10.2017].
[462] TİKA 2015 Faaliyet Raporu, TİKA, 38, 54, 109.

Sudan'da kardeşliğin önemine vurgu yapmış ve "meşru gayelere gayri meşru araçlarla gidilmez" demiştir.[463] Hutbe sırasında İslam dünyasındaki sorunlara dikkat çeken ve birlik mesajları veren Görmez hutbesinde şu hususlara değinmiştir:

İslam dini gerek İslam dünyasının tarihin en zor süreçlerden birisinden geçtiğini dile getiren Görmez, sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

> "Tarihi okuduğumuz zaman bunun dördüncü zor dönem olduğunu ifade edebiliriz. Hz. Osman'ın katliyle başlayan bizim kaynaklarımıza ilk fitne dönemi olarak geçen zor dönemlerdir. Fakat Müslümanlar çok kısa sürede bu zor dönemi Asrı Saadetin verdiği ruhla aşmayı başarmışlardır. Bütün İslami ilimler yeniden inşa edilmiş, büyük fetihlerle bu fitne dönemi geride bırakılmıştır. İkinci zor dönem Moğol İstilası ve Haçlı Seferleriyle neticelenen Müslümanların hem zihnen hem kalben parçalandıkları dönemdir. Bu dönemden sonra da Müslümanlar ilimde yeniden inkişaf etmişler ve Osmanlı Devleti gibi büyük bir devlet kurarak bu birlikteliği sağlamışlardır. Üçüncü zor dönem, 18. asırdan itibaren sömürgelerin, işgallerin ve savaşların İslam dünyasını sardığı dönemdir. Bu dönemden sonra da bütün Müslümanlar yeniden tarihteki o izzetine kavuşarak büyük bir mücadele içine girmişlerdir. İşte Sultan Ali Dinar'ların dünyanın her tarafında ortaya çıktığı dönem bu dönem olmuştur. Bu dönemden sonra yüzyıl içerisinde her Müslüman ülke bağımsızlığına kavuşma mücadelesine girmiş ve tarih sahnesinde var olmak için mücadele etmişlerdir. Bugün ise İslam dünyasının dördüncü zor dönemidir. Bugün Bağdat'ta, Suriye'de, Yemen'de Afrika'nın belli merkezlerinde, Filistin'de dünyanın her tarafında büyük zorluk yaşanmaktadır. Dördüncü zor dönemin en büyük zorluğu ihtilafın, savaşın, şiddetin Müslüman kardeşlerin kendi aralarında gerçekleşmeye başlamasıdır. Müslümanların birbirlerini tekfir etmeleri, tekfir ettiği insanlara karşı cihat yaptıklarını zannetmeleri kabul edilebilir bir durum değildir".[464]

Görmez, aynı zamanda her iki ülke tarihi açısından oldukça önemli bir tarihi şahsiyet olan Fur Sultanı Ali Dinar (Bkz. Ek 4)'a da değinmeyi unutmamıştır:

> "İki ülkeyi birbirine bağlayacak olan ve sürekli kılacak olan dini, manevi, ilmi ve kültürel ilişkilerdir. İki ülke arasında karşılıklı yapılan ziyaretler bu açıdan önem taşımaktadır. İnanıyorum ki iki müessese arasındaki ilişkiler iki halk arasında ilişkilere çok daha yüksek bir ivme kazandıracaktır. Türk halkı en zor zamanında 100 sene önce Sultan Ali Dinar'ın Türk halkına yaptığı yardımı unutmamıştır ve hiçbir zaman unutmayacaktır. Sudan sadece bu topraklar için değil, Afrika'daki bütün Müslüman kardeşlerimizin lideri ve öncüsü olarak son derece önemli bir ülkedir. Sudan, Afrika'nın ilim ve kültür merkezidir. Türkiye-Sudan ilişkileri sadece Afrika'nın değil dünyanın insanlığın barışına, huzuruna, istikrarına, katkıda bulunacaktır".[465]

27-28 Ekim 2015 tarihleri arasında Uluslararası Afrika Üniversitesi, Afrika Araştırmalar Merkezi ve Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü işbirliğiyle Sudan'ın başkenti Hartum'da "I. Uluslararası Afrika-Türkiye

---

[463] http://www.yenisafak.com/foto-galeri/dunya/gormez-sudanda-2004718, 06.03.2015 [04.08.2017].

[464] "Diyanet İşleri Başkanı Görmez'den 'Cihat' Açıklaması", **Milliyet Gazetesi**, 05.03.2015, http://www.milliyet.com.tr/diyanet-isleri-baskani-gormez-den-cihat-ankara-yerelhaber-653309/ [01.05.2018].

[465] "Görmez: Şiddet cihat değildir", **Takvim Gazetesi**, 04.03.2015, https://www.takvim.com.tr/guncel/2015/03/04/gormez-siddet-cihat-degildir [01.05.2018]; "Diyanet İşleri Başkanı Görmez'den 'Cihat' Açıklaması", **Milliyet Gazetesi**, 05.03.2015, http://www.milliyet.com.tr/diyanet-isleri-baskani-gormez-den-cihat-ankara-yerelhaber-653309/ [01.05.2018].

İlişkileri: Gelecek Perspektifi Sempozyumu" tertip edilmiştir.[466] Türkiye Yükseköğretim Kurumu (YÖK) Başkanı Prof. Dr. Yekta Saraç ve beraberindeki heyet, 22-25 Kasım 2015 tarihleri arasında Sudan'a bir ziyaret gerçekleştirerek "Yükseköğretim Alanında İşbirliğine Yönelik Mutabakat Zaptı"nı imzalamışlardır. Aynı ziyarette, Sudan'da Afrika'nın Türkiye Üniversitesi'nin kurulması fikri gündeme gelmiştir.

08-10 Şubat 2016 tarihleri arasında Hartum'da "Geçmişten Günümüze Türkiye-Sudan İlişkileri ve Gelecek İçin Fırsatlar" başlıklı uluslararası sempozyum gerçekleştirilmiştir. Çankırı Karatekin Üniversitesi ve Al-Zaeem Al-Azhari Üniversitesi tarafından organize edilen ayrıca Hartum Yunus Emre Enstitüsünü tarafından da desteklenen konferansta, Türkiye ve Sudan'daki akademisyenler ve araştırmacılar tarafından hazırlanan siyasi, kültürel ve ekonomik alanları kapsayan 36 bilimsel makale sunulmuştur. Çok sayıda üst düzey ismin katıldığı konferansta açılış konuşmasını yapan Sudan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hassabo Mohamed Abdelrahman; Sudan ile Türkiye arasına derin bir tarih birlikteliği olduğu kadar aynı zamanda dini bir bağın da var olduğunu söyleyerek iki ülkenin gerçek dost ve kardeş ülkeler olduğunun altını çizmiştir. Abdelrahman ayrıca, iki ülke arasındaki tarih ve kültür alanındaki ilişkiler kadar akademik ilişkilerin gelişmesinin de Sudan ve Türkiye için çok verimli olacağını söylemiştir. Yine ilki Hartum'da düzenlenen I. Uluslararası Afrika-Türkiye İlişkileri Sempozyumu'nun ikincisi de 21 Aralık 2016 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.

Türkiye, Kızıldeniz'deki eski Osmanlı limanı olan Sevâkin Adası'nda bir turizm köyü projesi başlatmıştır. Bugünkü Port Sudan Eyaleti'nde Osmanlılar tarafından Hicaz'ın güvenliğini sağlamak üzere Kızıldeniz kenarına 16. Yüzyılın başlarında kurulan Sevâkin Adası'nda bulunan Hanefi Camii, Şafii Camii ve Gümrük Binası TİKA tarafından "Ayrı Coğrafyalarda Aynı İmza" adlı proje kapsamında restore edilerek bu tarihi eserlerin turizm sektöründe de önemli bir yer tutması için çalışılmaktadır. Bu da Sudan da turizm sektörüne büyük katkılar sağlayacaktır. Türkiye yine TİKA aracılığıyla Sevâkin'in bağlı bulunduğu Kızıldeniz Eyaleti su altı güzelliklerini izlemek üzere dalgıçlığı ve diğer kapasitelerini kullanarak eyaleti bir turizm merkezi haline getirmeyi planlamaktadır. Ada'da restore edilen Osmanlı Devleti'ne ait gümrük

[466] "I. Uluslararası Afrika-Türkiye İlişkileri: Gelecek Perspektifi Sempozyumu" **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, s.6 (2015): 313-314.

binasının bir açık hava müzesine çevrilmesi, iki caminin restore edilerek hizmete alınması, bu amaca ulaşmada büyük katkı sağlamış, bu da Türk-Sudan kültürel ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmıştır.[467]

Türkiye-Sudan kültür ilişkilerinin bir diğer ayağı Hartum'da bulunan, Sudan-Türk okulu olmuştur. 1995 yılında Hartum'da kurulan Fatih Sultan Mehmet Türkçe Dil Kursu'nun gördüğü yoğun ilgi üzerine 1999 yılında okula çevrilerek kurulan Sudan Türk Okulu yalnızca okul olarak değil aynı zamanda Türk ürünlerinin satışını yapan bir pazar görevi görerek de toplumsal bir yayılım sağlamıştır. Bu pazarlar vasıtasıyla birçok Sudanlı ve Türk aile bir araya gelmiştir. Ayrıca Sudan'ın başkenti Hartum'da bulunan ilk Türk Koleji, 2007 yılında dönemin TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın da katılımıyla açılmıştır. Sudan'ın ise Türkiye'de iki okulu bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan Arap Okulu 2000 yılında, Sudan Türk-Dostluk Okulu ise 2015 yılında İstanbul'da açılmıştır. 37 öğrenci ile eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan Arap Okulu, zaman içerisinde farklı Arap ülkelerinden 400 öğrenciye eğitim sunar hale gelmiştir.

Ayrıca Türkiye ve Sudan'ın farklı şehirleri arasında çeşitli kardeş şehir anlaşmaları imzalanmıştır. 1992 yılında Hartum ile Ankara, 2001 yılında İstanbul ile Hartum arasında 'Kardeş Şehir Protokolü' imzalanmıştır. Bu protokoller ile bu şehirler arasında dostluk, kardeşlik ve iş birliği imkânlarını arttırmak hedeflenmiştir. Diğer bir örnek ise Güney Darfur'un başkenti Nyala ile Ankara Keçiören Belediyesi arasında kardeş şehir protokolü imzalanmasıdır. Ayrıca Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Altepe'yi ziyaret eden Sudan Devlet Bakanı Gülamettin Osman, Bursa ile Kızıldeniz'e kıyısı olan Port Sudan kentinin kardeş şehir olmalarını talep etmiştir.

Türkiye ve Sudan arasındaki kültürel ilişkilerde etkili bir başka alan ise, TİKA'nın Sudan'da 1999 yılında başlatıp 2000-2001 öğretim yılında uygulamaya koyduğu Türkçe Dil ve Türkoloji Programı'dır. Bu program ile Türkçeyi nitelikli bir şekilde öğretmek, Türkiye ile diğer ülkeler arasında ilişkileri geliştirerek bu ülkelerde eğitim, kültür ve sosyal faaliyetleri arttırmak suretiyle Türkçe konuşan bir kitle meydana getirmek ve Türkiye'yi ve Türk kültürünü yurt dışında geniş kitlelere düzgün bir şekilde tanıtmak amaçlanmıştır.[468] 20 Eylül 2011 tarihinde imzalanan bir protokol ile

[467]http://www.tika.gov.tr/tr/haber/ayri_cografyalarda_ayni_imza_16_Mart_tika_projeleri_tanitim_toreni-21590, 16 Mart 2016 [31.10.2017].

[468] "Türkoloji Projesi", Yunus Emre Enstitüsü, http://yunusemreenstitusu.org/turkiye/index.php?lang=tr&page=236&anIIcat_5=0&anIIitm_5=33 [31.10.2017].

bu proje, Kasım 2016'da Hartum'da açılan Yunus Emre Enstitüsü'ne devredilmiştir. 2013 yılında Yunus Emre Enstitüsü ile Kur'an-ı Kerim Üniversitesi arasında imzalanan Türkoloji İş Birliği Protokolü ile ilk kez üniversite bünyesinde Türkçe bölümü açılmış ve bu tarihten sonra Sudan'da Türkçe eğitimi yeni bir ivme kazanmıştır. Ayrıca 2015 yılında Yunus Emre Enstitüsü ile Hartum Üniversitesi arasında imzalanan Türkoloji İş Birliği Protokolü'ne istinaden, Hartum Üniversitesi'nde de Türkçe bölümünün açılması kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde Hartum Yunus Emre Enstitüsü ile Sudan'daki Uluslararası Afrika Üniversitesi arasında Eylül 2017 itibarıyla Türkoloji bölümünün açılması ve Türkçe derslerine başlanması için de bir protokol imzalanmıştır.

Yunus Emre Enstitüsü Sudan Kültür Merkezi hem Türkçe'nin hem de Türk kültürünün tanıtımı açısından çok önemli katkılar sağlamaktadır. Burada eğitim alan öğrencilerin bazıları sosyal amaçla bazıları da kariyer ya da eğitim amacıyla Türkçeye ilgi duydukları gibi Türk kültürünü de yakından tanıma fırsatı elde etmektedirler.[469]

Türkiye ve Sudan arasındaki iş birliği eğitim, tıp ve sanatsal alanları da kapsamaktadır. Sudan ve Türk üniversiteleri arasında imzalanan sekiz ayrı protokol bulunmaktadır. Hartum Üniversitesi'nde Türk çalışmaları için bir birimin geliştirilmesi düşünülmüşse de henüz bu konuda fazla bir ilerleme sağlanamamıştır. Bir başka iş birliği alanı ise medya olmuştur. 2013 yılında Sudan Ulusal Haber Ajansı (SUNA) ve Anadolu Ajansı (AA) arasındaki İş Birliği Taslak Antlaşması imzalanmış ancak henüz tam olarak uygulamaya konulmamıştır.

Son yıllarda Mısır dizilerinin yerini alan Türk dizileri, Sudan'daki geniş bir seyirci kitlesi toplamıştır. Sudanlı yönetmen, oyun yazarı ve eleştirmeni Alsir es-Seyyid'e göre, Sudan'da ve tüm Arap bölgelerinde Türk dizilerinin yayılmasına yardımcı olan çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin ilki, Mısır dizilerinde güvenilirliğin eksikliği, gerçeklerin mantıklı bir biçimde yansıtılamaması ve en önemlisi Sudan'da ve Arap toplumunda kayıp erkek imajının aksine Türk dizilerinde erkeğin genel olarak samimi, otoriter olmayan bir kişi olarak yansıtılmasıdır. Ayrıca Arap dizilerindeki kadının her zaman bir kurban olarak ve hanımı ya da hain sekreter olarak yansıtılmasının aksine Türk dizilerinde güçlü bir kadın imajının hâkim olması da Türk dizilerinin Sudanlılar arasında ciddi bir karşılık bulmasının diğer bir unsurdur. Yine

[469] http://www.yenisafak.com/hayat/turkiye-ile-sudani-baglayan-kopru-2622210, 02.03 2017 [06.08.2017].

dede ve büyükannenin rolü gibi iki toplumun sosyal geleneklerin birbirine benziyor olması da bunda ciddi bir rol oynamaktadır.

Türkiye ile Sudan arasında kültür ve bilim alanında imzalanan anlaşmalar, sözleşmeler veya protokollerin içeriğine bakıldığında, üzerinde anlaşmaya varılan teorik maddeler ile bu maddelerin uygulanması arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir. Bu sözleşmeleri faaliyete geçirecek bir iradeye ihtiyaç duyulmakta ve burada sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, araştırma merkezleri ve eğitim ve öğretim kurumlarına büyük görevler düşmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlı dönenimden bu yana sorunsuz gelişen Türkiye-Sudan ilişkileri son on beş yılda siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ekonomik veriler incelendiğinde, 2007 ve 2010 yıllarında gerçekleşen azalmanın dışında, Türkiye'nin Sudan'a olan ihracatının ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin giderek arttığı görülmektedir. Sudan, Türkiye'nin, SAA ülkeleri arasında en çok ihracat yaptığı dördüncü ülke konumundayken 2015 yılında ikinci sıraya, 2016 yılında ise ilk sıraya yükselmiştir. Bununla birlikte iki ülke arasındaki ticaret dengesinin her zaman Türkiye'nin lehine olduğu görülmektedir. Aradaki farkın çok fazla olması ancak iş birliğinin bu açığı kapatmasını sağlayabilir.

Türkiye'nin tüm Afrika ülkeleriyle yaptığı toplam dış ticaret hacminin 400 milyar dolar olduğu göz önünde bulundurulduğunda Sudan ile olan dış ticaretin Türkiye'nin toplam ticaretinin yüzde 4,5'ine tekabül ettiği görülmektedir. Türkiye'nin 2001 yılında Sudan'a ihracatı 54,5 milyon dolar iken bu rakam 2016 yılında hızlı bir artışla 462 milyon dolara yükselmiş ve 2001 yılından sonra ilk 5 yıl içerisinde ihracat dörde katlanmıştır. Aynı şekilde 2016 yılında ihracat, 2014 yılına göre %50 oranında artmıştır.

Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler gerek siyasi ve diplomatik gerekse de iktisadi olarak henüz hedeflenen seviyede değildir. Sömürgeci batı ülkelerinin bencil ve ayrımcı politikalarının aksine Türkiye, Sudan ile ilişkilerinde insanı merkeze alan ve Sudan'ın kalkınmasını ve büyümesini her şeyin üstünde tutan bir anlayışa sahiptir. Türk hükümetinin Sudan'a vermiş olduğu destek sadece siyasi alanla sınırlı olmayıp insani yardımlar, yatırımlar ve sağlık, hastane yapımı ve su içme kuyuları ve altyapının geliştirilmesi gibi başka birçok alanı da kapsamaktadır. Sudan ve Türkiye hükümetlerinin keskin ideolojik farklılıklarına rağmen iki ülke arasında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Sudan bazı konularda İslam hukukuna göre hüküm veren bir devlet iken, Türkiye; İslam dünyasında laikliğe en fazla ağırlık veren ülkelerden birisidir. Fakat iki devlet farklılıklarına rağmen uzlaşmayı başarmış ve Sudan-Türkiye ilişkilerinde iş birliği konusunda yeni bir dönem başlatılmıştır.

6. TÜRKİYE'NİN SUDAN'A YÖNELİK İNSANİ YARDIMLARI VE KALKINMA DESTEKLERİ

Bu bölümde Türkiye'nin Sudan'a yönelik insani yardımları ve kalkınma destekleri ele alınacaktır. Söz konusu konulardan bahsederken, birinci bölümde TİKA ve YTB gibi kamu kurumları aracılığıyla yapılan destekler, ikinci bölümde Türkiye'nin Sudan'a yönelik İHH Vakfı, Deniz Feneri ve Yardımeli Derneği gibi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sağladığı destekler, üçüncü bölümde Türkiye ile Sudan arasında sağlık alanındaki iş birliği meselesi ve dördüncü bölümde Türkiye ile Sudan arasında eğitim alanındaki iş birlikleri ele alınacaktır.

6.1. Kamu Kurumları Aracılığıyla Yapılan Destekler

Türkiye'nin insani yardımları ve kalkınma destekleri iki yönde gerçekleştirilmektedir. Bunlardan birincisi Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) gibi kamu kurumları ve İHH, Deniz Feneri gibi STK'lar tarafından yapılan yardımlarıdır.

6.1.1. Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın Yaptığı Destekler

Önceki bölümlerde de ele aldığımız gibi, Türk İş birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Türkiye'nin yurtdışındaki insanî yardım ve kalkınma faaliyetlerini resmî olarak üstelenen tek kurumdur. 2002- 2015 dönemi arasında TİKA'nın Sudan'a yönelik üstlenmiş olduğu insani ve kalkınma yardımlarını ele alacak olursak, TİKA Hartum Proje Koordinasyon Ofisi PKO, İş birliği Protokolü'nün 28 Mart 2006 tarihinde imzalanmasıyla, Afrika kıtasındaki ilk ofisini Addis Ababa'da açmış daha sonra ise Hartum'da ikinci bir büro açmıştır. TİKA, Hartum'daki koordinasyon ofisini açtıktan sonra Sudan'daki faaliyetlerine resmî olarak başlamıştır. Bu tarihten itibaren Sudan'da faaliyetlerini sürdüren TİKA, 2009'da Güney Darfur Eyaleti'nin başkenti olan Nyala'da Sudan'daki ikinci koordinasyon ofisini açmıştır.

TİKA'nın Sudan'daki bu iki koordinatörlüğünün açılmasıyla birlikte söz konusu kurum tarafından Türkiye'nin Sudan'da yürüttüğü yatırım faaliyetleri ve sivil toplum

kuruluşlarının yardımları hayata geçirilmiş ve bu konuda yapılan çalışmalarla Sudan halkına daha iyi hizmet verebilmek amacıyla çeşitli projeler hayata geçirilmiştir.[470]

TİKA ve Emniyet Genel Müdürlüğü iş birliğinde Sudan'ın başkenti Hartum'da 2006 yılında "Vücut İzleri Geliştirme Laboratuvarı Kurulması Projesi" başlatılmış, bu projede delillerin olay yerinden toplanılmasından başlayarak uzmanların inceleme raporlarının mahkeme önüne sunulmasına kadar takip edilen süreçte Sudan Polis Teşkilatı'na oldukça önemli teknik katkılar sağlanmıştır. Söz konusu projeyle birlikte Sudan Emniyet Teşkilatı, parmak izi tespiti alanında nitelikli bir laboratuvara sahip olmuştur. Proje sonucunda, adli, idari ve siyasi soruşturmalar sırasında elde edilen delillerin incelenerek suç ve suçlunun tespit edilmesi noktasında önemli bir teknik destek sağlanmıştır. Ayrıca Sudan Polis Teşkilatı'nın ihtiyacı olan bir kriminal laboratuvar bütün ekipmanları da dahil olmak üzere TİKA tarafından karşılanmış ve bu alandaki önemli bir ihtiyaç giderilmiştir.[471]

Şubat 2009 da TİKA ile Türkiye Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı iş birliği ile ortak olarak gerçekleştirilen "Türk-Sudan Tarımsal İş Birliği" programı başlatılmış ve söz konusu program sayesinde Türkiye'de; tarımsal sulama, bitkisel üretim ve hayvan yetiştiriciliği konularında 250 Sudanlı ziraat mühendisi ve veteriner hekime eğitim verilmiştir. Böylece Sudanlı ziraatçı ve veterinerlerin topraklarını işleyebilen ve kendi kaynaklarını verimli kullanmaları amaçlanmış ve TİKA tarafından verilen eğitim sayesinde Sudanlı uzmanların bilgi ve beceri kazanmaları amaçlanmıştır. TİKA tarafından Sudanlı uzmanlara verilen tarım, sulama, bitkisel üretim, sebze ve meyve yetiştiriciliği, tarım ve hayvancılık eğitimi, balıkçılık gibi alanlarda yeni uzmanların yetiştirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Şubat 2009'da başlayan söz konusu proje günümüzde de devam etmektedir. 2010'da TİGEM aracılığıyla TİKA tarafından başlatılan Tohum Dağıtım Projesi kapsamında da çeşitli bitki tohumları her yıl Darfur bölgesinde ücretsiz bir şekilde dağıtılmış ve böylelikle bölgesel kalkınma noktasında Darfurlulara önemli tarımsal destek sağlanmaya çalışılmıştır. 2010'dan günümüze kadar devam etmiş olan bu proje vasıtasıyla bölgeye 2015'te yeni bir soluk gelmiştir. Darfur'da yaşayan ihtiyaç sahibi çiftçi ve çiftçi adayları projesinin ortakları olan Eyalet Tarım Bakanlıkları ve Afrika Teknoloji Kenti uzmanları tarafından tespit

[470] "TİKA'nın Afrika faaliyetleri ve Sevakin Adası", http://www.sondevir.com/analizler/120231/tikanin-afrika-faaliyetleri-ve-sevakin-adasi.html, 28 Şubat 2013 [31.10. 2017].
[471] **TİKA'nın Afrika'daki Çalışmaları Özel Raporu: Türkiye Afrika El Ele…**, 48.

edilerek ihtiyaçlar doğrultusunda Arap zamkı, bakla, bamya, domates, çapa, sarı darı, nohut, susam, karpuz, kavun, havuç, salatalık, saban, sulama pompası gibi çeşitli tohum ve tarımsal aletlerin dağıtımı TİKA'nın verdiği destek sayesinde gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda pamuk üretimi adına Cezire projesi kapsamında TİGEM tarafından Sudanlılara ciddi anlamda teknik destek verilmektedir. [472]

TİKA, Darfur Valiliği ve Afrika Teknoloji Kenti tarafından 2010'dan ortaklaşa başlatılan "İyi Tarım Uygulaması" projesi ise toplamda üç aşamadan oluşmaktadır. Söz konusu proje kapsamında Darfur'un bütün bölgelerinde toplamda 20.000 ihtiyaç sahibi çiftçiye 9 çeşit 18 ton kaliteli tohum dağıtılmıştır.[473] Projenin ikinci aşamasının 2011'de başlamasıyla birlikte ilk yıldan daha fazla ürün elde edilmiştir. Elde edilen ürünlerin bir kısmı Darfur'da kullanılırken diğer kısmı da Hartum'da satışa sunulmuştur. Böylece üreticiler hem kendi besin ihtiyaçlarını hem de maddi ihtiyaçlarını karşılamışlardır. 2012'de uygulamaya konan projenin üçüncü aşamasıyla da Darfur'da 42.440 hektarlık alanda gelişmiş kaliteli tohum üretimi yapıldıktan sonra buradaki çiftçilere dağıtılması kararlaştırılmıştır. Böylece ilgili proje kapsamında Darfur'da modern tekniklerle tarımsal faaliyetler yapılması, tarım faaliyetlerinden ekonomik gelir elde edilmesi ve kalkınma sağlanması ve tarımsal üretim faaliyetlerinden verim alma imkânları Darfurlu çiftçilere sağlanmaya çalışılmıştır. Türkiye ve TİKA, Sudan'da ilgili proje kapsamında yaklaşık 2.500 ailenin Güney Darfur'daki mülteci kamplarından çıkarılarak iktisadi olarak kendi kendilerine yetmeleri için çalışmıştır.

Ayrıca TİKA, "Tohum Dağıtım Projesi" ile Sudan çiftçisinin hibrit tohumlar ile daha kaliteli ve fazla ürün almalarını da sağlamıştır. Bölgede istikrarın sağlanmasında, istihdamın artırılmasında, özellikle açlık ve kıtlıkla mücadelede bu faaliyetlerin çok büyük katkısı olmuştur. TİKA'nın bu projesi sayesinde bölgede gerek kamplarda ve gerekse köylerde yaşayan dar gelirli Sudanlıları göç etmekten vazgeçirip topraklarına bağlayarak geçimlerinin sağlamasına ciddi bir katkıda bulunulmuştur.

TİKA tarafından 2010'dan bu yana sürdürülen "Tohum Dağıtım Projesi", 5-9 Aralık 2011 tarihleri arasında Roma'daki Dünya Gıda Örgütü (FAO) genel merkezinde

[472] TİKA Faaliyet raporu,118.
[473]"TİKA'dan İyi Uygulama Örneği", TİKA http://www.tika.gov.tr/haber/tikadan-iyi-uygulama-ornegi/160 [31.10.2017].

gerçekleştirilen Küresel Güney-Güney İş Birliği EXPO 2011 Fuarı'nda "İyi Uygulama Örnekleri" alanında ödül almıştır.[474]

2010'da Afrika'da başlatılan "Temiz İçme Suyuna Ulaşım Projesi" kapsamında Sudan'da toplam 28 su kuyusu açılmıştır. Böylece suya erişmek için uzun mesafeler kat etmek zorunda kalan ve bu sebepten dolayı okullarından uzak kalan çocukların sorunlarına da çözüm aranmıştır. Proje sayesinde suya erişim sağlayan çocuklar, okullarına devam edebilmiş ve temiz içme suyuna ulaşmaları sayesinde hastalıklarda gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır.[475]

TİKA ile Polis Akademileri arasındaki ortak projeler kapsamında; karşılıklı bilgi, deneyim ve değişime dayalı bir platform oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Polis Akademisi Başkanlığı'nda öğrencileri bulunan ve diğer ülkelerin Polis Akademileri veya denk kurumları arasında, 2 Temmuz 2011'de Uluslararası Polis Akademileri Birliği İstanbul'da kurulmuş söz konusu birliğe, TİKA'nın da koordinasyonu doğrultusunda aralarında Sudanlı polislerin de bulunduğu toplam 18 ülkeden katılımcılar olmuştur.[476]

Ayrıca TİKA Güney Kordofan'da sondaj makinesi hibe etmiş ve su kuyularının açılmasını sağlayarak bölge halkının su ihtiyacının karşılanmasını hedeflemiştir. İller Bankası'ndan Sudan'a giden uzman ekibin TİKA koordinatörlüğünde yaptığı hidrojeolojik ve jeofizik etüdler sonucu Sudan'ın 9 eyaletinde 41 su kuyusu açılması kararlaştırılmıştır. Bunların ilk dört tanesi el-Cezire Eyaleti'nin Fadlallah Cibril, el-Danakla, el-Ömerab ve Ebu Şam mevkilerinde 2013 Ocak ayı itibariyle halkın kullanımına sunulmuştur.[477] Bu doğrultuda Türkiye'den Sudan'a yaşadıkları su sıkıntısının çözümüne destek amacıyla iki sondaj makinesi, bir kompresör ve 80 sondaj borusu gönderilmiştir.

Türkiye, Sudan'a daha önce de bir sondaj makinesi hibe etmiştir. Eğitim maksatlı 3 kuyu açılarak, Sudanlı sondörlere, uygulamalı eğitim sonunda sertifikalar verilmiştir. 21 Aralık 2016'da imzalanan anlaşmaya binaen, 2 su sondaj makinesi, 1 kompresör ve

[474] TİKA Sudan 2017 Raporu, 45.
[475] Türkiye Afrika El Ele, **age**, 34.
[476] Uluslararası Polis Eğitimi İş Birliği Projesi 2011 Yılı Değerlendirmesi, http://www.tika.gov.tr/tr/haber/uluslararasi_polis_egitimi_isbirligi_projesi_2011_yili_degerlendirmesi-1796 [31.10.2017].
[477] "Sudan'da Temiz Suya Doğrudan Erişim için 41 Adet Su Kuyusu", TİKA, http://www.tika.gov.tr/haber/sudanda-temiz-suya-dogrudan-erisim-icin-41-adet-su-kuyusu/144, 26.12.2011 [31.10.2017].

80 sondaj borusu hibe işleminin gerçekleşmesi için çalışmalar tamamlanmış, makinelerin detaylı bakım onarımları yapılmış, gerekli bakanlık oluru alınmış ve 13 Şubat 2017 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanmıştır.

Araçların Sudan heyetine teslim edilmek üzere Mersin Limanı'na gönderildiğini kaydeden TİKA Koordinatörü Yahya Acu, "hibe edilen araç ve gereçlerin toplam maliyeti, 2017 fiyatlarıyla 8 milyon 362 bin liradır" bilgisini vermiştir.[478]

Ayrıca TİKA Sudan'ın Kuzey Kordofan Eyaleti'nde yumurta tavukçuluğunun geliştirilmesi, halka yönelik istihdam sağlanması ve halkın gelir seviyesinin artırılması için 160 emekli aileye kafesler temin etmiştir. Bu projeyle birlikte gelir seviyesi çok düşük olan fakir ve emekli ailelerin gelir düzeylerinin arttırılması hedeflenmektedir.

Sudan'da doğum öncesi veya sonrasında anne ve bebek ölüm oranları oldukça yüksektir. Bu durumun temel sebebi Sudan'daki iklim şartları, coğrafi koşullar, yeterli sayıda ebe bulunmaması ve yetiştirilememesi gibi olgulardan kaynaklanmaktadır. 2010 rakamlarına göre doğum sırasında ölen anne sayısı sadece Hartum'da 100.000 iken doğum sırasında 750'dir. Bu rakam başkent Hartum dışında ve kırsal alanlarda daha da yükselmektedir. [479]

Türkiye ile Sudan arasında gerçekleştirilen iş birliği sayesinde Ebe Eğitim Merkezi kurulmuş ve bu doğrultuda daha sıhhi ve uygun doğum koşullarının oluşması sağlanarak, anne ve çocuk sağlığının korunmasıyla birlikte anne-çocuk ölümlerinin düşürülmesi için bir iş birliği protokolü imzalanmıştır. [480]

İmzalanan İş Birliği Protokolü ile geleneksel yöntemlerin terk edilerek, verilen ebe eğitiminin çağdaş ve bilimsel uygulamalar doğrultusuna ulaştırılması hedeflenmiş ve Türkiye'nin bu konuda tecrübesini Sudanlı ebelere aktarılabilmesi için 2011'de "Türk-Sudan Ebe Eğitim Merkezi" inşa edilmiştir. 2013'te faaliyete geçen "Türk-Sudan Ebe Eğitim Merkezi", 200 kursiyer ebeye hizmet vermeye başlamış aynı zamanda 10 Sudanlı ebeye de ülkelerindeki ebe eğitim sistemini geliştirmek ve Türkiye'nin bu alandaki tecrübelerinden yararlanmalarını sağlamak için bir hafta süreyle Türkiye'de

[478] http://www.yenisafak.com/hayat/turkiyeden-sudana-yârdim-eli-2647083,21.04.2017 [06.08.2017].
[479] "TİKA'dan Sudan'a Anne Sağlığını Koruyacak Proje", TİKA, http://www.tika.gov.tr/haber/tikadansudana-anne-sagligini-koruyacak-proje/461, 03.01.2013 [06.08.2017].
[480] T.C. Sağlık Bakanlığı, **Juba Eğitim Hastanesi (E-kitap) (**Ankara,2008),16.

eğitim verilmiştir.[481] Ayrıca TİKA Hartum Eyaleti'nin güneyinde bulunan İbrahim Malik Hastanesi'nin yoğun bakım ünitesi ile doğum bölümlerindeki eksiklikler TİKA'nın donanım desteği sayesinnde 2012 yılı içinde giderilmiştir.

İlerleyen süreçte Türkiye'de eğitim alan ve Sudan'da kurulanan Ebe Eğitim Merkezinde görev yapan 10 ebe tarafından diğer dokuz eyaletteki görevlilere eğitim verilerek, anne-bebek ölümlerinin asgari düzeye indirgenmesi hedeflenmektedir. Afrika'daki en büyük merkez olan "Ebe Eğitim Merkezi" TİKA'nın katkılarıyla 2014'te "Uluslararası Sudan-Türk Ebe Eğitim Enstitüsü"ne dönüştürülmüştür. Söz konusu enstitü, Afrika ülkelerindeki ebelerin adeta ana eğitim merkezi haline gelmiştir. 2016-2017 yılları arasında Uluslararası Ebe Eğitim Merkezi'nde 15 aylık ön lisans ve 4 yıllık lisans düzeyinde eğitim alan 1000 öğrenci eğitimlerini tamamlayarak ebe olarak mezun olmuşlardır. Sudan Sağlık Bakanlığı'na bağlı Sağlık Bilimleri Akademisi'ne bağlı bir eğitim birimi olarak bugüne kadar Sudan'ın toplam ebe açığının yaklaşık %70'i karşılanmıştır. Bu merkezden mezun olan ebeler günümüzde dahi toplam 18 eyalette; köy, mezra ve diğer yerleşim yerlerinde hizmetlerine devam etmekte ve Sudan'da sağlık alanında oldukça önemli hizmetler sağlamaktadırlar.[482]

TİKA'nın Sudan'da yapmış olduğu diğer bir başarılı kalkınma yardım projesi ise Sudan'ın ikinci "Hidrojeofizik ve Su Araştırmaları Merkezi"nin açılmasıdır. TİKA'nın katkısı ile 2011 yılında faaliyete geçen merkezde görevlendirilecek 15 Sudanlı mühendise de Türkiye'de eğitim verilmiştir.[483]

Ayrıca TİKA'nın Afrika'daki ilk gen merkezini, "Sudan-Türk Gen Kaynakları ve Suni Tohumlama Merkezi" 2011'de Sudan'da kurmuştur. Bu merkez tarafından her yıl düzenlenen tohum hibesi projeleri vasıtasıyla Sudan'da tarım ve hayvancılık altyapısı desteklenmektedir. El-Cezire Eyaleti'nin Medeni şehrinde kurulan Gen Merkezi ve buraya bağlı olarak hizmet veren 5 adet suni tohumlama merkezleri vasıtasıyla hayvan ıslahı gerçekleştirilecek hatta burada Afrika'nın çeşitli ülkelerinden gelen talep doğrultusunda eğitim faaliyetleri verilmektedir. Yaklaşık 40 dönüm arazi üzerine inşa edilen ve içerisinde eğitim salonları, misafirhaneler ve laboratuvarlar bulunan Gen

[481] TİKA'dan Sudan'a Anne Sağlığını Koruyacak Proje, **age**.
[482] "TİKA Sudan 2017 Raporu" (2017),27.
[483] "7.Uluslararası Türk-Afrika Kongresi Sudan'da Yapıldı", http://www.tika.gov.tr/haber/7-uluslararasiturk-afrika-kongresi-sudanda-yapildi/177, 31.01.2012 [06.08.2017].

Merkezi, resmen 2012 yılı içerisinde faaliyete geçmiştir.[484] Ayrıca bu projede çalışan Sudanlı 6 veteriner hekime 2012 yılı içinde Lalahan Hayvancılık Merkez Araştırma Enstitüsü'nde bir ay süreli teorik ve uygulamalı eğitim verildi.[485]

Sudan ve Afrika'da alanında ilk olan proje merkezinde uzman, veterinerlik fakültesi öğrencileri ve Afrika'nın çeşitli ülkelerinden gelecek uzmanlara suni tohumlama eğitimi de verilmekte. Proje ile Sudan'ın yerli hayvan ırkları korunacak, ayrıca üstün verimli ırklardan ülke hayvancılığının çekirdeği oluşturularak, üreticilerin kaliteli et ve süt elde etmelerine imkân sağlanacaktır. Aynı zamanda tarımsal sanayinin gelişmesi, modern teknolojinin kullanılması kapsamında teknik eleman ve uzman yetiştirilmesi, kaynakların verimli ve etkin kullanılması ile dengeli kalkınmaya katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Gıda ve yaşam güvenirliği açısından büyük bir öneme sahip olan proje aynı zamanda tarımın ekonomik getirisini yükseltmektedir. [486] Bugün itibariyle TİKA ve T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile iş birliğinde 2012 yılında, Sudan'da kurulan "Sudan Türk Gen Kaynakları ve Suni Tohumlama Merkezi" üretim ve satışlara başlayarak hayvancılık kapasitesinin arttırılmasında bölgede önemli bir merkez olma yolunda ilerlemektedir. Bu proje ile 15 litre olan süt veriminin yaklaşık 25 litreye çıkarılması, daha sonra da civardaki Afrika ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak örnek bir merkezin oluşturulması hedefleniyor.

2013 yılında Sudan'ın başkenti Hartum'da TİKA tarafından "Türkiye Mesleki Eğiticilerin Eğitim Merkezi" açılmıştır. Bu merkez vasıtasıyla TİKA yılda 600'den fazla kurs sağlayarak önce Sudan ardından tüm Afrika'daki teknik eğitimcilere, elektronik, bilgisayar ile turizm ve otelcilik gibi alanlarda kurs vermekte ve uzman meslek grupları tecrübelerini paylaşmaktadırlar.[487]

Afrika'nın teknolojik açıdan geliştirilmesi ve yapılan teorik çalışmaların yanı sıra üretimi yönelik faaliyetler gerçekleştirmeyi de hedefleyen söz konusu merkezin,

---

[484] "Afrika'nın İlk Gen Merkezi Sudan'da Kuruldu", TİKA, http://www.tika.gov.tr/haber/afrikanin-ilkgen-Merkezi-sudanda-kuruldu/30 [06.08.2017].

[485]"Sudan'da Kurulan Gen Merkezi", http://www.tika.gov.tr/haber/tika-tarafindan-sudanda-kurulan-genmerkezi-afrika-kitasi-icin-umut-vaat-ediyor/350 10.08.2012 [20.03.2018].

[486] "TİKA, Afrika'nın İlk Gen Merkezini Sudan'da Kurdu", https://www.haberler.com/tika-afrika-nin-ilk-gen-merkezini-sudan-da-3003612-haberi,20.09.2011 [20.03.2018].

[487] **Başakşehir Bülteni** (2013), Yıl: 31, s.36: 9.

Hartum Eyaleti tarafından kaba inşaatı bitirilmiş ve binanın eğitime hazır hale gelebilmesi için gerekli tüm tefrişat ile eğitim araç gereçleri ve makinaları da TİKA tarafından temin edilmiştir. Hartum Valiliği ve TİKA'nın ortak çalışmalarıyla faaliyetlerine başlayan 5 bin metre karelik bir alan üzerine kurulmuş olan söz konusu merkezde; bilgisayar, elektrik, elektronik, mobilya dekorasyonu, kaynak, makina elektroniği, SNS, turizm- otelcilik gibi bölümlerinden oluşmaktadır. 2013'den bu yana faaliyetlerine devam eden merkez aktif olarak çalışmalarını devam ettirmektedir. Şu ana kadar 2000'den fazla Sudanlı, kurslardan yararlanmıştır. Söz konusu merkez, faaliyet alanları ve iç işleyişi itibariyle Sudan'da ciddi bir örnek teşkil etmekle birlikte günümüzde de toplamda 10 farklı alanda eğitimlerini sürdürmektedir. Bu hizmetler sadece Sudanlılar için değil komşu ülkelerden gelen meslek eğiticilerinin gelişimine de katkı sağlamaktadır.[488] Merkezin uluslararası eğitimlere açılarak tüm Afrika'ya hizmet vermekte olup bu kapsamda Cibutili 10 eğitici, Mesleki Eğitim Merkezi'nde 1 aylık bir eğitim aldılar. Ayrıca Cibuti'den gelen klima ve mobilya teknik öğretmenlerinden oluşan toplam 10 kişi, eğitimlerini tamamlayarak sertifikalarını almaya hak kazandı.

Sudan'da eğitim sektöründeki TİKA'nın projelerinde çeşitli örnekler verecek olursak özetle şöyle söyleyebiliriz: Kur'an-ı Kerim ve İslami İlimler Üniversitesi'nde Türkçe Dil Laboratuvarı kurulmuş, Kursiyerlere yönelik Çankırı'da Türkçe Yaz Kursu Programı düzenlenmiş, 10.000 Öğrenciye Kıyafet Yardımı Projesi yapılmış, Türk Sudan Üniversiteleri Eğitim Fuarı Desteklenmiş, Hartum'da Türkçe Kursu Verilmiş, Manar el-Hüda Derneği Erkek ve Kız Öğrenci Yurdu Tefrişi yapılmış, Hartum Üniversitesi Kütüphanesinin Tefrişi ve Kütüphane bünyesinde Türkçe sınıfı kurulmuştur. Ayrıca TİKA tarafından Rufaa şehrinde bulunan Butane Üniversitesi Tıp Fakültesi Temel Uygulama Laboratuvarı'na malzeme desteği sağlanmıştır.

25 Şubat 2014 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Entegre Havza Yönetimi Çalıştayında Türkiye Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile Sudan Su Kaynakları ve Elektrik İşleri Bakanlığı yetkilileri arasında görüşmeler yapıldı. Yapılan bu görüşmeler sırasında Sudanlı uzmanlara yönelik Türkiye'ye bir inceleme gezisi düzenlenmesi konusunda karar alınmıştır. Bunun neticesinde Sudanlı 10 mühendis,

[488] https://www.haberler.com/tika-sudan-da-yilda-bin-kisiye-meslek-tecrubesi-9913978-haberi/, 9 Ağustos 2017 [13.08.2017].

Türkiye Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından Adana'da yaptırılan tesisleri incelemek üzere Türkiye'ye gelmişlerdir.[489]

Aynı yıl Türkiye, Sudan Bilim ve İletişim Bakanlığı ve Çevre, Doğa ve Çölleşme Araştırma Enstitüsü arasında Sudan arıcılığının geliştirilmesi ve modernize edilmesi için de iş birliği yürütülmüştür. Bu kapsamda ilk olarak, Sudan'da arıcılık faaliyetlerini geliştirmek ve modern arıcılık bilgisini halka yaymak amacıyla enstitü araştırmacılarından 4 personele Türkiye'de Ordu Arıcılık Araştırma Enstitüsü'nde eğitim verilmiştir. Verilen eğitim sırasında kraliçe arıların seri üretimi, suni tohumlanması, oğul arılarda sperm toplama, standardizasyon ve depolama, spektrometre kullanımı konuları ele alınmıştır.

Ayrıca Türkiye'de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı iş birliğiyle, Sudan Ulusal İlaç ve Zehir Kurulu'na mensup 10 veterinere yönelik 1 Eylül-1 Kasım 2014 tarihleri arasında çeşitli eğitim faaliyetleri verilmiştir. Yine aynı tarihlerde aynı kurumdan 5 uzman için Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu tarafından ilaçların kaydı için bileşik dosya denetimi eğitimi düzenlenmiştir.

Ayrıca Sudan'da kamu gelir ve harcamalarının takip ve tespit edilmesi, ödeme işlemleri, Merkez Bankası ile Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanlığı'nca yürütülmekteydi. İki kurum tarafından icra edilen işlemlerde kullanılan hesap sisteminin farklı olması etkinliğin sağlanamamasına neden olmaktaydı. Bu kapsamda Sudan Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanlığı, Türkiye'den teknik altyapının geliştirilmesine yönelik destek talebinde bulunmuştur. Bu doğrultuda TİKA ve Merkez Bankası iş birliğiyle Türkiye'de uygulanan "Tek Hazine Hesabı Sistemi" nin Sudan Maliye ve Ulusal Ekonomi Bakanlığı ile Merkez Bankası birimleri tarafından anlık görülebilecek şekilde kurulmasıyla ilgili bir proje başlatılmıştır. Proje kapsamında TİKA desteğiyle Sudanlı 6 uzman, 8-12 Eylül 2014 tarihleri arasında Türkiye'de Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen eğitime katılmışlardır.[490]

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TİKA ve Bilkent UNAM ve UNIDO iş birliğiyle 16-27 Haziran 2014 tarihleri arasında Uluslararası Kritik ve Sürdürülebilir Teknolojiler İçin Temiz Oda Çalıştayı düzenlenmiştir. İlgili çalıştaya, aralarında Sudan'dan gelen uzmanlarında bulunduğu 29 kişi katılmıştır. Üretim ve Gıda

[489] TİKA 2014 Faaliyet Raporu, **age**, 184.
[490] **Age**,185.

Güvenliği Eğitimi, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu tarafından üretim ve gıda güvenliği ve verimlilik konusunda farkındalık oluşturmak ve kapasite artırımına gitmek amacıyla, 24-28 Kasım 2014 tarihleri arasında İzmir'de verimlilik, üretim ve gıda güvenliği eğitimi düzenlenmiştir. Programa Sudan'dan 4 kişi olmak üzere diğer ülkelerden toplam da 14 uzman katılm sağlamıştır.[491]

2015 yılında Sudan'ın başkenti Hartum'a bağlı Şarku'n-Nil Eyaleti'nde bulunan Umdom Hastanesi'nde halkın yardımlarıyla inşa edilen kadın doğum ünitesine, ihtiyaç duyulan medikal donanım TİKA tarafından sağlanmıştır.

TİKA'nın desteğiyle 17-24 Mayıs 2015 tarihlerinde Sudan Elektrik Dağıtım Şirketi'nde görevli yönetici pozisyonunda bulunan 12 kişilik heyet Türkiye'de Elektrik Dağıtım A.Ş (TEDAŞ) kurumunda eğitim görmüş ve bu proje sayesinde ilgili heyet, Türkiye'de kullanılan teknoloji ve teknik altyapı hakkında bilgi sahip olmuştur.[492]

Aynı yıl içerisinde İstanbul'da Sudanlı 5 veteriner hekime yönelik olarak TİKA ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı bir laboratuvarda hayvan aşılarıyla ilgili olarak teorik ve pratik bilgi kazanmalarını amaçlayan bir eğitim programı düzenlenmiştir. Aynı zamanda diğer Sudanlı 3 uzman için de İzmir'de suni tohumlama konusunda bir eğitim programı düzenlenmiştir.

Türkiye'nin mevcut hayvancılık alanındaki ıslah çalışmalarında gösterdiği başarı ve tecrübesini Sudan'la paylaşması için hayvancılık alanında TİKA tarafından çeşitli faaliyetler düzenlenmiştir. Türkiye Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı iş birliği ile 2015'te gerçekleştirilen faaliyet doğrultusunda Türkiye'den dört adet Holştayn, beş adet de Simental ırkı olmak üzere yüksek verimli damızlık boğa temin edilmesi sağlanmıştır. Söz konusu damızlık boğalar, Sudan Cumhuriyeti'ne temin edilerek Gen Kaynakları ve Sperma Üretim Merkezi'nde dondurulmuş sperm elde edilmeye başlanmıştır.[493]

TİKA'nın Sudan'da söz sahibi olduğu başka alanları ise Sudan'daki tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak Beytül Halife restorasyon işi proje çizimi, Mescid-i Kebir Camii'nin elektrik ve ses tesisatının yenilenmesi, Sudan'ın Kızıldeniz

[491] **Age**, 266-267.
[492] Türkiye Afrika El Ele, **age**,57.
[493] "TİKA'dan Sudan'a destek", https://www.yenisafak.com/dunya/tikadan-sudana-destek-2461555, 04 Mayıs 2016 [20.03.2018].

sahilindeki Sevâkin Adası'nda bulunan muhafaza binası restorasyonu ve Sultan Ali Dinar'ın müze olan evinin restorasyon projelerinin desteklenmesi olmuştur.

Osmanlı Halifesi'nin cihat çağrısına uyarak Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan ve İngilizlere karşı mücadele ederken savaş meydanında şehit düşen Darfur'un son Sultanı Ali Dinar'ın, Kuzey Darfur Eyaleti'nin başkenti El- Faşir'de bulunan sarayının bir kısmı müzeye dönüştürülmüş ve koruma altına alınmaya çalışılmıştır. El-Faşir'deki sarayın müştemilatında bulunan bazı yapılar boş ve harap şekilde kaderine terk edilmiş olmasına rağmen TİKA tarafından yapılan incelemeler sonucunda Sultan Ali Dinar'ın sarayına ait yapıların restore edilmesi Türkiye ile Sudan arasındaki tarihi bağların güçlendirmesinde büyük rol oynamaktadır.[494]

TİKA'nın Sudan'da sağlık alanında üstelendiği bir başka proje ise "Sudan Göz Nuru Projesi"dir. Bu proje kapsamında TİKA ve STK'ların iş birliğiyle 2014'te Sudan'da körlük ya da görme güçlüğü çeken ama sağlık hizmetlerine erişme noktasında sorunlar yaşayan insanlara gönüllü sağlık hizmeti sunmak üzere farklı tarihlerde sağlık ekipleri görevlendirilmiştir.

Sudan'da kurulan Afrika Teknoloji Kenti bünyesinde jeofizik laboratuvarı'nın kurulması ve bu merkezin modern ekipmanlarla donatılması da TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir. Sudan'da temiz suya ulaşma konusunda önemli çalışmalar yapan ilgili merkez içerisinde jeofizik araştırmalar bölümü, kazı bölümü, su kalitesi bölümü ile şebekeler ve istasyon tasarımı bölümü olmak üzere toplam 4 ayrı birim bulunmaktadır.

Sudan Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı Afrika Teknoloji Kenti bünyesinde görev yapan 13 mühendise yönelik olarak Sudan'ın altyapı, şehir planlaması, hizmet ve bilişim sektörlerinin geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla için çeşitli konularda eğitim seminerleri düzenlenmiştir. Ayrıca 5 mühendis için hastane tasarımı ve planlaması ile tıbbi atıkların geri dönüşümü konularında bir eğitim programı gerçekleştirilmiştir.

TİKA'nın 2014 yılında Sudan Harcamalarının Sektörel Dağılımı (%) ise şöyledir: Eğitim %4.66, ekonomik altyapı ve hizmetler %0.27, sağlık %36.07, idari ve sivil

[494] Türkiye Afrika El Ele…, **age**,76.

altyapılar %0.07, su ve sanitasyon %3.86, diğer sosyal altyapı ve hizmetler %51.06, üretim sektörleri %0.87, diğer %0.03. [495]

Ayrıca TİKA Sudan'ın başkenti Hartum'un 3 önemli idari bölgesinden biri olan Bahri Kaymakamlığı'nın idari merkez ve idari bölümlerine donanım desteğinde bulunmuştur. Bahri Kaymakamlığı'nın idari birimlerinin büro mobilyası, bilgisayar, yazıcı, ekran gibi ihtiyaçları karşılanmıştır.

2015'te Sudan'ın farklı eyaletlerinde toplam 25 yeni su kuyusu açmış olan TİKA, el-Fetih bölgesinde de el pompası ile çalışan 2 kuyu ile bir derin su kuyusu açmıştır. Ayrıca 16 Mart 2016 tarihinde TİKA "Ayrı Coğrafyalarda Aynı İmza" adıyla gerçekleştirdiği proje kapsamında da Sudan'ın Kızıldeniz Eyaleti'ndeki Sevâkin Adası'nda bulunan Osmanlı dönemine ait Hanefi Camii, Şafi Camii ve Gümrük Binası'nın restorasyonunu üstlenmiştir. Ayrıca Türkiye, TİKA vasıtasıyla Sevâkin'in bağlı bulunduğu Kızıldeniz Eyaleti su altı güzelliklerini izlemek üzere dalgıçlığı ve diğer kapasitelerini kullanarak tarihi Sevâkin Adası'nın önemli bir turizm merkezi haline getirmeyi hedeflemektedir. Sevâkin'de restore edilen Osmanlı Devleti'ne ait farklı tarihi eserlerin onarılarak hizmete açılması, Türkiye-Sudan ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmaktadır. Zira Sevâkin adasının hem Türkiye hem de Sudan tarihi açısından büyük bir önemi bulunmaktadır. 1554'te Habeş Seraskerliği'ne tayin edilen Yemen Beylerbeyi Özdemir Paşa, 5 Temmuz 1555'te Habeş Eyaleti'ni teşkil etmiş ve Sudan'ın Kızıldeniz sahilindeki Sevâkin Adası'nı da eyaletin merkezi haline getirmiştir. XVI. yüzyılda Habeş Eyaleti'ne toplam sekiz sancak bağlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Habeş Eyaleti'nin denize açılan kapısı olarak nitelenen Sevâkin limanı; Habeş Eyaleti'nin merkezi her ne kadar 1557 yılında günümüzde Eritre'ye bağlı bir liman şehri olan Masavva'ya taşınsada, XVII. Yüzyıl'dan itibaren Habeş Beylerbeyleri, Sevâkin'de oturmaya başlamıştır. Ayrıca Osmanlı döneminde Kızıldeniz'in ve Hicaz'ın denizden gelecek tehlikelere karşı güvenliği Sevakin Adası üzerinden sağlanıyordu. Bu bağlamda TİKA öncülüğünde, Sudan ile Türkiye arasındaki tarihi ve kültürel bağların pekiştirilmesi yönünde birçok tarihi eser ve mekânın yenileme çalışması yürütülmektedir.

Sudan'da Darfur Nyala Sahra Hastanesi'nin inşasını, ziraat fakültesi öğrencilerine yönelik eğitim programını, Otaç Kampı'na 40 tonluk ihtiyaç maddesinin

[495] "TİKA 2014 Faaliyet Raporu", **age**,182.

gönderilmesini ve su kuyuları açılması ile su sondaj makinelerinin temini ve kurulmasını Sudan'ın birçok bölgesinde TİKA gerçekleştirmiştir. Hartum'un merkezinde bulunan Mescid-i Kebir'in de (Büyük Camii) restorasyon uygulama projelerinin hazırlanmasında son aşamaya gelinmiştir.[496]

Sonuç olarak şimdiye kadar TİKA'nın Sudan'a yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlere dair bir değerlendirme gerçekleştirdiğimizde Sudan'a yapılan yardımları en önemli özelliği yardımların bir alanda yoğunlaşmamasıdır. TİKA, Sudan'a yönelik faaliyetlerinde ekonomiden tarıma, sağlıktan kurumsal alt yapıya kadar birçok farklı konuda Sudan'ın farklı bölgelerinde oldukça önemli projeler yüretmektedir. Dolayısıyla bu projeler de açık bir şekilde Türkiye-Sudan ilişkilerin gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. Belirtmeliyiz ki, TİKA tarafından yönlendirilmekte olan bu teknik ve insani yardımlar, iki ülke arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinde de önemli bir araç olmaktadır.

TİKA'nın Sudan'da gerçekleştirdiği yardımların yüzde 35'i sosyal ve altyapı hizmetlerine, yüzde 30'u sağlık, yüzde 12'si su ve çevre koşullarının iyileştirilmesi ile yüzde 12'si eğitim alanlarında gerçekleştirilmiştir. Günümüzde de tarım ve hayvancılık, idari, sivil ve ekonomik altyapıların geliştirilmesi konusundaki faaliyetlerine devam eden TİKA, Sudan'da çok çeşitli alanlarda faaliyetler göstermektedir. Sudanlı araştırmacı-yazar Hamad Mustafa Jameh: "Türkiye'nin TİKA aracılığıyla tüm Afrika ülkelerinde yaptığı yardımların çok olumlu olduğunu ve bu faaliyetlerin Türkiye'nin elini sahada güçlendirerek önemli bir yumuşak güç unsuru haline gelmeye başladığını" [497] belirtmiştir. Ayrıca "Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gibi bölgesel güçlerin, Türkiye'yi ve bölgedeki rolünü itibarsızlaştırma girişimlerine rağmen, Ankara'nın yürüttüğü girişimci ve insani diplomasi Türkiye hükümeti ve halkının Sudan'da daha çok tanınmasını sağladı". "Belki Türkiye'nin hayata geçirdiği insani projeler veya YTB'nin verdiği bursları yanında geçmiş yıllarda Sudan'ın zor zamanlarında yardım elini uzatması, bugün Sudan halkının Türkiye ile ilişkileri sürdürme konusundaki ısrarından da yola çıkarak, Askeri cuntanın başındaki Abdülfettah el-Burhan'ın Türkiye'ye mesafeli bir politika gütmesini en asgari seviyeye indirgeyebilir" demiştir.

[496] https://www.haberler.com/tika-sudan-da-osmanli-eserlerini-restore-ediyor-9907231-haberi/, 7 Ağustos 2017 [13.08.2017].
[497] Yazarın kendisi ile e- posta üzerinden gerçekleştirilen görüşme.

6.1.2. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın Yaptığı Destekler

Türkiye'de 5978 sayılı teşkilat kanununa istinaden kurulan T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Başbakanlığa bağlı müsteşarlık düzeyinde bir kamu kurumu olarak 6 Nisan 2010 tarihinde kurulmuştur. Türkiye'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleriyle birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır.

Yurtdışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına, Türk kökenlilere ve diğer Türk Cumhuriyetleri'nin mensuplarına yönelik bir kurum gibi gözükse de kurumun "akraba topluluklar" anlayışı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kimlik anlayışından da etkilenerek nitelik ve çalışma alanı açısından genişletilmiştir. Dolayısıyla soydaş ve akraba topluluklarla kastedilen şudur ki; Türkiye'nin içinde bulunduğu ve sorumluluğunu üzerinde hissettiği medeniyet havzasında ortak tarihi ve kültürel değerleri taşıyan gruplardır olarak tanımlanmıştır.[498]

YTB yurtdışındaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, soydaş ve akraba toplulukların yanı sıra Türkiye'de öğrenim gören uluslararası burslu öğrencilere yönelik çalışmaları koordine etme, bu alanlarda verilen hizmetleri ve yapılan faaliyetleri geliştirme görevlerini üstlenen bir resmî kurumdur. Buna bağlı olarak YTB bünyesinde Uluslararası Öğrenciler Daire Başkanlığı kurulmuştur.[499]

YTB, burslu olarak kabul edilen yabancı uyruklu öğrencilere burs ve barınma desteği vermekle birlikte söz konusu öğrencilerin eğitim ve öğrenimleri boyunca akademik ve sosyal açıdan rehberliklerini de üstlenmektedir. Buna örnek olarak, her yıl Türkiye'nin çeşitli illerinde "Uluslararası Öğrenciler Akademisi" adı altında öğrencilerin eğitimlerini destekleyici akademik programlar düzenlenmektedir.[500]

YTB 2012 yılında yürürlüğe "Türkiye Bursları" adı altında giren, Türkiye Cumhuriyeti tarafından, Bakanlık Bursu, Devlet Bursu, Hükümet Bursu, Türkiye Diyanet Vakfı Bursu gibi farklı adlar altında verilen değişik bursları tek bir çatı altında birleştirilmesi, Türkiye'nin yabancı uyruklu öğrencilerine verdiği karşılıksız yükseköğrenim burslarının sağlam bir zemine ve programa tabi olmasını sağlamıştır.

---

[498] Burcu Sunar Cankurtaran, "Türk Dış Politikasında 'Diaspora Diplomasisi Açılımı' ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı", **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, der. Mehmet Şahin, B. Senem Çevik (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015): 97.
[499] http://www.ytb.gov.tr/kurumsal.php [11.10.2015].
[500] Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (Ankara, 2013).

2012-2013 eğitim öğretim yılından itibaren kabul edilecek uluslararası burslu öğrencilerin seçimi ve yerleştirilmesinin, yeni burs mevzuatına göre yapılması kabul edilmiştir.[501]

Türkiye'de YTB ve Türkiye Bursları kapsamında Türkiye'de üniversite okumayı gelen öğrenciler üniversite harcı ödememekte, 1 yıl ücretsiz Türkçe Hazırlık kursu görmekte, aylık düzenli olarak burs almakta, devlet yurtlarında ücretsiz barınmakta, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının faydalandığı genel sağlık sigortasından faydalanmakta ve geldikleri ülkelerinden ilk geliş ve mezuniyet sonrası dönüşleri için kendilerine uçak biletleri YTB ve Türkiye tarafından karşılanmaktadır.[502]

YTB'nin Sudan'a yönelik çalışmaları akraba topluluklar ve uluslararası öğrenciler kapsamında yürütülmektedir. YTB, Sudan'a yönelik sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin yanında "Türkiye Bursları" adı altında her yıl farklı sayıda lisans ve lisansüstü düzeyinde Sudanlı öğrencileri burslandırarak Türkiye'deki farklı üniversitelere kabullerini sağlayarak eğitim imkânı almalarını sağlamaktadır.[503]

Türkiye Burslarının Sudan'a tahsis ettiği burs istatistikleri şu şekildedir: 2000-2017 yılları arasında 139 doktora, 136 yüksek lisans, 125 lisans, 7 dil kursu olmak üzere, toplamda 409 Sudan uyruklu öğrenciye burs tahsis edilmiştir. Halihazırda 235 Sudan uyruklu öğrenci "Türkiye Bursları" kapsamında öğrenimlerine devam etmektedir. Bkz. (Tablo 6.1).[504]

Tablo 6.1: Türkiye'de Sudanlı Burslu Öğrenci Verileri 2002- 2015

Yıl	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	Top
Öğrenci Sayısı	-	-	2	-	6	10	-	1	4	22	23	22	58	97	89	73	402

T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)- Türkiye Bursları verilerinden derlenmiştir.

[501] YTB, www.turkiyeburslari.gov.tr [11.10.2015].
[502] Muhammet Fatih Kaya, "Ulularası Öğrenci Hareketliliğinde Lider 6 Dünya Ülkenin Yükseköğretim Tanıtım Uygulamaları ve Türkiye Bursları Tanıtım Stratejisi İçin Bir Model Önerisi" (T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Eylül 2014),119.
[503] Kemal Kaya, "Türkiye'nin Afrika Açılım Stratejisinde Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Rolü" (T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, 2014), 55.
[504] YTB-Türkiye Bursları verilerinden derlenmiştir.

Ayrıca YTB ve Öğrenci STK derneklerinin iş birliği sonucunda organize edilmekte olan "Uluslararası Öğrenci Buluşması" adı altındaki etkinlik kapsamında Sudan'ın farklı bölgelerinden gelerek Türkiye'de eğitim almakta olan öğrenciler, her yıl Türkiye'de Sudan'ı ve Sudan'ın zengin kültürünü tanıtmak suretiyle önemli çalışmalara imza atmaktadırlar.

YTB 2014 yılında aralarında Sudan'ın da bulunduğu, Azerbaycan, Bosna-Hersek, Cibuti, Rusya Federasyonu (Çeçenistan), Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya, Gürcistan, Kamerun, Lübnan, Makedonya, Pakistan, Sudan, Tayvan gibi 13 farklı ülkede mezunlar buluşması gerçekleştirmiştir.[505]

19-20 Aralık 2015 tarihlerinde İstanbul'da YTB ve ORDAF ortaklığıyla gerçekleştirilen Afrika Düşünce Kuruluşları Buluşması'na dönemin başbakanı Sn. Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu ve Başbakan Yardımcısı Sn. Doç. Dr. Yalçın Akdoğan da katılmışlardır. Organizasyon vesilesiyle aralarında Sudan'ın da bulunduğu 30'dan fazla Afrika ülkesinden, 50'nin üzerinde çeşitli sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri bir araya gelmiştir. Türkiye'de ilk defa gerçekleştirilen bu buluşma çerçevesinde iki gün boyunca üç oturum, üç çalıştay ve bir değerlendirme oturumunda temsilciler Türk-Afrika ilişkilerinin geleceğini tartışarak, "Çok Yönlü İşbirliğini Geliştirme Arayışları" ana teması etrafında Türk-Afrika ilişkilerinin 2050 vizyonu belirlemeye çalışılmıştır.[506]

6.1.3. Yunus Emre Enstitüsü'nün Faaliyetleri

Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türk tarihini, kültürünü, sanatını ve Türk dilini bununla tanıtmak ayrıca bu alanlarda yurt dışında kurslar vermek maksadıyla 2009'da faaliyete başlamıştır. Bugün itibarıyla yurtdışında 50'den fazla kültür merkezi vardır. [507] Yunus Emre Vakfı tarafından kurulan enstitü, Türkiye ile diğer ülkelerin temaslarını artırmak ve Türkleri tanıtmak için kurulmuştur.[508] Bu amaçla yurtdışında kültür merkezleri açmak ve çeşitli faaliyetler organize etmek üzere çalışmalar yürütmektedir.

[505] YTB 2014 Faaliyet Raporu, https://www.ytb.gov.tr/uploads/resimler/activity_reports/2014-faaliyet-raporu.pdf, 44.
[506] YTB 2015 Faaliyet Raporu, https://www.ytb.gov.tr/uploads/resimler/activity_reports/2015-faaliyet-raporu.pdf, 39
[507] http://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu, ulaşım tarihi 27,03,2018.
[508] http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal/vakif-kanunu [27.03.2018].

YEE'nün bir diğer özeliği ise devlet tarafından kurulduğu halde vakıf statüsünde ve "Devlet Memurları Kanunu"na tabi olmamasıdır. Bunun en önemli sebebi ise hızlı hareket edebilmek adına özerk bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Dolaysıyla YEE, Türkiye'de kamu diplomasisi yürüten kurumlar arasında kültür diplomasisinin başat aktörü haline gelmiştir. TİKA bu anlamda yürüttüğü "Türkoloji Projesi"ni YEE'ye devretmiştir.

Bir dili konuşmanın kültürel alandaki uygulama araçlarından biri dil eğitimi ve öğretimidir.[509] Türkçe öğretimi söz konusu kurumun önemli faaliyet alanlarından bir tanesidir. YEE Kültür Merkezleri'nde; Türkçe eğitimi verilmekte, Türkçe'nin çeşitli ülkelerde seçmeli dil olarak okutulmasına çalışılmaktadır. Ayrıca yabancıların Türkçe öğrenmeleri için Türkçe öğretim setleri hazırlanmaktadır. "Türkçe Yeterlilik Sınavı" ile Türkçe'nin uluslararası geçerliliğe sahip standart bir sınava sahip olması amaçlanmıştır. Bu sınavlara Türkiye'de ve kurumun kültür merkezlerinde girilebilmektedir. [510]

Ayrıca YEE ve Ziraat Bankası ortaklığıyla "100 Türkiye Kütüphanesi" projesi yürütülmektedir. Proje Türk Edebiyatındaki klasik eserlerden ve Türkiye'yi kültürü, sanatı, mutfağı, doğal güzellikleri vs. ile tanıtan ve temel kaynak olarak değer gören iki bin kadar kitabın bulunduğu kütüphaneler kurmayı öngörmektedir. 2014 yılı itibari ile 64 kütüphane kurulmuştur.[511] Bu 100 kütüphanenin 16'sının Ortadoğu ve Afrika'da kurulması amaçlanmaktadır.[512] Sudan, Mısır (Kahire, İskenderiye), Musul, Fas ve Cezayir'de YEE kütüphanesi bulunmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelerde Yunus Emre Enstitüsü açmasıyla birlikte; bu ülkelerde ilk, orta ve yükseköğretim kurumlarında Türkçe seçmeli ve zorunlu ikinci yabancı dil dersi haline gelmiştir.[513]

Bugün itibarıyla Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti'nin son 50 yılda yaptığı en büyük kültür hareketi haline gelerek; Türkiye'yi ve Türk kültürünü yurtdışında ve dünyaya doğru kaynaklardan tanıtarak gerçek bir kültür diplomasisi yürütmektedir. Bu

---

[509] Haluk Karadağ, **Kamu Diplomasisi: Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut** (İstanbul: Nobel Yayınları, 2016),14.
[510] http://www.turkcesinavi.com/ [27.03.2018].
[511] YEE 2014 Faaliyet Raporu, 100, http://www.yunusemreenstitusu.org/CMS/Files/yayin/faaliyetraporu.pdf [27.03.2018].
[512] Muharrem Ekşi, "Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü", **agm**: 358.
[513] Kerim Sarıgül, "Dünyada Türkçe Öğretimi: Yunus Emre Enstitüsü", https://eurieeducationsummit.com/files/2017Presentations/pdf/EURIE%20201-slide.pdf,:8 [27.03.2018].

doğrultuda faaliyetlerini sürdüren YEE'nin Sudan'da kurulma çalışmaları 2009 yılında hayata geçirilse de bu süreç ancak 2015'te gerçekleşmiştir. Kasım 2016 tarihi itibariyle de resmi olarak Sudan'da faaliyete başlamıştır.

Sudan'ın başkenti Hartum'da kurulan enstitü merkezi, T.C Kültür ve Turizm Bakanı Prof. Dr. Numan Kurtulmuş ve eşi Prof. Dr. Sevgi Kurtulmuş, Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Şeref Ateş, Çankırı Karatekin Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hasan Ayrancı, TİKA Sudan Koordinatörü Celalettin Güngenci, Maarif Vakfı Sudan Direktörü Ömer Alçep ve Türk-Sudan Dostluk Derneği Başkanı Dr. Fatih Ali Hasaneynin teşrifleriyle resmî açılışı Sudanlıların büyük ilgisi ile gerçekleştirilmiştir.

YEE merkezinin açılışında konuşan Bakan Kurtulmuş, Hartum Yunus Emre Enstitüsü'nde Türkçe öğrenmek için sırada bekleyen üç bin öğrenci bulunduğu açıklamasını yapmıştır. Bu durum Sudan'da Türkiye'nin faaliyetlerinin büyük bir ilgiyle karşılandığını göstermektedir.

Kasım 2016'da Hartum'da açılışı yapılan Yunus Emre Enstitüsü, Sudan başta olmak üzere diğer Afrika'nın ülkelerinden gelen öğrencilere Türkçe öğretilmesi için çalışmaktadır. Bugün itibariyle Hartum Yunus Emre Enstitüsü kültür merkezinde hâlihazırda bulunan toplan 341 öğrenci, 4'ü Türk toplam da 5 okutmandan ders almaktadır.[514]

TİKA tarafından 2001 yılından beri başarıyla yürütülen "Türkoloji Projesi", 20 Eylül 2011 Salı günü TİKA adına TİKA Başkanı ve Yunus Emre Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Dr. Serdar Çam ve Yunus Emre Enstitüsü adına Mütevelli Heyet Üyesi ve Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Ali Fuat Bilkan tarafından imzalanan protokol ile birlikte Yunus Emre Enstitüsü'ne devredilmiştir.[515]

Kurumun TİKA'dan devraldığı en önemli proje olan "Türkoloji Projesi" kapsamında Türkiye'de Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerindeki öğretim görevlileri, anlaşmalı olarak bir süreliğine 41 ülkede 49 Türkoloji ve Türk Dili Edebiyatı Bölümünde Türkçe

[514] "Türkiye ile Sudan arasındaki kültür köprüsü: Yunus Emre Enstitüsü", https://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turkiye-ile-sudan-arasindaki-kultur-koprusu-yunus-emre-enstitusu/762478, 02.03.2017 [27.03.2018].

[515] "Türkoloji Projesi Tek Elde Toplanıyor", http://www.tika.gov.tr/tr/duyuru/turkoloji_projesi_tek_elde_toplaniyor-9343, 20 Eylül 2011[08.04.2018].

dersleri verilmektedir. Ayrıca 76 üniversite ile "Türkoloji Projesi İş Birliği Protokolü" imzalanarak hedef kitle sayısı 16 bine ulaşmıştır.[516]

Sudan'daki Kur'an-ı Kerim Üniversitesi ile Yunus Emre Enstitüsü 2013 yılında bir anlaşma imzalayarak bu üniversitede Türkçe bölümünün açılmasına karar verilmiştir.[517]

Hartum YEE, 11 Ocak 2015 yılında "Sudan ve Türk Üniversiteleri İş birliği Çalıştayı" düzenlemiştir. Aynı yıl Hartum Üniversitesi ile iyi niyet sözleşmesi imzalanarak, Üniversitenin Güzel Sanatlar Fakültesi, Dil Departmanı Bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün açılması karar verilmiştir.[518] Ayrıca 2015 yılında Hartum Üniversitesi ile Enstitü arasında Türkoloji alanında iş birliği protokolü imzalanarak 2016 yılında Hartum Üniversitesi bünyesinde Türkçe bölümü açılmasına karar verilmiştir.

Yunus Emre Enstitüsü-TİKA iş birliği çerçevesinde Hartum'daki Raşid Diyab Sanat Merkezi'nde hat, ebru gibi Türk-İslam sanat eserlerinin sergilendiği bir sanat galerisi düzenlenmiştir. İlginin yoğun olduğu galeride söz konusu sanatlara yönelik bilgilendirmeler yapılmıştır.

6.1.4. Türk Hava Yolları'nın Yaptığı Destekler

Türkiye Hava Yolları'nın Sudan'a gerçekleştirdiği uçuşlar başlamadan önce ilk olarak Sudan Havayolları "SudanAir" İstanbul seferlerine 20 Ekim 1997 tarihinden itibaren haftada bir gün, normalde perşembe günleri aktarmalı seferler yapıyordu.[519]

Sudanair Hartum'dan kalkarak Kahire'de bir saatlik duraklamadan sonra İstanbul'a gelerek ve aynı gün aynı şekilde Hartum'a geri dönen tarifeli seferler geçekleşiyordu. Türk Hava Yolları ise İstanbul-Hartum arasında direkt uçak seferlerini ancak 2006 yılında geçekleştirmeye başlamıştır. THY, Sudan'a uçuşlarını biraz geç başlatmış olsa da Sudan-Türkiye arasında hava bağlantısını kurmaya başarmıştır.

Türk Hava Yolları'nın, İstanbul-Hartum arasında uçak seferleri ilk başta haftada sadece iki gün olarak gerçekleştirilen seferler daha sonra, THY'nin genişleme ve yeni hatlar açma kararı almasıyla hatta aynı zamanda Türkiye'nin "Afrika Açılım Planı"

[516] Yunus Emre Enstitüsü, 2014 Raporu
[517] Ekşi, "Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü" …, **agm**: 357.
[518] 2015 Yunus Emre Faaliyet Raporu,178.
[519] Erdoğan Aslıyüce, **Dört Kıta Sekiz Ülke** (İstanbul: Yesevi Yayıncılık,2001),87.

çerçevesinde Afrika kıtasına açılmaya başlamasıyla ve diğer taraftan da 3 binden fazla Türk vatandaşının Sudan'da bulunmasından dolayı[520] bu seferler haftada üç güne çıkarıldı. Kısa süre sonra da her gün gerçekleştirmeye başlandı. Günümüzde de karşılıklı olarak haftada yedi gün olarak devam etmektedir.

THY'nin Hartum'a doğrudan her gün uçuyor olması, iki ülke iş adamlarının ve vatandaşlarının, rahat bir şeklide uçuş gerçekleştirebilmesi ve karşılıklı ziyaretlerde bulunmasında büyük fırsat sunmaktadır. THY'nin Hartum'a uçmaya başlaması ile de Sudan Havayolları uçuşlarını iptal etmiştir.

Addis Ababa Türk Hava Yolları Sudan Satış Müdürlüğü tarafından başkent Hartum'da 2015 yılında düzenlenen tanıtım gecesinde konuşan Türkiye'nin Hartum Büyükelçisi Cemalettin Aydın, THY'nin iki ülkeyi sadece taşıma sektörü olarak değil kültürel olarak da birbirine bağladığını belirtmiştir. Aydın, ayrıca THY'nin Sudan seferleri ile her iki ülkeye iş, turizm ve diğer alanlarda katkı sağladığını da vurgulamıştır. [521] Bugün itibariyle Sudan'da mühim bir konuma sahip olan THY, Ramazan ayı dolayısıyla iftar yemeği vermekte, Türkiye ile Sudan arasında havacılığın yanı sıra iki ülke arasındaki kültürlerin tanıtılmasında da önemli bir görev üstlenmektedir.

6.2. Sivil Toplum Kuruluşları Aracılığıyla Yapılan Destekler

Bugüne kadar yukarıda bahsettiğimiz üzere Türkiye-Sudan ilişkilerindeki yardım faaliyetleri sadece Türkiye'nin resmi devlet kurumlarıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda Türkiye'deki çok sayıda sivil toplum kuruluşu da Sudan'da insani yardım alanında farklı faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Söz konusu Türk Sivil Toplum Kuruluşları, Sudan'ın çeşitli bölgelerinde özellikle Batı Sudan'ın bölgesi olan ve Dünya'nın en büyük insani krizi ile medyada tanınan Darfur'a ve Sudan'da diğer bölgelerine önemli insani yardım, sağlık ve kalkınma projeleri ve sosyal yardımlarda bulunmaktadır.

Bu kuruluşlar Yeryüzü Doktorları, Deniz Feneri Derneği, İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım (İHH), Yardımeli vs. gibi toplam 34 STK'dır. Bu yardım kuruluşları, tüm Afrika kıtasında olduğu gibi Sudan'da da kurban bayramlarında ve diğer

[520] T.C. Hartum Büyükelçiliği, **agm**.
[521] https://www.haberler.com/thy-dan-sudan-da-tanitim-gecesi-7070592-haberi, 13 Mart 2015 [05.04.2018].

zamanlarda kurban kesmekte, oradaki ihtiyaç sahiplerine; gıda, giyecek, kırtasiye malzemeleri dağıtmakta ve susuz bölgelerde su kuyuları açmaktadır.

Türkiye, 2006 yılında Sudan'daki Sahra Hastanesi'ne; dahiliye, ortopedi, çocuk, kadın doğum ve genel cerrahi dallarında hizmet verecek doktorlar göndermiştir. Ayrıca Türkiye, 2008 yılında Sudan'a 600 bin ABD Doları nakdi yardım yapmıştır.[522]

6.2.1. İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım (İHH) Vakfı'nın Yaptığı Destekler

İHH İnsani Yardım Vakfı, 2000'li yılların başından beri Sudan'ın değişik bölgelerinde insani yardım çalışmaları yürütmektedir. Su kuyuları, yetim sponsorluğu, ibadethane inşası, barınak inşası ve dönemsel gıda yardımlarının dışında 40 bine yakın ücretsiz ameliyat yapılmıştır.

Bir milyarı aşkın nüfuslu Afrika'nın %1.2'sinin görme sorunu yaşadığı bilinmektedir. Yaklaşık on milyon insanın görme sorunları yaşadığı Afrika'da, katarakt en sık görülen hastalıklardan birisidir.

Genel olarak üçüncü dünya ülkelerinde birçok insan genç yaşta katarakt hastalığı neticesinde görme duyusunu yitirmektedir. Bu ülkelerde sağlık personellerinin de yetersiz olması ve hatta kırsal bölgelerde hiç olmaması, bu insanları ameliyat imkanlarından mahrum bırakmaktadır. Özellikle Sahra-altı Afrika ülkelerinde kırk bin kişiye ortalama olarak bir doktor düşmektedir. Bu rakam meselenin ciddiyetini de ortaya koymaktadır. Afrika'da iklim koşulları, yetersiz beslenme, tedavi imkanlarının kısıtlılığı nedeniyle her yıl binlerce insan bu sayıya eklenmektedir. Kataraktın tedavisi kolaydır ve ufak bir operasyon ile görme yetisi tekrardan kazandırılabilmektedir.

Sudan'da, Sudan Körlükle Mücadele Projesi Başkanı Dr. Kemal Haşimi'nin de belirttiği üzere; Sudan'da her yıl 1000 çocuk katarakt hastalığına yakalanmaktadır. Sudan'ın nüfusunun %4'ünün görme problemi yaşadığı ve bu sorunu alabilmek için 200 bin katarakt ameliyatının senelik olarak yapılması gerektiği açıklanmıştır.

İHH İnsani Yardım Vakfı, Afrika'da 22 ülkede katarakt sorununun çözümüne yönelik çalışmalar yürütmektedir. İHH, 2007'de geliştirdiği "Siz görürseniz onlar da görecek" sloganı ile bir katarakt kampanyası başlatmış ve üç yıl içerisinde 157 bin 524 kişi

[522] "Türkiye'nin 2011 İnsani Yardımları", www.mfa.gov.tr , Muhammed Berdibek, "Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri ve Etkileri: 2002-2012" (T.C Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi,2012),110.

sağlık taramasından geçirilirken 43 bin 681 kişi de ameliyat edilmiştir. Finansman Türkiye'deki bağışçılardan sağlanmıştır. Bu proje, Nijer, Gana, Somali, Mali, Burkina Faso, Etiyopya, Çad, Benin ve Togo olmak üzere on ülkeyi kapsamaktadır. Sudan ise bu projenin yüzde 40'lık bölümünü oluşturmaktadır. Bu açıdan Sudan'ın projenin merkezinde olduğunu ifade etmemiz yerinde olacaktır.

Türkiye Sağlık Bakanlığı ve TİKA'nın da destekleri ve İHH iş birliğiyle faaliyete geçirilen "Afrika Katarakt Projesi" ile Sudan'da 2007'den 2009'a kadar 46 bin kişiye göz taraması yapılmış, yaklaşık 12 bin kişi de ameliyat edilmiştir. Ayrıca İHH Sudan'daki bir hastanede bir klinik ve katarakt cerrahisine uygun bir de ameliyathane inşa etmiştir. Burada günlük ortalama otuz beş kişi ameliyat olmaktadır[523] . Bu klinikte hastalara ücretsiz tedavi verilmektedir. Bu başarının ardından başkent Hartum'daki ikinci göz ünitesi de hayata geçirilmiştir.

Sudan'da el-Nileyn Üniversitesi Optometri Fakültesi, Sudan Körlükle Mücadele Vakfı ve İHH İnsani Yardım Vakfı'nın ortak çalışması ile kurulan göz ameliyathanesi, ücretsiz hizmet vermekte ve uzman adaylarına da eğitim vermektedir. Ayrıca İHH mobil klinikleri sayesinde kırsal bölgelerde sağlık hizmetlerinden yoksun olan kişilere tarama ve tedavi imkânı sunmaktadır. İHH'nın Afrika Katarakt Projesi Sudan eski koordinatörü Serhat Orakçı'nın da belirttiği üzere: "orada yapılan ameliyatlar Türkiye standartlarında olmakla beraber hiçbir ücrette alınmamakta"dır. İHH İnsani Yardım Vakfı'nın, 12 bin 173 katarakt hastası Sudanlıya ücretsiz ameliyat sağlayarak ışığa kavuşturmuştur.[524]

İHH Sudan'ın başkenti Hartum'dan karayolu ile 1.5 gün uzaklıkta bulunan ve sadece bir doktorun görevli olduğu Babennusa şehrinde, göz hastanesinde de kısa bir süre zarfında tarama ve tedavi hizmetleri vermiştir. Aynı zamanda ihtiyaç görülen hastalara damla ve ilaç dağıtılmıştır. İHH Vakfı, Hartum'un ardından Sudan'daki üçüncü katarakt tedavi merkezini 2011 yılında, TİKA ortaklığıyla Darfur Eyaleti'nin en yoksul şehri olarak bilinen El-Cenine'de açmış ve tüm tedavi masraflarını proje kapsamında üstlenmiştir. Açılan katarakt tedavi merkezindei Türk sağlık görevlileri de hizmet vermekte. Ordu Devlet Hastanesi'nde görevli Cafer Ziya Alyamaç ile sağlık

[523] "Sudan'da "Türk Göz Hastanesi",
https://www.medimagazin.com.tr/medimagazin/tr-sudanda-8220turk-goz-hastanesi8221-676-376-5828.html, 14.04.2008 [21.03.2018].
[524] "Sudan Sağlık Bakanı'ndan İHH'ya teşekkür",
https://www.ihh.org.tr/haber/sudan-saglik-bakanindan-ihhya-tesekkur-540, 06.05.2009 [21.03.2018].

teknikeri Ercan Kayrak ameliyatlara katılarak Sudanlı doktorlara eğitim vermekte olup söz konusu iki sağlık görevlisi 10 gün boyunca ülkede bulunmuştur.

2010 yılında İslam Kalkınma Bankası ve İHH İnsani Yardım Vakfı, Güney Sudan'da görme sorunu yaşayan 300 katarakt hastasını ameliyat ederek ışığa kavuşturmuştur. Proje kapsamında devam etmekte olan ameliyatlara bir yenisi daha eklenmiştir. İslam Kalkınma Bankası ve İHH ortak çalışması kapsamında Güney Sudan'ın Wau kentinde yeni sağlık taramaları ve ameliyatlar gerçekleştirilmiştir. Güney Sudan'ın en büyük kentinden birisi olan Wau'da sağlık bakanlığına bağlı Wau Öğrenim Hastanesi göz polikliniğinde 1000 kişi İHH sağlık ekibi tarafından göz taramasından geçirilmiştir. Taramalar sonrasında görme sorunu yaşadığı tespit edilen 300 katarakt hastası ameliyat edilerek ışığa kavuşturulmuştur. Bu anlamda, karanlık gözler küçük bir operasyonla doğaya ve ışığa yeniden merhaba demiştir. Ameliyatların yanı sıra hastalara güneş ışınlarından korunma amaçlı gözlük ve ilaç dağıtımı yapılmıştır. Ameliyatlar, 2 doktor ve 9 sağlık görevlisinin yer aldığı ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.

Güney Sudan Sağlık Bakanı Dr. Isaac Clent, ameliyatı gerçekleştiren sağlık ekibine ve Türk hayırseverlere teşekkür etmiştir. İHH'nın Sudan'ın hemen hemen bütün bölgelerine ulaşmış olan katarakt kampanyası çerçevesinde 2008-2009'da Sudan genelinde yapılan ameliyat sayısı toplam 34.694'e ulaşmıştır.

İHH İnsani Yardım Vakfı Sudan'ın Darfur Eyaleti Nyala bölgesinde, 13.01.2010 tarihinde, 16 farklı Kur'an kursunda eğitim gören bin 45 öğrenciye Kur'an-ı Kerim dağıtımı gerçekleştirmiştir. Misyonerlik faaliyetlerine karşı bölgede Kur'an-ı Kerim dağıtımı yapan İHH, aynı zamanda 480 yetimin sürekli bakımını da sağlamaktadır. Bir zamanlar Kâbe'ye örtü gönderecek kadar zengin olan Darfur'da 1960'lara kadar camilerdeki hutbelerin Osmanlı Halifesi adına okunduğu bilinmektedir. Ayrıca İslam dünyası Darfur'u hafızları ve Kuran Kursları ile de tanımaktadır.

Darfur, sahip olduğu büyük yer altı zenginliklerine rağmen dünyanın en fakir bölgelerinden birisidir. Son zamanlarda çocuklar eğitimlerini yalnızca derme çatma kulübelerden oluşan Kur'an kurslarında alabiliyorlar. Darfurlu çocuklar, Kuran-ı Kerim'lerini hem amel edilen bir kitap hem de okuma yazma öğrenilen bir ders kitabı olarak kullanıyor. Çocuklar ayrıca maddi imkansızlıklardan ötürü tahta levhalar

üzerinde eğitim alıyorlar. Bu bağlamda İHH İnsani Yardım Vakfı daha önceki çalışmalarında da Kur'an-ı Kerim dağıtımı gerçekleştirmiştir. İHH ekipleri, 2008 yılında 3 bin 500 ve 2009 yılının ilk aylarında da 2 bin adet Kur'an-ı Kerim dağıtarak eğitime katkı sağlamıştır.

Sudan'ın Darfur bölgesinin en büyük şehri olan Nyala'da son yıllarda yaşanan Sudan ordusu ile isyancı gruplar arasında yoğun çatışmalar yaşanması nedeniyle korku ve güvensizlik hakimdir. Evlerini terk edenler daha güvenli yerlerde yeni bir yaşam başlatmak için kamplara sığınmak zorunda kalmaktadırlar. 2003 yılından bu yana Darfur'da yaşanan çatışmalar çok büyük bir insani krize yola açarken bu krizin çözümüne yönelik olarak mevcut şartlar altında hükümet tarafında farklı çözüm yolları bulabilmeye çalışılmaktadır.

Darfur'daki, nüfus yoğunluğu ve yoksulluk nedeniyle şehirdeki eğitim kurumları ve mescitler bölge halkının ihtiyacını karşılayamamaktadır. İHH, bölgede gençlere eğitim olanağı sunmak, insanlar arasında kardeşlik ve güven duygusunu güçlendirmek ve kabileler arasındaki çatışmaların önlenmesine katkı sağlamak amacıyla Nyala'da bir eğitim kompleksi inşa etmeyi planlanmaktadır. 950 m^2 alan üzerine, 130.000 dolar maliyetle kurulacak olan kompleksin 120 m^2'lik bölümünde yer alan iki katlı mescit tamamlanmış durumdadır. Projenin ikinci ayağı olarakta iki katlı bir medrese, tuvaletler ve abdesthane inşa edilecektir.[525]

İHH, 2003 yılından beri silahlı çatışmalara sahne olan Darfur'da, 2014 yılında göçmen kamplarında derme çatma çadırlarda yaşam mücadelesi veren mültecilerin barınak sorununa çözüm bulmak için hayata geçirdiği "barınma projesi" kapsamında, Nyala'nın dışında bulunan Amgonya bölgesinde 74 evin açılışını gerçekleştirilmiştir.

Evler bölgedeki diğer evlere göre fazlasıyla geniş ve müreffeh aynı zamanda oldukça lüks durmaktadır. 148 ev olarak planlanan projede 74'ünün yapımı tamamlanırken diğerlerinin de hazırlığı ve yapımı devam etmektedir.

Tamamlanan 74 evin açılışı için 2014 Ramazan çalışmaları kapsamında Darfur'a giden İHH ekipleri ve devlet erkanlarının da katılımıyla bir tören düzenlenmiştir. Bölgeye giden ilk yardım kuruluşu olan İHH İnsani Yardım Vakfı, kamptaki göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için harekete geçti. İlk olarak yeni gelen göçmen ailelere tente dağıtımı yapıldı. Ayrıca bölgede bir dizi incelemede bulunan İHH

[525] "Darfur Nyala Eğitim Kompleksi Projesi", İnsani Yardım Afrika, Sudan,15.01.2010.

ekipleri, sadece Nyala'da yeni kurulmuş kamplardan bir tanesi olan Siref Kampı'ndaki bulunan 678 göçmen su ve gıda gibi zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması için en az 150 bin dolara ihtiyaç olduğunu bildirmiştir.

İHH ayrıca, Darfur'dan mültecilerin ülkelerinde yaşadıkları sıkıntılardan kaçarak Çad-Sudan sınırında, tesettürleri dahi olmadığı için okula gidemeyen kaldıkları barakalardan çıkamayan kadınlara elbise ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra cami ile medreselere Kur'an-ı Kerim dağıtımı da gerçekleştirdiler. Zorunlu göçün, açlık ve kuraklığın ortasında yaşama tutunmaları her gün biraz daha zorlaşan yetimler için de özel bir çalışma gerçekleştiren İHH, 2014 yılında Sudan'da yeni kurulmaya başlayan Duhhina Mahallesi'nde cami-mescit imarı projelerine bir yenisini daha eklemiştir. 200 m^2 üzerine kurulan caminin 3 sınıflı bir medresesi bulunmaktadır. 300 kişinin birlikte ibadet edebileceği ve 100 çocuğun eğitim görebileceği şekilde yapılan caminin Türkiye'deki hayırseverlerin bağışlarıyla yapılan Seyyid Hasan Hüsameddin Uşşaki Camii açılışı yapılan camii ve medrese bölgedeki ilk ve tek cami ve medrese olma özelliği ile halk ve zor şartlarda eğitim gören öğrenciler için büyük önem taşımaktadır.

İHH İnsani Yardım Vakfı, Darfur krizinden en çok etkilenen Nyala şehrinde gerçekleştirdiği eğitim projeleri kapsamında Hasan Esmere Camii'nin yanına 1200 m^2 alan üzerine 8 sınıflık Sümer Günay Okulu'nu inşa etti. Okul binasının içinde dersliklerin yanı sıra 6 adet tuvalet ve 2 idari ofis bulunmaktadır. 600 öğrenciye hizmet vermesi planlanan Sümer Günay Okulu'nun bölgedeki okullaşma oranının artmasına ve toplumsal kalkınmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca %60'ı açlık sınırında olan ve kuraklıkla mücadele eden Darfur'da 10 yılda toplam 5 bin 187 yetime sahip çıkan İHH, bölgede 366 aileye kumanya dağıtmıştır. Bölgede 56 kurban kestirmiş olan İHH ekipleri, etleri yetim ailelerine elleriyle ulaştırdı. "Yetim Kalkındırma Projesi" kapsamında da yetim ailelere yumurta üretimi için kümes ve tavuklar hediye edildi. Programın sonunda 200'ü aşkın yetimle birlikte büyük bir piknik organize ederek çocuklara hediye dağıtan ekipler, bölgedeki yetimhane eksikliğini de gözlemleyerek yeni bir proje geliştireceklerini açıkladı. İHH'nın Darfur'da 4 bin yetime destekleyici olduğunu ayrıca kalkınma projeleri kapsamında da 20 aileye 3'er keçi olmak üzere 60 adet süt keçisi dağıtımı gerçekleştirildi.

Ağustos 2013 yılında Hartum'un büyük mahallerinden Umbedde, Hacı Yusuf, Murabia Şerif, el-Fetih, el-Kirayab'da günlerce yoğun yağış altında kalmışlardır. Ramazan Bayramı öncesi başlayan yağışlar, Nil Nehri'nde taşmalara ve sele yol

açarken çok sayıda ev ve işyeri yağışlardan zarar gördü. Yıkılan ev enkazlarında arama kurtarma çalışmaları sırasında çok sayıda insan evsiz kaldı. 5 ağustostan bu yana 14 binden fazla ev tamamıyla yıkılırken 16 binden fazla ev ağır hasır alarak oturulamaz hale geldi.

Yaşanan gelişmeleri bölgedeki partnerlik ettiği kuruluşlar ile beraber yakından takip eden İHH İnsani Yardım Vakfı, 580 aileye gıda ve et dağıtımı gerçekleştirmiştir. İHH'nın Afrika'daki bir başka başarı ve etkili projelerinden biri ise su kuyuları açmaktır. Sudan'da Nil Nehri'nin bulunduğu bölgeden uzakta yer alan noktalarda, insanlar hayatta kalabilmek için her alanda mücadele ediyorlar. Bölgede yaşanan sorunların en önemlilerinden biri olan susuzluk ve kuraklık fakir halkın direncini iyiden iyiye azaltmaktadır. İnsanlar suya ulaşabilmek için her gün kilometrelerce yol kat etmektedirler. Ulaşılan suyun çamur ve çeşitli mikroplar içermesi ise salgın hastalıklara sebep olurken çoğu insanın da hayatını yitirmesine neden olmaktadır.

Afrika kıtasında coğrafi şartlar, uzun süreli kuraklık, alt yapı eksikliği, sosyal ve siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sorunlar nedeniyle insanlar temiz ve sağlıklı içme suyu bulmakta zorluk çekmektedirler. Endüstriyel tarım işletmelerinin bulunmaması ve halkın kırsal kesimde tarımsal üretimi, geleneksel metotlarla sadece yağmura bağımlı olarak sürdürmek zorunda kalması, genelde Sahra-altı Afrika'sında özelde ise Sudan'da kuraklığa bağlı açlığın temel sebebidir. Bu nedenle İHH İnsani Yardım Vakfı'nın, Afrika'nın 6 farklı ülkesinde açtıkları 32 su kuyusunu yerel halkın hizmetine sunulmaktadır. Yapılan çalışmalar kapsamında Afrika'da açılan su kuyusu sayısı 1174'e ulaşmıştır. İHH İnsani Yardım Vakfı ekipleri hayırseverlerin bağışları ile Çad'da 11, Etiyopya'da 2, Gine'de 2, Burkina Faso'da 1, Sudan- Darfur'da 12 ve Somali'de 4 yeni su kuyusunu hizmete sunmuştur. İHH İnsani Yardım Vakfı, 2002 yılından bu yana bölgede çalışmalarını sürdürerek Darfur'da son 2 yıl içinde 40 su kuyusu ve 4 cami açmıştır.

İHH, Darfur'da 60 yeni su kuyusu ile birlikte Sudan'ın genelinde toplamda yaklaşık olarak 300 adet su kuyusuna ulaşmış durumdadır. İslam Konferansı Teşkilatı'nın ev sahipliğinde, 4 milyon kişinin insanî yardıma muhtaç olduğu Darfur için Uluslararası İmar Toplantısı, Mısır ve Türkiye'nin eş başkanlığında, 21 Mart 2010'da Mısır'ın başkenti Kahire'de düzenlenmiştir. 37 ülkenin katıldığı konferansta, İHH İnsani Yardım Vakfı, Darfur'da cami, mescit, su kuyuları, okul ve yetimhane, katarakt ameliyatları, alt ve üst yapı projeleri olmak üzere Darfur'a 6 milyon dolarlık yardımda

bulunacaklarını açıklayarak, en çok yardım vaadinde bulunan kurumlar arasında yer almıştır.

Ayrıca İHH İnsani Yardım Vakfı Afrika ülkelerine yönelik kalkındırma projeleri kapsamında Sudan'da çiftçi ailelere 2013 yılında destek verdi. 1 yıl devam eden proje kapsamında tarımsal üretim için gerekli tüm donanım ve tohumun sağlandığı 10 Sudanlı aile İHH tarafından kiralanan arazide üretime başladılar. Sudan'ın Batı Darfur bölgesinde İHH tarafından kiralanan 5 dönümlük arazide bamya yetiştiren çiftçi aileler, ürettikleri ürünleri pazarda satarak gelir temin etmeyi başlamış durumdalar. Ayrıca İHH İnsani Yardım Vakfı'nın da organizatörleri arasında olduğu 2.Uluslararası Yetim Konferansı, İslam Dünyası'ndan 54 kurumun katılımıyla 23-24 Kasım 2016 tarihlerinde Hartum'da icra edildi. 22 ülkeden 54 kurum ve yüzlerce yetim gönüllüsünün katıldığı program, 2015 yılında İslam İş Birliği Teşkilatı'nın Cidde'de aldığı karar sonucunda gerçekleştirildi.

Sudan'ın İstanbul Başkonsolos Vekili Halid İbrahim Al-Shaikh, Sudan'da Türkiye'nin uzun zamandır var olan insani yardımlarını, özellikle İHH'nın toplumun farklı kesimlerinden olan fakir, yoksul ve muhtaçlara yardım konusunda oynadığı büyük role dikkat çekmiştir. Al-Shaikh, Sudan'da daha geniş bir işbirliği için, Sudan Başkonsolosluğu'nun Hartum'da İHH'nın bir ofisini açmasına da yardımcı olduğunu ortaya koymuştur. [526]

6.2.2. Deniz Feneri Derneği'nin Yaptığı Destekler

Deniz Feneri Derneği, 1996 yılının Ramazan ayında "Şehir ve Ramazan" isimli bir televizyon programıyla başlayan iyilik seferberliği kapsamında "Deniz Feneri" kimliğine bürünerek önce haftalık yayınlanan bir programa dönüşmüş, sonrasında ise aynı isim altında 2002 yılında "ISO 9001 Kalite Belgesi"ni alarak derneğe dönüştürülmüştür.

Deniz Feneri Derneği, 2002 yılından bu yana Türkiye'de ve dünyada 500.000 aileye gıda, barınma, sağlık ve para yardımı ulaştırmıştır. Gerçekleştirdiği faaliyetler sonucunda 2007 yılında TBMM Üstün Hizmet Ödülünü'nü kazanmıştır. Ayrıca dernek, Bakanlar Kurulu kararıyla kamu yararına çalışan ve izin almadan yardım toplayabilen dernek statüsündedir.

[526] İstanbul'da Sudan Konsolusluğu'nda gerçekleştirilen görüşme, 05.06.2019.

Deniz Feneri, Sudan'da 2007 yılının Ramazan ayında 2000 aileye gıda kolisi dağıtmıştır. 2011-13 yılları arasında Sudan'a sığınan 400 Eritreli çocuk yetimin eğitim gördüğü Abdullah b. Abbas Medresesi´nde de kırtasiye malzemesi dağıtmış ve buradaki çocukların tüm masraflarını karşılamıştır. Ayrıca 2012 yılında 100 aileye 3'er aylık gıda kolileri dağıtılmıştır.

Kurban Kesim Organizasyonu kapsamında da 2006, 2007, 2008, 2011, 2012 ve 2013 yıllarında kurban kesimi ve dağıtımı gerçekleştirmiş olan Deniz Feneri. 2009 ve 2010 yıllarında Kesela ve Katarif bölgelerinde gerçekleştirilen kurban kesiminde, kurban etlerinin tamamı zor şartlarda yaşam mücadelesi veren Eritreli mültecilere dağıtmıştır.[527]

Deniz Feneri'nin her yıl Ramazan yardım organizasyonu yaptığı ülkelerden biri de Sudan'dır. Deniz Feneri 2011 Ramazan'ında iftar sofrası kurmuş ve ayrıca 2012 Ramazan ayında Sudan'ın Hartum ve Kesela gibi bölgelerinde ihtiyaç sahibi öğrencilere ve ailelere yönelik iki ayrı toplu iftar düzenlemiştir. Söz konusu iftarlara toplam 1.100 kişi katılırken Deniz Feneri'nin Ramazan yardım dağıtımlarında genel başkan Av. Mehmet Cengiz, Ankara Şube Başkanı Mevlüt Koca ve Deniz Feneri ekibi de hazır bulunmuştur. Ayrıca Deniz Feneri ekibi Ramazan organizasyonu çerçevesinde 100 aileye 3'er aylık gıda kolileri dağıtmıştır. Genel Başkan Cengiz ve beraberindekiler Sudan'da 5 farklı yoksul okul gezerek 400 yetime kendi elleriyle nakit yardım ve 400 çocuğa da kırtasiye malzemesi dağıtmışlardır.

6.2.3. Yeryüzü Doktorları Derneği'nin Yaptığı Destekler

Türkiye merkezli Yeryüzü Doktorları Derneği, 2000 yılında sağlık alanına odaklanmış uluslararası bir insani yardım kuruluşu olarak çalışmalarına başlamıştır ve sayısı 100 bini aşan bağışçıları ile 15 bini aşan gönüllülerinin desteği ile bugüne kadar Afganistan'dan Suriye'ye, Somali'den Gazze'ye, Uganda'dan Yemen'e 40'tan fazla ülkede yüzlerce proje gerçekleştirmiştir. Tedavi edici amaçlı kısa süreli sağlık kampları organize ederek çıktığı yolda bugün koruyucu sağlıktan psiko-sosyal desteğe, fiziksel kapasite geliştirmeden sağlık eğitimine pek çok proje ve program yürütmektedir.[528]

[527] Deniz Feneri Resmi İnternet Sayfası, http://www.denizfeneri.org.tr/bagisci/afrika_137/sudan_60/ [30.03.2018].
[528] Yeryüzü Doktorları 2016 Faaliyet Raporu,12.

Yeryüzü Doktorları, Sudan'ın Darfur Krizi'nin patlak verdiği 2005 yılında Sudan'ın Çad sınırına yakın Batı Darfur eyaletinde bölgedeki el-Cenine Hastanesi'nde sağlık hizmeti sunarak bir göz ünitesi kurmuştur. Ayrıca Yeryüzü Doktorları, Sudan halkına kompleks cerrahi işlemler de içeren sağlık hizmetleri vermiştir.[529]

Yeryüzü Doktorları, 2006 yılından beri Türkiye'den ve dünyadan gönüllü doktorlarla birlikte bağışçıların desteğiyle Nijer, Kenya, Lübnan, Somali, Yemen, Moritanya, Tanzanya, Kongo DC, Sudan ve Uganda'da göz kampları gerçekleştirmiştir. Bu kamplarda, ameliyatların yanı sıra diğer göz hastalıkları da tedavi edilmiş, ilaç ve gözlük desteği sağlanmıştır. Ayrıca göz cerrahi üniteleri kurulumu, yerel sağlık personelinin eğitimi gibi kapasite arttırıcı faaliyetler ile göz projeleri kapsamında hizmet götürülen bölgelerdeki sağlık kuruluşları desteklenip yerel kapasitenin güçlendirilmesi de hedeflenmiştir.[530]

Gönüllü Sağlık Ekipleri, 2016 yılında, 12 farklı ülkeye gönderilen 19 Gönüllü Sağlık Ekibi (GSE) ile 106 gönüllü, 152 gün sahada çalıştı ve toplamda 4421 muayene ve 514 ameliyat yapılmıştır. Bu 19 ekip, 17 farklı ortak kuruluş ile çalışmıştır. Toplam 1.191.435 TL nakdi 373.200 TL değerinde ayni (gönüllü) olmak üzere 1.564.635 TL girdiyle birlikte Yer Yüzü Doktorları tarafından sunulan hizmetler ve faaliyetler sayesinde 1.996.438 TL değer üretilmiştir. Bu bütçenin %47.40'si Yeryüzü Doktorları, %46.56'i fonlayıcı kurumlar ve %6.04'ü yerel partnerler tarafından karşılanmıştır. Ayrıca 2016'da Sudan'daki gönüllü sağlık ekipleri 27 plastik cerrahi ameliyatı gerçekleştirmiştir. [531]

Gülümseyen Çocuklar projesiyle de önemli faaliyetler gösteren Yer Yüzü Doktorları; embriyolojik dönemde bebeğin yüz gelişimi sırasında çeşitli nedenlerle dudak veya damakta veya bazen her ikisinde de birleşmenin meydana gelmemesiyle oluşan dudak damak yarıklarının tedavisi için çalışmıştır. Dolayısıyla Yeryüzü Doktorları, çocukların yalnızca sağlığını değil, psikolojik gelişimlerini de olumsuz etkileyen bu kusura karşı başlattığı Gülümseyen Çocuklar projesi dâhilinde plastik cerrahi kampları düzenlemektedir. 2014 yılı içinde Sudan, Sierra Leone ve Azerbaycan'da olmak üzere 2 plastik cerrahi kampı düzenlenmiş ve bu kamplarda toplamda 139 ameliyat

[529] https://www.yyd.org.tr/ne-yapiyoruz/kriz-ve-acil-durum-projeleri/ [30.03.2018]
[530] Yeryüzü Doktorları 2016 Faaliyet Raporu, **age**, 28.
[531] **Age**, 27.

gerçekleştirilmiştir. Sadece Sudan'ın başkenti Hartum'da şubat ayında 49 ameliyat gerçekleştirilmiştir.[532]

Gülümseyen Çocuklar projesi kapsamında Yeryüzü Doktorları, başta çocuklara yönelik operasyonlar olmak üzere 2007 yılından beri bu alanda gönüllü sağlık ekipleri organize etmektedir. Bu kapsamda aralarında Sudan'ında bulunduğu, Filistin, Yemen, Azerbaycan, Somali, Moritanya ve Sudan ülkelerine 17 gönüllü sağlık ekibi organize edilmiş olup 2.251.620 TL değerinde 2373 muayene ve 880 ameliyat gerçekleştirilmiştir.[533]

Sudan örneğinde görüldüğü gibi 2013 yılında Gülümseyen Çocuklar Projesi kapsamında gönüllü sağlık ekipleri tarafından 1-7 Mart ayında 31 Muayene ve Ameliyat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 2014 yılında farklı ülkelere toplamda 22 gönüllü sağlık ekibi gönderilmiştir. 2015 yılı içinde ise Sudan'ın Hartum bölgesinde plastik cerrahi kampı düzenlenmiş, bu kampta toplamda 56 ameliyat ve 66 muayene gerçekleştirilmiştir.[534]

Yeryüzü Doktorları, Hartum'da 28 Şubat ile 3 Mart 2014 tarihleri arasında, 49 ameliyata gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Sudan'ın el-Şimaliye Eyaleti'nde bulunan Maravi şehrinde, 25 Nisan ile 3 Mayıs tarihleri arasında 550 muayene ve 24 ameliyet gerçekleştirilmiştir. Yeryüzü Doktorları Derneği'nin 2006 yılında başlattıkları "Göz Nuru" projesi ile önlenebilir nedenler ile körlük ya da görme güçlüğü çeken ama tedavi alamayan hastaları gün ışığına kavuşturmaya devam edilmektedir.Yeryüzü Doktorları, proje kapsamında Sudanese Islamic Medical Association (SIMA) ve Al-Basar Foundation'a bağlı Makkah Eye Complex uzmanları ile birlikte Sudan'ın Maravi şehrinde katarakt ameliyatı bekleyen hastaların ihtiyaçlarını karşılamak için göz kampı düzenlemiştir. Türkiye'den göz hastalıkları uzmanları Yeryüzü Doktorları Derneği Yönetim Kurulu Üyesi Uzm. Dr. Hasan Oktay Özkan, Uzm. Dr. Yusuf Özay, YYD Proje Yöneticisi Selimcan Azizoğlu ve Uzm. Dr. Raşit Kılıç ile 3 Sudanlı ve 1 Suriyeli uzman doktor; 45 gün boyunca Sudanlı hastalara gönüllü hizmet vermiştir. 27 Nisan-1 Mayıs tarihleri arasında Toplamda 103 ameliyat 550 göz muayenesi gerçekleştiren

[532] Yeryüzü Doktorları 2014 Faaliyet Raporu, 62.
[533] Yeryüzü Doktorları 2013 Faaliyet Raporu, 42.
[534] Yeryüzü Doktorları 2015 Faaliyet Raporu, 59.

ekip, kamp süresince 350 Sudanlıya da gözlük gibi tıbbi ekipman desteği sağlamıştır.[535]

6.2.4. Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarının Yaptıkları Destekler

6.2.4.1. RİDA Derneğinin Yaptığı Destekler

Konya'da yaşayan inşaat mühendisi Tamer Kalender, gerçekleştirdiği projesiyle 2008 yılında gittiği Sudan'ın Güney Darfur Eyaleti"nin başkenti Nyala'da yaşanan iç savaşta anne ya da babasını kaybeden Sudanlı küçük yetimlere yardım etmiş, binlerce küçük yetimin yaşam kaynağı olmuş ve Sudanlı yetimleri sevindirmiştir. Hayata geçirdiği proje ile yetim öğrencilere her gün bir öğün yemek verilmesini sağlamıştır. Bu proje daha sonra Ribat İnsani Yardım Derneği (RİDA) tarafından üstlenilmiş ve kendisi de derneğin yönetim kurulu üyeliğine seçilmiştir. Söz konusu projenin 1 yıllık giderlerinin de kendisi tarafından karşılanacağını bildirmiştir. Hayata geçirilen proje sayesinde bin yüze yakın çocuğa yemek verilmeye başlanmış ve bu proje Nyala'da büyük ses getirmiştir. Bugün dahi Darfur halkı arasında Türklerin gelip Sudanlı yetimlere sahip çıktıkları dilden dile dolaşmaktadır.[536]

Nyala'da, 75 kız ve 51 erkek yetimin barındığı faydalı nesiller yetiştirme merkezinde yardım ve destek sağlanılmış ve RİDA Derneği ile Türk hayırseverlerinin yaptığı yardımlar sonucu çocuklarda gözle görünür iki şey değişmiştir. İlk olarak çocukların sağlıklarında gelişme sağlanmış ikinci olarak ise bu çocuklar ders yönünden gözle görülür bir başarıya imza atarak daha da sosyalleşmişlerdir.

Ağustos 2015 yılında Ribat Eğitim Vakfı'na mensup bir heyet, Afrika'daki çalışmalarının merkezini oluşturduğu Sudan'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Sudan ziyaretinde hem Afrika çalışmaları hem Sudan'daki faaliyetler yerinde incelendi. Ribat İnsani Yardım Derneği, Sudan'da çeşitli ülkelerden yüksek tahsil yapmak için gelen öğrencilerin kalacağı yurtlar oluşturmakla birlikte ayrıca Sudan'da 5.000 yetime hizmet vermektedirler.[537] Ülkede Ribat'ın çalıştığı ortak vakıflar ve dernekler ile istişare toplantısı yapılarak Sudan'ın Kadukli bölgesinde Hıristiyanlar ile Müslümanların arasındaki bölgede Ribat İnsani Yardım Derneği mescit

[535] Yeryüzü Doktorları 2014 Faaliyet Raporu, **age**, 61.
[536] http://emlakkulisi.com/tamer-kalender-projesiyle-sudanli-yetimleri-sevindirdi/59313, 7 Ocak 2011 [24.07.2017].
[537] "Ağustos 2015 Sudan Ziyareti**",** http://www.ribatinsaniyardim.org/etkinlik.php?etkinlik=8 [04.08.2017].

yaptırmaktadır. Ayrıca Ribat'ın Hartum'dan 200 km uzakta; Darfur'da bir de yetimhanesi bulunmaktadır.

6.2.4.2. Yardımeli Derneği'nin Yaptığı Destekler

Dünya'nın çeşitli bölgelerinde faaliyet gösteren Yardımeli Derneği, 2006 yılı eylül ayından itibaren fizibilite çalışmalarına başlayan "Hayır Köprüsü" gönül erleri çeşitli sivil toplum kuruluşları, kardeş yardım kuruluşları ile istişare ve görüşmelerini Mart 2007'de tamamlayarak 55 kurucu gönül insanının bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Türkiye çapında ve 30'dan fazla ülkede faaliyet gösteren bir uluslararası insani yardım kuruluşudur. 2007 yılında kurulan Yardımeli Derneği 30.11.2012 tarih ve 2012-4030 nolu Bakanlar Kurulu kararıyla "Kamu Yararına Çalışan Dernek" statüsü kazanmıştır. Söz konusu dernek 2011 yılında resmî olarak faaliyetlerine başlamıştır. [538]

Yardımeli Derneği, Sudan'da Hartum-Medeni arasındaki el-Kâmilin bölgesinde 21 dönüm arazi üzerine 2008 yılında başladığı Afrika'nın en büyük yetimhanelerinden biri olan ve Ocak 2011 tarihinde temeli atılan "Akabe Yetimler Külliyesi"ni Ağustos 2012 tarihinde tamamlayarak Sudanlı yetimlere aile ortamına yakın, daha düzenli bir hizmet vererek sahip çıkmışlardır.

Akabe Yetimler Külliyesi, 65 yetimle hizmete açılmış ve 21 dönüm üzerine kurularak, 5500 m^2 kapalı alana sahip büyük bir kompleks olma özelliğini de taşımakta. Her sene ilköğretim seviyesinde alınan yetimlerle birlikte toplam kapasiteyse ulaştığında 400 yetime barınma, iaşe ve eğitim hizmeti sunmaktadır. Akabe Yetimler Külliyesi'nde İlköğretim Okulu, yatakhane, kütüphane, yemekhane, revir, oyun salonu, cami ve çok amaçlı salonlardan oluşan külliyede kalan yetimlere beşerî ve dini ilimler öğretilmektedir.[539] Ayrıca Akabe Yetimler Külliyesi'nin içerisindeki kütüphaneye Türk- Sudan ilişkilerinde oldukça önemli bir ortak tarihi şahsiyet olan Sudanlı Zenci Musa'nın ismi verilmiştir.[540] Bununla ilgili olarak yapılan konuşmada şu şekilde bir değerlendirmede bulunulmuştur: "Sudanlı Zenci Musa'ya vefa borcumuz vardır. Eşref Kuşçu Bey'in maiyetinde Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı, daha sonra Çanakkale'de 7 düvele karşı, sonra Yemen'de İngilizlere karşı Osmanlı askeri olarak savaşan Sudanlı

[538] Yardımeli Derneği'nin Resmi İnternet Sayfası için bkz. http://yardimeli.org.tr/tr/.
[539] "Yetimhane", Yardımeli Derneği, http://yardimeli.org.tr/HD18562_Sudanli-Bakandan-DernegimizePlaket.html, 23.11.2012 [24.07.2017].
[540] Mehmet Sılay, "Sudan Sevdası", Yardımeli Uluslararsı İnsani Yardım Derneği,01.01.2014, http://www.ankarayardimeli.org/SUDAN-SEVDASI-32-h.htm [24.07.2018].

Musa da bir yetimdir. "Akabe Yetimler Külliyesi" projesinin hayata geçirilmesiyle bu vefa borcu ödenmeye" başlanmıştır.[541]

Yardımeli Derneği Sudan'ın en büyük ve Afrika da üçüncü büyük yetimhane binasını inşa ederek Sudanlı yetimlerin hizmetine sunmuştur. 20 dönüm arazi içinde yaklaşık 8.000 m^2 kapalı alana sahiptir. Aynı bina içinde yetimler için kurulan bir ilköğretim okulu da bulunmaktadır. (İstanbul Erkek İlköğretim Okulu) şu anda yatılı sistemde hizmet verilmektedir. Külliye bünyesinde Sudan'ın muhtelif bölgelerinden seçilen 230 yetim bulunmaktadır: "Okulumuzun başlama tarihi itibariyle ilk alınan yetimlerimiz şu anda yedinci sınıf oldular. Her sene yeni alımlar ile bu sayı artmaktadır. Hedeflenen sayı 400'dür. Bu çocukların bütün yeme içme, giyecek, sağlık ve eğitim öğretim ihtiyaçları dernek tarafından karşılanmaktadır".[542]

Külliye içerisindeki camii, 570 m^2 üzerine 350 kişilik olarak inşa edilmiştir. Ayrıca Yardımeli Derneği tarafından Sudan'da her yıl düzenli olarak Kurban kesim organizasyonu yapılmaktadır. Ayrıca Ramazan ayında iftarlar verilmekte, gıda ve kumanya dağıtımı yapılmakla birlikte sünnet kampanyaları da düzenlemektedir. 2010 yılında Kesele Eyaleti'nde gerçekleştirilen sünnet kampanyası ile 29 kişilik uzman ekip 5 günde 1000 kadar Sudanlı fakir çocuğun sünnetini gerçekleştirmiştir.[543]

Kurak bölgelerde ise su kuyuları açılmaktadır. Yardımeli Derneği Sudan'da 5500 dolar bağış ile su kuyusu açmaktadır.[544] Soğuk bölgelerde kıyafet ve battaniye dağıtımı yapılmış, fakir ailelerin geçinmesi için süt keçileri dağıtılmıştır. "Kardeş Aile Programı" ile de mağdur Sudanlı ailelere yardım edebilecek Türk ailelerinin bulunup yardım etmeleri sağlanarak, Türk ve Sudan halklarının birlikteliği sağlanmaya çalışılmaktadır.[545]

Bunun yanında Yardımeli Derneği Sudan'da diğer insanı yardım faaliyetleri şunlardır:

* Su Kuyusu:

---

[541] "Bir Rüya Gerçek Oldu Elhamdülillah", Yardımeli Uluslararsı İnsani Yardım Derneği, https://yardimeli.org.tr/tr/news/18538/bir-ruya-gercek-oldu-elhamdulillah [24.07.2018].

[542] Yardımeli Derneği'nin Sudan'ın başkenti Hartum'da bulunan yöneticisi Hakkı Erçetin ile e- posta üzerinden gerçekleştirilen görüşme.

[543] "Yardımeli Sudan'da 1000 Çocuk Sünnet Etti", http://yardimeli.org.tr/HD18296_Yardimeli-Sudan-da1000-Cocuk-Sunnet-Etti.html 24.12.2010 [24.07.2017].

[544] "Su Kuyusu", Yardımeli Derneği, http://yardimeli.org.tr/HD18346_Su-Kuyusu.html, 7.1.2011 [24.07.2017].

[545] Yetimhane, **agm**.

Faaliyete başladığı tarihten bu yana muhtelif bölgelerde 200'den fazla su kuyusu açılmıştır. Bu hizmet halen devam etmektedir.

* Kardeş Aile Projesi:

İhtiyaç sahibi aileleri tespit edip bu kişilere Türkiye'den bir kardeş aile bularak aylık nakdi yardımda bulunma projesidir. Halen yaklaşık 200 aileye doğrudan yardım yapılmaktadır.

* Süt Keçisi Projesi:

Devamlı olmamak üzere bazı dönemlerde uygulanan iktisadi destek projesidir. Şimdiye kadar 500'e yakın süt keçisi dağıtımı yapılmıştır.

* Dönemsel Projeler:

Bu projelerin başlıcaları Ramazan ve Kurban Bayramı projeleridir. Ramazan ayında tertip edilen toplu iftar programlarının yanı sıra ihtiyaç sahibi ailelere gıda paketi yardımı yapılmaktadır. Gıda paketi yardımı yapılan aile sayısı ortalama 500 ile 1000 arasında değişmektedir. Kurban Bayramı projesinde malum kurban eti dağıtımı yapılmaktadır. Her bayram yaklaşık 4.000 ile 5.000 aileye kurban eti verilmektedir. (Verilen miktar en az 5 kg olmaktadır) Bunun yanında Sudan'da üniversite eğitimi alan bazı öğrencilere de eğitim bursu verilmektedir. Hali hazırda yaklaşık 20 öğrenciye yıllık toplam da 12.000 dolar burs verilmektedir.[546]

Bunlara ilave olarak imkânlar dâhilinde belli yetimhane ve hafızlık okullarına yardım edilmekte ve gelen talepler doğrultusunda eldeki imkânlar dâhilinde çocukların masrafları karşılanmaktadır. Bu tip yardımlar için de yaklaşık 20.000 ile 25.000 dolar harcama yapılmaktadır. Sonuç olarak Sudan'da Yardımeli Derneği tarafından sunulan imkân ve eğitim programları, Sudan'da var olan fiziki şartlar ve imkânlar açısından son derece faydalı olmaktadır.

6.3. Türkiye- Sudan Arasında Sağlık Alanında İş Birliği

Türkiye ile Sudan arasında 10 Aralık 2003 tarihinde "Sağlık ve Tıp Alanında İşbirliğine Dair Protokol" imzalanmıştır. İmzalanan bu protokol ile iki ülke arasında sağlık alanında çeşitli iş birlikleri yapılmakta ve Sudan halkının sağlığının korunmasında ve tedavisinde kayda değer gelişmeler elde edilmektedir.

[546] Hakkı Erçetin ile yapılan görüşme.

Hartum'da Türkiye tarafından inşa edilen Kalakla Hastanesi Sudan'a hibe edilerek, 1996 yılında hizmete açılmıştı. Zaman içinde oluşan bozulma ve eskimelerden dolayı tadilat ve tamirat yapılmış ve 25 Haziran 2007 tarihinde bu hastane tekrar hizmet vermeye başlamıştır.

28 Mart 2007 tarihinde imzalanan "Kalakla Türk Hastanesi"nin çalıştırılmasına ilişkin protokol ile bu hastanenin etkili ve verimli sağlık hizmeti verebilmesi için ortaklaşa çalıştırılmaktadır. Taraflardan biri faaliyetini bitirmeyi yazılı olarak 3 ay önceden bildirmediği sürece faaliyet planı her defasında birer yıllık sürelerle yenilenmiş kabul edilecektir (Madde. 9).[547]

Bu protokol ile Türkiye Cumhuriyeti, Hartum'da doğrudan sağlık hizmeti vermeye devam etmektedir. Bu hastanenin personel eğitimi 2005 yılında başlamış ve 1-28 Temmuz 2007 tarihinde de 22 doktor, ebe, hemşire, teknik ve idari personel 1 ay süreyle Ankara'da Sağlık Bakanlığı'na bağlı eğitim hastanelerinde kendi alanlarında eğitim almışlardır. Türkiye ile Sudan arasında 28.03.2007 tarihinde imzalanan, sağlık ve tıp alanında iş birliğine dair protokolü çerçevesinde; Türkiye'de uygulanan, "Sağlıkta Dönüşüm Programı"nın Sudan'a aktarılması sağlanmaktadır.

Kalakla Türk Hastanesi Başhekimi Dr. Adil Hassan Khairel Seed de 23 Temmuz-20 Ağustos 2007 tarihleri arasında Ankara'da hastane yönetimi konusunda eğitim almıştır. 4-6 Şubat 2011 tarihinde, Türkiye'de dönemin Devlet Bakanı Faruk Çelik ve beraberindeki üst düzey heyet ile Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)tarafından Sudan'da Güney Darfur Eyaleti'nin başkenti Nyala'da inşa edilmesi planlanan 150 yataklı hastane kompleksinin temel atma törenine katılmıştır.

4 Nisan 2008 tarihinde Juba Eğitim Hastanesi hizmete açıldı. Jubalı yetkililer Juba'ya ilk kez birinci el tıbbi cihaz ve ilk kez renkli USG götüren ülkenin Türkiye olduğunu belirtmişlerdi. Akabinde bir eğitim programı yapıldı. Juba Eğitim Hastanesi'nin 15 sağlık personeline 5 Haziran-4 Temmuz 2008 tarihleri arasında Ankara'da Sağlık Bakanlığı'na bağlı eğitim ve araştırma hastanelerinde eğitim verildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dışişleri Komisyonu, 2009 yılında aralarında Sudan-Türkiye sağlık antlaşmasının da bulunduğu Arap ülkeleri ile ilgili anlaşmaları 6 Şubat'ta kabul etmiştir. Antlaşma kapsamında Türkiye, 100 Sudanlı hastaya, her yıl Türkiye'nin farklı hastanelerinde ücretsiz tedavi görme imkânı sunmaktadır. Ayrıca

[547] "T.C. Sağlık Bakanlığı, Sudan Kalakla Türk Hastanesi", Bakanlık Yayın No:724 (Ankara, 2007),46.

bu antlaşmanın gereği Türkiye'nin Sudan'da kurduğu Sahra Hastanesi kalıcı hale getirilecektir. Aynı zamanda Türkiye'nin Sudan'a sağlık personeli ve ilaç yardımında bulunmasının yanı sıra Sudanlı doktorlara da eğitim verilmektedir.[548]

21 Temmuz 2009 tarihinde Türkiye'de resmî temaslarda bulunan Sudan Sağlık Bakanı Hasan Ebu Aisha Hamid, Devlet Bakanı Zafer Çağlayan ile bir araya gelmiştir. Söz konusu ziyaret sırasında iki ülkenin iş adamları arasında tıbbi cihaz ve veterinerlik ilaçlarıyla ilgili toplam 27 milyon dolar değerinde iki antlaşma daha imzalanmıştır.[549]

19-23 Ocak 2013 tarihleri arasında Sudan'da dönemin Federal Sağlık Bakanı Bahr Idris Abugarda ve beraberindeki heyet Türkiye'de ziyaret gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen ziyaret kapsamında, Türkiye tarafından Sudan'ın batısında bulunan Darfur eyaletinde yapımına devam edilen Nyala Hastanesi'nin işletilmesine ilişkin iki ülke sözleşme imzalanmıştır.

Sağlık hizmetlerinde yapılan en önemli yardımların başında Darfur bölgesinde yer alan ve dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan'ın talimatıyla Türkiye tarafından inşa edilen "Nyala Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi"dir.[550] Hastane'nin poliklinliklerine her iki ülkenin dostane ve kardeşlik ilişkilerinde önemli bir yer tutan Sultan Ali Dinar'ın ismi verilmiştir.

11 bin metrekaresi kapalı olmak üzere 50 bin metrekare alan üzerinde kurulu hastane; 150 normal, 46 yoğun bakım yatağı, 3 ameliyathane, 2 doğumhane, tam donanımlı radyoloji ünitesi ve laboratuvar ile Darfur bölgesinin en modern ve donanımlı ihtisas hastanesi olma özelliğini taşımaktadır.[551]

TİKA'nın Sudan'da açtığı bu araştırma hastanesi, günlük yaklaşık olarak 500 hasta kabulü ile sadece Sudanlılara değil, komşu ülkelerin vatandaşlarına da hizmet etmekte, bölgenin bu alandaki açığını kapatmasına önemli bir katkı sağlayarak Türkiye'nin yurt dışında gerçekleştirdiği en önemli kalkınma projelerinden birtanesi olarak nitelendirilmektedir.TİKA tarafından inşa edilen hastanenin; 27-28 Şubat 2014 tarihinde Sudan'ın Güney Darfur Eyaleti'nin başkenti Nyala'da açılış programına,

[548]Afrika Gündemi, ACAUM (Ankara: 2009), 23.
[549] **Agm**, :34
[550] **2014'te Türkiye**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı SETA (İstanbul:Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., 1 Ocak 2015),230.
[551] https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudan-turkiye-egitim-ve-arastirma-hastanesi-acildi/178560 [24.07.2017].

dönemin Başbakan Yardımcısı Emrullah İşler ile Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu ve Sudan Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Hasan Bekri gerçekleştirmiştir.

Söz konusu hastanenin, inşaat, donanım ve beş yıllık işletmesi için yaklaşık 150 milyon ABD doları Türkiye tarafından tahsis edilmiştir. Hastane açılışı vesilesiyle düzenlenen törenlere Türkiye ve Sudan medyasının ilgisi yüksek olmuştur. Sudan tarafının da törenlere en üst düzeyde iştirak ettikleri ve Türkiye ile Sudan arasında her alanda gelişmekte olan iş birliğinden duydukları memnuniyeti ve bu iş birliğini stratejik ortaklık olarak değerlendirdiklerini vurguladıkları görülmüştür.[552]

"Nyala Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi" yılda yaklaşık 120 bin kişiye hizmet vermektedir. Sadece 2017 yıl içeresinde 100.000 hastanın tedavisi yapılmış, 1000'e yakın ameliyat gerçekleştirilmiş ve 3000 bin hasta yatarak tedavi görmüştür. Ayrıca binin üzerinde sünnet gerçekleştirilmiştir.[553]

Hastane 2018 yılı sonuna kadar T.C. Sağlık Bakanlığı ve Sudan Sağlık Bakanlığı tarafından ortaklaşa yönetilecektir.

Ayrıca Türkiye Organ Nakli Vakfı (TONV) ve Organ Nakli Koordinatörleri Derneği tarafından yürütülmekte olan "Gelişmekte olan Ülkeler için Organ Nakli Ağı Projesi" (ITN) kapsamında Sudan Sağlık Bakanlığı'ndan gelen talepler sonucunda, TONV ve Organ Nakli Koordinatörleri Derneği iş birliğinde Sudan'a bir sağlık heyeti ziyareti düzenlenmiştir.

Program kapsamında Hartum'da düzenlenen toplantılar, workshoplar ve hastane ziyaretleri, Sudan Gastroenterologlar Birliği Başkanı ve T.C Hartum Ticaret Müşavirinin destekleriyle 2.5 haftalık bir ön çalışma sonucu hazırlanmış ve tam 3 günlük bir ziyaret olarak programlanmıştır.[554]

Sudanlı yetkililerin talebi üzerine, Sudan Federal Sağlık Bakanlığı ile DEİK/SAİK'in de paydaşı olduğu Uluslararası Organ Nakli Platformu arasında bir "Memorandum of Understanding" (MOU) imzalanmıştır. MOU metninde karşılıklı iş birliği alanları içerisinde teknik yardım, eğitim ve "Abroad Treatment" alanları belirlenmiştir. Sudanlı hastaların tedavisinin, ITN Platformu'nun bir paydaşı olan DEİK aracılığıyla

[552] "Dış Politika Kronolojisi" http://www.mfa.gov.tr/subat.tr.mfa , 2014 Şubat [01.11.2017].
[553] TİKA Sudan Raporu, 2017, 14.
[554] Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu (DEİK), **2015 Faaliyet Raporu**,46.

DEİK üyesi hastanelerde yapılması, Sudan Sağlık Bakanlığı tarafından teşvik edilecektir.[555]

Sudan Türkiye Tıbbi Yardım Derneği, 2017 yılında Güney Sudan'ın Güney Kordofan eyaletinde gerçekleştirdiği ücretsiz tedavi kampanyasından 3 bini aşkın kişinin faydalandığı bildirilmiştir. Derneğin, Güney Kordofan'ın Kubi bölgesinde 23-26 Mart'ta düzenlenen ücretsiz tedavi kampanyasında dahiliye alanında 580, çocuk hastalıkları 230, genel sağlık 430, kadın hastalıkları ve doğum 370, göz 503, işitme sorunları alanında ise 180 kişi tedavi edilmiştir. Kampanya kapsamında ayrıca 46 kişi ameliyat olmuş, 407 kişi de toplu sünnet edilmiştir. 240 kişiye gözlük verilmiş ve 450 kişi de muayene edilerek ilaç dağıtılmıştır. Sudan Türkiye Tıbbi Yardım Derneği, fakir ve muhtaçlara yardım sunan bir kuruluş olarak faaliyet göstermektedir.[556]

Sudan'daki Sağlık sektöründe TİKA'nın yapmış olduğu projelerden örnekler şu şekildedir: Hartum'da Umdom Hastanesi Kadın Doğum Bölümünün Tefrişi, Hartum Üniversitesi Saad Ebul Ala Hastanesinin Yeni Doğan Ünitesine desteği, Butane Üniversitesi Tıp Fakültesi Laboratuvarına Uygulama Laboratuvarı tefrişi, Sudan-Türkiye Tıbbi Yardım Derneği'ne ekipman temini.[557]

6.4. Türkiye- Sudan Arasında Eğitim Alanda İş Birliği

Türkiye tarafından her yıl Sudanlı öğrencilere lisans, yüksek lisans ve doktora alanlarında burs tahsis edilmiştir. Söz konusu burslar, 2012 yılına kadar 22 ile 23 adetle sabit iken bu rakam 2013 yılından itibaren yükselişe geçmiştir.

Afrika kıtasının genelinde, Türkiye Mili Eğitim Bakanlığı tarafından tanımakta olan lise düzeyinde 30'a yakın Türk okulu vardır. Sudan'da ise Türkiye'ye ait, Türk girişimciler tarafından kurulmuş özel bir Türk okulu bulunmaktadır. 1998 yılında itibaren faaliyete gösteren okul, bugün itibariyle yaklaşık 400 öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır.

Sudan'daki Türk Okulu, özel teşebbüslerle Hartum'da açıldı. Başlangıçta Türkçe kursu olarak kurulmasına rağmen daha sonra okul statüsünü alarak Sudan'da eğitim

[555]https://www.deik.org.tr/uluslararasi-organ-nakli-platformu-ile-sudan-saglik-heyeti-ziyareti-6-10-aralik-2015 [11.02.2017].
[556] http://www.yenisafak.com/hayat/turk-dernek-sudanda-3-bin-kisiyi-tedavi-etti-2634489,27 Mart 2017 [06.08.2017].
[557] Türkiye Afrika El Ele, age,31.

faaliyetlerine başlanıldı. Daha sonra bu kurs Fatih Sultan Mehmet Koleji olarak okula dönüştürülerek daha kapsamlı bir eğitim vermeye başladı. [558]

1999 yılında açılan ve Sudan'daki ilk Türk okulu olma özelliği taşıyan okul, 24 derslikli olup 300 öğrenciye eğitim veriyordu. Bu öğrencilerden 62'si Türk geri kalanı ise Sudanlı olmakla birlikte söz konusu okul verdiği eğitimin yanında Türkiye-Sudan ilişkilerinin de gelişmesine yardımcı olmaktaydı**.** Okul 2006 yılında Kâfuri bölgesindeki[559] yapılan binaya taşınarak eğitim faaliyetlerini sürdürmekteydi. Kolej Sudan'ın batısında bulunan Nyala'da da 2013 yılından eğitim faaliyetlerini başlamıştır. Ayrıca İHH Yardım Derneği 'de, Nyala'da 600 öğrencilik, 1200 m^2 alan üzerine 8 derslikli okul inşa ederek Ağustos 2012 tarihinde eğitime açmıştır.[560]

Sudan-Türk Mesleki ve Teknik Eğiticilerin Eğitim Merkezi'de Türkiye'nin bölgedeki en önemli eğitim kurumlarından bir tanesidir. TİKA ile Hartum Eyalet Valiliği iş birliği ve Çankırı Karatekin Üniversitesi'nin eğitici desteği ile 2008-2012 yılları arasında inşaatı ve eğitim hazırlık çalışmaları tamamlanmıştır. İlgili merkez, 23 Şubat 2013 tarihinde dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ ve Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz tarafından resmi olarak hizmete açılmıştır. Açılan merkezde 2 yıl içinde 9 farklı programda yaklaşık 1200 kişiye uygulamalı sertifika eğitimi verilmiştir. Sudan-Türk Mesleki ve Teknik Eğiticilerin Eğitim Merkezi; Sudan ve Afrika genelindeki en modern mesleki ve teknik eğitim merkezidir.

Türkiye'deki üniversitelerden iş birliği anlaşmaları kapsamında Sudan'a gelecek öğretim elemanları hem eğitim faaliyetlerinde hem de konaklamada merkezin imkânlarından yararlanabilmektedirler. Ayrıca "Sudan-Türk Mesleki ve Teknik Eğiticilerin Eğitim Merkezi" sahip olduğu tecrübesi ile diğer Afrika Ülkelerine değişik ölçeklerde transfer edilecek özellikte bir projedir. Merkezdeki eğitim kalitesinin korunması için TİKA tarafından sağlanan desteğin artırılarak sürdürülmesi bu bağlamda önem arz etmektedir.[561]

---

[558] Beş'i başkent Hartum biri ise Nyala'da bulunan söz konusu okullar Fetullahçı Terör Örgütü'nden (FETÖ) alınarak Sudan hükümeti tarafından sırayla 13 Mayıs 2017 ve 11 Ağustos 2017 tarihlerinde Türkiye Maarif Vakfı'na devredilimiştir.

[559] Thomas Wheeler, "Sivil Toplum Kuruluşları ve Afrika ile Türkiye arasındaki ilişkileri nasıl güçlendirebilirler", **Afrika Perspektif**, No:3, Türkiye-Afrika İlişkilerinin Gelişiminde Sivil Toplum ve Düşünce Kuruluşlarının Rolü, ed. Ufuk Tepebaş (İstanbul: Tasam Yayınları, 2010):222.

[560] "Darfur Bölgesinde Okul", İHH, http://www.ihh.org.tr/Sudanin-Darfur-bolgesinde-okul-insa-ettik/ [23.08.2012].

[561] "Sudan-Türk Üniversiteleri İş Birliği Formu ve Eğitim Fuarı Sonuç Raporu", 12-14 Ocak 2015, Hartum, www.sudan-turk.org :3 [06.02.2017].

2014 yılı ağustos ayında Türkiye'nin Hartum Büyükelçiliği ile Hartum Eyalet Valisi, 2015 yılı ocak ayında Sudan Yükseköğretim ve Bilimsel Projeler Bakanı ile Uluslararası Türk-Sudan Üniversitesi'nin kurulması için fikir planında ön görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Sudanlı yöneticiler üniversitenin kurulması için gerekli desteği sağlayacaklarını ve Türkiye Hükümeti ile gerekli yazışmaları yapacaklarını ifade etmişlerdir.

Kurulacak olan üniversite, devlete ait özel statülü olacaktır, amacı hem Sudan'daki öğrencilerin eğitim kaliteleri geliştirmek hem de Sudan ve komşu Afrika ülkeleri ile ilişkilerin üniversite düzeyinde geliştirilmesi ve Türk girişimcilerin Sudan'a yatırım yapmaları için oldukça bir yatırımdır. Uluslararası Türk-Sudan Üniversitesi ile ilgili hazırlanan gerekçeli rapor, 17 Aralık 2014 tarihinde Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Numan Kurtulmuş'a makamında sunulmuştur.[562] Türkiye Sudan'la eğitim alanında iş birliğinin güçlendirilmesi amacıyla, Sudan ve Türk üniversiteleri arasında sekiz ayrı protokol imzalanmıştır.[563]

Ayrıca Sudan Yükseköğretim ve Bilimsel Projeler Bakanlığı ve Çankırı Karatekin Üniversitesi iş birliği ile 12-14 Ocak 2015 tarihleri arasında Hartum'da "Sudan-Türk Üniversiteleri İş Birliği Formu ve Eğitim Fuarı" düzenlenmiş ve ilgili fuara Türkiye'den 21 Üniversite (16 Rektör), Yunus Emre Enstitüsü, TİKA, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı'ndan 93 kişilik bir katılım olmuştur. Ayrıca Sudan tarafında ise 30 üniversite ve Yükseköğretim Bakanlığı'ndan ve diğer bakanlıklardan yaklaşık 160 kişi geniş bir katılımla gerçekleştirmişlerdir. Düzenlenen Fuarı sırasında Her iki ülkenin yükseköğretim sistemleri, teknik eğitim alanlarındaki sorunlar, fırsatlar ile karşılıklı öğretim elemanı ve öğrenci değişiminde ve bilimsel alanda yapılabilecek ortak iş birliği çalışmalarının tartışılmıştır. Aynı fuar sırasında, 24'ü Türkiye'den, 30'u Sudan'dan olmak üzere üniversitenin tanıtımlarını yapılmıştır.

Aynı Fuar sırasında 13 Ocak 2015 tarihinde, 30 Sudan Üniversitesi, 21'i Türk Üniversitesi olmak üzere yaklaşık 160 iş birliği anlaşması (Memorandum of Understanding ve Mevlâna Değişim Programları) imzalanmıştır.

Türkiye TİKA vasıtasıyla Sudan'ın Kuzey Darfur Eyaleti'nin başkenti Faşir'de bulunan-El Faşir Üniversitesi rektörlük binası, konferans salonu, IT bölümü, tıp

[562] https://slidex. Tips/download/sudan-trk-nversteler-sonu-raporu [06.02.2017].
[563] T.C. Hartum Büyükelçiliği. **agm.**

fakültesi birimlerinin yanı sıra elektrik elektronik haberleşme altyapısını yenileyerek donanım desteğinde bulunulmuştur. Ayrıca 25.000 öğrenci bulunan üniversitenin eğitim altyapısının güçlenmesi sağlamıştır. Türkiye her iki ülke tarihi açısından önemli bir figür olan Sultan Ali Dinar'ın şehadetinin 100. Yıldönümü kapsamında üniversitede bir sempozyum da düzenlemiştir.

08-10 Şubat 2016 tarihlerinde Türkiye'den Çankırı Karatekin Üniversitesi ve Sudan'dan Al Zaiem Alazhari Üniversitesi ve Sudan Yükseköğretim ve Bilimsel Projeler tarafından düzenlenen ayrıca Hartum Yunus Emre Enstitüsünü tarafından da desteklenen ve Sudan'ın başkenti Hartum'da düzenlenen "Geçmişten Günümüze Türkiye-Sudan İlişkileri ve Gelecek İçin Fırsatlar" başlıklı uluslararası sempozyum iki ülkenin ortak tarihi mirası açısından oldukça önemli bir bilimsel program olmuştur.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu olan TÜBİTAK'ın desteği ile Sudan-Türk üniversiteleri arasında ortak araştırma bursları ile yapılabilecek ciddi potansiyele sahip alanlar tarım alanları ve su kaynakları projeleridir.

Sudan TÜBİTAK desteği ile ticari değeri yüksek tropikal bitkilerin üretimi, araç yakıtında kullanılacak tropikal bitkilerin üretimi, ilaç sanayinde kullanılan bitkilerin üretimi, Sudan'da yetişmeyen sebze ve meyvelerin sera ortamında üretilmesi, seraların otomasyonla iklimlendirilmesi, güneş enerjisinden elektrik üretilmesi ve üretilen elektriğin tarımda sulama ve seralarda soğutma işlemlerinde kullanılması, tarım için gerekli temel laboratuvarların (toprak, su, kalıntı, gübre vb. analizi) kurulması, Türk üniversiteleri ile Sudan üniversiteleri arasında tarım alanında iş birliği ağının oluşturulması gelecekte Türkiye'nin Sudan'da gerçekleştireceği tarım projelerine de önemli destek sağlayacaktır.[564]

Ayrıca Türkiye'de Yükseköğretim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Yekta Saraç, Türkiye ile Sudan arasında "Yükseköğretim Alanında İşbirliğine Yönelik Mutabakat Zaptı"nı imzalamak ve bazı görüşmelerde bulunmak amacıyla 22-25 Kasım 2015 tarihleri arasında Sudan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kurulu ile Sudan Cumhuriyeti Yükseköğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanlığı arasında "Yükseköğretim Alanında İşbirliğine Yönelik Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır.

[564] Sudan-Türk Üniversiteleri İş birliği Formu ve Eğitim Fuarı Sonuç Raporu, **age.**

Türkiye, 17-25 Aralık 2013'ten itibaren Fetullah Gülen ve örgütünün oluşturduğu tehlike ile mücadeleye başlamıştır. FETÖ'nün Türkiye'nin içinde olduğu kadar yurtdışında da ciddi bir eğitim faaliyeti olduğu bilinmektedir. Örgütün okullarının Türkiye'ye olduğu kadar bulundukları ülkeye de tehdit oluşturduğunu düşünen Türkiye hem bu kurumları kontrol altına alma hem de ilgili ülkeleri tehlikeden haberdar etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda FETÖ yapılanmasının Afrika'daki varlığı da dikkate alınmıştır. Burada birçok alanda faaliyet gösteren terör örgütünü engellemeye yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Eğitim alanında bu mücadele Maarif Vakfı vasıtasıyla yürütülmektedir.[565] Türkiye Maarif Vakfı, yurtdışında örgün ve yaygın eğitim hizmetleri vermek ve geliştirmek amacıyla 30 ülkede temsilcilik açmıştır. Maarif Vakfı aracılığıyla bu noktada Sudan'da 6 okul faaliyete geçirmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'nin Sudan'a yönelik gerçekleştirdiği kalkınma ve insani yardımları hem Türkiye'nin resmi yardım kuruluşları hem de sivil toplum kuruluşları vedernekler tarafından üstlenilmektedir. Bu analmda da en büyük yardım ve destek sağlayıcı kurum ise TİKA'dır. Şimdiye kadar bu rakam, TİKA tarafından 80 milyon (Nyala hastanesi dâhil), Türk STK'ları tarafından 30 milyon ve Türk Kızılayı tarafından 30 milyon olmak üzere toplam 140 milyon ABD doları gibi oldukça yüksek bir rakama ulaşmıştır. TİKA'nın Sudan'da yürüttüğü projeler genellikle uzun dönemli kalkınmaya katkı yapma amacı taşımakta ve teknik yardım ve tarımsal kalkınma ağırlıklı olmaktadır.

TİKA, Sudan'da ayakta kalan ortak kültürel mirasa da sahip çıkmaktadır. Tespit edilen tarihi eserlerin korunması için Sudan makamları ile iş birliğin çerçevesinde yenileme projeleri hazırlanmakta ve bu doğrultuda eserlerin korunması ve yaşatılması için gerekli yenileme, bakım ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bu sayede Osmanlı döneminden kalan Sudan'daki tarihi eserlerin ihya edilmesi sağlanmaktadır. TİKA'nın, Sudan'da şimdiye kadar insani yardım ve eğitim noktasında gerçekleştirdiği çeşitli faaliyetler; ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesi, Türkiye ile Sudan arasında kültürel iş birliği ve iletişimin geliştirilmesi açısından çok büyük önem arz etmektedir. TİKA'nın açtığı onlarca su kuyusu sayesinde kırsalda yaşayan önemli bir kesim temiz suya kavuşmuş, tarımsal sulama imkânları gelişmiş,

[565] Ayhan Nuri Yılmaz, Gökmen Kılıçoğlu, "Türkiye'nin Afrika'daki Yumuşak Gücü ve Kıtadaki Artan Etkisinin Analizi", **Dünya Siyasetinde Afrika 4** (Nobel,2018):509.

kirlenmiş sudan kaynaklı hastalıklarda önemli bir düşüş gözlenmiş ve su getirmek için harcanan emek farklı alanlara kaydırılmıştır.

Türkiye'de devlet yetkilerinin de zaman zaman Türkiye'de eğitimlerine devam etmekte olan Afrikalı gençlerle bir araya geldikleri görülmektedir. Bu da Türkiye'de eğitim almakta olan Afrika kökenli öğrencilerle kalıcı bağlantıların tesis edilmesinin gerekliliği hususun bir kez daha altını çizmektedir. Bu öğrencilerin ülkelerine döndükten sonra orta ve uzun vadede çok boyutlu ilişkilere sağlayacakları katma değeri göz ardı etmek mümkün değildir. TİKA, Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesinde, 1992 yılında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı bir teşkilat olarak kurulduktan sonra oldukça önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Türkiye, 10 milyon katarakt hastasının olduğu ifade edilen Afrika'nın son yıllardaki umudu olmuştur. Maddi imkânsızlıklar ve doktor yetersizliği sebebiyle yıllarca tedavi olamayan katarakt hastalarının talihsizliği, Türk yardım kuruluşlarının ve gönüllü doktorların bölgeye gitmesiyle değişmeye başlamıştır.

Çeşitli projeler vasıtasıyla 15 yıldır Doğu Afrika ülkelerinde yardım çalışmaları yürüten İHH İnsani Yardım Vakfı, bölgedeki acil yardım çalışmalarının yanı sıra yeni ve kalıcı projelerin yapımına da başlayarak bölge insanın geleceğine umut olmaya devam etmekte. İHH İnsani Yardım Vakfı tarafından tüm Afrika'da "Siz Görürseniz Onlar da Görür" sloganıyla başlatılan Afrika Katarakt Projesi kapsamında şimdiye kadar Sudan'ın farklı bölgelerinde 28 bine yakın katarakt ameliyatı gerçekleştirildi.

Türkiye ile Sudan arasındaki iş birliği alanları oldukça fazla alanda ve kapsamlı şekilde artarak devam etmektedir. İki ülkenin ihtiyaç duyduğu ve çağın getirdiği yeniliklerin karşılıklı menfaat ve kazanca dayalı ilişkiler geliştirilerek ileri seviyelere çıkarılmaya çalışılmaktadır. Şahsi çabaların yanında kurumsal iş birlikleri de iki devletin ve toplumun ilişkilerini daha üst seviyelere çıkartacak potansiyelleri içinde barındırmaktadır.

Sudanlıların bakış açısından bakacak olursak, Afrika araştırmacılarından siyaset bilimci, gazeteci-yazar Abbas Muhammed Salih Abbas'a göre; [566] Türk yardımları, deneyim, kaynaklar ve yetenekler konusunda Batılı yardım modeline kıyasla küçük hacimli de olsa, kapasite geliştirme, eğitim, kurum oluşturma ve yerel organlarla ortaklık anlamında daha faydalı ve diğer toplumlara tecrübe aktarımı konusunda daha

[566] Yazarın kendisi ile e- posta üzerinden gerçekleştirilen görüşme.

nitelikli bir misyon üstlenmektedir. Ayrıca yerel toplulukların ihtiyaçlarına ve önceliklerine göre somut etki politikaları benimseyen bu çok boyutlu stratejiyle Türk insani yardım politikalarının diğer uluslararası kuruluşlara örek teşkil ettiğini belirterek bu sürecin önemine vurgu yaptı. Lakin AK Parti'nin, insani yardım felsefesini ve amaçlarını tanımlayan net bir resmi strateji belgesine sahip olmamasına rağmen bireysel yardım verileri ve acil ihtiyaç esasına göre yardımların yapılmasına öncelik verdiğine dair birçok beyanatta bulunuldu. [567]

Sudan-Türkiye Tıbbi Yardımlaşma Derneği'nin Başkanı Dr. Wahib Harun[568], "Türk yardımlarının miktar bakımından mütevazı olmasına rağmen, yurt dışındaki Türkiye kuruluşlarının da katılımıyla gerçekleştirildiğini, aynı zamanda bazı Türk insani yardım kuruluşları, Sudan'da ihtiyacı sahiplerine yardımlarını, Türkiye-Sudan vakıfları aracılığı ile değil de Sudan'da ikamet eden Türkler aracılığı ile ulaştırmaktadırlar, bu da yardım faaliyetlerinin güvenilirliğini zayıflatabilecek potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Burada, Sudan-Türk Yardımlaşma Derneği, Türk Üniversite Mezunları Derneği ve Türk-Sudan Dostluk Derneği gibi kuruluşlarla iş birliği yapılmalıdır" demiştir. Başka bir bakış açısı Mnazmat Mujdidun Alsuwdan yöneticisi Faris en-Nur İbrahim'de şöyle değerledirmede bulunmuştur[569]: "Avrupa'da yaşayan Türkleri temsil eden "Türkiye Hasene Derneği" ile ortaklığımız bulunmaktadır''. "Her Ramazan ayında gıda yardımı ve yetimlere destek, Kurban Bayramı'nda ise, son 5 yıldır her yıl 1000 büyükbaş kurban kesimi gerçekleştirilmiştir". "Yardımı sadece dini açıdan yapıyorlar, dini yardım yapmaları ve Müslüman kardeşlerinin yanlarında olmaları çok güzel bir durum. Kurban kesimine kendileri ortak olma eğilimindeler. Yanlarında getirdikleri şahıslar ile kurbanların başında duruyorlar ve dağıtımı kendileri yapıyorlar. Tek olumsuz yönleri benim kanaatimce, dini yardımların dışında sürdürülebilir yardımları olmamasıdır" demiştir. Sonuç olarak Türkiye'nin yardımları, Sudanlı resmi makamlar ve yerel halk tarafından ciddi bir kabul görmüştür. Bu doğrultuda insani diplomasinin yürütülebilmesi için her iki ülke milletvekillerinin üyesi bulunduğu bir Sudan-Türk Parlamento Dostluk Grubu oluşturulmuş ve bu grubun 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında uluslararası arenada Türkiye'ye büyük destekleri olmuştur. Sudanlı yetkililer tarafından Türkiye'ye destek amaçlı yürüyüşlere izin verilmiş, Hartum'daki Türk Büyükelçiliği ziyaret edilerek

[567] Yazarın kendisi ile e- posta üzerinden gerçekleştirilen görüşme.
[568] Yazarın kendisi ile telefon aracılığıyla gerçekleştirilen görüşme.
[569] Yazarın kendisi ile sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen görüşme.

Sudan merkezli Uluslararası Dostluk Konseyi ile iş birliği içinde halka açık etkinlikler düzenlenmiştir.

Şahsi çıkarımlarımıza göre, Sudan'da yardım faaliyetleri gerçekleştiren birçok Türk vakıf ve derneği bulunmaktadır. Bu derneklerin çoğu sadece gıda, para ve kıyafet yardımı yapmaktadırlar. Ama Sudanlıların asıl ihtiyaç duyduğu şey ne para ne gıda ne de kıyafet. Onların en temel ihtiyaçları eğitim. Halkın çok büyük bir kesimi yeterli eğitim alamamaktadır. Çoğunun okuma yazması bile yoktur. Sudan'daki sorunların en büyük kaynağının eğitimsizlik olduğunu burada ifade etmemiz gerekiyor.

Türkiye'de eğitim görmek üzere burs verilmek için seçilen Afrikalı öğrenciler, çoğunlukla ülkelerinin ulusal hedefleri doğrultusunda ve ülkeleri için stratejik öneme sahip alanlarda eğitim görmek üzere seçilmektedir. Bununla birlikte çoğu Afrika ülkesinin kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla gençlerinin inşaat ve tıp alanları başta olmak üzere hangi alanlarda bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini de içeren ulusal kalkınma planları bulunmaktadır. Afrika'nın yetişmiş iş gücü eksikliği çektiği bu alanlarda Türkiye'nin güçlü olduğu alanların karşılaştırılması halinde Afrika'nın kalkınma hedeflerine ulaşmasına katkı sağlayacak şekilde öğrencilerin Türkiye'de eğitimleri daha iyi organize edilebilir.

Bu anlamda Türkiye'nin insanî diplomasi faaliyetleri, Sudanlılar nezdinde olumlu bir Türkiye imajının oluşmasına katkı sağlamıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin hem insanî diplomasi perspektifi hem de Afrika'daki aktör kimliği nevi şahsına münhasır özellikler arz etmektedir. Türkiye, öteden beri Afrika'da faaliyet yürüten ABD ve Fransa gibi geleneksel aktörlerin "önce güvenlik ve siyaset" perspektifi ile Çin, Hindistan, Brezilya gibi yükselen güçlerin "önce ticaret" perspektifini sentezleyen özgün bir aktör görünümündedir. Türkiye, geleneksel aktörlerden farklı olarak, yaptığı yardımları doğrudan ve herhangi bir ön koşul belirtmeden muhataplarına ulaştırmakta, bunu yaparken de Çin ve Hindistan gibi insan hakları ihlallerini görmezden gelmemektedir. Lakin amaç ve yöntem bakımından Türkiye'nin Afrika'daki yeni aktörler (Çin, Hindistan, Brezilya, Güney Kore) ile aynı grupta değerlendirildiği görülmektedir. Kısıtlı imkânları nedeniyle büyük sıkıntı yaşayan Sudan gibi birçok Afrika ülkelerine yönelik bir yandan sağlık alanında acil insani yardımlar yapılırken diğer yandan da sağlık alanındaki iş birliği projeleriyle bu ülkelerinin kalkınmasına destek verilmektedir.

7. GENEL DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMALAR

Tezin bu bölümünde, genel değerlendirme ve tartışmalar dört ana başlık üzerinde yürütülmüştür. Bunlar: Afrika'nın Artan Önemi ve Türkiye'nin Afrika Açılımı, Afrika Açılımı Bağlamında Türkiye-Sudan İlişkilerinin Değerlendirilmesi, Konstrüktivizm Kuramı Bağlamında Türkiye-Sudan İlişkilerinin Değerlendirilmesi ve son olarakta Türkiye-Sudan İlişkilerinin Geleceği başlığı altında ele alınacaktır.

7.1. Afrika'nın Artan Önemi ve Türkiye'nin Afrika Açılımı

Türkiye'nin 1998 yılında hayata geçirdiği ve Türkiye'de Afrika politikası denilince ilk aklımıza gelen "Afrika Açılım Planı" olmaktadır. Bu tarihten sonra takip eden süreçte başarıyla uygulanan plan, Türkiye'nin kıtaya yönelik uygulamaya koyduğu ilk kapsamlı dış politika planı olmuştur.

7.1.1. Afrika Kıtası'nın Türkiye ve Dünya İçin Önemi

Afrika kıtası 30.131.536 km^2 yüzölçümüyle[570] Çin, Hindistan ve Meksika gibi dünyadaki en geniş topraklara sahip ülkelerin toplamı bir alana sahiptir. Bu yüzölçümüyle Avrupa Birliği'nden toplamda yedi, ABD'den de toplamda üç kat daha büyük bir kıtadır.[571]

Dünya'daki doğal kaynakların %20'sinden fazlasına sahip olan Afrika, içerisinde 54 ülkenin bulunduğu, 2000'in üzerinde farklı dil ve lehçenin konuşulduğu, yaklaşık 1.3 milyarlık nüfusuyla dünya nüfusunun %16.9'una tekabül etmektedir. Böylece yeryüzünde yaşayan her yedi kişiden birini barındıran Afrika kıtasının, 2025 yılı itibariyle 0-24 yaş arası nüfusu 785 milyon olacağının tahmin edilmektedir. Bu rakam da Afrika'nın hızlı bir şekilde artan nüfusuyla birlikte BM'de sayısal olarak önemli bir

[570] "Geography Africa", African Cultural Center, http://www.africanculturalcenter.org/1_0geo.html [20.03.2016].
[571] Mehmet Seyfettin Erol, Ahmet Said Altın, "Türk Dış Politikasında Afrika: Osmanlı Mirası Üzerine Ortak Gelecek-Etkinlik Arayışları (I)", USGAM, http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=646&konu=0&bolge=12 [15.03.2016].

yer işgal ettiğine işaret etmektedir. Afrika kıtası, bugün itibarıyla BM Genel Kurulu'ndaki koltuk sayısının yaklaşık %30'u anlamına gelmektedir.[572]

Günümüzün uluslararası alandaki etkin aktörleri de Afrika'nın önemini anlamışlar ve dış politikada Afrika'yı kendi taraflarına çekmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu durum Afrika'nın sahip olduğu jeopolitik konumdan, zengin, bakir ve kıymetli topraklarından, yeraltı kaynaklarından ve günümüzün en değerli oluşumu enerji kaynaklarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Afrika kıtası uygarlık tarihi açısından insanlığın ilk kez var olduğu yer olarak kabul edilir. Zaman içerisinde bu kıtadan yayılan insanlar dünyanın farklı yerlerinde çeşitli uygarlıklar, imparatorluklar ve devletler kurmuşlardır.

Afrika kıtasının en önemli özelliği, sahip olduğu coğrafi konumudur. Kuzey ve güney yarımküreler de toprağı bulunan Afrika, kuzeyde Akdeniz, güneyde Hint Okyanusu, batıda Atlas Okyanusu, doğuda Sina Yarımadası ve Kızıldeniz ile çevrelenmiş durumdadır. Ayrıca Süveyş Kanalı, Bâbü'l-Mendeb Boğazı, Cebelitarık Boğazı, Aden Körfezi ve Ümit Burnu gibi önemli stratejik bağlantı noktalarına da hâkim konumdadır.[573] Bu da demek oluyor ki Afrika kıtası, dünyadaki önemli geçiş ve bağlantı güzergâhlarının kesişim noktasında bulunmaktadır. Ayna zamanda bugün itibariyle Avrupa'nın güney ticaret merkezi olan Hindistan'a giden yolun üzerinde ve diğer bir taraftan Akdeniz havzasının kıtanın kuzeyinde bulunması, jeo-stratejik önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Afrika kıtasının gelecek yıllarda yükselişinin devam edeceğinin diğer bir göstergesi de kıtadaki mevcut nüfus artışıdır. Kıta genelinde 2015 yılında 1.186 milyar kişi yaşarken, BM yetkililerince 2050 yılında bu sayının %25 artışla 1.477 milyara çıkacağı düşünülmektedir. Afrika bu nüfus verilerine göre Asya'dan sonra nüfus oranı en fazla olan ikinci kıtadır. Nüfus artış oranı ise yaklaşık %2.2'dir. Dolayısıyla Afrika'yı küresel politikada coğrafyası dışında önemli kılan faktörler arasında nüfus potansiyeli vardır. İlgili yıllarda dünya üzerindeki 25-29 yaş grubundaki iş gücünün %40 kadarının Afrika kıtasında bulunması öngörülmektedir. Dünya çapında nüfusu en hızlı artan ilk on ülkeden altısı Afrika kıtasında yer almaktadır. Uluslararası Para

[572] A. İlhan Göğüş, "Türkiye'nin Afrika Açılımı ve Fransa'daki İnfazlar", http://ilhangogus.com.tr/Makalelerim/160/turkiyenin-afrika-acilimi-ve-fransadaki-infazlar.html [11.01.2017].
[573] Damla Aydaşo, "Küresel Politikada Yükselen Afrika", www.academia.edu/.../_Küresel_Küresel_Yükselen _a..2016 [13.06.2017]: 3.

Fonu'nun tahminlerine göre 2035 itibarıyla 15-64 yaş aralığındaki Afrikalı nüfus aynı yaş grubundaki dünyanın geri kalan nüfusunu geçecektir.[574]

Bütün bu bilgiler ışığında, Afrika'nın dünya üzerinde en az kullanılan ve tüketilen bölge olması, onun dünyadaki öneminin, beklentilerin üstünde artmasına neden olacaktır. Yalnızca nüfus artışının etkisiyle Afrika'da kişi başına düşen gelirin 2050 itibarıyla %25 artması beklenmektedir. Aynı zamanda orta seviye gelir grubunun genişlemesi önemli bir tüketici kitlesine de işaret etmektedir. Dolayısıyla Afrika genişleyen bu orta sınıfıyla önemli bir pazar oluşmaktadır. Toplam orta sınıfı 313 milyon kişi olarak hesaplanan Afrika kıtasının 2030 yılında en kalabalık 18 şehrinin toplam harcama gücünün 1.3 trilyon dolar olacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Afrika kıtası bu şekilde büyüyen tüketici pazarıyla ticarette Türkiye için büyük fırsatlar sunmaktadır.

Afrika'nın bir diğer önemli özelliğe de sahip olduğu doğal kaynaklar bakımından oldukça zengin olmasıdır. Dünyanın platin kaynaklarının %88'ini, krom kaynaklarının %84'ünü, elmas kaynaklarının %60'ını, altının %40'ını ve boksitin %49'unu barındırmaktadır. Ayrıca dünyanın ekilebilir arazilerinin %60'ı da burada yer almaktadır. Bunun anlamı yalnızca Afrikalıların kendilerinin değil tüm dünya nüfusunun hayatta kalmasının büyük ölçüde Afrikalıların kıtada mevcut olan tarımsal kaynakları kullanma kapasitelerinin geliştirilmesine bağlı olacağıdır. Fakat kaynaklar açısından oldukça zengin bir kıta olan Afrika, maalesef bugün büyük problemler yaşamaktadır. Dolayısıyla Afrika kaynak zengini yoksul bir kıtadır. Nüfusunun %80'i tarıma bağlı yaşamaktadır. Ancak bu tarım bugün hala büyük ölçüde küçük ölçekli geçim sağlayabilecek derecede bir tarımdır. Bu nedenle de ticari olarak ciddi bir anlam ifade etmemektedir. Oysaki Afrika, tarımını modernize ederek refah ve zenginlik ile istihdam yaratan bir araca dönüştüren Türkiye gibi ülkelerin deneyimlerinden yararlanabilir.[575]

Afrika'nın zengin doğal kaynaklara sahip olması söz konusu kıtayı küresel ekonomik sistem içerisinde oldukça değerli bir konuma yerleştirmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte büyümeye paralel olarak hızla artan enerji tüketimi, enerji kaynaklarına olan ihtiyacın yükselen bir seyir izleyeceğinin en önemli

[574] "Gelecek Vadeden Kıta: Afrika", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) yayınları**, Rapor No:70 (Aralık 2015):3.
[575] "Türkiye'de Yükselen Afrika" Paneli, **agm:** 8.

göstergelerinden bir tanesidir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (UEA) verilerine göre dünya enerji kaynakları tüketimi 2012 yılında 1971 yılı tüketim oranının iki katından fazladır. Küresel enerji tüketiminin artışı karşısında Afrika'nın enerji kaynakları arzında çoğalan payı kıtanın stratejik önemine katkıda bulunmaktadır. Dünya doğalgaz rezervinin %8'ine, petrol rezervinin %10'una sahip olan Afrika'da son beş yılda dünya genelinde keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının %30'u bulunmaktadır. Dünyanın en büyük uranyum, kobalt, elmas rezervlerine sahip olan kıta küresel altın üretiminin de %22'sini gerçekleştirmektedir. Üstelik rüzgâr, güneş gibi yenilenebilir kaynakların bolluğu ile de Afrika'nın uzun vadede cezbedici bir enerji sahası olacağı öngörülmektedir. UEA, Sahraaltı Afrika'nın, 2020'de enerji talebinin üçte ikisinin yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edileceğini tahmin etmektedir.[576] Böylece dünya enerji kaynaklarının çok büyük bir kısmını barındıran Afrika, emperyalist kuvvetler yüzünden bu kaynakları değerlendirememesinden kaynaklı olarak bugün pek çok sıkıntıya uğramaktadır. Bu durum da kıtadaki ülkelerin dünyayı etkileme potansiyelinin olduğu gerçeği bir yana bu ülkelerin aktif bir politika sergileyemeyip sömürülmelerinin önüne geçilememesine neden olmuştur.

Afrika'daki çoğu ülkenin denizlere açık sahili bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu ülkeler kıtadaki diğer pazarlara da açılan kapı konumundadır. Dolayısıyla her bir ülke, konum bakımından stratejik önem taşımaktadır.[577]Afrika'nın bir diğer önemi ise kıtadaki var olan bölgesel topluluklar sayesinde de faaliyet gösterilen ülkenin üyesi olduğu topluluğa üye olan diğer ülke pazarlarına da giriş imkânları mevcuttur. Bu topluluklar, üye ülkeler arası ticareti kolaylaştıracak uygulamalarla bölgesel kalkınmayı hadeflemektedir. Bu sayede Türkiye, ticaret yapmakta olduğu herhangi bir ülke ile birlikte aynı bölgedeki diğer ülkelerle de kolay ulaşım sağlayabilir ve ilgili ülkeye ticarî anlamda girişini kolaylaştırabilir. [578] Bütün bu özelliklerinin yanı sıra Türkiye için bu kıtada destek bulmakta, stratejik açıdan büyük önem arz etmektedir. Örneğin, 55 ülke ile Afrika'nın Birleşmiş Milletler'de temsil edilen devletlerin dörtte birden fazlasını barındırması, uluslararası siyasi konularda ciddi bir oy potansiyeli anlamına gelmektedir.

---

[576] "Gelecek Vadeden Kıta: Afrika", **agm**: 4.

[577] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası, http://www.mfa.gov.tr/sudan-ekonomisi.tr.mfa [21.07.2017].

[578] Temer Taşkın, "Türkiye-Afrika İlişkileri En Verimli Dönemini Yaşıyor",**DEİK Ülke Özel Yayınları**, Afrika, **age**,13.

Türkiye'nin Almanya'dan sonraki en büyük ticari partneri konumundaki Rusya'nın Türkiye ile yaşadığı uçak krizi, Rusya pazarında iş yapan ihracatçı ve üreticilerde ciddi bir endişe yaratmıştır. Hükümet, Rusya pazarında yaşanacak kayıpların önüne geçmek için harekete geçmiş durumdadır. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) üyelerine seslenen AK Parti yönetimi; teorisyenlerinden eski Dışişleri Bakanı ve dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, her ihtimale karşı hazırlıklı olunması gerektiğini vurgulayarak, Rusya'da zarar eden Türk yatırımcılara AB ve Afrika pazarını işaret etmişti.[579]Aynı şekilde Davutoğlu'na göre uluslararası sistem iki kutuplu olmadığından, Avrupa Birliği dışındaki bölgelerle de iyi ilişkiler geliştirmek Türkiye açısından oldukça faydalı olacaktı.[580] Bu bağlamda AK Parti, dış politikadaki varlığını sürdürebilmek için eksen genişlemesi yolunu tercih ederek Türk müteşebbisler için yeni pazarlar ortaya çıkarmış ve Afrika'nın da bu minvalde iyi bir alan ve iyi bir ekonomik pazar olduğun farkına varmıştır.[581] Örneğin mineral ve maden zengini olan Tanzanya ve Mozambik ile kıymetli taşlar ve vanilya üreten Madagaskar'da henüz el değmemiş doğal kaynaklar mevcuttur. Doğalgaz, petrol gibi kaynaklara ek olarak bu ülkeler ciddi miktarda elektronik cihazların girdisi olarak kullanılan nikel ve kobalt da üretmektedirler. Bu anlamda bu ülkeler özellikle Türkiye sanayisinin ihtiyaç duyduğu ham madde kaynaklarına sahipler ve önemli iş alanları açıyorlar. Büyük Türk şirketleri için küresel rekabet avantajı yakalayabilecekleri iş imkânları sunan söz konusu ülkelerle Türkiye ciddi anlamda karşılıklı yatırımlar gerçekleştirebilir. Ayrıca bu ülkelerin tüketici kesimlerini, ücretli emeğin büyük bir kısmını bünyesinde bulunduran ve istihdam sağlayan küçük ve orta büyüklükte şirketler de Türk KOBİ'leri ile tamamlayıcılık özelliği taşımaktadırlar. Böylece hiç kuşkusuz Afrika, yükselen güç Türkiye açısından da her alanda önemli fırsatlar sunmakta olup, başta Doğu Akdeniz'deki etkinliği olmak üzere, bölgesel çıkar ve güvenlik arayışları bazlı yeni yakın çevre politikasında ikinci önemli halka olarak karşımıza çıkmaktadır.[582] Bu bağlamda Almanya, Rusya ve İran'dan farklı olarak, Türkiye için Afrika kıtasının önemi, Akdeniz ile Afrika'ya olan coğrafi ve tarihsel

[579] "Fırsat Sunan Afrika", http://www.ekonomist.com.tr/kapak-konusu/firsat-sunan-afrika.html, Aralık 6, 2015 [05.02.2017].
[580] Özkan, Akgün, "Turkey's Opening to Africa", **agm**: 528.
[581] Gökhan Bacık-İsa Afacan, "Turkey Discovers Sub-Saharan Africa: The Critical Role of Agents in the Construction of Turkish Foreign-Policy Discourse", **Turkish Studies**, Vol:14, No:3(2013):483-485.
[582] Muhammed Tandoğan, "Afrika Açılımının Stratejik Paradigmaları", **Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM),**
https://www.afam.org.tr/afrika-aciliminin-stratejik-paradigmalari/,15.09.2014 [20.11.2016].

yakınlığıdır. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi Dr. Muhammed Tandoğan'a göre:

> "Afrika'nın öz kaynaklarından birisi, belki de en başta geleni iktisadî olanıdır. Bu yüzden Türkiye'de pejoratif ve stereotip Afrika algısını değiştirecek ulusal programlar oluşturmak, sadece halkı değil siyasal ve ticari elitin Afrika'ya varsa önyargılı bakışını eğitimle düzeltmek en doğru hareket olacaktır. Bu da ancak eğitim müfredatlarına Afrika ile ilgili alan derslerinin eklenmesi ve ilgili müstakil anabilim dallarının açılmasıyla mümkün olacaktır".[583]

7.1.2. Türkiye'nin Afrika Açılımı Programı

Afrika'ya Açılım Eylem Planı, 1998 yılında Mesut Yılmaz'ın başbakan ve İsmail Cem'in Dışişleri Bakanı olduğu dönemde kabul edilen ve Sahra-altı Güney Afrika (SAGA) yani Kuzey Afrika ülkeleri dışındaki ülkeler ile ilişkileri güçlendirmeyi hedefleyen uzun vadeli bir çalışma planıdır. Söz konusu programın uygulaması Türkiye'de 1998 yılında devlet kuruluşları, çeşitli bakanlıklar, özel sektör, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla hazırlanan, aynı kuruluşları araçlığıyla uygulanmaya konulmuştur. Böylece Afrika ile Türkiye temasları genel bir bakış oluşturmaya başlanmıştır.

Türkiye'nin böyle bir program dâhilinde Afrika'ya yönlenmesinin arkasında yatan sebepler ise Türkiye'nin dış politika alanını genişletmek istemesidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde başta SSCB'nin dağılmasıyla oluşan Türk devletleriyle ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye, ilerleyen zamanlarda Afrika ile olan tarihi ve kültürel bağlarının değerini fark edip uygulamaya başladığı çok taraflı dış politika vizyonu ile yeni ilişkilerin zeminini hazırlama gayreti içerisine girmiştir. Resmi olarak 1998 yılında Dışişleri Bakanlığı'nın bünyesinde Afrika ile münasebetlerin geliştirilmesini hedefleyen ilk belge olan "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" oluşturulmasıyla birlikte Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri stratejik bir zemine oturtulmuştur.

Özkan ve Akgün'ün "Turkey's Opening to Africa" başlıklı makalesinde ifade ettiği gibi, Türkiye'nin dekolonizasyon sürecinden itibaren ortaya çıkan çok büyük fırsatlar kaçırmış ve Afrika ile siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerini yeterince kuramamıştır. 1998 yılında Türkiye'nin Afrika'ya açılımı tetikleyen ana unsur olarak da Afrika'nın artan öneminin yanı sıra, 1997'de gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'nin üyeliği konusundaki olumsuz tavrı ile dayatılan ek koşullar noktasında Afrika'dan siyasî destek sağlamaktır.[584]

---

[583] **Agm.**

[584] Özkan, Akgün, **agm**: 526- 527.

Dolayısıyla 1997'de Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin reddedilmesi, Türk dış politikasını yeni bir uyum arayışına sevk etmiştir. Türkiye aynı zamanda Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Ermenistan'ın uluslararası arenadaki faaliyetlerini dengelemek ve ihracat pazarı seçeneklerini çeşitlendirmek; Afrika'ya rotasına çevirmesine yönelik sebeplerdendir.[585] Bunun yanı sıra Türkiye'de son dönemde hem ekonomik büyüme anlamında hem de kentleşme, orta sınıflaşma ve dışa açılma bakımından ciddî bir dönüşüm yaşamıştır.[586] "21. yüzyıla girildiğinde, küresel ekonomi-politikte görülen dönüşümlerle birlikte Afrika kıtasının önemi artmış ve ekonomik olarak büyüyerek dışa açılma ihtiyacı hisseden Türkiye de Afrika'nın yükselişinden istifade etmek istemiştir".[587]

Uygulanan Afrika açılımı teorik olarak üç boyutta analiz edilebilir. Birincisi, uluslararası sistem düzeyindeki dönüşümü; günümüzde uluslararası sistemi Doğu Asya ülkeleri tarafından büyük bir meydan okuma içeresinde olup, bugün itibariyle küresel ekonomideki liderlik, gelişmiş ülkelerden Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelere geçmiş durumudur.[588] Bu ülkeler, hızla yükselen ekonomileri için Afrika'yı yeni bir pazar olarak görmektedirler, dolayısıyla Afrika kıtası sahip olduğu yukarıda bahse etiğimiz stratejik önemi ve doğal kaynağı ile uluslararası ekonomi-politikadaki önemi giderek artmaktadır.[589] Bu bakımdan "21. Yüzyıl, başlarında bir Asya, sonlarında ise bir Afrika yüzyılı olmaya aday görünmektedir." [590]

Dolayısıyla endüstriyel ekonomisini geliştirmeye çalışan Türkiye gibi bir ülke de aynı şekilde Afrika'yı cazip bir ihracat pazarı olarak görmeye başlamıştır. Makeni bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

> "Türkler, Japonya'nın, Çin'in, Hindistan'ın, Avrupa ülkelerinin ve tabii ki ABD'nin Afrika ile daha fazla ilgilenmeye başladığını görmüş ve Afrika'nın komşusu olarak kendilerinin de orada olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Burada Türkiye'nin Afrika ülkelerinin içişlerine karışmayacağı yönündeki tercihi Çin'in Afrika'daki modelini takip ettiğini göstermektedir." [591]

---

[585] Çakmak, **agm**.
[586] Fuat Keyman, "Türkiye'nin dönüşümü ve çözüm süreci", **Milliyet Gazetesi**, 1 Mayıs 2013.
[587] İbrahim Kalın, "Türkiye ve Afrika: Yeni Bir Stratejik Ufka Doğru", **Zaman Gazetesi**, 14 Ocak 2013.
[588] Murat Saraçlı, "Uluslararası Sistemin Dönüşümü ya da Postküreselleşme", **Medeniyet ve Kültür Araştırmaları Merkezi**,
http://mekam.org/mekam/uluslararasi-sistemin-donusumu-ya-da-postkuresellesme [20.11.2016].
[589] Tepeciklioğlu, "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi", **agm**: 60.
[590] Davutoğlu, Stratejik Derinlik (2011), **age**,71.
[591] John Makeni, "Ambitious Turkey makes first major move for Africa's heart", **Daily Nation**, 30 August 2008.

Burada Afrika açılımı programı ekonomik unsurlarının dış politika yapım sürecinde etkinliğinin artması ve Türkiye'nin bir "trading state", yani dış politikası ile dış ticaretini birlikte yürüten devlet haline gelmesi ile açıklanabilir.[592] İkinci boyut ise devlet düzeyindeki dönüşümün analizidir. Türkiye son dönemde hem ekonomik büyüme anlamında hem de kentleşme, orta sınıflaşma ve dışa açılma bakımından ciddi bir dönüşüm yoluna girmiştir.[593]

Bu süreçle birlikte Türk dış politika yapımı, Dışişleri Bakanlığı ile Türk ordusunun tekelinden çıkarılarak TİKA gibi devlet ve sivil toplum kuruluşları, devlet dışı aktörler, dış politika yapımında geniş yer alarak dahil olmuştur.[594] Ayrıca Türkiye'nin farklı bölgelerinden ve alanda küçük ve orta ölçekli şirketler, Batı'daki daha gelişmiş pazarlarda rekabet etme güçlüğü karşısında, Afrika'daki pek çok ülkede ticaret yapabilecekleri bölgeleri yeni faaliyet sahası olarak görmeye başlamışlardır.[595] Böylece Türkiye, dış politikasıyla dış ticaretini birlikte yürüten bir devlet (trading state) haline gelmeye başlamıştır.[596] Bu dönüşümle, "karşılıklı bağımlılık" ve "yumuşak güç" ilkelerinin Türk dış politikasında bir aracı olarak kullanılmalarına imkân sağlamaya başlamıştır.[597] Buna ek olarak Afrika ülkelerine yönelik resmî kalkınma yardımları ve TİKA vasıtasıyla yürütülen projeler Türkiye'nin "yumuşak güç" kullanımının en önemli göstergelerindendir.[598] Sonuç itibariyle Türkiye'nin ticaret yapmayı ümit ettiği pazarları istikrarlaştırmaya çalıştığı ve özellikle Somali'deki insani yardım faaliyetlerinin bu kapsamda olduğu söylenebilir.[599]

Davutoğlu, Stratejik Derinlik (2001) adlı eserinde Türkiye'nin Afrika politikası hakkındaki görüşlerini ifade ederken mevcut Afrika açılımının nasıl bir perspektife oturduğunu da özetlemektedir. "Yeni bir Afrika açılımı için her şeyden önce dış politika yapım psikolojisinde bir yenilenmeye ihtiyaç olduğunu belirten Davutoğlu, "bütün sömürgeci birikime rağmen hala bakir kaynaklara sahip olan bu kıtayı bir geri

---

[592] Kemal Kirişçi, "The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state", **New Perspectives on Turkey**, No.40 (2009):50.
[593] Keyman, **agm**.
[594] Nathalie Tocci, "Explaining the Transformation of Turkey: Domestic and International Factors", IEMED (2011):107-108.
[595] Sinan Ülgen, "Güneşte Bir Yer veya On Beş Dakikalık Şöhret: Türkiye'nin Yeni Dış Politikasını Anlamak", **The Carnegie Papers** (2010):11.
[596] Kirişçi, **agm**: 50.
[597] Ülgen, **agm**: 11; David Monyae, "Lessons from Turkey's new 'soft power', **Mail&Guardian** (28 October 2011).
[598] "TİKA Türk Dış Politikasına Büyük Destek Sağladı", **TİKA Dünyası**, s.2 (2012): 22.
[599] Julia Harte, "Turkey Shocks Africa", **World Policy Journal**, Vol. XXIX, No. 4, (2012/2013).

kalmış ülkeler topluluğu olarak görüp küçümsemenin Türkiye ölçeğinde bir bölgesel güç için mazur görülemez bir zaaf" olduğunu ifade etmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin giderek arttığına değinen Davutoğlu, "nasıl ki Afrika ile hiçbir doğrudan bağlantısı olmayan Japonya'nın küresel ekonomik etkinliğinde Afrika pazarının da ciddi bir payı olmuşsa, küresel etkinliğini artırma hedefini gözetecek bir Türkiye'nin de uluslararası ekonomi-politik rekabetteki önemli havzaları yakından takip etmesi" gerektiğini vurgulamaktadır.[600] Ayrıca Türkiye'nin Afrika açılımının üç boyutu olduğunu vurgulayan Davutoğlu:

> "Birincisi açılımın felsefesi, ikincisi yöntemi, üçüncüsü ise stratejisi. Türkiye'yi diğer ülkelerle kıyasladığımızda, Afrika açılımının felsefesindeki en önemli unsuru bu açılımın sadece bir ulus devletin kendi stratejik gelecek perspektifiyle ilgili çıkarlarının korumak ve geliştirmek üzere geliştirmiş olduğu, ilan etmiş olduğu bir strateji olmamasıdır. Aksine insanı boyutunun, ekonomik ve siyasi boyuttu kadar önemli taşıyor olmasıdır" demiştir.[601]

Söz konusu Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın amaçları özetle bunlara sıralanmıştır;[602]

- Afrika ülkeleri ile Türkiye arasında yüksek düzeyli ziyaretlerin gerçekleştirilmesi.
- Çeşitli uluslararası örgütler içinde kıta devletleri ile temasların arttırılması.
- Afrika'daki diplomatik temsilciliklerin sayısının arttırılması.
- İnsani yardımların yapılması.
- Afrika Kalkınma Bankası'na bağışçı ülke olarak üye olunması.
- BM'nin kıtaya yaptığı ekonomik ve teknik yardım programlarına katkı sağlanması.
- Ekonomik, teknik-bilimsel ve ticari iş birliği anlaşmalarının imzalanması.
- Teknik düzeyde farklı Afrika ülkeleri bakanların ve uzmanların Türkiye'ye davet edilmesi.
- Afrika İthalat-İhracat Bankası'na üye olunması.
- Karşılıklı iş adamları ziyaretlerinin ve iş konseylerinin tertip edilmesi olarak kabul edilmiştir.

[600] Davutoğlu, Stratejik Derinlik (2011), **age**, 208.
[601] Davutoğlu, Afrika Stratejileri Sektörle Değerlendirme Toplantısındaki Konuşması (Ankara, 3 Eylül 2013).
[602] Hazar (2011), **agm**: 244-245.

Afrika Açılımı planında, üzerinde durulmuş ilk olarak diplomatik temsil imkânlarının iyileştirilmesi, Afrika'daki büyükelçilik sayısının açılımın başlamadan önceki dönemdeki sayısı olduğu gibi 15'e çıkarılması, özelikle Sahra altı Afrika'daki büyükelçiliklerin kadrolarının geliştirilmesi, Türkiye'nin temsil edilmediği başkentlerde fahri konsoloslukları açarak faaliyete geçilmesi ve mevcut büyükelçiliklerin komşu ülkelere de akredite edilmesi amaçlanmıştır. Daha sonra "Afrika İnceleme Merkezleri'nin kurulması planlanmıştır.

Türkiye'nin kıtadaki diplomatik varlığı Afrika Açılımı planını başlamadan önce ağrılığını en çok Kuzey Afrika'da gösteriyordu ve hemen hemen bu bölgenin bütün ülkelerde büyükelçilikleri bulunuyordu. Aynı zamanda Afrika Açılımı programın söz konusu SAGA'daki 48 ülkenin, sadece 7'sinde Türk büyükelçiliği bulunuyordu. Türkiye'nin Afrika Açılımı programını izlemeye başlamasından sonra söz konusu bölgede diplomatik temsilcilerde %100 oranında bir artış yaşandı, ayrıca 10 yeni fahri başkonsolosluk açıldı. Bu sayede fahri başkonsolosluklar sayısında da değişiklikler oldu. Aynı zamanda 7 tane yeni fahri başkonsolosluğu açılmasına yönelik çalışmalar da sürdürülmekte. Bu yeni konsolosluklar da açıldığında Türkiye'nin SAGA'da Fahri başkonsoloslukta 7 büyükelçiliği ek olarak 27 fahri başkonsolosluğu daha olacak. Böylece Türkiye'nin 48 SAGA ülkesinde yaklaşık 30-34 ülkede temsilciliği olacaktır. Bunun ziyade 1998'de Afrika Açılımı programının uygulamayı başlamasından beri SAGA ülkeleri de Türkiye'nin farklı şehirlerinde toplam 12 fahri başkonsolosluk açmışlardır.

SAGA ülkelerinde Türkiye'nin temsilinde önemli bir gelişme de Türkiye'nin ticaret müşavirliklerinin 1'den 5'e çıkarılması olmuştur. Söz konusu süreçten önce sadece Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Türkiye'nin ticaret müşaviri bulunmuşken bu sayı dört artarak toplamda beşe ulaşmıştır. Dolayısıyla Afrika ve Türkiye arasında gelişen siyasi ve ekonomik ilişkiler, diplomatik temsilciliklerin açılmasını da gerekli kılmıştır. Türkiye'nin Mayıs 2009 itibarıyla 12 olan Afrika'daki büyükelçilik sayısı 2015 itibarıyla 39'a yükselmiştir. Türkiye'nin büyükelçilik açarak gösterdiği, iş birliğini geliştirmeye dönük kararlılığı Afrika devletlerince de karşılık gördü. Gelişen ilişkiler paralelinde Ankara'da 2008 yılında Türkiye'de sadece 12 Afrika ülkesinin büyükelçiliği bulunurken bu sayı Mayıs 2018 itibariyle 41'e yükseldi. Böylece Türkiye'nin bölgeye olan bağlarını her yönden daha ileriye taşımak isteyen bir anlayış geliştiğini görmekteyiz ve bu durum bölge üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Ayrıca

Türkiye'nin artık Afrika'da bölgesel değil kıtasal ölçekte temsil edildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye, 1998'deki Eylem Planı ile ilk kez söz konusu kıtaya dair büyük bir çalışma gerçekleştirmiştir. Böylece ilk defa kıtaya karşı sistemli ve kapsamlı politikalar içeren stratejiler belirlenmiştir ve şimdiye kadar bu açılımın meyvesini toplamaya başlamıştır diyebiliriz. Bunun göstergesi ise 2015'in ekim ayında Financial Times dergisinde yayınlanan bir rapora göre, Türkiye, Afrika'da doğrudan yabancı yatırımlar arasında en fazla istihdam sağlayan ülke olmuştur. Ayrıca, 1998 yılında hazırlanan "Afrika'ya Açılım Eylem Planı"ndan sonra artan ilişkiler 2005 yılının Türkiye tarafından "Afrika Yılı" ilan edilmesinden sonra, 2008 yılı ocak ayında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da Afrika Birliği'nin Zirve toplantısında Türkiye'nin Afrika'nın stratejik ortağı olarak tüm Afrika ülkeleri tarafından kabul edilmesi dikkat çekicidir. Böylece Çin, Japonya, Güney Kore ve Hindistan gibi ülkelerin arasına katılan Türkiye bu gelişmeyle birlikte Afrika Birliği ile olan ilişkilerinde yeni bir ivme kazanmıştır.

Ayrıca 2008 yılın 18-21 Ağustos tarihlerinde Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı'nın ev sahipliğinde İstanbul'da gerçekleşen "Birinci Türkiye-Afrika Zirve Toplantısı" kapsamında Afrikalı ülkelerle sağlık, tarım, ticaret ve enerji gibi birçok alanda iş birliği anlaşmaları ve iki milyar dolar tutarında ticari anlaşma imzalanması önemli bir adımdır. Ayrıca Türkiye, Afrika ülkelerini yakından ilgilendiren 2009 tarihli 5. Dünya Su Forumu ve 2011 tarihli 4. BM En Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı'na ev sahipliği yapmış [603] ve 2010 yılında kabul edilen Afrika Strateji Belgesi'nin uygulanmaya başlaması yine aynı yılın kasım ayında Türkiye'de gerçekleştirilen Afrika Zirvesi, 2013 yılında 2. Türkiye-Afrika İş birliği Zirvesi" Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da icra edilmiştir. Ayrıca 2010 ve 2012 yıllarında Somali'nin yeniden yapılanabilmesi amacıyla iki mühim toplantı organize edilmiş ve Darfur'daki barış ve kalkınma sürecine destek sağlamak amacıyla Uluslararası Donörler Konferansı'nda Mısır ile birlikte Türkiye eş başkanlık görevini üstlenmiştir. Türkiye'nin Afrika Kalkınma Fonu üyeliğinin 2008 yılında kabul edilmesine rağmen grup üyeliğinin beş yıl gecikmeli de olsa 29 Ekim 2013'te resmiyet kazanmasıyla Türkiye AfKB'nın bölge

[603] Ufuk Tepebaş, "2. Türkiye- Afrika İş birliği Zirvesi Yaklaşırken İlişkilerin Görünümü", http://isttp.org/nouvelles/128-2-tuerkiye-afrika-birlii-zirvesi-yaklarken-likilerin-goeruenuemue?lang=fr, 13 Septembre 2014" [03.05.2018].

dışı 25. üyesi olmuştur.[604] Bu durum, Türk müteahhitlik sektörü başta olmak üzere bölgede faaliyet göstermekte olan Türk şirketlerine yeni iş imkânları da sunmuştur. Buradan da anlaşılacağı gibi Türkiye, Afrika ülkeleriyle salt politik ya da ekonomik bağlarını geliştirmek değil, halklar arasındaki diyalogun da geliştirilmesini hedeflenmiştir.

Böylece bu tablo karşısında, gelişen ilişkilerin sonucu olarak iki taraf arasında gerçekleştirilen Devlet Başkanları, Başbakanlar, Dışişleri Bakanları ve çeşitli teknik bakanlardan oluşan ikili ziyaretlerde görülen kayda değer bir artışının Türkiye'nin Afrika politikasında kazanç sağladığının göstergesidir. Dolayısıyla bu durum, Türkiye-Afrika ilişkilerinin son yıllarda kazandığı ivme bazında açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü burada gerek Türkiye'nin gerekse Afrika ülkelerinin ikili ilişkilerinde önemli mesafeler kat ettiğini görmekteyiz. Yani Türkiye ile Afrika arasındaki ticari ilişkiler politik ilişkilere olumlu katkıda bulunmakta ve politik ilişkilerin gelişmesini de ekonomik ve ticari ilişkiler noktasında teşvik etmektedir.

Afrika Açılımı Planı'nın uygulanmasının başka bir sonucu Türkiye'nin SAGA ülkeler arasında imzalanan anlaşma ve protokollerin sayısında kayda değer artışların yaşanmasıdır. Bunlar ticaret alanında, yatırımların korunması, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi alanlarda gerçekleştirilmiştir. Afrika Eylem Planı'nın diğer sonuçlarından biri de Türkiye'nin özel sektörünün SAGA'da düzenlenen fuarlara katılımında bir artış yaşanmasıdır. 2002-2004 yılları arasında 16 uluslararası fuara Türk firmalarınca katılım olmuştur. Ayrıca Türkiye'de düzenlene İzmir Uluslararası Fuarına katılan SAGA ülkelerinin hem sayısında hem de katılımların düzeyinde bir artış görülmüştür.

Afrika Açılımı uygulamasının bir diğer önemli sonucu da Türk özel sektörünün, SAGA ülkelerinde gösterdiği faaliyet bazlı artışlardır. Ticari ilişkileri Afrika'ya açılımın başladığı 1998 yılından bugüne kıyasladığımızda, Türkiye'nin SAGA ülkeleri ile olan ticari ilişkilerinin %300'lük bir artış göstererek, 600 milyon dolardan 2.3 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Son olarak, Türkiye'nin 2008'deki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için hemen hemen bütün Afrika ülkelerinin lehte oy kullanmaları Türkiye'nin Afrika'ya yönelik bu adımlarının karşılıksız kalmadığını ve Afrikalı politikacıların Türkiye'ye bakışlarında değişmelerin

[604] Salih Akyürek, M. Sadi Bilgiç, "Afrika'da Türkiye ve Türk Algısı", **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi-BİLGESAM**, Rapor No: 39 (2011), 5.

yaşandığını görebiliyoruz.[605] Türkiye her ne kadar bundan önceki süreçte Afrika kıtasında diğer aktörleri gibi görünür bir varlık gösteremese de 2005 yılı sonrasında Afrika kıtasında ülkelerle ilişkilerini geliştirmiş ve daha fazla görünür hale gelmiştir.

Ancak gerek Afrika Eylem Planı gerekse 2008 yılındaki Afrika Zirvesi ile Afrika kıtasının kuzeyi ile olan ilişkilerini doğu, batı ve güneye de yaymayı planlayan Türkiye için bahsi geçen bölgeler uzun vadede hem siyasi hem de ticari açıdan ilişkilerin geliştirilmesi gereken alanlardır. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Afrika açılım planıyla birlikte Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ekonomik ve siyasi ilişkilerinde "patlama" yaşanacağını ifade etmişti. Ancak Türkiye'nin Afrika'ya yönelik açılımı belirli sebeplerden ötürü istenilen ölçüde gerçekleşememişti. Bunların en önemli nedenleri de Türkiye'de 28 Şubat 1997 tarihinde post-modern darbeyle başlayıp istikrarsız hükümetlerle devam eden ağır siyasi ve ekonomik kriz ortamının etkisi ve Türkiye'nin bu dönemde maddi kabiliyetlerinin (askeri, ekonomik ve siyasi) yetersiz olması olarak gösterilebilir. Bütün bu sebeplerden dolayı dış politika inisiyatiflerinin yalnızca kâğıt üzerinde kaldığını ifade edebiliriz.[606]

Ayrıca Türkiye'de 1999 Marmara depremi ve başta 2000-2001 yıllarında yaşanan ekonomik kriz, siyasi istikrarsızlıklar bağlamında koalisyon hükümetlerinin istikrarsız davranış ve değişken politikaları ve ekonomik sorunlar nedeniyle belirlenen hedeflere ulaşılamamıştır. 2000-2001 krizi nedeniyle tekrar kendi problemleriyle ilgilenmek durumunda kalan Türkiye'nin, Afrika ile ilgili plan ve projeleri kısa bir süreliğine sekteye uğramıştır.

3 Kasım 2002 yılında Türkiye'de yapılan genel seçimlerde, AK Parti tek başına iktidara gelmesi sonucunda, Türk dış politikasında yeni bir hareketlilik yaşanmıştır. Bu hareketlilik, ilke olarak teorik bir zemine oturtulurken Türkiye'nin bir köprü olmasından öte bir merkez ülke olarak tanımlama hedefi gürlüyordu. Söz konusu yeni hareketlilik çok yönlü dış politika söylemini esas aldığından, Türkiye Batı'ya endeksli politikalar yerine Ortadoğu, Kafkaslar, Afrika ve Orta Asya gibi bölgelerde ekonomik ve siyasal girişimlerini hızlandırdı.[607]Dolaysıyla 2002 yılında yapılan seçimlerle değişen iktidarla birlikte Afrika ile olan münasebetler ileri derecede gelişim

[605]Tom Wheeler, "Ankara to Africa: Turkey's outreach since 2005", **South African Journal of International Affairs**, Volume: 18, Issue:1(2011); Bayram,"Türk Dış Politikasının Dönüşüm …" **agm**: 261-278.
[606] Afacan, **agm**: 12.
[607] Kamal Eldeen, "Sessiz Güç Türkiye'nin Afrika Serencâmı", **agm**.

göstermiştir. Türkiye'nin Afrika Eylem Planı'nın kabul edilmesi tarihinden sonraki devam eden süreçte Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi ve Türkiye Afrika ilişkileri bu plan çerçevesinde hayata geçirilmiştir.[608]

Türkiye'nin Afrika'ya Açılım Eylem Planı üzerinden Afrika ile ilişkilerini geliştirmesindeki temel hedefi şimdilik iki taraf arasında mevcut büyük potansiyel dikkate alındığında, tatmin edici bir seviyede olmamasına rağmen dış politikada önemli bir farkındalık sağlanması oldukça önemlidir. Bütün bu süreçler bir arada düşünüldüğünde Afrika açılımının Türk dış politikasında dönüşümüne yol açan sistemin, devlet ve karar alıcı düzeyindeki faktörlerin bileşkesi olduğu söylenebilir. Söz konusu analiz düzeyleri, neorealist uluslararası ilişkiler düşüncesine ait bir kavramsal çerçeve olmakla birlikte, Türkiye'nin Afrika politikasının oluşumuna bakıldığında, uluslararası ilişkilerin sadece devletlerarası ilişkileri değil, aynı zamanda devlet-sivil toplum ilişkisini kapsayan bir sürecin ürünü olduğunu öne süren eleştirel teorilerin ve karşılıklı etkileşimlere vurgu yapan konstrüktivist yaklaşımların da bu analizlerde payı vardır.[609]

7.2. Afrika Açılımı Bağlamında Türkiye-Sudan İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Sudan yüzölçümü itibariyle Türkiye'nin iki katı büyüklükte olup, Afrika Kıta'sında vazgeçilmez jeopolitik konuma sahip bir ülkedir. Bu bağlamda Kızıldeniz, Nil Nehri ve Süveyş Kanalı'nı kontrolüne sahip olması Sudan'ın jeopolitik konumunu güçlendirmektedir. Ayrıca Sudan, Kızıldeniz'in en uzun sahil uzunluğuna sahip ülkesi konumunda olması sebebiyle jeo-stratejik konumuyla Sudan; Hint Okyanusu ve Basra Körfezine giden yolda önemli bir jeopolitiğe sahiptir.

Sudan'ı gerek Türkiye gerekse de dünya açısından mühim kılan bir başka faktör ise stratejik ve coğrafi faktörlerdir. Zira Sudan, Afrika'da; Çad, Etiyopya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Uganda gibi denize kıyısı olmayan ülkelere komşu olması sebebiyle avantajlı bir konuma sahiptir. Sudan'ın en büyük ticari limanı Port Sudan'dır. Önemli stratejik konuma sahip diğer bir limanı Sevâkin ise Port Sudan'ın 65 km güneyinde bulunmakta olup jeo-stratejik bağlamda önem arz etmektedir.

[608] Erol, Altın, **agm**.
[609] Boztaş, **agm**: 154.

Kızıldeniz'de bir liman şehri olan ve Sudan'ın kuzeydoğusunda yer alan Sevâkin Adası, Türkiye açısından büyük öneme sahiptir. Uzun yıllar boyunca Osmanlı egemenliğinde olan Sevâkin, Sudanlılar tarafından "Afrika'ya açılan kapı" diye isimlendirilmektedir. Tarihte Nubye bölgesi için hayata öneme sahip olan liman, Osmanlı döneminde Kızıldeniz sahillerinin ve Hicaz'ın güvenliğinin sağlanması için kullanılmıştır. Ada aynı zamanda Habeş Eyaleti olarak adlandırılan ve Eritre, Cibuti ve Kuzey Somali'den oluşan bölgenin valilerinin ikamet yeriydi. Bu eyaletin merkezi konumunda olan Sevâkin, Türklerin Mısır'ı ele geçirmesiyle Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir. Osmanlı buraya surlar, camiler, idari binalar, hamamlar ve hanlar inşa ettirmiştir. Bu sayede Kızıldeniz, "ticaretin kilit noktası" olan Sevâkin Adası vesilesiyle zamanla "Osmanlı'nın bir iç denizi" olmuştur.[610]

Günümüzde hem küresel ticaret hem de güvenlik sorunları bağlamında Kızıldeniz jeopolitik ve jeostratejik öneme haizdir. Bu önemi; Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail gibi bölge devletlerinin de dikkatini çekmektedir. Mesela bölgeyi kuşatan BAE ve Suudi Arabistan ekseni; Mısır, Somali, Sudan, Cibuti, Eritre, Ürdün ve Yemen gibi ülkelere kurduğu baskıyla Kızıldeniz'i bir "iç deniz" haline getirmeye çabalamaktadır. Suudi Arabistan'ın bazı faaliyetleri bunu alenen ortaya koymuştur. Mesela Mısır'ın hakimiyetinde olan Tiran ve Sanafir adaları Suudi Arabistan tarafından devralınmıştır ve bu adalardan Sina'ya köprü vasıtasıyla bir karayolu bağlantısı oluşturma projesi mevcuttur. Bunun yanı sıra Suudi Arabistan, Eritre ve Cibuti gibi ülkelere askeri üsler kurmuştur. [611]

Bu ülkelerin güvenlik kaygıları ve ekonomik çıkar beklentileri Kızıldeniz bölgesinde her üç aktör için önemli bir ittifaka zemin hazırlamıştır. Sina bölgesine inşa edilmesi planlanan köprü projesi, bu ittifakın en aleni göstergesidir.[612] Çünkü İsrail'in güvenliği için Tiran Boğazı son derece önemli bir konumdadır ve 1967'de İsrail ile Mısır arasında çıkan savaş, Nasır'ın Tiran Boğazı'nı İsrail'in geçişine kapatmasından dolayı gerçekleşmiştir. Tiran Boğazı'ndan geçiş İsrail'in güvenliği için bir kırmızı çizgidir. Bu yüzden İsrail yeni projelerle Süveyş Kanalı'na olan bağımlılığını elimine

[610] Yılmaz, "Türklerin Sudan'daki Hâkimiyet ve İdaresi, **agm**:147-180.
[611] Necmettin Acar, "BAE ve Suudi Arabistan Kızıldeniz'i bir iç deniz haline getirmeye çalışıyor", https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bae-ve-suudi-arabistan-kizildeniz-i-bir-icdeniz-haline-getirmeye-calisiyor/1403137,26.02.2019[16.06.2019].
[612] Acar, age.

etmeye çalışmaktadır. Bu şekilde Doğu Akdeniz'den çıkarmayı hedeflediği enerji kaynaklarını doğrudan küresel piyasaya açmak istemektedir.[613]

BAE ise bölgede nüfuz kazanma hedefindedir. Bu ülkenin askeri varlığı bölgede henüz önplanda değildir. BAE'li şirketler Somali'den tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiş olan Somalilan'daki limanlarda işletme hakkı kazanmışlardır. Bu şekilde Kızıldeniz hem küresel hem bölgesel rekabetin konusudur. Enerji nakil ve ticaret gemilerinin güvenliği için bölgede askeri üsler kurmak ve bölge ülkelerinin politikalarına müdahalelerde bulunmak bu rekabetin parçasıdır. BAE, Suudi Arabistan, ABD, İtalya, Japonya, Fransa, Çin ve Türkiye'nin bu bölgede askeri üsleri bulunmaktadır. Dolayısıyla Kızıldeniz jeopolitiği açısından stratejik öneme sahip olan Sevakin Adası, Kızıldeniz'in hakimiyetinde, bölgedeki deniz ticaretinin kontrolünde ve Doğu Afrika ile Hicaz bölgelerinin güvenliğinde stratejik öneme sahiptir.

Sudan petrol ihracatını, Port Sudan'a yakın olan Bashayer terminali üzerinden yürütmektedir. Bölgenin en önemli ülkelerinden olan ve hızla gelişen Etiyopya da Port Sudan Limanı'nı kullanmak üzere Sudan hükümeti ile anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşma Sudan ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Denize kıyısı olmayan bölge ülkeleri ile kıyaslandığında Sudan bu açıdan büyük bir avantaja sahiptir. Bu önemli limanlara ev sahipliği yapan Sudan, Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ticaretinde transit rol oynayabilir.[614]

Sudan'ın doğal kaynakları, ülkenin jeopolitik olarak önemli olmasını sağlayan unsurlardan bir diğerdir. Kanada ve Avustralya'nın dışında kendi kaynakları ile kendine yetebilen üç ülkeden biri Sudan'dır. Ayrıca ülke sulanabilir arazi açısından, söz konusu iki ülkenin ardından dünyada tarımsal üretime en uygun üçüncü ülkedir.

Ülke ekonomisi yıllarca temelde tarım ve hayvancılığa bağlı olmuştur. GSYH'nin yaklaşık %46'sını hizmet sektörü, %32'sini tarım sektörü, %22'sini sanayi sektörü oluşturmaktadır. İş gücünün %44,6'sı tarım sektöründe, %40,1'i hizmet sektöründe,

---

[613] Muhammed Tandoğan, "Kızıldeniz'de güç mücadelesi: Sudan ve Türkiye" https://www.yenisafak.com/hayat/kizildenizde-guc-mucadelesi-sudan-ve-turkiye-3466624,15.04.2019 [11.06.2019].

[614] Türkiye Cumhuriyeti Ekonomik Bakanlığı, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Sudan/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160873&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=1600884783300009&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D1600884783300009%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160873%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dt52oemmy7_25 [18.07.2017].

%15,3'ü ise sanayi sektöründe çalışmaktadır. Sudan'ın başlıca endüstriyel üretimleri çimento, tekstil, petrol rafinesi, şeker ve otomobil montajıdır. Tarım, istihdam ve GSYH'ye katkı açısından ülke ekonomisi için hayli önemlidir. Sudan parçalanmadan evvel 84 milyon hektar tarım alanına sahipti. Nüfusun üçte ikisine iş imkânı sağlayan tarım sektörü 2005 yılında reel GSYH'nin yaklaşık %40'ını oluşturuyordu.[615]

Ülke ekonomisinde petrol ağırlık kazanmadan önce ihracat gelirlerinin %80'ini tarım sektörü oluşturmaktaydı.[616] Endüstriyel tarım için üretilen ve bu doğrultuda ihraç edilen pamuk, susam, muz, darı, baklagiller, şeker kamışı, yer fıstığı, sorgum, mango, soğan, patates ve domates en önemli tarım ürünleridir.

Arap ve Afrika ülkeleri arasında susam üretimi konusunda birinci olan Sudan'da dört çeşit susam yetişmektedir.[617]Arazi bakımında Çin ve Hindistan'ın ardından gelmektedir. Ekonomiye büyük katkı sağlayan susam, yıllık yaklaşık 350 bin ton üretilmektedir. Hatta 1996 yılından bu yana susam, pamuğu tahtından etmiştir.[618] Ülke, susam mahsulünün ihracatında, 2004'te 9.293 milyon dolardan 2014'te 16.613 milyon dolara yükselerek Türkiye'nin en önemli ihracatçılarından birisi olmuştur.[619] Ayrıca Sudan, dünyadaki en önemli pamuk üreticileri arasındadır. Pamuk, petrolden önce en fazla gelir getiren üründü. 1996'dan beri üretimi azalan pamuk, dünya pamuk fiyatlarının artması ile birlikte üretim ve ihracat bakımından yeniden yükselmeye başlamıştır. Sudan'daki pamuk üretiminin %90'ı devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle Sudan'ın ortasında bulunan el- Cezire Eyaleti, pamuk üretiminin önemli merkezlerinden birisidir. Sudan'da petrol dışı ihracatın %40'ını susam ve pamuk oluşturmaktadır. Ayrıca dünya yer fıstığı ihracatının %10'u Sudan'dan gerçekleşir. Bu açıdan yıllık ortalama 79 bin tonu bulan ihracatı ile, ABD'den sonra en fazla yer fıstığı ihracatı yapan ülke Sudan'dır.[620] Afrika'da ise yer fıstığı üretiminde birinci sıradadır.[621]

---

615 "Sudan Ülke Bülteni", **age**.
616 **Age.**
617 Muzmil Osman Saeid, "Sudan'da Tarımsal Ürün Üretimi", http://www.sudapedia.sd/ar/content/17, 11 Eylül 2017 [18.12.2018].
618 "Sudan Ülke Bülteni", **age**.
619 Sudan Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım İstatistikleri Dairesi, Bahçıvan Sektörü Bölümü, 2004 ve 2015 Yılı Rakamları.
620 Karabayır, **age**, 4.
621 Sudan Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım İstatistikleri Dairesi, 2016.

Sudan'daki önemli tarımsal ürünlerden bir diğeri de şekerdir. Şeker kamışı üretimi oldukça yüksektir. Şeker kamışı üretiminde öne çıkan şehir, Beyaz Nil Eyaleti'ndeki Kosti şehridir. Şeker üretimi 2005 yılında 711 bin ton iken bu rakam 2016'da 645 bin tona düşmüştür. Ancak Sudan yine de 6 şeker fabrikası ile Arap dünyasının şeker ihracatçısı konumundadır.[622] Buna ek olarak küresel Arap zamkı ihtiyacının %80'inini Sudan tek başına karşılamaktadır. Bu da ülke ekonomisine yıllık 100 milyon dolardan daha fazla geliri sağlamaktadır.

Coğrafi olarak Sahra-altı Afrika'da ve Ekvator bölgesine yakın oluşu nedeniyle Sudan'da kış mevsimi ılık geçmektedir. Sudan'ın iklimi, kış mevsiminde de üretim yapmaya uygundur. Dolayısıyla kış mevsiminde tarımsal üretim kolay yapılmaktadır. Bu koşullar altında, kış mevsiminde tarımsal üretimi kısıtlı olan Akdeniz ve Kuzey Amerika ülkelerine ihracat yapma olanağı doğmaktadır. Yıl boyunca kavun, karpuz, havuç, fasulye, dereotu, maydanoz, roka ve Sudan'da özgü Jjuafa gibi ürünler bolca yetişitirilebilmektedir.[623] Tarımsal üretimdeki bu avantajı Sudan'a Türk yatırımcılar tarafından tarım yapmak ve ihracat açısından büyük avantajlar sağlamaktadır.[624]

Sudan, maden ve petrol kaynakları bakımından da zengindir. Tam olarak belirlenememekle birlikte, önemli miktarda altın, petrol, doğalgaz ve uranyuma sahiptir. 2003 yılından Dünya'nın en büyük insani kriz bölgesi olarak uluslararası medyada sürekle ön planda tutulan Darfur krizinin olduğu bölgedeki uranyum rezervleri ve tahmini olarak dünyanın en büyük üçüncü gaz rezervi bu bölgededir. Hatta bu rezervin Cezayir doğalgazı kadar ciddi bir kapasiteye sahip olduğu söylenmektedir. Sudan'ın ortalama üç trilyon kübik feet (yaklaşık 85 milyar metreküp) doğalgazı vardır. Ancak bu henüz ticari hale getirilememiştir.[625]

Petrol üretimi Sudan'da ilk defa 1960'larda Kızıldeniz'de başlatılmıştır. İlerleyen dönemlerde Çin, Kanada ve Malezyalı şirketlerin faaliyetleri neticesinde petrol rezervlerinin zannedildiğinden daha zengin olduğu anlaşılmıştır. Bentui-Sevakin petrol boru hattının 1999'da tamamlanması ile ham petrol ihracatı başlamıştır.[626] 1999'da ihracata başlanmasıyla büyük ölçüde ülke ekonomisinin lokomotifi olan petrole bağımlı bir hale gelinmiştir. Ham petrol üretimi, 2004 yılında günlük ortalama

[622] "Sudan Ülke Bülteni", **age**.
[623] "Sudan Ülke Bülteni", **DEİK** "2013", 4.
[624] **Age**, 5.
[625] "Sudan Ülke Bülteni", **DEİK**, **age**, 5.
[626] Karabayır, **age**, 4; "Sudan Ülke Raporu", **age**,5.

345 bin varil iken, 2010 yılında 514 bin varile çıkmıştır. Ülkedeki petrol imtiyazlarının sahibi başlıca işletmeler arasında GNPOC, Petrodar, Sinopec, Al Thani, Sudapet, Lundin, Petronas, CNPC, Hitech, Zafer, Express Petroleum ve High Tech Group bulunmaktadır.[627]

Sudan'ın petrol rezervleri henüz tam olarak tespit edilememiştir. Sudan Enerji ve Madencilik Bakanlığı yetkilileri, ispatlanmış rezervlerin 2004 yılı itibariyle 800 milyon varil, muhtemel rezervlerin ise 2,5 milyar varil olduğunu tahmin etmektedirler.[628] Günlük petrol üretimi 2003 yılında 210 bin varil düzeyinde iken, bu rakam 2011 yılına 490 bin varile çıkarılmıştır. Böylece ülkenin petrol üretiminin artması, dünya piyasasındaki fiyatların dengelenmesi, ithalat için gerekli dövizin sağlanması ve kamu gelirlerinin artırılmasında petrol ihracatı büyük rol oynamıştır. Ancak Güney Sudan'ın Sudan'dan ayrılması neticesinde Sudan, petrol rezervlerinin %75'ini kaybetmiştir. Bu da petrolün ülke bütçesindeki payını kaybetmesine yol açmıştır. Lakin Güney Sudan'ın rafineri, botu hattı ve liman gibi altyapılara sahip olmamasından dolayı Sudan bu defa da transit ülke haline gelmiştir.

Sudan'ın kuzeyinde de petrol arama ve çıkarma faaliyetleri hızlanmıştır. Buna paralel olarak altyapı ve üstyapı projeleri ve yatırımları da artış göstermiştir.

Güney Sudan'ın denize açık olmayan ülke olması Kuzey Sudan'ın güneyin petrolünü kaybetse de yine de aynı petrolü güneyden ihraç edilecek petrolün boru hattı ile rafinerilere sadece Sudan'ın Kızıldeniz'deki "Sevakin ve Başayır Limanları" üslerinde yapabilir kılması, Sudan'ın sağlayacağı belirli bir geliri garanti etmektedir. Günümüzde Sudan'daki günlük petrol üretimi yaklaşık 130 bin varildir. Bu da sadece iç tüketimi karşılamaktadır. Bunun yanında ikiye ayrılmasından sonra Sudan altın başta olmak üzere madencilik ve tarım ve hayvancılığı öne almaya başlamıştır. [629] Bu, petrol gelirlerinin düşmesiyle ilintilidir.

Altının Sudan'da petrolün yerini almasıyla "altına hücum" başlamıştır. Altın arayışı artmıştır. Bu kişilere ekipman tedariği bile başlıbaşına bir sektör haline gelmiştir. Bu konuda yabancı yatırımcıların dikkati de Sudan'a kaymıştır. Bu da Türk yatırımcılar ve iş adamları için büyük bir fırsat sunmaktadır.

---

[627] "Sudan Ülke Bülteni", **DEİK**, **age**, 6.
[628] **Age**.
[629] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.mfa.gov.tr/sudan-ekonomisi.tr.mfa [21.07.2017].

Ülkenin altın ocakları 76 bine ulaşmıştır. Söz konusu ocaklarda 1 milyon kişinin istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Yatırımlar arttıkça altın üretimi de artış göstermektedir. 2014 yılında Sudan'ın altın üretimi 73.4 tondu. Bu miktarın 10 ton kadarını küçük maden ocakları çıkarttı. 2015 yılı sonunda Sudan'ın altın üretimi 85 tona ulaştı.[630] 2016 yılında geldiğimizde ise Sudan'ın altın üretimi 100 tona ulaşmıştır. Böylece Sudan altın üretiminde Afrika'nın ikinci, dünyanın ise dokuzuncu büyük ülkesidir. 2015'te 85 tonla Afrika'nın 3. Dünya'nın da 17. büyük üreticisiydi. Diğer yandan artan ihracatla birlikte altın madenciliği Sudan'a en çok döviz kazandıran sektör konumuna gelmiştir. Sudan, 2012 yılında faaliyete soktuğu ve bir altın rafinerisi ile ülkede çıkarılan altını işlemeye başlamıştır. Bu rafineri civar ülkelerden çıkarılan altınları da işleyebilecek büyüklüktedir. Yıllık yaklaşık 300 ton altın işleme kapasitesine sahiptir. Bu şekilde petrolün görece önemini yitirmesiyle altın madenciliği ve hatta ifade ettiğimiz gibi tarım sektörü de önemli sektörler haline gelmiştir. Tarım ve hayvancılıkta, hayvancılık %60'la daha büyük bir paya sahiptir. Ayrıca Ortadoğu ve Afrika'da hayvan sayısı bakımından en zengin ve en büyük potansiyeli taşıyan ülkelerinin başında Sudan gelmektedir. Petrol ve altının akabinde canlı hayvan ihracatı üçüncü sırada yer almaktadır. Canlı hayvan varlığı açısından Sudan, Afrika'da ön sıralarda yer almaktadır. Toplam hayvan varlığı, 2005 yılında 137 milyon civarında hesaplanmıştır.[631] Sudan'da, 2013'te sadece koyun ve keçi nüfusunun 69 milyon dolar civarında olduğu tahmin edilmekteydi. Canlı koyun en fazla ihracat gelirinin sağlandığı hayvan olmakla birlikte sadece 2012 yılında 286 milyon dolar değerinde canlı koyun ihracatı yapılmıştır.[632]

Sudan Hayvan Kaynakları Bakanlığı'nın 2013 yılı verilerine göre ülkede toplam hayvan varlığının 140 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Hayvancılık daha çok kırsal kesimde ve özellikle ülkenin güney ve batı kesimlerinde yaygındır. Önemli bir gelir ve istihdam kaynağı olan hayvancılık, 2002 yılında petrol dışı alandaki en önemli ihraç geliri teşkil etmiştir.[633] Sudan'da deri işleme teçhizatları hususunda ciddi yatırım olanakları da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Sudan'da et maliyetleri düşük olmasına rağmen et işleme konusu yetersizdir. Benzer şekilde

[630] "Sudan'ın altın üretimi önümüzdeki yıl 100 tona yaklaşacak", https://www.dunya.com/dunya/sudan-altin-uretimini-arttiriyor-haberi-301122, 11 Aralık 2015 [18.07.2017].
[631] DEİK, (Ocak 2008), **agm**.
[632] AfDB, OECD, UNDP, "African Economic Outlook: Sudan" 2014,14.
[633] DEİK, (Ocak 2008), **agm**.

gıdaların işlenmesi konusunda da ülkede yeterli yatırım yoktur. Bu açıdan bu alan boştur ve yatırımcılar için önemli fırsatlar sunabilir. Daha önce de bahsedildiği üzere hayvancılık alanında Arap ülkeleri arasında önemli yere sahip olan Sudan, Suudi Arabistan pazarında ayrıcalıklı konumdadır. Suudi Arabistan üzerinden diğer Körfez ülkelerine de hayvan ihracatı gerçekleştirilmektedir. Sudan'ın deve ihracatında Mısır öne çıkmaktadır. Bu pazarların büyüklükleri şöyledir: 7 milyon baş koyun Suudi Arabistan'a, 2 milyon baş koyun Körfez ülkelerine, 200 bin baş deve Mısır'a, 3 milyon baş koyun ve keçi ise Orta Doğu ülkelerine ihraç edilmektedir. Sudan menşeli etler; lezzetleri, hormon ve antibiyotikler gibi kimyasal maddeleri içermemeleri ile bilinmektedir.

Tüm bunlar dikkate alındığında Afrika Açılım Planı bağlamında Sudan'da Türk yatırımcıları için en müsait sektörler tarım ve hayvancılık olup, pamuk, yağlı tohum, yer fıstığı ve ayçiçeği, şeker kamışı projeleri, kesme çiçek üretimi, seracılık (meyve ve sebze), ihracata yönelik yoğunlaştırılmış meyve ve meyve suyu yatırımları, silolar, ambalaj ve soğuk depolama modern besicilik, kültür balıkçılığı, mezbaha ve kasap işletmeciliği, deri işleme, süt ve süt ürünleriyle ilgili ciddi yatırım fırsatları bulunmaktadır.[634]Ayrıca Sudan'ın su avantajı da vardır. Ülkede içme suyu sondajla veya Nil'in arıtılmasıyla sağlanmaktadır ki yerin 2 metre altından Nil'in suyuna ulaşılabilindiği bilinmektedir. Nil Nehri'nin ülkeyi baştanbaşa dolaşması yanında Beyaz Nil ve Mavi Nil'in her ikisinin de Sudan'dan geçerek Hartum'da birleşmesi bölge yatırımları için büyük önem arz etmektedir. Ülke periferisindeki yatırımlar için sulama, enerji ve taşımacılık açısından Nil'in ve Sudan'ın önemi giderek artmaktadır.

Sudan'daki hayvancılık sektöründe balıkçılık da önemli bir yatırım alanı oluşturmaktadır. Hem Kızıldeniz hem de Nil Nehri bu açıdan zengin bir potansiyel sunmaktadır. Bu sulardaki balık rezervlerinin 110 bin tona ulaştığı tahmin edilmektedir. Dünyanın en temiz denizlerinden biri olan Kızıldeniz, okyanusa kavuştuğu alanda balıkçılar için önemli fırsatlar sunar.[635]

Afrika Açılımı için Sudan'ı önemli kılan bir diğer unsur ise Sudan'ın mensubu olduğu bölgesel topluluklardır. Sudan, Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (The Common Market for Eastern and Southern Africa: COMESA ve EAC) gibi bölgesel örgütlerin

[634] Abdülkadir Taçyıldız, "Sudan İş Konseyi Başkanı DEİK Ülke Özel Yayınları".., **age**,128.
[635] http://www.egeliihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/Ulke%20Raporu-Sudan-DEIK-2008_00002624.pdf [24.12.2012].

üyesi olması nedeniyle bu bölgelerin toplam hasılasının önemli bir bölümüne tek başına sahiptir. Bu açıdan Türk yatırımları için bir üs haline gelmesi Türk yatırımcılara avantaj sağlar. Bu da iki ülkenin ekonomik ilişkileri için bir fırsattır.[636]

19 üyesi bulunan COMESA (Angola, Komoros, Malavi, Eritre, Etiyopya, Lesotho, Madagaskar, Mozambik, Namibya, Burundi, Ruanda, Sudan, Kenya, Swaziland (e-Swatini), Tanzanya, Zimbabwe, Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Moritus, Zambiya) üyeleri arasında gümrük tarifelerini sıfırlamıştır. Bununla birlikte diğer ticari engeller de ortadan kaldırılmıştır. Sudan, COMESA ve EAC bölgesinin total GSMH'sinin %13'ünü oluşturur. Bu bölge oldukça da kalabalık bir nüfusa sahiptir. Mısır, Tanzanya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda, Etiyopya, Kongo Cumhuriyeti ve Sudan'ın toplam nüfusu, bölge nüfusunun %73'ünü oluşturur.[637] Dolayısıyla Sudan, Afrika ülkesi olması sebebiyle COMESA, Arap ülkesi olması için de "Büyük Arap Ticaret Bölgesi"ne üyedir. 500 milyondan fazla nüfusa hitap eden COMESA, üye ülkelere müthiş bir potansiyel sunar. Bu açıdan Türk yatırımcıların Sudan'a yapacakları yatırımlar, yatırımcılara esasında COMESA ülkelerine de açılma imkânı sağlayacaktır. Ayrıca Sudan'da el-Geyli ve Sevâkin olmak üzere iki serbest bölge bulunmaktadır. Sudan'da bulunan serbest bölgeler özellikle ihracata dönük üretim için Türkiye tarafından iyi değerlendirilmesi gereken alanlardır. Hartum'un kuzeyindeki El-Geyli Serbest Bölgesi, 20 kilometrekarelik bir alana kurulmuştur ki serbest bölgelerdeki yatırımcılar şu fırsatlardan faydalanmaktadır: [638]

- Gelir vergisinden 15 yıl boyunca muafiyet.
- Yabancı ülke vatandaşlarının maaşlarının gelir vergisi ve harçlardan muafiyeti
- Serbest bölgede gerçekleştirilen ithalat ve ihracatların her türlü gümrük vergisinden muaf tutulması
- Serbest Bölge içerisindeki gayrimenkul inşasının her türlü vergi ve harçtan muaf olması.

[636] M.Orhan Dikmen, **age**, 189.
[637] Barbaros Demirci, "COMESA ve EAC Plastik ve Plastik İşleme Makineleri Dış Ticareti", **PAGEV** (2011), 2.
[638] http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-sudana-pala-bile-satmis-903635/ [19.01.2017].

- Yatırılan sermaye ile elde edilen kârların, Serbest Bölge'de faaliyette bulunma iznine sahip herhangi bir banka aracılığıyla Sudan'dan yurtdışına transfer edilebilmesi.
- Bu bölgedeki yatırımlara el konulamaması
- Serbest Bölge'ye yatırım yapan firmanın arazisini kiralama ve üzerine anlaşılan koşullar doğrultusunda bina inşa etme hakkına sahip olması.
- Serbest Bölge'den başka ülkeye gidecek malların gümrük görevlilerinin gözetimi doğrultusunda depolanabilir olması.
- Serbest Bölge'de üretilen malların, kullanılan materyale bağlı olarak Sudan Serbest Bölgeler Şirketi'nin atadığı komitenin biçeceği fiyat doğrultusunda, gümrük vergisinden muaf olması.

Dolayısıyla bu serbest bölgedeki faaliyet gösterecek olan Türk şirketler, 15 yıllık bir süre için gayrimenkul ve kazanç vergisinden muaf tutulmaktadır. Söz konusu serbest ticaret antlaşmaları ve gümrük tarifeleri vesilesiyle Sudan önemli bir Pazar niteliği taşımaktadır.[639] Bu da Sudan'ın liman imkânları ve gelişme potansiyeli gibi özellikleri sahip olması sebebiyle Türkiye için Doğu Afrika ülkelerine bir giriş kapısı olma niteliğinde olmasını sağlamaktadır. Ayrıca Sudan, Kızıldeniz üzerinde sahip olduğu limanlar sayesinde denize kıyısı olmayan komşu Afrika ülkelerinin de deniz bağlantısını sağlamaktadır.

Buna ek olarak Türkiye'nin COMESA üyesi ülkelere giriş sağlamak için, burada Sudan'dan transit olarak faydalanması avantaj sağlayacaktır.

Müteahhitlik sektöründe önemli gelişmeler kaydeden Türkiye, Sudan'da kendine iyi bir Pazar imkânı bulabilir. Petrol ihraç eden bir ülke olarak Sudan'ın, zayıf olan altyapısını güçlendirmeye ihtiyacı vardır ve buna yönelik çabalar devam etmektedir.

Diğer taraftan, ülkede uzun yıllar devam eden ABD ambargosu ve yaptırımlar yüzünden yabancı bankaların Sudan'ı tercih etmemesi, ülke ekonomisinin dışarıya açılmasına engel olmuştur. Bu durum bir yandan olumlu bir yandan da olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Olumlu yönü inşaat sektörünün küresel mali krizden çok fazla

[639] Sudan Başkonsolosu Adil Beşir Hassan ile Samimi Bir Sohbet, **Röportaj**: Âdem Varıcı, Abdul Vahap Sevim, Kemal Ulusoy,http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Documents/haber/2010Ocak/dis_iliskiler_e-bulten_mart_2010_sayi_05.pdf :16-17[19.01.2017].

etkilenmemiş olmasıdır.[640] Sudan'da birçok altyapı projesi mevcuttur. Ancak bu noktada Sudan'ın içinde bulunduğu realiteleri ve bunların getirmiş olduğu sorunları dikkate almak gerekmektedir. Şöyle ki altyapı çalışmaları için gerekli olan teçhizatın yeterli olmaması ve ülke içinde üretilmemesi, ithalatı zorunlu kılmaktadır. Yüksek vergi oranları ve ek vergiler bu süreçte maliyetin artmasına sebep olmaktadır. Türkiye ile bu alanda yapılan ticaret ise nakliyat sorununu beraberinde getirmektedir. Deniz yolu ile yapılan ticarette Türk limanlarından Port Sudan'a kadar 10-25 gün, Port Sudan'dan Hartum'a ise 2 günlük nakil mesafesi bulunmaktadır. Lakin Türkiye bu durumu bölgede fabrikalar açarak çözüme kavuşturabilir. Sudan'da kara ve demiryolu hatları da yetersizdir. Nakliyat sorununun çözülmesi bu açıdan öncelikli konu olmalıdır.

Sudan'da birçok Türk yatırımcı ve işletme vardır. Afrika Açılım Eylem Planı'nın içerdiği bazı hedefleri Sudan gibi birtakım Afrika ülkeleriyle hâlihazırda gerçekleştirilebilir. Böylece Afrika'da Sudan, bölünmesi ve bazı jeo-politik özelliklerini kaybetmesine rağmen bir anlamda jeopolitik önemini muhafaza etmiş olacaktır. Dolayısıyla Sudan, Türkiye'nin Afrika'ya açılım stratejisinde halen önemini muhafaza eden bir ülke konumundadır ve Türkiye tarafından ilgi ve alaka ile takip edilmesi gerekmektedir.[24] Sudan'ın eski Dışişleri Bakanı Muhammed Ali Ahmed Karti'nin, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun daveti üzerine 9-11 Nisan tarihlerinde Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu; "Sudan, her zaman bizim Afrika'ya açılan bir kapımız olmuştur" diyerek Sudan'ın Türkiye için önemini vurgulamıştır. Türkiye'nin Afrika'ya açılım politikasından ortaklık politikasına evirilen yaklaşımıyla tüm Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirdiğini de vurgulayan Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, insani yardımlara ve kalkınma projelerine verilen desteğin de sürekli olarak arttığını ifade etmiştir.[641] Ayrıca dönemin Konya Ticaret Odası (KTO) Başkanı Selçuk Öztürk, "Sudan gerçekten Afrika'ya açılmak için hem nüfus potansiyeliyle hem coğrafyasıyla çok önemli bir noktada duruyor" [642]demiştir. Dolayısıyla Sudan yatırım yapmak isteyen

[640] Karabayır, **agm**:19.
[641] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası [21.07.2017], http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu-sudan_li-mevkidasiyla-bir-araya-geldi.tr.mfa
[642] MÜSİAD'da "Sudan Yatırım ve Ticaret Ortamı Konferansı", http://www.milliyet.com.tr/musiad-da-sudan-yatirim-ve-ticaret-ortami-konya-yerelhaber-131003/, 05 Nisan 2014 [12.02.2017].

Türk şirketlere madencilik, tarım ve hayvancılık alanına yatırım yapmalarını tavsiye edilecek bir ülke konumundadır.

Türkiye, Sudan'da toprak kiralayarak ilk defa yabancı bir ülkede tarım yapmaya karar vermiş oldu. 2014'te 7 milyon 805 bin dönümlük bir arazi 99 yıllığına kiralanmıştır. Bu topraklarda Türkiye, kendi ülkesinde yetişmeyen meyve ve sebzeleri üretmeyi hedeflemektedir. Bu şekilde iç piyasa rahatlatılacak ve hatta bu ürünler ihraç edilecektir.

7.3. Konstrüktivizm Kuramı Bağlamında Türkiye-Sudan İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Türkiye-Sudan ilişkilerini konstrüktivist bakış açısıyla inceleyecek olursak, Türkiye'nin Sudan ve genel olarak Afrika kıtasına yönelik politikasının özellikle 2000'li yıllardan itibaren önemli bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamakta olduğunu söyleyebiliriz. 1998 yılında Afrika açılım politikasının ilan edilmesi bir dönüm noktasıdır. Türkiye'de 2002 yılından beri iktidarda olan AK Parti hükümeti de Afrika ve Sudan ile bu sürecin hızlanmasını sağlamıştır.

Afrika'ya Açılım Planı, her ne kadar AK Parti'nin 2002 yılında iktidara gelmesinden önce, 1998 yılında gerçekleştirilmeye başlamış olsa da Türkiye'nin beklediği "olumlu" sonuç istenilen seviyede elde edilememiştir. Özellikle 2005 yılından itibaren Türkiye ile Sudan arasında gelişen ilişkilerde, Türkiye'nin Afrika ve Sudan ile angajmanını geliştirme ve ileri noktaya taşımasında göstermiş olduğu çaba kayda değerdir.

Sudanlıların perspektifinden bakıldığında ise Sudan Türkiye'yi güçlü ekonomiye sahip bir İslam ülkesi olarak görmekte ve Asya ile Avrupa arasındaki jeo-stratejik konumu ile Sudan'ın dış dünyaya açılmasında bir kapı görevi görebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca Türkiye'nin ekonomik modeli ve siyasi güç sahibi bir ülke olması, Afrika ülkelerinin ve Sudan'ın Türkiye'yi kendileri için örnek alınacak bir ülke konumuna getirmektedir. Burada konstrüktivizm "inşacı" yaklaşımın temsilcilerinden Alexander Wendt'in, devletlerin sahip olduğu kimliklerin onların sergilediği eylemler üzerinde etkin olduğu argümanıyla anlamlandırılabilir.

Wendt, Nicholas Onuf'tan farklı olarak yapı ilişkisi, kuralların önemi gibi konulardan bahsetmek yerine, aktörlerin kimlikleri, kültürleri, normları gibi konular üzerinde durarak, normların, aktörlerin yapısının ve bunlara bağlı olarak kimliğin karşılıklı inşa

süreci ile oluştuğu sosyal/özneler arası ontolojiyi, hipotezlerin test edilmesine olanak veren, sebep/ sonuç ve açıklama nosyonlarını bünyesinde barındıran pozitivist/rasyonalist epistemolojiyi sosyal inşacılık yaklaşımı içeresinde birleştirmiştir.[643] Bu bağlamda 2002 yılından itibaren Türkiye, Sudan ile ikili ilişkilerinde yaşanan değişimde insani yardım kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla ayrıca TİKA, İHH ve YTB gibi resmî kuruluşlarıyla da önemli bir toplumsal aktör olarak bu sürece katkıda bulunmuştur.

Söz konusu sivil aktörlere bakıldığında, insani yardımlara ek olarak kalıcı projelerle varlık gösteren Türk STK'lar, Türkiye'nin kıtadaki imajına hizmet etmektedir. Afrika'da geniş yer tutan meseleler üzerine çalışmalar yürütecek kurum ve STK'ların varlığana her dönemde ihtiyaç vardır. Burada konstrüktivizm dış politika teorisinde normların devletlerin dış politika davranışlarını nasıl etkilediği konusuna gelince; neorealist teori gücü, neoliberal teori de çıkarı bağımsız belirleyiciler olarak belirlerken, konstrüktivist teoride güç ya da çıkar değil bizzat normlar önemli bir değişkendir. Neorealist anlayışta normların etkiye sahip olması ancak güçlü aktörler tarafından zorla yaptırılmalarına ya da zayıf aktörlerin yaptırımlarından korkmaları nedeniyle uygulamalarına bağlıdır. Konstrüktivist anlayışta ise neorealist ve neoliberal modellerden farklı olarak normlar çıkarlara göre şekillenmezler hatta tersine çıkarlar normlar çerçevesinde tanımlanırlar. Yani inşa edici etkiye sahip olan normlar, hedefleri meşrulaştırma özellikleri yoluyla aktörlerin çıkarlarını da inşa ederler.[644]

Konstrüktivist yaklaşım çıkarların temeline kimliği oturtur. Bu bağlamında "komşularla sıfır sorun" politikası gereğince gerek Ortadoğu gerekse Afrika ülkeleriyle kimlik ve kültürel söylemlerle temellendirilmiş, ekonomik kaygılarla belirlenen bir dış politika stratejisi geliştirmeye başlayan AK Parti döneminde Türk dış politikasını belirleyen ana unsur "kimlik" olmuştur. Kimliğe yönelik söylemler, Türkiye-Sudan ilişkileri için oldukça önemlidir. Tarihsel açıdan bakıldığında, cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye ve Sudan'ın kurumsal kimlik tanımlamaları birbirinden farklı olmuştur ve bu durum, ötekinin algılamalarını kötü yönde etkilemiştir. Bu da kolektif kimliğin kurulmasını engellemiştir. Bu bağlamda Türkiye-

[643] Çatay Çakmakçı, "İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı: 2002-2012" (Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü),2014,41.
[644] Emanuel Adler, "Constructivism and International Relations", **Hand-book of International Relations**, ed. Walter Carlsnaes vd (London: Sage Yayıncılık, 2001),103.

Sudan ilişkilerini uluslararası ilişkiler bağlamında Went'in sosyal inşacılığı ile değerlendirmek daha isabetli olacaktır.

AK Parti dönemi dış politikasının genel hatlarına baktığımızda aslında çıkar odaklı bir dış politika devam etmemekle beraber, gelişmekte olan üçüncü ülkelerle bütünleşme ve ilişki kurma esası teşkil edilmektedir. Bu dönüşümün sebebi ise politik sıkışmışlıktan kurtulma arayışıdır. Koalisyon döneminin sona ermesi ve akabinde gelen devamlılık da doğal olarak dış politikayı etkilemiştir.[645]

Bu dönemin başlangıcında Türkiye, tarihsel bağları bulunan coğrafyalarla yakın temas halinde olmaya başlamıştır. Bu bölgelerin sorunlarının çözümünde Türkiye aktif rol oynama çabası içine girmiştir.

AK Parti Soğuk Savaş sonrası değişen dünya düzenine göre kendine yeni hedefler belirlemiştir. Esnek, çok yönlü, karşılıklı çıkarlara dayanan diplomasi bunun bir parçasıdır. Nitekim Davutoğlu'yla başlayan farklı konsepti içeren dış politika perspektifi, 5 temel esas üzerine inşa edilmiştir. Bunlar şunlardır:[646]

- Merkez ülke olma.
- Güvenlik-Özgürlük Dengesi.
- Ritmik ve Proaktif Diplomasi.
- Çok Boyutlu-Çok Kulvarlı Dış Politika.
- Komşularla Sıfır Sorun.

AK Parti'nin bu yeni bakış açısı kısmi zamanlı da olsa Türkiye'nin komşuları ve Afrika ve Arap dünyası ile ilişkilerine olumlu katkılar sağlamıştır. Türkiye, "komşularla sıfır sorun" politikası uyarınca Ortadoğu ve Afrika'daki çoğu ülkede kültürel söylemler içeren ve ekonomiye odaklanan bir dış politika stratejisi geliştirmiştir. Bu da konstrüktivizm ile örtüşmektedir.[647]

2002 seçim beyannamesinde Ortadoğu ve Afrika ile alakalı olarak şu ifadelere yer vermiştir: "Ortadoğu'da akan kan, tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi, bu bölge ile

[645] Cansu Ulu, "Ahmet Davutoğlu Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri" (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014),44.
[646]Osman Ağır, Ali Atılgan, "Türkiye'nin Suriye Politikasının Konstrüktivizm bir Yaklaşımla Değerlendirilmesi", **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, c.6, s.1(2017): 79.
[647] Ağır-Atılgan, **agm**, 79.

yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını üzmekte ve endişeye sevk etmektedir". [648]

AK Parti'nin seçim beyannamesindeki, Ortadoğu ile tarihsel ve kültürel bağlara yönelik vurgular dikkate alındığında, Türkiye ile tarihi bir ortak geçmişe sahip olan Sudan'a yönelik konstrüktivist bir dış politika izleneceği aşikârdır.

2003 yılında dönemin Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül, Türkiye'nin değişik yerlerdeki iş birliği süreçlerine katılması vesilesiyle çeşitli bölgeler arasında bağlantı ve etkileşimin merkezi olabileceğini dile getirmiştir.[649]

Bu çerçevede İsmail Cem'in 1998 yılında Afrika kıtası ile ilişkileri geliştirmek için başlattığı "Afrika Açılımı" programını devralan AK Parti, Türkiye'nin etki ve sorumluluğunu ulusal hudutların dışına taşıma noktasında daha fazla çaba sarf etmiş ve bu durumu sınırların ötesine taşımayı amaçlamışlardır.[650]

Bu dönemin ardından Afrika ile olduğu gibi Sudan ile Türkiye'nin ilişkileri de yumuşamaya başlamış ve AK Parti ile birlikte karşılıklı ilişkiler ciddi bir ivme kazanmıştır. Bu bağlamda Türkiye-Sudan ilişkilerinin geliştirilmesi bölgesel, kültürel ve tarihsel bağlar açasından gereklilik olarak görülmüştür. Türkiye'nin Afrika ve dolayısıyla Sudan'a yönelik politikaları bu eksende şekillenmiştir. Dolayısıyla AK Parti'nin cumhuriyet döneminden itibaren çok yavaş seyrederek istenilen noktada olmayan ikili ilişkileri olabildiğince daha da ileri taşımaya başlaması, Sudan ile ilişkilerin özellikle siyasi ve ekonomik alanlarda geliştirilmesine ortam sağlamıştır. Türkiye-Sudan ilişkilerinde meydana gelen bu gelişmelerden dolayı Türkiye'nin tarihinde ilk defa yurtdışında 3 Mayıs 2012'de imzalanan mutabakat zaptı sonrası Sudan'da 5 milyon dönüm araziyi 99 yıllığına kiralamıştır. Bu adımla ikili ilişkiler özellikle ekonomik anlamda daha da pekiştirilmiştir.

Ahmet Davutoğlu'nun "ortaklık" vurgusu: "el-kaderü'l-müşterek, et-tarihü'l-müşterek, el-müstakbelü'l-müşterek olarak ilan ediyorum" vurgusu büyük önem arz etmektedir.[651] Davutoğlu'nun bu söylemleri aslında Türkiye'nin genel olarak

---

[648] **AK Parti'nin 2002 Seçim Beyannamesi**, http.www.akparti.org.tr/site/ dosya/59647 [15.03.2017].
[649] "Gül: Şiddet ve az gelişmişlik Ortadoğu'nun kaderi değil" www.milliyet.com.tr/2003/06/16/son/soneko25.html [15.03.2017].
[650] Bülent Aras- Rabia Karakaya Polat, "Turkey and the Middle East: frontiers of the new geographic imagination", **Australian Journal of International Affairs Journal**, Vol. 61, Issue: 4(2007):471-488.
[651] Ayhan, www.orsam.org.tr.12.12.2016 [15.03.2017].

Ortadoğu'ya ve bölgeye Sudan dahil konstrüktivist bir bağlamda yaklaştığını göstermektedir.

Sudan tarafından ise karşılıklı olarak ortak tarih, kültürel ve diğer söylemlerin pratiğe dökülmesi amacıyla 2009 yılından itibaren Türk vatandaşlarına tek taraflı vize muafiyeti uygulaması başlatılmıştır. Artık Türkler İstanbul'dan başka bir şehre gidecekmiş gibi Sudan'a gidebileceklerdir. Davutoğlu, "Bizim Arap dünyası ile ilişkilerimiz tek başına önemli ve tarihidir.Dolayısıyla başka yerde rahatsızlık doğurup doğurmamasıyla değerlendiremeyiz.Türkiye ne sonuç doğurursa doğursun Arap dünyası ile ilişkilerini geliştirecektir. En üst düzeye çıkarılacaktır. Bu tarihten adlığımız bir mirastır"[652] şeklinde konuşmuştur. Ayrıca "biz Ortadoğu'da yeni bir düzen olsun istiyoruz. Bu düzenin burada yaşanan halklar tarafından gerçekleştirileceğini düşünüyoruz" söylemi, bir kez daha Türkiye'nin bölgeye yönelik konstrüktivist politikalar izlediğinin kanıtıdır. Nitekim Davutoğlu, bu sözleri ile esasında Ortadoğu'daki ve bölgedeki aktörler ve kimliklerin değişeceğinin mesajını vermektedir. Aktörler ve sosyal yapılar arasındaki inşa ilişkisi konstrüktivizmini vurguladığı bir unsurdur. Sosyal yapılar, sosyal kimliklerle aktörleri, aktörler de ilişkilerle sosyal yapıları inşa ederler.[653]

Türk hükümetinin her fırsatta ve daima Sudan hükümetinin yanında yer aldığını açıklaması, Türk STK'lerin Sudan'ın farklı bölgelerine insani yardıma koşmasına ve sosyal yapılarına değer vermesi ve Türkiye-Sudan arasında meselelere çıkar odaklı yaklaşılmayarak vurgulanan nokta insani değerlere ve sosyo-kültürel unsurlara zarar gelmemesi olmuştur. Türkiye'nin Sudan'a yönelik bu çabaları; Türkiye'nin Sudan'a konstrüktivist bir perspektifle yaklaştığını göstermektedir.

7.4. Türkiye-Sudan İlişkilerinin Geleceği

Türkiye'nin Sudan ile ilişkileri, AK Parti döneminde sürdürülen açılım politikasına paralel olarak gelişme göstermiştir. Bu başarının sağlanmasında ülkeler arası ziyaretler

[652] Suriye'nin başkenti Şam'da 15 Aralık 2009 tarihinde düzenlenen, "Türk Arap Forumu Dışişleri Bakanları İkinci Toplantısı"nın ardından Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim ve Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa ile yaptığı basın toplantısı, https://www.haberler.com/davutoglu-turkiye-sonucu-ne-olursa-olsun-arap-haberi/ ,15 Aralık 2009 [15.03.2017].

[653] N. Sadıkoğlu, "Türkiye, İslam Dünyasının Birleştirici Gücüdür", http://www.theunity.org/tr/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=41&Itemid=14 [11 Aralık 2011]: akt: Zafer Akbaş, Zeynep Arslan Düzgün, "Libya'daki Arap Baharına Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist bir Yaklaşım", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi** (2012), c.8, s.2, 8: 57-81.

oldukça mühimdir. Bu ziyaretler sonucunda, Türkiye'nin hem Afrika ülkeleri hem de Sudan ile politik ve ekonomik ilişkileri dikkate değer biçimde ilerlemiştir.

Şimdiye kadar iki ülke ilişkileri siyasi kriz yaşanmadan istenilen noktada olmasa da iyi seviyede devam etmektedir. Sudan, Türkiye'nin Filistin meselesine ilişkin görüşlerinin objektif olduğuna inanmaktadır. Teknolojiyi elde etmek için İsrail ile ittifak hâlinde olduğunu fakat aynı zamanda Türkiye'nin İsrail'le ilişkisini eleştiren ve tekrar gözden geçirmesi gerektiğini söyleyen Arap ülkeleri karşısında, Sudan; Türkiye'ye bu konuda ciddi anlayış gösteren ülkeler arasındadır. Ayrıca Sudan ve Sudanlılar arasında bazı Arap ülkeleri gibi Türkiye'ye karşı bir düşmanlık yoktur. Hatta tam tersine Sudan'da, Türkiye ve Erdoğan'a büyük sempati duyulmaktadır.[654] Bu durum da iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimini şüphesiz güçlendirecektir.

Sudan sahip olduğu stratejik konum, kaynaklar açısından zenginliği, bölgesel Arap ve Afrika örgütlerine üyeliği ile Türk sermayesi ve teknolojisinin entegrasyonu sayesinde kalkınmasını daha ciddi anlamda gerçekleştirebilir. Örneğin Türk ürünleri, Afrika pazarına Sudan üzerinden girebilir. Bu doğrultuda Hartum ile Ankara arasındaki karşılıklı işbirlikleri oldukça önem arz etmektedir.

Küresel sistemle bütünleşmiş, kalkınma hedeflerine ulaşmış, zengin doğal kaynaklarını insanlarının refahı için kullanabilen bir Sudan'ın ortaya çıkması hem Sudan hem de Türkiye için büyük bir avantajdır. Bu amaca ulaşılması için Türkiye ile Sudan arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin daha da güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunu yapmak için de Türkiye ve Sudan halkları arasında diyaloğun ana aracı dildir. Bu nedenle Sudan'da Türk diline ve kültürüne ulaşma ve aynı şekilde Türkiye içinde Sudan'ın Arap diline ve kültürüne ulaşma fırsatlarını sağlamak için ortak çalışmalar yürütmek gerekmektedir. Buradan hareketle her iki ülkeden yazarların, şairlerin ve araştırmacıların çalışmalarının çevrilerek yayınlanmasını teşvik etmek gerekmektedir. Zira Afrika ve Arap edebiyatının en önemli isimlerinden olan Sudanlı Tayyib Salih'in bazı romanlarının Türkiye'de Fransızca veya İngilizce'den çevrilmesi haricinde, Türk okuyucusunun Sudan kalemlerine aşina olmadığı bir gerçektir.

Ayrıca sanat da iki ülkenin halkları tanımlanırken önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle iki ülkeden gelen sponsorları her iki ülkenin şehirlerinde de ortak konserler düzenlemek mümkündür. İki ülkenin halk dans grupları da eserlerini farklı şehirlerde

[654] Bahaa al-Din Hanafi ile Röportaj.

sergileyebilirler. Aynı durum spor dalları için de geçerlidir. Özetle, Türkiye ve Sudan arasındaki ilişkileri daha ileri taşımak için mevcut kültürel ve bilimsel alanlardaki ilişkileri geliştirmek amacıyla, eylem gerekmektedir ki; resmî zemin böyle faaliyetler için çok uygundur. Örneğin Sudan Cumhurbaşkanı Ömer el-Beşir, Sudan ile Türkiye arasında anlaşmaya varılan hususların uygulanmasında karşılıklı güvence ve güçlü bir siyasi irade ortaya konulacağını bir çok kez tekrarladı. Ayrıca Sudan Millet Meclisi Başkanı İbrahim Ahmed Omar, Hartum'da Türkiye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay ile görüşme sırasında, Sudan ile Türkiye arasındaki ilişkinin önemini, şimdiki ve gelecekteki rolüne vurgu yaparak; Sudan'daki yasama kurumunun iki taraf arasında imzalanan tüm anlaşmaları uygulama konusundaki kararlılıklarını açıkladı. Ayrıca Sudan'ın iki ülke halkının menfaatleri doğrultusunda adımlar atmaya hazır olduğunu vurguladı.[655]

Ayrıca iki ülke arasındaki mevcut ilişkileri daha sağlam bir temele oturtmak ve hızlandırarak geliştirmek için her iki ülke arasında mevcut anlaşmaları sadece kâğıt üzerinde bırakmamak ve bir an önce uygulamaya koymak gerekmektedir. Dolayısıyla iki tarafın sadece aralarında imzalanan anlaşma metinlerini, "ölü birer metin" olmayacak şekilde aktive etmesi gerekmektedir.

Buradan hareketle iki ülke arasında imzalanan sözleşmelerin fiilen uygulanması büyük önem arz etmektedir. Zira ikili ilişkilerde siyasi ve yargısal bir temel oluşturan bir durum olmamasına rağmen ve bu anlaşmaları aktive etmek için politik irade varken neden hala çoğu protokoller ve anlaşmalar kâğıt üzerinde kalmaktadır? Bu durum açık bir merak konusudur. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, araştırma merkezleri, eğitim ve öğretim kurumlarına da büyük roller düşmektedir. Çünkü söz konusu kurum ve kuruluşlar bu boşluğu doldurmak için büyük sorumluluklar üstlenmelidirler.

Diğer bir husus yumuşak güç noktasında, Türkiye hükümeti tarafından Sudanlı öğrencilere burs sağlanması meselesidir. Türkiye'nin Sudan'da devlet eliyle sunduğu burs fırsatlarına karşın, Türk üniversitelerinin özellikle Sudan'a yönelik çalışmaları oldukça azdır. Mütevazi sayıda bulunan akademik çalışmalar ise mevcut ihtiyaçlara bakıldığında yetersiz kalmaktadır.Akademik personelin de Sudan ile çok fazla ilgilenmemesi, Türk öğrencilerin, Sudan ve Afrika araştırmalarına özelikle güvenlik,

[655] http://www.akhbarelyoum.net/tfr/612, 22.11.2018 [11.6.2019].

ekonomi gibi güncel konular alanında yönelmelerini güçleştirmektedir. Bu sürece ek olarak Türkiye'de öğrenim gören Sudanlı öğrencilerle yeterli iletişim kurulmamaktadır. Oysaki bu öğrencilerden, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde ve yapılacak ortak projelerde faydalanılması mümkündür.

Türkiye'nin bugüne kadar Sudan'ın iyi ilişkilere sahip olduğu Arap ülkeleri olan özellikle Körfez ve İslam ülkeleri ile ilişkilerini pekiştirmek için, diğer taraftan Afrika ülkelerinde de iyi bir izlenim bırakmak için Sudan'ın siyasi desteğine çok ihtiyacı vardır. Ayrıca Türkiye ve Sudan için önemli olan endişe konusu olan meselelerde birbirlerine destek vererek hareket etmeleri karşılıklı ilişkilerinin ne kadar iyi olduğunun açık bir göstergesidir. Örneğin Sudan daha önce, İslam Konferansı içinde ve dışında Bulgaristan'daki Müslüman azınlık durumunda olan Bulgaristan Türkleri'nin hak ve hukukunun korunması noktasında Türkiye'ye destek vermiştir. Ayrıca Türkiye, Sudan'ın desteğini Kıbrıs meselesinde de kazanmaya çalışmıştır. Ancak Sudan, Birleşmiş Milletler kararlarına paralel olarak, Kıbrıs Adası'nın birliği içinde konunun barışçıl bir çözüm getirilmesini isteyen tutumunda karar kalmıştır. Buna rağmen Sudan, Türk karar verme mekanizmasına siyasî destek açısından hala önemli bir aktördür. Sudan uzun yıllar maruz kaldığı sömürgeciliğe rağmen doğal kaynaklar, mineraller, su kaynakları, tarım arazilerinin yanı sıra ayrıca etki, hegemonya ve genişleme açısından da hala bâkir bir ülkedir .

Türkiye'de Sudan ve Sudanlılara Sudan'da da Türkiye ve Türklere karşılıklı büyük sempati bulunmaktadır. Lakin bu karışlıklı mevcut sempatiye rağmen iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler istenilen noktaya henüz gelebilmiş değildir. Bundan sonraki aşamada Sudan-Türk ilişkilerinin gelişmesi, üç faktör arasında etkileşime maruz kalacaktır. Türkiye'nin Afrika'ya yönelik mevcut politikası, karşılıklı hayati çıkarları, iktidar partileri arasındaki siyasi uzlaşması çerçevesinde durmaktadır. Şimdiye kadar bu faktörler, ikili ilişkilerin ulaştıkları düzeye ulaşmasına katkıda bulunmuştur. Buradaki temel soru, bu ilişkilerin gelişimi üzerinde istenmeyen bir etkiye sahip olabilecek herhangi bir değişikliğe tabi olup olmadığıdır.

Türkiye'de yeni açılımların başlatılması neticesinde Türk dış politikasının gündemi çeşitlenme eğilimi gösterdi. Afrika kıtası ve Sudan ise bu açılım sürecinin en başarılı örnekleridir. Örneğin Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 2003'te sadece 2,13 milyar dolar iken 2014 sonu itibarıyla 13,74 milyar dolara; Afrika'dan aynı dönemde ithalatı ise 2003'te 1,54 milyar dolar iken 2014 sonu itibarıyla 5,93 milyar dolara çıkmıştır.

Sudan ekonomisine baktığımızda Arap zamkı ve susam gibi ürünlerin %70- %80 civarında üretildiği bir ülke konumundadır. Bundan sonraki süreçte Türkiye- Sudan ilişkileri daha ileriye taşımak için önceliğin ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesine verilmesi gerekmektedir. Zaten Sudan ile siyasi ilişkilerde bir sorun mevcut değildir. Hatta tam tersi ikili ilişkiler oldukça iyi bir şekilde yürütülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet ve idaresi altında bulunmuş olması sebebiyle, Türkiye ile Sudan arasında ortak bir kültürel miras mevcuttur. Bu da Türkiye'nin Sudan'a ilgisini artırmaktadır. Ayrıca bu ilginin Sudan'ın Arap Birliği'nde kurucu bir ülke olmasının yanı sıra, Sudan'ın Araplar ve Afrikalılar arasındaki stratejik konumundan ve iki tarafın ortaklaşa gelişmesinden kaynaklanmakta olduğunu ve bu durumun da Türkiye'nin iki tarafla iletişimini mümkün kılmakta olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca iki ülkenin yönetimindeki liderler arasındaki ortak İslami oryantasyonda olan siyasi yönelim, Türk-Sudan ilişkilerinde yakınlaşmaya katkıda bulunmaktadır.

İki ülke arasında karşılıklı güven derecesini arttırdıkça ve çıkarların paylaşımı için ortak bir zemin oluşturdukça, birçok durumda ve dosyalarda aralarındaki çıkarları eşleştirmeye yardımcı olacaktır.Dolayısıyla iki ülkenin potansiyeli ve şu an içinde yaşadığımız bölgesel gerçeklik, iki ülkenin anlaşmaları imzalama aşamasından ileri bir adım atmaları ve harekete geçmelerini ve iki ülkenin kamuoyunu yakından etkileyen sivil toplum kuruluşları arasındaki iletişimi daha da güçlendirilmelidir.

Bu bağlamda, Türkiye-Sudan ilişikleri gelişilmesi için ilgili taraflara aşağıdaki alanlarda çalışmaları geçmelerini öneriyoruz:

- Türkiye'deki ve Sudan'daki üniversiteler ve eğitim kurumları arasında bir eşleştirme kampanyası başlatmak ve iki ülkenin öğrencileri arasında bir dostluk ruhunu geliştirmesi.
- Dil, iki halklar arasındaki diyaloğun ana aracıdır. Sudan'da Türk diline ve kültürüne ulaşma ve Türkiye içinde Sudan'ın Arap diline ve kültürüne ulaşma fırsatlarını sağlamak için ortak çalışmalar yürütmek gerekmektedir.
- Her iki ülkeden yazarların, şairlerin ve yazarların eserlerinin çeviri hareketini teşvik etmek gerekir. Mesele Türkiye'de ünlü Sudanlı yazar Tayyib Salih'in romanları Fransızca veya İngilizce dillerinden çevirisi dışında, Türk okuyucunun Sudan yazarları hakkında bilgisi yoktur. Aynı şey de Sudan ile ilgili söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bu tür

eylemler, Türk ve Sudanlı topluluklar arasındaki bilgi boşluğunu daraltabilir.

- Sanat, halkların birbirlerini tanımlanmasında büyük bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla iki ülkeden her türlü müzik, sanat ve spor dalında konserler vermek üzere iki ülkeden sponsor bulmak gereklidir.
- Kültürel ve bilimsel alanlardaki Türk-Sudanlı ilişkiler, en geniş anlamıyla, iki ülke arasında zaten var olan ortak zeminin göz önünde bulundurulması halinde, pratik eylemi gerektirmektedir.
- Sudan-Türkiye ilişkilerinin geleceği ayrıca İran ve İsrail gibi Orta Doğu'daki başlıca ülkelerin bölgesel rekabetiyle bağlantılıdır. Özellikle de Etiyopya'nın Huthis'e eğitimiyle ilgili haberlerin yer aldığı Doğu Afrika'daki İran nüfuzundan endişe duyan Türkiye, aynı endişeyi Doğu Afrika ülkeleriyle güçlü ilişkileri ile Kızıldeniz'in bir Arap gölüne dönüşmesini engellemeye çalışan İsrail için de geçerlidir. Buradan hareketle, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu bölgeye bağlanan tarihi mirasın avantajlarından da yararlanarak; Sudan-Türk ilişkilerinin güvenlik ve politik alanlar da dahil olmak üzere tüm alanlarındaki önemini anlamak mümkündür.
- Sudan'ın ortak kültürü ve Türk tarihi hafızası, iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin, her iki tarafın ortak hayati çıkarlarının güdüsü ile etkileşime girmesini etkilemiştir. Bu nedenle Sudan ile Türkiye arasındaki ilişkiler başlangıçtan yakın ilişkide, Ortadoğu meselelerinde Türk siyasal konumlarında temsil edilen durumsal değişkenlerin ve iki ülke arasındaki siyasi sistemin doğası değişkenlerinin ve kuşkusuz herhangi bir ikili ilişkiyi olumlu yönde etkileyen bölgesel ve uluslararası değişikliklerin etkileşimi için yakından ilişkilidir. Sudan-Türkiye ilişkilerini analiz etmek ve aynı zamanda bu ilişkilerin geleceğinin bir göstergesidir.
- Sudan halkının, ülke idarecilerinden her münasebete Türkiye ile ilişkileri geliştirmesini istediklerini ve Türkiye'nin tecrübelerinden faydalanılması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu noktada büyüyen ve gelişen Türkiye'nin tecrübelerinden faydalanılmalıdır.

- Sudan, sahip olduğu insan kaynağı ve ekonomik potansiyeliyle öne çıkan bir Afrika ülkesidir. Sudan- Türkiye ilişkilerinin güçlenmesi gerekmektedir. Nitekim siyasi ilişkileri de yakınlaşma ve iş birliği anlayışının hâkim kılındığı açıkken, ekonomik ilişkiler ve ticaret hacmi beklenen seviyeye de değildir. Bu doğrultuda her iki ülkenin de daha derin adımlar atmaları gerekmektedir.
- Türkiye-Sudan ilişkileri günümüz itibariyle gelinen noktada şimdiye kadar ki gelişmiş karşılıklı ilişkilerin daha da geliştirmenin yollarını aramalıdır. Söz konusu hususları uygulamaya koyabilecek siyasi irade ve mekanizmalar daha fazla cesaretlendirilmeli ve teşvik edilmelidir.

8. SONUÇ

Tez çalışmasında, "AK Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: Sudan Örneği (2002-2015)" başlığıyla incelenmiştir. Bu çalışmada tüm Afrika kıtası ülkelerinden ziyade hem güncel olaylarda kendine yer bulması hem de sınırlı akademik çalışmaların yapılması sebebiyle literatüre bir katkı sağlamak amacıyla Sudan örneğinden hareketle böyle bir sınırlamaya gidilme yolu tercih edilmiştir. Söz konusu tez çalışması giriş ve sonuç bölümleri hariç toplamda altı bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Türkiye-Afrika ilişkilerini anlamada konstrüktivist yaklaşımın teorik incelemesi ele alınmıştır. İkinci bölüm de ise geçmişten günümüze Türkiye-Afrika ilişkileri başlığı altında Türkiye-Afrika siyasî ilişkilerinin tarihsel arka planı incelenmekle birlikte; Osmanlı-Afrika ilişkilerinden günümüze kadar var olan süreci dönemsel bağlamda dört başlık altında ele alınmıştır. Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi, 1998 yılında Türkiye'nin Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın uygulanmaya başlandığı süreçten devam edilerek,2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesi sonucunda başlayan dönem de dâhil olmak üzere Türkiye-Afrika ilişkileri kronolojik olarak yaşanan tarihsel gelişmeler üzerinden analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise AK Parti öncesi dönemde Türkiye-Sudan ilişkileri başlığı altında; Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve 1998 Afrika'ya Açılımı bağlamında Türkiye-Sudan ilişkileri ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde de AK Parti döneminde Türkiye-Sudan ilişkilerinin siyasi ve diplomatik boyutunun yanı sıra ekonomik, ticari, askeri ilişkiler ve güvenlik alanındaki iş birliği incelenmiş aynı zamanda her iki ülke arasındaki ilişkilerin kültürel ve dini boyutları da ele alınarak oldukça kapsamlı bir şekilde analiz edilerek günümüze kadar uygulanan Sudan özelindeki Türk dış politikası değerlendirilmiştir. Bunlar dört ayrı konu başlığı altında ele alınmıştır.

Beşinci bölümde, Sudan'a yönelik insani yardımlar ve kalkınma destekleri, TİKA, YTB, Yunus Emre Enstitüsü, Türk Hava Yolları gibi kamu kurumları aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetler incelenmiştir. Söz konusu kamu kuruluşlarının yanı sıra İHH, Deniz Feneri Derneği ve Yeryüzü Doktorları gibi sivil toplum kuruluşları

aracılığıyla gerçekleştirilen faaliyetler de ele alınmıştır. Son olarak da çalışmanın altıncı bölümünde konstrüktivist açıdan Türkiye-Sudan ilişkilerinin genel değerlendirilmesi yapıldıktan sonra Türkiye-Sudan ilişkilerinin geleceğine nasıl yön verileceği noktasında bir yol haritası belirlenmeye çalışılmıştır. Her iki ülkenin de karşılıklı ilişkilerinin geliştirilmesi adına katkı sağlayabilecek faaliyetler belirtilerek genel bir değerlendirme yapılmış ve daha sonra da ele alınan konuya dair bir tartışma bölümü açılmıştır. Sonuç kısmında da karşılıklı ilişkilerin daha da geliştirilebilmesi için çeşitli önerilere ayrıca yer verilmiştir.

Söz konusu tez çalışmasının Türkiye-Afrika ilişkileri ve Türkiye-Sudan ilişkileri bölümlerinde tarihsel arka planı inceleyebilmek adına tarihsel yöntem kullanılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Afrika kıtasındaki mevcut konumunu daha iyi değerlendirebilmek ve bu kıtadaki büyük güçler arasında yaşanan yeni hegemonya yarışında Türkiye'nin anti-emperyal bağlamdaki mevcut durumunu ortaya koymak için karşılaştırmalı yöntemler tercih edilmiştir. Bununla birlikte, tezimizle ilgili çalışmaları devam ettirirken alanında uzman isimlerin ve araştırmacıların görüşlerinden yararlanılmış ve Türkiye-Afrika ilişkileri, Sudan özelinde mümkün mertebe çok boyutlu bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu ilişkiler incelenirken geniş bir literatür taraması yapılmış, arşiv belgelerine dayalı birincil kaynaklardan, kitaplardan, makale, tez çalışması, raporlar ve internet kaynaklarından istifade edilmiştir.

"AK Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: Sudan Örneği (2002-2015)" başlıklı tez çalışmasındaki temel amacımız, objektif ve tarafsız kaynaklar başta olmak üzere çeşitli verilerden yararlanarak doğru bir araştırma ortaya koymaktır. Türkiye'de Afrika ile ilgili çalışmaların da eksikliği düşünüldüğünde, Türkiye-Afrika ilişkileri alanındaki araştırma boşluğunun doldurulması ve nitelikli bir tez ortaya koyarak bundan sonra yapılacak çalışmalar noktasında bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Genelde Türkiye-Afrika özelde ise Türkiye-Sudan ilişkilerinin konu edildiği bu çalışmanın Türkiye'deki akademik camiada, Afrika kıtası hakkında şu ana kadar yapılmış çalışmalara bir katkı sağlayacak olması kaçınılmazdır. Ayrıca gerek Türkiye gerekse Sudan'daki karar mercilerine de yardımcı olacak olması en büyük hayalimizdir.

Tez çalışmasının ilk bölümlerinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye-Afrika arasında tesis edilen siyasî (diplomatik), ticari, sosyo-kültürel ve diğer alanlardaki ilişkiler oldukça köklü bir geçmişe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu öncesi çeşitli Türk devletleri döneminde başlayan Türkiye-Afrika ilişkileri, Osmanlı ve Cumhuriyet

döneminde de devam etmiş ve günümüze ulaşarak varlığını sürdürmüştür. AK Parti hükümeti döneminde daha da hız kazanan Türkiye-Afrika ilişkileri günden güne gelişme kaydetmiş olsa da mevcut ilişkilerin daha da fazla geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle Sudan halkının büyük bir çoğunluğunun Türkleri, Osmanlı Devleti'nden önce tanımış olmaları ve Osmanlılar döneminde de uzun yıllar Türk hâkimiyet ve idaresi altında yaşamaları, sahadaki diplomatik temaslarına büyük önem veren Türkiye açısından önemli bir fırsattır. Sudanlıların, Türkiye'ye büyük bir sempati duyması ve Türklere karşı herhangi bir yabancılık duygusu ya da ön yargı barındırmamaları ve aynı zamanda kendilerine karşı büyük bir sevgi beslemeleri, Türklerle Sudanlılar arasındaki mevcut ilişkilerin daha da gelişmesine mutlaka katkı sağlayacaktır.

Bugün gelinen noktada, Türkiye-Afrika ilişkileri; Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok daha eski tarihlere dayanmaktadır. Türklerin 868'de Mısır'da kurmuş oldukları Tolunoğulları Devleti'nden başlayarak; İhşidîler, Eyyubîler ve Memlûkler gibi Türk devletleri zamanında Sudan ve Afrika'nın çeşitli bölgelerinde bir idare ve hâkimiyet sağlamış olmaları; Türklerin Afrika'daki köklü geçmişinin en büyük göstergesidir. 1517'de Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı fethetmesiyle birlikte Kuzey ve Doğu hatta Sahra-altı Afrika'nın belirli bölgelerine kadar yayılan Osmanlı etki ve nüfuzu sayesinde, Afrikalılar uzun yıllar batı sömürgeciliğine karşı adeta koruma altına alınmıştır. Dolayısıyla Türklerin Afrika'daki varlıkları bugün bilinenin tam tersine çok eski zamanlara dayanmaktadır. Türk-Sudan ilişkileri, Osmanlılar döneminde "altın çağı"na ulaşmıştır. Şimdiye kadar ki Türkiye-Afrika ilişkilerinin en yoğun olduğu zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla da kesintiye uğramıştır. Sudanlılar, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında Türkiye'ye her zaman destek olmuşlar ve Türk Kurtuluş Savaşı'nı örnek alarak İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelelerinde Türkiye'den manevi güç almışlardır. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türkiye-Sudan ilişkileri her ne kadar düşük seviyelerde devam etmiş olsa da 2002'de AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesinden sonra Türk-Afrika ilişkileri yeni bir ivme kazanmıştır.

Dekolonizasyon süreci ile birlikte 1960'lı yıllarda bağımsızlıklarını kazanmış olan Afrika ülkeleri, Türkiye tarafından hemen tanınmış olmalarına rağmen ikili ilişkilerin istenilen seviyede canlandırılması pek mümkün olmamıştır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen "tek taraflı" politik anlayışın yanlışlığı ile karşı karşıya

kalmış ve geçmişte güçlü bağlarının bulunduğu Afrika ülkelerine kendini anlatmayı başaramamıştır. Bu sebeple Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunun Kıbrıs meselesinde Yunanistan'ı desteklemesi, Türkiye'nin Afrika politikasında kırılma ve değişimlere yol açmıştır. Türkiye, Afrika ile ilişkileri noktasındaki eksikliklerini Yunanistan ile yaşadığı Kıbrıs meselesi sırasında daha iyi kavrayabilmiş ve siyasi destek sağlamak adına harekete geçmiştir. Söz konusu tarihlerden sonra çok taraflı bir dış politika anlayışı benimsemeye başlayan Türkiye, bu doğrultuda ilk kez 1965 yılında "Afrika Açılımı" nı gündemine almıştır. Söz konusu açılımda Türkiye gerekli diplomatik ilişkiler bağlamında "iyi niyet heyetleri" oluşturmuş; Afrika'da diplomatik temaslarda bulunmuş ancak yürütülen bu çalışmalar çok fazla etkili olamamıştır. Soğuk Savaş yılları sonrasında Türkiye-Afrika ilişkilerinin iyileşme ve gelişme süreci içerisine girmesi özellikle 2002 yılında AK Parti hükümetinin yönetimi devralmasıyla mümkün olabilmiştir.

1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planı'nın hayata geçirilmeye başlamasıyla birlikte, 2005 yılı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kritik dönemeçte 2005'i "Afrika Yılı"nı ilan eden Türkiye, TİKA vb. devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla Afrika'da önemli bir yer edinmeyi başarmıştır. Afrika'da 39'dan fazla ülkeye eğitim, sağlık, tarım, altyapı vs. gibi alanlarda faaliyet gösteren Türkiye, kıtada bulunan Maarif Okulları ve Afrikalı öğrencilere verilen Türkiye Bursları kapsamında eğitim alanındaki ilişkilerini daha da ileri seviyeye taşımayı başarmıştır. Ayrıca çeşitli dernek, vakıf, üniversitelerin kendi bünyeleri içerisinde Afrikalı öğrencilere sağladıkları lisans, yüksek lisans ve doktora bursları da özelikle sosyal, kültürel ve dil alanındaki Türkiye-Afrika ilişiklerine çok büyük katkılar sağlamaktadır. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin Afrika kıtasına olan yaklaşımındaki değişim ve dönüşümün, Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde sadece çıkara dayalı değil norm ve kimlik üzerinden yola çıkan konstrüktivist bir yaklaşım sergilediğinin bir göstergesidir.

Son dönemde özellikle 1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planı'nı kabul ettikten sonra Sahra-altı Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini arttırma adına önemli girişimlerde bulunan Türkiye'nin, Sudan Cumhuriyeti özelinde bu ülkelerle olan ilişkilerini ilerletmesi için yeni politikalar üretmesi gerekmektedir. Örneğin, Türkiye'nin yurtdışındaki önemli ticari unsurlarından olan yapı, inşaat, sağlık ve turizm sektörlerinin Sudan gibi stratejik konuma sahip ve doğal kaynakları açısından zengin olan bir ülke de daha fazla görev alması ile hem Türkiye-Sudan arasındaki ticari

ilişkiler gelişecek hem de iki ülkenin halklarına birbirlerini daha fazla tanıma imkânı bahşedecektir.

Bu bağlamda 2013'ten bu yana Sudan Cumhuriyeti, tek taraflı olarak Türk vatandaşları için vize uygulamasını kaldırmıştır. Lakin her iki ülkenin karşılıklı olarak aralarındaki vize uygulamalarını kaldırması yerinde ve isabetli olacaktır. Ayrıca iki ülke arasındaki ticarette yüksek verginin azaltılması, iki ülke halkının ve müteşebbislerinin birbirlerini tanımaları açısından oldukça önemlidir.

Afrika ülkelerinin özellikle Sudan'ın Türkiye'den beklentileri ve Türkiye'nin bu ülkelere karşı mevcut politikaları arasındaki eşgüdümün sağlanması çok önemlidir. Afrikalıların Türkiye'den beklentileri, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin sahip olduğu teknoloji ve tecrübesini paylaşması noktasında Afrika ülkelerine yol göstermesidir. Türkiye için ise Afrika kıtasının sahip olduğu doğal kaynaklar ve insan gücü oldukça büyük anlam ifade etmektedir. Bu hususları da göz öünde bulundursak, Türkiye ile Afrika kıtası arasındaki ilişkilerin (kazandır-kazan) temelinde karşılıklı güven ve saygı anlayışı çerçevesinde gelişmesi büyük önem arz etmektedir. Zira bugün Afrika ülkelerinin gerçek ihtiyacı insani yardımlar değil sahip oldukları kaynaklarını uygun şekilde yönetme noktasında karşılıklı tecrübe paylaşımıdır. Türkiye'nin bu doğrultudaki yapıcı teşebbüsleri ve attığı ciddi adımlar, Afrikalıların yararına olacak ve bu süreçte Türkiye'nin Afrika'ya desteğini esirgememesi bilhassa faydalı olacaktır. Dolayısıyla Afrika'nın yardımdan ziyade yatırım ve ticaret imkânlarının arttırılmasına ihtiyacı var. Afrika'nın dünya ticaretindeki payını %1 arttırabilmesi halinde kıtanın bundan elde edeceği kazancın, kıtaya yıllık olarak yapılan hibenin yaklaşık yedi katı tutarında olacağı bir gerçektir. Bugün batı medyasının sık sık yaptığı gibi artık Türkiye'nin de Afrika-yardım, Afrika-yoksulluk, Afrika-fakirlik kavramlarını yan yana kullanmaktan ve Afrika'nın fakirliğini dile getirmekten kaçınması gerekmektedir. Yapay bir şekilde Batılılar tarafından inşa edilmiş bu yoksul Afrika imajının ortadan kalkmasını sağlamak, Afrikalıların özgüvenlerini kazanmalarını sağlayacaktır. Bunların yerine Afrika-kalkınma, Afrika-gelişme, Afrika-yükselen güç kavramlarının daha sık kullanılması, Afrika'nın kültürel ve ekonomik zenginliklerinin tanıtılması için gayret sarf edilmesi ve bu yaklaşımların beraberinde Afrika ile ilgili kavramsal çerçevede epey olumlu seviyede bir değişiklik meydana getirecektir. Kanaatimizce hiçbir ülkenin, güç veya aktörün bir kıta üzerinde tek başına hâkimiyet kurması mümkün değildir. Günümüzde

uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık ve menfaatler gözetilmekte, dengeler buna göre şekillenmektedir. Afrika kıtası üzerinde sadece Türkiye değil Çin, Hindistan, Brezilya, Japonya, Rusya ve ABD gibi ülkeler de tek başına hâkimiyet kurmakta zorlanmaktadırlar. Önemli olan ise dürüst, yeni sömürgeci yaklaşımlar oluşturmayan, akılcı politikalarla kıtanın kalkınmasına yardımcı olan, Afrika ülkelerinin üretim potansiyelini artıran, ekonomik dönüşüm sağlanmasını amaçlayan yatırımların kıtaya yönlendirilmesidir. Afrika artık uyanmıştır ve doğal kaynaklarının sömürülmesine izin vermemektedir/vermeyecektir. Bu noktada Türkiye, Afrika ülkelerine yönelik bu yapıcı anlayışla devam ettiği müddetçe bu yarışta daima avantajlı ve tercih edilir konumda olacaktır. Unutulmamalıdır ki Türkiye, Afrika'da sömürgecilik geçmişi olmayan nadir ülkelerden birisidir. Aynı zamanda Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile geçmişten gelen tarihi, dini, sosyal ve kültürel bağları da Türkiye'nin Afrika'ya yönelik ilişkilerinin geliştirilmesinde fazlasıyla önemlidir. Türkiye, bu bağlamda Afrika ülkeleri için yeni bir rol model oluşturabilecek güce de fazlasıyla sahiptir.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerinde 2002 yılından beri görünür bir artış mevcuttur. Gelişen ekonomik ilişkilerin en somut göstergesi ise Türkiye'nin Afrika kıtası ile toplam ticaret hacminin 2003 yılında sadece 3.7 milyar dolar iken, 15 yılda 5 kat artarak bu rakamın 2016'de, 20.00 milyar dolara ulaşmasıdır. Aynı dönemde kıta çapındaki Türk yatırımları 6 milyar doları, üstlenilen müteahhitlik projelerinin toplamı ise 65 milyar doları aşmıştır. Bu artış rakamsal bağlamda Sahraaltı Afrika (SAGA) ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin, Türkiye ile tarihi-kültürel ilişkileri güçlü olan ve geleneksel pazarları arasında bulunan Kuzey Afrika ülkeleriyle olan ekonomik ilişkilerinde de artışın göstergesidir. SAGA ülkeleriyle 2000'de 742 milyon dolar olan ticaret hacmi, 5 yıl içerisinde %211 artarak 2005 yılında 3 milyar dolara, 2008 yılında da 5.7 milyar dolara ulaştı. Küresel ekonomik krizin de etkisiyle 2009 yılında ticaret hacmi 4.88 milyar dolar, 2010 yılında ise 4.36 milyar dolar düzeyinde kalmıştır.

Türk Dış Politikasında "girişimci ve insani diplomasi" Afrika'da eğitim, sağlık, enerji ve tarım olmak üzere 4 temel sac ayağına oturmaktadır. Türkiye'nin söz konusu alanlardaki projeleri kamu ve özel sektör (sivil inisiyatifler) olmak üzere kimi zaman iki yönlü kimi zaman ise ortak üretilen projeler çerçevesinde yürütülmektedir.

Eğitim alanındaki faaliyetler başta Millî Eğitim Bakanlığı, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB), Maarif Vakfı ve diğer kurumlar yoluyla

sürdürülmektedir. Türkiye'nin söz konusu kurumlar vasıtasıyla eğitim alanındaki faaliyetleri hem Afrika ülkelerinin kalkınmalarına katkı sağlamak hem de ülkeler arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmektir. Örneğin Maarif Vakfı Türk okullarını açmakta ve koordine etmekte, YTB Afrika'dan Türkiye'ye lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde öğrencilerin Türkiye'de eğitim almalar için burs hakkı tanımaktadır.

Sağlık alanında Türkiye, başta Sağlık Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) gibi kamu kurumları ve Yeryüzü Doktorları gibi sivil inisiyatifleri olmak üzere pek çok proje yürütmektedir. Bu projeler özellikle açlığın, yokluğun, düşkünlüğün ve çatışmaların olduğu bölgelerdeki şartların iyileştirilmesi ve insanların tedavi edilmesini sağlamaktadır. Örneğin Sudan'ın Kuzey Darfur bölgesindeki Niyala şehrinde yaşanan çatışmalardan zarar gören insanların tedavi edilmesi için Sağlık Bakanlığı ve TİKA koordinasyonunda bir hastane açılmıştır. Bununla birlikte Türk sivil inisiyatifleri kimi zaman TİKA koordinasyonunda kimi zaman ise bireysel olarak projeler yürütmektedir.

Türkiye'nin enerji ve tarım alanlarında da Afrika'nın çeşitli ülkelerinde hem kamusal hem de sivil toplum inisiyatifleri bağlamında pek çok proje yatırımları bulunmaktadır. Bu yatırımların temel amacı hem ikili ticaret hacmini arttırmak hem de söz konusu ülkelerin kapasitelerini arttırmalarına katkı sağlamaktır. Örneğin Türkiye tarım alanında TİGEM çerçevesinde Sudan'dan 12.500 hektarlık bir arazi kiralamış ve burada hem kendi ülkesinde yetişmeyen (toprak yapısına uygun olmayan) ürünleri üretmeyi amaçlamakta hem de Sudanlı çiftçilerin istihdam edilmesini ve onlara eğitim verilmesini de sağlayarak ülkenin kalkınmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca burada yapılacak ticaret aynı zamanda Sudan tarafından bir şirketle ortak yürütülecektir.

Son olarak mevcut Türkiye-Afrika ve özellikle Sudan ile ilişkilerinin daha da geliştirilmesi için bazı önerilerde bulunmak da faydalı olacaktır:

1. Türkiye, Afrika ülkeleriyle ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi için kapsamlı bir Afrika politikası belirlemeli ve Afrika'ya dair bilgi üretimi sağlamalıdır. Günümüzde en önemli alan bilgi üretimidir. Çünkü politikalar ve kararların doğru olması için bilgi temelli bir siyasetin inşa edilmesi gerekmektedir. Türkiye'de Afrika'ya dair bilgi üretimi ve Afrika çalışmaları istenilen noktaya henüz ulaşabilmiş değildir. Üniversite ve özel kuruluşların

Afrika üzerine yapacağı çalışmaların genişletilmesi, saha araştırmaların çeşitlendirilmesi ve devlet kurumlarının bunlara destek sağlaması, sivil toplum kuruluşlarının kıtada daha etkin şekilde faaliyet göstermeleri ve karşılaşabilecekleri sorunları bertaraf etmek için önceden belirleyip tedbir almak için kıtaya dönük akademik araştırmalar yapılması ciddi bir önem taşımaktadır.

2. Afrikalı devlet adamları, Türkiye'ye sık sık davet edilmeli ve karşılıklı ziyaretlerle ortak karar mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası ve ortak örgütlerde Afrika ülkeleriyle temasların güçlendirilmesi gerekmekte ve Afrika Birliği gibi kurumsal yapılarla ortak çalışmalar yürütülmelidir.
3. Afrika'daki Türkiye imajı günümüz açısından olumludur. Ancak Türkiye, Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi noktasında uygun politikalar izlemesi halinde, kıta ülkelerine yönelik sömürgeci bir geçmişinin bulunmamasının da avantajını kendi lehine çevirebilir ve bundan daha ciddi faydalar sağlayabilir.
4. Türkiye'nin Afrika kıtasında dikkat etmesi gereken başka husus ise kıtada değişen Çin algısıdır. Çin, Türkiye'den henüz bir yıl sonra, 2006 yılını Afrika Yılı ilan etmiş olmasına rağmen kısa bir zamanda gerçekleştirdiği altyapı projeleri, sağladığı düşük faizli krediler ve kıta ülkelerinin içişlerine müdahale etmeme gibi hususlar doğrultusunda iki taraf arasında gerçekleştirilen ticaret hacmi Çin'in, Afrikalı ülkelerin nezdinde batılı ülkelerin alternatifi ve Afrika'nın yeni dostu olarak görülmesini sağlamıştır. Böylelikle Afrika'nın yeni ortağı, kanaatimizce "uzun vadede kaybettiren ortak" konumunda olsa da bir anlamda Çin olmuştur. Ancak son yıllarda Afrikalı politika yapıcıları ve düşünürler arasında, Afrika ülkelerinin Çin ile geliştirilen ilişkilerden yeterince kârlı çıkmadığına dair bir düşünce yaygınlaşmaktadır. Geliştirdiği siyasi ilişkilerin, sağladığı ekonomik destek ve kalkınma yardımlarının Afrika ülkelerinin ekonomik kalkınmasına kalıcı katkı sağlamadığı görülen Çin, son birkaç yıldır "yeni sömürgeci" ithamlarıyla karşı karşıyadır. Çin'in Afrika'daki imajının kötüleşmesi, Türkiye'yi kıtada daha avantajlı hale getirecek, kıta ülkelerinin gözünde daha değerli kılacaktır. Ama Türkiye'nin de yakın gelecekte, Çin'in Afrikalı ülkeler ile ilişkilerinde yaptığı hataları tekrarlamaması gerekmektedir.

5. Türkiye tarafından Afrika kıtasına yönelik bölgesel kaynakların kullanıldığı üretime dayalı ve sürdürülebilir kalkınma programları ile eğitim çalışmaları yapılırken, Afrika ülkelerdeki kültür, dil, din, mezhep ve etnik hassasiyetlerin göz önünde bulundurulması büyük önem taşımaktadır.
6. Türkiye hedef belirlediği ülkelere yönelik stratejik sektörleri seçerken oldukça dikkatli davranmalı ve sektörle büyümelerin muhtemel olumsuz etkilerini hesap etmelidir. Büyük Türk şirketlerinin kıtaya girmesinin yolu açılarak, orta ve küçük ölçekli firmaların işini kolaylaştıracak ölçekli yatırımların oluşturulması teşvik edilmelidir.
7. Türkiye'nin Afrika Açılım Eylem Planı üzerinden Sudan ile ilişkilerini geliştirmesindeki temel hedefi, şimdilik her iki taraf arasındaki mevcut büyük potansiyeli dikkate aldığımızda, Türkiye-Sudan ilişkilerinin tatmin edici seviyede olmadığının farkındalığının yaratılması gerekmektedir. Türkiye-Sudan ilişkileri her anlamda çok ciddi bir potansiyele sahiptir.
8. Sudan Cumhuriyeti on sekiz eyaletten oluşmakta ve Sudan'ın her bölgesinde değişik alanlarda yatırım imkânları bulunmaktadır. Sudan'da yatırım yapmak isteyen Türk yatırımcıların söz konusu eyaletlerin yatırım imkân ve önceliklerini göz önünde bulundurmaları yarar sağlayacaktır.
9. Hâlihazırda en yüksek gümrük oranların uygulandığı Türkiye'den ithal edilen ürünlerde Sudan'ın nezdinde gümrük referans oranlarının diğer ülkeler (Mısır, Suudi Arabistan, Çin, Hindistan vb.) ile rekabet edilebilecek seviyeye düşürülmesi gerekmektedir.
10. İki ülke arasında bankacılık işlemlerinde ve para transferinde yaşanan sorunların giderilmesi ayrıca ticaretin geliştirilmesi için Sudan'da bir Türk bankasının açılmasını ihtiyaç vardır. Ayrıca Türk yatırımcılar için Sudan tarafından gerekli arsa, arazi tahsisatlarında kolaylıklar ve imtiyaz sağlanması, özellikle organize sanayi bölgelerinde özel tahsisatlar yapılması önemlidir.
11. Sudan'da bir Türk Ticaret Merkezi kurulmalıdır. Ayrıca Türkiye-Sudan arasındaki ticari ilişkilerin daha ileriye taşınması amacıyla Türkiye ile Sudan arasında bir Serbest Ticaret Antlaşması'nın (STA) imzalanması da önemli bir gelişme olacaktır. Aynı zamanda mevcut Port Sudan serbest bölgesi de etkin olarak kullanılmalı; bu açıdan Mersin ile Port Sudan arasında doğrudan deniz ulaşım bağlantısı kurulması elzemdir. Bu durum Türk-Sudan ekonomik ilişkilerini doğrudan etkileyecektir. Ayrıca hâlihazırda mevcut olan Türkiye-

Sudan Parlamentolar Arası Dostluk Grubu'nun faaliyetlerini arttırması ve yapıcı etkinlikler yapması gerekiği oldukça önemlidir.

12. Türkiye'de iş yapmak isteyen Sudanlı iş adamlarının vize işlemlerinde gerekli kolaylıkların sağlanması gerekmektedir.
13. Türkiye-Sudan arasındaki ticaret hacmi yıllardır Türkiye'nin aleyhine işlemektedir. Bu sebepten inşaat, altı yapı, sağlık ve turizm sektörlerinin Sudan gibi bir ülkede daha fazla görev alınmasıyla birlikte iki ülke arasında olan ticaret açığı kapatılabilir. Türkiye'nin Sudan'da yatırımları artarken, Sudan hükümeti de iktisadi ve siyasi engelleri kaldırma konusunda da daha etkin olmalıdır.
14. Kısa süre içinde ilişkilerin geliştirilmesi için yapılması gerekli olan faaliyetler mevcut olup bunun ihtiyacı da fazlasıyla hissedilmektedir. Yunus Emre Enstitüsü tarafından Türk Kültür Evi'nin açılması ve kütüphaneler kurulması kültürel ilişkilerin arttırılması bakımından çok önemlidir. Sudan'da Türkçe'ye büyük bir ilgi vardır. Daha etkin bir şekilde düzenlenecek Türkçe kursları bu açıdan önemlidir. Türkiye ile Sudan arasında ortak tarih yazımı açısından, Türk döneminden kalan arşivlerin tasnifi ve Türkiye tarafından kurulacak kütüphanelerde koruma altına alınarak okuyucu ve araştırmacıların hizmetine sunulması büyük önem arz etmektedir. Kültür diplomasisi bağlamında tarihi miras daha yetkin kişilerin denetiminde yeniden değerlendirilmelidir. Ortak üniversite kurulması eğitim alanındaki ilişkileri de geliştirecektir.
15. Her iki ülke arasındaki mevcut tarihsel şahsiyetlerin önemini anlatan sempozyum, konferans, panel gibi akademik toplantılar düzenlenmeli ve tarihi ilişkiler anlamında özellikle Sudanlı Zenci Musa ve Darfur Sultanı Ali Dinar ile ilgili bilimsel aktiviteler gerçekleştirilmelidir. Ayrıca Sudan'daki Osmanlı mirası koruma altına alınmalı ve gerçekleştirilecek restorasyon faaliyetleri ile birlikte bir envanter çıkartılmalıdır. Böylelikle her iki ülke arasındaki ortak kültür mirası da korunmuş olacaktır.
16. Türkiye ile Sudan arasındaki askeri iş birliği arttırılarak Kızıldeniz'in güvenliği birlikte kontrol edilebilir. Sevakin limanının turizm amaçlı yatırımlarla yat turizmine uygun olarak kullanımı arttırılabilir.
17. YTB'nin Sudan'a tahsis edilen burslu öğrenci sayısını arttırması ve bu öğrencilerin Türkiye'de eğitimlerini bitirdikten sonra ülkelerine döndükleri zaman iletişimin sürdürülmesi şarttır. Zira karşılıklı etkileşimin en önemli

yollarından birisi olan öğrenci/beyin göçünün (özellikle lisans ve lisansüstü) Türkiye tarafından etkin şekilde kullanılmadığı Sudanlı karar alıcılar tarafından belirli aralıklarla gündeme getirilmektedir. Bu yönüyle ileri bir hamle olarak kabul gören, Türkiye Bursları programları daha verimli hale getirilmeli ve genel olarak Afrika'ya ve özellikle Sudan'a "kazandır-kazan" temelli bakarak, spesifik branşlarda ülke kalkınmasına hizmet edecek bursluluk statüsünde öğrenci seçimi yapılmalıdır.

18. Ayrıca Sudand'da Türk kültür haftası ve Türkiye'de Sudan kültür haftası düzenmelidir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (**BOA**), Kâmil Kepeci Ruus., Belge Numarası: 211.

BOA, DH. MUİ., Dosya Numarası: 45/1, Gömlek Numarası: 36, Tarih: 03.Z.1327.

BOA, HH. (Hatt-ı Hümayun), Belge Numarası: 4770, Tarih: 3 Ramazan 1206.

BOA, İdare-i Hususiye, Dosya Numarası: 112, Belge Numarası: 44, Tarih: 16.L.1321.

BOA, İrade Mısır, Belge Numarası: 1717, Tarih: 13.c.1317.

BOA, DH.MKT., Dosya Numarası: 319, Gömlek Numarası:51, Tarih: 14.Ke.1319.

_____., Dosya Numarası: 803, Gömlek Numarası: 65, Tarih: 09.L.1321.

Sudan Dişişleri Bakanlığı, Avrupa İşleri Dairesi, 20.18/1/5, milafa raqm w e kh/ sh a.

_____, Batı Avrupa Grubu, Bölüm (2), Dosya no (w kha/gh 'uwraba).

Sudan Dışişleri Bakanlığı Raporu, Araştırma, Yayın ve Dokümantasyon Dairesi, Sudan'ın Dış Politikası 1979-1982, Sudan Dışişleri Bakanlığı Raporu.

T. B. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 20, Cilt: 12, Yasama Yılı: 2, 8.inci Birleşim, 16. 10. (1996), Bülent Ecevit'in 1974 yılındaki TBMM'deki konuşması.

KİTAPLAR

Abu Salim- Muhammed İbrahim- Awn Al Sharif Qasim- İkhlas Makkawi. **History of Ottoman Empire**.

Afrika Gündemi. ACAUM, Ankara, 2009.

Afyoncu, Erhan. **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2001.

Akgül, Ahmet. **Dünyanın Değişimi ve Erbakan Devrimi**, Konya: Milli Çözüm Yayınları, 2007.

Aleznader, John Nubiada. **Osmanlı İmparatorluğu: el-Türkiyye el-Awla, Sudan-Türkiye İlişkilerinin Özelliklerinden**. ed. Yusuf Fadel Hassan, Hartum: Hartum Üniversitesi Yayınevi, 2004.

Armaoğlu, Fahir. **XIX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, 4.bs., İstanbul: Alkım Yayınları, 2007.

Aslıyüce, Erdoğan. **Dört Kıta Sekiz Ülke**, İstanbul: Yesevi Yayıncılık, 2001.

Ataöv, Türkkaya. **Emperyalizmin Afrika Sömürüsü**, İstanbul: İleri Yayınları, 2010.

_____. Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, AÜSBF Yayınları, No: 411, Ankara, 1977.

Aydoğan, Metin. **Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye**, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2002.

Balcı, Ali. **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.

Bir, Çevik. **Somali'ye Bir Umut**, İstanbul: Sabah Yayınları, 1999.

Buxton, Thomas Fowell. **The African Slave Trade and its Remedy**, London: 1967.

Checkel, Jeffrey T. **Ideas and International Political Change: Soviet/Russian Behavior and the End of the Cold War**, New Haven, Yale University Press, 1997.

Çayçı, Abdurrahman. **Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti** (1885-1911), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Çelebi, Evliya. **Seyahatname**, c.x, İstanbul, 1938.

Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 13. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2003.

_____. **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 38. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

Dayf, Shawqi. **Tarikh Al'adab Alearabi: Easr Alduwal Wal'iimarat, Al- Jezayir, Al- Magrip, Al- Aqsaa, Muritania, Al- Suwdan**, Kahire: Dar'ül el Maarif, 1995.

Encyclopedia of Islam, 3rd ed, Vol.2, 2012.

Es-Sudan fi'l-ahdi'l-Osmanî: min hilâli vesâ'ikı'l-Erşîfi'l- 'Osmanî, terc. Salih Sadawi, IRCICA, (İstanbul: 2007).

Fadil Hassan, Yusuf. **The Arabs and the Sudan**, Edinburg: 1967.

Friedrichs, Jörg. **European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions**, London: Routledge, 2004.

Gönlübol, Mehmet. **Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kuramlar**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

Guzzini, Stefano, Anna Leander (ed.) **Constructivism and International Relations: Wendt and His Critics**, London and New York: Routledge, 2006.

Hale, William. **Türk Dış Politikası (1774-2000)**, İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003.

Hazar, Numan. **Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri**, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, 2003.

_____ **Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu USAK Yayınları, 2011.

Heywood, Andrew. **Global Politics**, Palgrave Macmillan,2011.

Hill, Richard. **Egypt in the Sudan, 1820-1881**, London,1959.

Holt, P.M. **A Modern History of the Sudan From the Funj Sultanate to the Present Day**, London, 1961.

_____. **Studies in the History of the Near East**, London: OUP, 1937.

Holt P.M., Daly M.W. **A History of the Sudan**, Fifth Edition, Malaysia Pearson Education Limited, 2000.

Hunter, F. Robert. **Egypt Under the Khedieves 1805-1879**, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1984.

Hülagü, Metin. **Pan-İslamist Faaliyetler 1914-1918**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1994.

Issifou, Zakari Dramanı. **L'Afrigue Naire Dans les Relations Internationalesau**, 16. Siecle, Paris, 1982.

İbn Iyas. **Bedaiüz-zuhur fi vekayiid-duhur**, c. IV., Kahire: nşr. Muhammed Mustafa, 1960.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. **Mısırda Türkler ve Kültürel Mirasları**, 1. Bs. İstanbul: İslam Konferansı Teşkilatı, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi Yayını, 2006.

İlgüer, Sevim, Hezarfen Hüseyin Efendi. **Telhisü'l-Beyan fi Kavanin-i Al-i Osman**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.

Şimşir, Bilal. **Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.

Karadağ, Haluk. **Kamu Diplomasisi: Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut**, İstanbul: Nobel Yayınları, 2016.

Kavas, Ahmet. **Osmanlı-Afrika İlişkileri**, 3.bs., İstanbul: Kitabevi, 2015.

_____. **Osmanlı-Afrika İlişkileri**, İstanbul: Kitabevi, 2011.

_____. **Osmanlı-Afrika İlişkileri**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006.

_____. **Geçmişten Günümüze Afrika**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.

Koçak, Mehmet. **Mehdi Hareketinden İslam Devrimine Sudan**, İstanbul: Esra Yayınları,1999.

L. Esposito- John O. Voll. **İslamiyet ve Demokrasi**, Çev.Ahmet Fethi, İstanbul: Köprü Kitapları, 2012.

Mamdani, Mahmood. **Saviors and Survivors**, New York: Pantheon Books, 2008.

Mcsweeney, Bill. **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations** Cambridge: Cambridge Uni. Press, 1999.

Mihri, Mehmed. **Sudan Seyahtnmesi**, İstanbul, 1326.

Muddathir, Abd Al-Rahim. **Imperialism and Nationalism in the Sudan**, London: Oxford University Pres, 1969.

Muhsin, Mehmed. **Afrika Delili**, Kahire: el-Ferah Ceridesi Matbaası, 1312 (1895).

Oran, Baskın (der). **Türk Dış Politiası; Kuruluş Savaşından Bugünr Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

_____. **Türk Dış PolitikasKurtuluş Savaşından Bügüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

_____. **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Orhonlu, Cengiz. **Osmanlı İmparatorluğunun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti**, VII.Dizi-Sayı 175, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.

Osmanlı İdaresinde Sudan, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul: 2013.

Özkan, Mehmet. **Doğu Afrika Jeopolitiği ve Türkiye'nin Somali Politikası**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfi (SETA), İstanbul: Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş, 2014.

Qasim, Aun Şerif. **Qamus Allahjat al-eamiat fi Al-Suwdan** [Sudan'da Konuşma Lehçesinin Sözlüğü], Hartum: Aldaar alsuwdaniat lil'kutub, 1972.

R.S., O'Fahey. **The Darfur Sultanete a History**, London: Hurst &Company, 2008.

Sander, Oral. **Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara, 1998.

Shibeiyka, Mekki. **Biritsh Policy in Sudan (1882-1902)**, London: Oxford University Press,1952.

Shqair, Noam.**Jughrafiat watarikh al-Suwdan** [Sudan Coğrafyası ve Tarihi], İkinci Baskı, Beyrut: 1932.

Sinoue, Gilbert. **Le Dernier Pharaon, Mehemet-Ali (1770-1849)**, Paris Editions Pygmalion/Gerard Watelet, 1997.

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı SETA, **2014'te Türkiye**, İstanbul, Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., 2015.

Sönmez, Ali. **Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri Ülke Profilleri ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri**, Ankara: DPT Yay, 1996.

Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul: DER Yayınları, 2010.

Steiner, M.J. **Inside Pan-Arabia**, Chicago,1947.

Şeyban, Lütfi. **Mudejares ve Sefarades Endülüslü Müslüman ve Yahudilerin Osmanlıya Göçleri**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

T.C. Sağlık Bakanlığı, Juba Eğitim Hastanesi, Ankara,2008.

_____, Sudan Kalakla Türk Hastanesi, Bakanlık Yayın No:724, Ankara, 2007.

Tandoğan, Muhammed**. Afrikada Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)**, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2013.

Tavernier, John Babtiste. A**new Relation of the inner Part it Grand Seignor`s Seraglio**, London, 1977.

Topuz, Hıfzı. **Kara Afrika**, 1.bs., İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.

Tosun, El-Emir Ömer. **Tarihü'l-Müdürriyeti'l-Hatti'l-İstivâi'l-Mısriyye:1869-1889**, Matbaatül- Adl, İskenderiye, 1335 (1937).

Uğur, Hatice. **Osmanlı Afrikasında bir Sultanlık: Zanzibar**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005.

Ulutaş, Ufuk ve diğerleri. **2013'te Dış Politika**, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 2014.

Wendt, Alexander. **Social Theory of International Relations**, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

MAKALELER, GAZETLER VE DERGİLER

Abdul-Jalil, Musa- Adam Azzain Mohammed- Ahmed Yousuf. "Native Administration and Local Governance in Darfur". **War in Darfur and the Search for Peace**, ed. Alex De Waal, New York: Harvard University Press, 2007.

Adler, Emanuel. "Constructivism and International Relations", **Hand-book of International Relations**. ed. Walter Carlsnaes vd., London: Sage Yayıncılık, 2001.

_____. "Seizing the Middle Ground: Constrictivism in World Politics", **European Jornal of International Relations**, Cilt: 3, (1997): 319-364.

Afacan, İsa. "Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı", **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 4, Sayı: 46, (2012).

Afrika Bülteni (Ocak-Şubat 2016), Afrika Araştırmaları Merkezi, Kırklareli Ünversitesi, (2016).

Ağır, Osman, Atılgan Ali. "Türkiye'nin Suriye Politikasının Konstrüktivizm bir Yaklaşımla değerlendirilmesi", **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, c.6, s.1, (2017).

Akbaş, Zafer- Düzgün Arslan Zeynep. "Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politiasına Konstrüktivist bir Yaklaşım", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c.8, s.2, 8(2012): 57-81.

Aknur, Muge-Rezzan Ersoy. "Siyasi Partiler ve Türk Dış Politikası", **Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politika Örneği**. ed. Ertan Efegi, Mehmet Seyfettin Erol, Barış Kitap, 2012.

Akyürek, Salih- Bilgim Sadi M., "Afrika'da Türkiye ve Türk Algısı", **Bilge Adamlar Stratejik araştırmalar Merkezi-BİLGESAM**, Rapor No: 39, (2011).

Alkabaşı, Aniaam Mohamed Osman. "Yıldız Sınıflandırılması Yoluyla On Dokuzuncu Yüzyılda Sudan ile ilgili Osmanlı Belgelerinin Modelleri", **Sudan Araştırmaları Dergisi**, Hacim (17), (2011).

Altundağ, Şinasi. "Mehmet Ali Paşa", **İslam Ansiklopedisi**, c. VII, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988.

Aras, Bülent, Polat Karakaya, Rabia. "Turkey and the Middle East: Frontiers of the New Geographic İmagination", **Australian Journal of International Affairs Journal**, Vol. 61, Issue: 4, (2007): 471-488.

Arslan, Ali. "Sudan'ın Hukuken Türkiye'den Ayrılma Süreci", **Mehmet Saray'a Armağan: Türk Dünyasına Bakışlar**, 1.bs., İstanbul: DA Yayıncılık, 2003.

Ataman, Muhittin. "Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış", **Bilgi Dergisi**, c.5, s.2, (2003).

Ataöv, Türkkaya. "Afrika ve Biz", **Vatan Gazetesi**, 21 Şubat 1976.

_____. "Cezayir'e Selam", **Barış Gazetesi**, 25 Ocak 1974.

Ateş, Davut. "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", **Sosyal Bilimler Dergisi**, c.X, s.1(2008).

Aybar, Sedat. "Yeni" Türkiye, "Yeni" Afrika: Bir Yerçekimi Analizi, Politik Ekonomi", **IAU Yayın Florya Chronicles**, Yıl: 2, Sayı: 2, 2016.

Aydın, Hakan. "Sosyal İnşacı Değişim: Türkiye ve Afrika İlişkileri", **Analiz** No. 4 Kırklareli Üniversitesi Afrika Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Kırklareli, 2014.

Aydınlı, Ersel. "Bölgesel Güç Olmak ve Türk Dış Politikasında Yön Arayışları", **Yeni Dönem Türk Dış Politikası Uluslararası IV/ Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**. ed. Osman Bahadır Dinçer, Ankara: Cantekin Matbaası, 2010.

Bacık, Gökhan- Afacan İsa. "Turkey Discovers Sub-Saharan Africa: The Critical Role of Agents in the Construction of Turkish Foreign-Policy Discourse", **Turkish Studies**, Vol: 14, No: 3, 2013: 483-485.

Bağcı, Hüseyin. "Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası", **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, (ed. Faruk Sönmezoğlu), İstanbul: DER Yayınları, 2010:120.

Başakşehir Bülteni, Yıl: 31 Sayı: 36, (2013).

Bayram, Mürsel. "Türk Dış Politikasının Değişim Parametresi olarak Afrika Açılımı ve İnsanı Diplomasi Faaliyetleri", **Türkiye'de ve Dünyada Dış Yardımlar**, (ed. Erman Akıllı), 1. Basım, Nobel Yayın, 2016.

_____. "Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika", **Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Eğilimleri, Yeni Yönelimleri, Yeni Yaklaşımları**. ed. İdris Demir, Bursa: Dora Yayınları, 2014: 261-278.

_____. "Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu", **Dünya Siyasetinde Afrika (1)**, ed. İsmail Ermağan, Ankara: Nobel Kitap, 2014: 175-200.

Bingöl, Oktay. "Somali'de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye'nin Rolü, **Gazi Akademik Bakış**, c.7, s.13, (2013): 81- 106.

Bjorkelo, Anders. "The Territorial Unification and Administrative Divisions of Turkish Sudan, 1821-1885." **Sudan Notes and Records**, Norway: University of Bergen, 1997: 25-46.

Boztaş, Asena. "Türkiye'nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Politikalarının Teorik Analizi: Konstrüktivist Teori, Eleştirel Teori Ve Uluslararası Toplum Teorisi", **Dumlupınar Sosyal Bilimler Enistitüsü Dergisi**, s.31, (2011) :139-158.

Cankurtaran, Burcu Sunar. "Türk Dış Politikasında 'Diaspora Diplomasisi Açılımı' ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı", **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, ed. Mehmet Şahin ve B. Senem Çevik, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.

Cem, İsmail. "Ezberi Bozulan Türkiyenin Önemi", **NPQ Türkiye Dergisi**, s.2, 1998: 24-37. www.npq.com.tr/icindekiler/arsiv/cilt/1/syaı2.

Çakmak, Haydar. "Başbakan'ın Afrika ziyareti", **Yeniçağ Gazetesi**, 21 Ocak 2013.

Dağlıoğlu, Yücel Boz. "Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış politika Analizi," Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler, **Güvenlik ve Dış Politika**, ed., Tayyar Arı, Bursa: MKM, 2012.

Dalar, Mehmet. "Çatışmaların Odağındaki Sudan (Kuzey Sudan) Cumhuriyeti", Uluslararsı Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR), (2013).

Davutoğlu, Ahmet. "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", **Insight Turkey**, c.10, Nr.1, (2008):77-96.

Demirtaş, Birgül. "İnşacılık", **Uluslararası İlişkilere Giriş**. ed. Şaban Kardeş, Ali Balcı, İstanbul, Küre Yayınları, 2014:110-122.

Dikmen, M. Orhan. "İAV Başkanı M. Orhan Dikmen'in Konuşması", **Türkiye-Sudan Ekonomik İlişkilerinin Geliştirilmesi Konferansı**: **Hartum,10 OCAK 2001)**, İstanbul: İAV Yayınları, 2001.

Doğan, Gürkan, Durgun Bülent, "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratiklelşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", **Süleyman Demiral Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15, (2012).

"Diyanet İşleri Başkanı Görmez'den 'Cihat' Açıklaması", **Milliyet Gazetesi**, 05.03.2015,http://www.milliyet.com.tr/diyanet-isleri-baskani-gormez-den-cihat-ankara-yerelhaber-653309/ [01.05.2018].

Duman, Sabit. "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi**, s.35-36, (2005):313-333.

Efegil, Ertan. "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi", **Akademik Bakış**, No.5.

Ekşi, Muharrem. "Kültürel Diplomasi ve Yunus Emre Enstitüsü", **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, ed. Mehmet Şahin, B. Senem Çevik, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.

Erol, M. Sefettin- Altın Said A., "Türk Dış Politikasında Afrika: Osmanlı Mirası üzerine Ortak Gelecek Etkinlik Arayışları", **Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları: Temel Faktörler, Kavramlar, Aktörler, Süreç ve Gelişmeler**.ed. Mehmet Sefettin Erol, Ertan Efegil, Ankara: Barış Kitabevi,2012.

Erşan, Mesut. "Mustafa Kemal Atatürkün Batılıaşma Hakkındaki Düşünceleri", **Afyon Kocatepe Üniveristesi Sosyal Bilimler Dergesi**, VIII/3, (2006).

Fadil Hassan, Yusuf. "Sudan Özelinde Türk Afrika İlişkilerinin Bazı Yönleri". Çev. Hasret Dikici Bilgin, **I. Ulluslararası Türk-Afrika Kongresi**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2006: 286-287.

Firat, Melek. "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, c. 1, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Fırat, Melek, Kürkçüoğlu, Ömer. "Ortadoğu'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, c. 1, 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2002: 785-786.

Genç, Savaş-Tekin, Oğuzhan. "Turkey's Increased Engagement in Africa: The Potential, Limits, and Future Perspective of Relations." **European Journal of Economic and Political Studies**, 7(1), 2014: 87-113.

"Görmez: Şiddet cihat değildir", **Takvim Gazetesi**, 04.03.2015, https://www.takvim.com.tr/guncel/2015/03/04/gormez-siddet-cihat-degildir [01.05.2018].

Griffiths, Martin , Roach Steven C., Scott M. Solomon ."Fifty Key Thinkers in International Relations", **Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler**, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2011: 123-124.

H.A., Ibrahim. "The Sudan in the Nineteenth Century", in General History of Africa, **Africa in the Nineteenth Century, until 1880s**. ed. J.A. Ade Ajayi, UNESCO, 1989.

Harte, Julia. "Turkey Shocks Africa", **World Policy Journal**, Vol. XXIX, No. 4 (2012/2013).

Hazar, Numan. "Türkiye Afrika'da: Eylem Planın Ugulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra", **Ortadoğu Analiz**, IV/46, (2012).

_____. "Türkiye'nin Afrika'ya Açılımı", **Stratejik Analiz**, c.9, s.99, (Ankara: 2008).

Hür, Ayşe. "Türkiye'nin Cezayir konusunda Alnı Ak mı?", **Taraf Gazetesi**, 29 Ocak 2012.

Kalın, İbrahim. "Türkiye ve Afrika: Yeni Bir Stratejik Ufka Doğru", **Zaman Gazetesi**, 14 Ocak 2013.

Kamal Eldeen, Mayada. "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiy-Afrika İlişkileri (2002-2015)", **Uluslararası Öğrenciler Akademisi, Sosyal Bilimler Yazıları**, YTB-İBAV, İstanbul: 2016: 63-88.

Karagül, Soner, İbrahim Arslan. "Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 9, (35), 2013.

Kardaş, Tuncay. "Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?", **Uluslararası Politikayı Anlamak**, (ed. DAĞI, Zeynep), İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.

Kavas, Ahmet. "Afrikada Türklerin Hâkimiyeti ve Kurdukları Devletler", **Osmanlı-Afrika İlişkileri**, İstanbul: Kitabevi, 2011.

_____. "Çin-ABD Rekabetinde Çözümsüzlüğe Sürüklenen Bir Mesele: Darfur", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, s.12, (2008).

_____. "Darfur'daki En Büyük Dram Açlık, Yoksulluk ve Geri Kalmışlık", röp. Z. Tuba Kor, **Anlayış Dergisi**, 2010, http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makalaid=2437.

_____. "Osmanlı- Darfûr Münasebetleri", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/202/osmanli_darfûr_munasebetleri.14.12.2006, [06.04.2013].

_____. "Sudan Cumhuriyeti", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/770/sudan_cumhuriyeti.;

_____. "Sudan", **İslam Ansiklopedisi**, c.37, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.

_____. "Tarihi Süreçte Sahra-Altı Afrika: Osmanlı Afrika İlişkileri ve Sümürgecilik", **Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları**, http: //www.tasam.org/tr [30.12.2012]:79-179.

_____. "Türkiye-Afrika İlişkileri: Bin Yılı Aşan Dostluk Köprüsü", 2010 http://www.tasamafrika.org/index.php/tr/arsiv/makaleler/233-tuerkiye-afrika-likileri-bin-yl-aan-dostluk-koepruesue.html [25.12.2010].

_____." Sudan Cumhuriyeti (Cumhuriyetü's-Sûdân),"

http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/770/sudan_cumhuriyeti_cumhuriyetus-s%C3%BBd%C3%A2n, 21.01.2008, [06.04.2013].

Kaya, Sezgin. "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c.63, s.3(2008): 83-111.

Kekevi, Serkan, Gökmen Kılıçoğlu. "Uluslararası İlişkilerde Kültür ve Kimlik", **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, (2012): 183-192.

Keyman, Fuat. "Türkiye'nin Dönüşümü ve Çözüm Süreci", **Milliyet Gazetesi**, 1 Mayıs 2013.

Kirşci, Kemal. "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", **New Perspectives on Turkey**, No. 40, (2009).

Kohen, Sami. "Dışlanan rejimlerle ilişkiler..."

http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetayPrint&ArticleID=1068006

Kurt, Emre. "**Türk Dış Politikasında Artan Din Unsuru**",

https://www.academia.edu/3030182/T%C3%BCrk_D%C4%B1%C5%9F_Politikas%C4%B1nda_Artan_Dini_Unsurlar, Ankara, 2013, [31,12,2018].

Küçük, Mustafa. "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivizm Dönüşü' Anlamak",http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/CC Daava/040_uluslarlarasiiliskilerdekuraminda.html [16.11.2016].

Kürkçüoğlu, Ömer-Gönlübol, Mehmet. "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, ed. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000:1-20.

Makeni, John. "Ambitious Turkey Makes First Major Move for Africa's Heart", **Daily Nation**, 30 August 2008.

Monyae, David. "Lessons from Turkey's New 'Soft Power', **Mail&Guardian**, 28 October 2011.

Nijerya'da çok büyük imkanlar var. **Sabah Gazetesi**, 2 February 2011, http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/02/02/nijeryada_cok_buyuk_imkanlar_var [20 Mayıs 2014].

Nour, Tarıg Muhammed. "Birinci Dünya Savaşında Emperyalizme Karşı Türklerin Yanında Yer Alan Darfur Hâkimi Ali Dinar (1898-1916)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, s.61, c.21(2005).

_____. "İngilizlerin Sudan'da Türk Dönemine Son Vermesi", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, s.8 (2005).

Oba, Ali Engin. "Türk Diplomasisi ve Afrika", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/67/turk_diplomasisi_ve_afrika, 23.12.2010 [25.09.2014].

_____. "Türkiye-Afrika İlişkilerinde Yeni Bir Dönem Başlarken", **Stratejik Analiz**, No:102 (2008).

Oğuzlu, Tarık. "Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?" **Turkish Studies**, c.9, Nr. 1, (2008):3-20.

Onuf, Nicholas. "Constructivism: A User's Manuel," **International Relations in A Constructed World**, ed. Vendulka Kubalkova-Nicholas Onuf-Paul Kowert, New York: M. E. Sharpe, 1998: 58-78.

_____. "Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations," **Visions of International Relations,** ed. Donald J. Puchala, Columbia: University of South Carolina Press, 2002: 119-141.

Oran, Baskın. "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş ertesindeki durumu üzerine notlar", **Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesti Dergisi**, Ankara Üniverisitesi Basımevi, c.51, s.1-4(1998): 353-370.

Özkan, Mehmet. "Turkey's New Engagements in Africa and Asia: Scope, Content and Implications Perceptions", **Journal of İnternational Affairs**, XVI/3 (2011).

_____. "Türkiye'nin Afrika Politiası 2009", **Türk Dış Yıllığı: 2009**. ed. Burhanettin Duran-Kemal İnat-Muhittin Ataman, Ankara: SETA Yayınları, 2011.

_____. "Türkiye'nin Afrika'da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları", **Ortadoğu Analiz**, c.4, s.46 (2012).

_____. "Türkiyenin Afrika'daki Sosyo-Politik Varlığı", **Çerçeve**, MÜSAİD, Y.22, Nr. 63 (2014).

_____. "İslâm Dünyası ve Darfur? Türkiye'nin Darfur Politikasının Sınırları ve İmkânları", **Bülten**, No: 37, (Bilim ve Sanat Vakfı, 2010).

Özkan Mehmet, Akgün Birol. "Turkey Opening to Afrika", **Journal of Modern African Studies**, c.48, Nr. 4 (2010): 525-527.

_____. "Why Welcome Al Basheer? Contextualizing Turkey's Darfur Policy", **SETA Policy Brief**, No: 45 (2010).

Özmen, Ersin. "Sudan'ın Darfur Bölgesi Sorunu", **Stratejik Araştırmalar Dergisi** (01) (Beykent Üniversitesi, 2008): 184-212.

Reus-Smit, Christian. "Konstrüktivizm", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. Çev: M. Ağcan ve A. Aslan. ed. A. Linklater ve S. Burchill), İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

Ruggie, John Gerard. "What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge," **International Organization**, Volume: 52, Issue: 4(1998).

Rumelili, Bahar. "İnşaacılık/ Konstrüktivizm", **Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**. ed. Evren Balta, İstanbul: İletişim,2014:151-173.

Sancaktar, Caner. "Demokrat Parti Dönemminde Türk Dış Politiasında Marksist Yaklaşım", **Bilgi Stratejisi**, III/5 (2011).

Shinn, David H. "The Rise of Non-Western Influence in Africa," George Mason University, **Global Studies Review**, Vol. 6, Number 3, (2010), http://www.globality-gmu.net/archives/2257.

_____. "Turkey-Africa Relations", Turkish-American Cultural Center, Elliott School of International Affairs, George Washington University, Madison, (Wisconsin, 2016).

Şahin, Mehmet. "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik Orta Doğu**, c.4, s.2 (2010).

Tamçelik, Soyalp-Şahin, Kübra. "Afrika Jeopolitiği Bağlamında Türkiye-Afrika İlişkileri ve Stratejik Algı Mekanizmaları", **Küresel Politikada Yükselen Afrika**. ed. Soyalp Tamçelik), Ankara: Gazi Kitabevi, 2014.

Tamçelik, Soyalp- Başıbüyük Nebahat. "Osmanlı Devleti'nin Afrika Kıtasıyla olan İlişkileri ve Siyasal Gelişimin Tarihi (1517-1918)", **Küresel Politikada Yükselen Afrika**. ed. Soyalp Tamçelik, Ankara: Gazi Kitabevi, 2014.

Tandoğan, Muhammed. "Darfûr Sultanı Ali Dinar: Siyaset ve Mukavemet (1898-1916)", **Afrika'nın Önder Şahsiyetleri**, Ed. Ahmet Kavas-Muhammed

Tandoğan, Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), Alelmas Yayıncılık, Afrika Kitaplığı Nu: 5, İstanbul: 2019, 265- 295.

_____. "Habeş Eyaleti 15 Temmuz 1555/15 Şaban 962", **Siyah İnci Beyaz Lale, Afrika'da Osmanlı Asırları**, Yazar: Hakan Yılmaz (Yayın Yönetmeni), İstanbul: Kenz Yayınları, 2013.

_____. "Afrika Açılımının Stratejik Paradigmaları", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), https://www.afam.org.tr/afrika-aciliminin-stratejik-paradigmalari/, 15 Eylül 2014 [20.11.2016].

_____. "Türkiye, Yükselen Afrika'da Şahlandı", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), https://www.afam.org.tr/turkiye-yukselen-afrikada-sahlandi,-1 OCAK 2018 [28,12,2018].

Tepebaş, Ufuk. "Türkiye ile Afrika Arasındaki Ekonomik ve Ticari İlişkiler", http://www.tasam.org/trTR/Icerik/5200/turkiye_ile_afrika_arasindaki_ekonomik_ve_ticari_iliskiler 10 Şubat 2014, [24.11.2014].

_____. "Türkiye'nin Afrika Açılımı ve Türkiye-Afrika İş Birliği Zirvesi", 2010.http://www.tasamafrika.org/index.php/tr/arsiv/makaleler/251-tuerkiyenin-afrika-aclm-ve-tuerkiye-afrika--birlii-zirvesi.html [16.11.2016].

Tepeciklioğlu, Elem Eyrice. "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye–Afrika İlişkileri", **Afrika Üniversitesi Afrika Calışmaları Dergisi**, 1/2 (2012).

Thomas, Wheeler. "Sivil Toplum Kuruluşları ve Afrika ile Türkiye Arasındaki İlişkileri Nasıl Güçlendirebilirler", **Afrika Perspektif**, No: 3, **Türkiye-Afrika İlişkilerinin Gelişimlinde Sivil Toplum ve Düşünce Kuruluşlarının Rolü**. ed. Ufuk Tepebaş, İstanbul: Tasam Yayınları, 2010: 219-224.

"TİKA Türk Dış Politikasına Büyük Destek Sağladı", **TİKA Dünyası**, s.2 (2012).

Tocci, Nathalie. "Explaining the Transformation of Turkey: Domestic and International Factors", **IEMed** (2011):107-108.

Toprak, Nuri Gökhan, Tatar, Volkan."Geçmişten Günümüze İş birliği Ekseninde Türkiye-Afrika İlişkileri", Afrika Politikası 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı, (İstanbul: Beta Yayınevi, 2017): 829-854.

Turkish Warkships Dock in Sudan for Joint Drills Ahead of Sudanese Elections, **International Business Times**, (6 April 2015).

"Türk Dış Siyasetinin Yeni Açılımı: Afrika", **Stratejik Öngörü**, s. 4 (2005): 101-114.

Türkan, Ahmet. "Tolunoğulları", http://www.e-tarih.org/sayfa.php?sfid=93

[09.08.2012].

"Türkiye Afrika'da Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra", ORSAM Rapor No: 124 (Temmuz 2012).

"Türkiye, Afrika'ya Açılıyor", **Sabah Gazetesi**, 1 Temmuz 1998.

"Türkiye'de Yükselen Afrika Paneli", İstanbul Aydın Üniversitesi Afrika Uygulama ve Araştırma Merkezi (AFRİKAM), **Afrikam Bülteni**, s.3 (2016).

Uğur, Hatice. "Afrika Kıtasında Osmanlı Varlığı",

http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makaleid=4142 [23.11.2016].

Ülgen, Sinan. "Güneşte Bir Yer veya On Beş Dakikalık Şöhret: Türkiye'nin Yeni Dış Politikasını Anlamak", **The Carnegie Papers** (Aralık 2010).

Walt, Stephan M. "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram," **Foreign Policy: Bilginin Ufukları**. Çev.Başak Çalı ve diğerleri), İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları, 1998.

_____. "International Relations: One World, Many Theories", **Foreign Policy**, No.110, Special Edition: Frontiers of Knowledge, Slate Group, LLC, 1998.

Wendt, Alexander. "Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, c.46, No. 2 (1992).

_____. "Constructing International Politics," **International Security**, Vol. 20, No. 1, The MIT Press, 1995 :71-81.

_____. "Identity and Structural Change in International Politics," **The Return of Culture and Identity in IR Theory**, London: Lynne Rienner Publisher, 1996.

Wheeler, Tom. "Ankara to Africa: Turkey's Outreach Since 2005", **South African Journal of International Affairs**, Volume: 18, Issue: 1 (2011).

Yalçınkök, Kürşat. "Konstrüktivizm", **Akademik Perspektif**, s.6. (2015).

Yavuz, Hasan. "Türkiye'nin Doğu Afrika Siyaseti ve Cibuti İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme", **JOIMAR**, c. 3, s.2 (2016):1-19.

Yılmaz, Ayhan Nuri-Kılıçoğlu, Gökmen. "Türkiye'nin Afrika'daki Yumuşak Gücü ve Kıtadaki Artan Etkisinin Analizi", **Dünya Siyasetinde Afrika 4**, Nobel, 2018.

Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan. "1. Dünya Savaşı'nda Darfur Sultanlığı ve Ali Dinar Hareketi", **Türkiye Günlüğü**, s.13 (2017):107-115.

_____. "Birinci Dünya Savaşı'nda Sudanlı Müslümanların Cihad-ı Ekber'e Katılımı ve İslam Birliği Doğrultusundaki Propaganda Faaliyetleri", **Düşünce ve Tarih**, s.49 (2018):38- 51.

_____. "Çanakkale Siperlerinde Sudanlı Mücahitler", **Ayarsız Dergi**, s.13, 2 (2017).

_____. "Darfur'un Şehit Sultanı Ali Dinar İngiliz İşgaline Hilafet Kalkanıyla Direndi", **Derin Tarih**, s.62 (2017):122- 125.

_____. "Güney Sudan İç Savaşı'nı Doğru Anlamak: Güvenlik Sorunları ve Barış Süreci", **Turan Dergisi**, s.37 (2018):53-78.

_____. "Mehdi Hareketinden Beyaz Sancak Devrimi'ne Sudan'ın İngiliz Sömürgeciliğine Direnişi" **Derin Tarih**, s.68 (2017):76- 79.

_____. "Somali'de Terör ve Güvenlik Sorunları", **IV. Uluslararası Orta Doğu Sempozyumu: Ortadoğu'da Barışı Tesis Etmek, 17-19 Nisan 2018 (İstanbul, 2018),** ed. Alihan Limoncuoğlu- Fatih Fuat Tuncer, İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2018.

_____. "Sudan, Millî Mücadele ve Mustafa Kemal (Atatürk)", **Türkiye Günlüğü**, s.133 (2018):90-107.

_____. "Teşkilât-ı Mahsûsa'da Bir Afrikalı: Sudanlı Zenci Musa'nın Hayatı ve Mücadelesi", **Afrika'nın Önder Şahsiyetleri**, (Ed. Ahmet Kavas-Muhammed Tandoğan), Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), Alelmas Yayıncılık, Afrika Kitaplığı Nu: 5, İstanbul: 2019, 297-360.

_____. "Türkiye- Afrika İlişkilerinin Güvenlik Boyutu: Türk Savunma Sanayii ve Afrika", **Türk Dünyası Araştırmaları**, c.120, s.237 (2018).

_____. "Türklerin Sudan'daki Hâkimiyet ve İdaresi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, c.118, s. 233, İstanbul (2018):147- 180.

_____. "Türklerin Darfur ile İlişkilerinin Tarihsel Gelişim Süreci", **Türk Dünyası Tarih**, s.371, c.62 (2017): 24- 31.

RAPORLAR

2015 Yunus Emre Enstitüsü (YEE) Faaliyet Raporu, https://yee.org.tr/sites/default/files/yayin/2015_yili_faaliyet_raporu.pdf [12.04,2017].

"Afrika'daki Türkiye". Dünya Bülteni Araştırma Masası DÜBAM (Aralık 2015).

Bacak, Özlem. "Sudan Yatırım Fırsatları ve Projeleri", MÜSİAD Uluslararası İlişkiler ve Dış Ticaret Komisyonu, Temmuz 2017.

"BM Sudan\Darfur (UNAMID) Misyon", Emniyet Genel Müdürlüğü, Dışilişkiler Dairesi Başkanlığı, 2010.

"Darfur Nyala Eğitim Kompleksi Projesi", 15.01.2010 İnsani Yardım Afrika, Sudan

Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu (DEİK), 2015 Faaliyet Raporu.

"Gelecek Vadeden Kıta: Afrika", Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) Yayınları, Rapor No: 70, Aralık 2015.

İzmir Ticaret Odası, Sudan Cumhuriyeti Ülke Raporu.

izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/.../5606_1470319964.pdf, Mayıs 2016

[24.07.2017]

Kabakcı, Burçin. "Türkiyenin Afrika Politikası", (Konya Ticaret Odası, Etüd-Araştırma Servisi, 2013.

Karabayır, Cengiz. “Sudan Ülke Raporu”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME), Mart, 2011, Ankara.

Özcan, Ahmet. “İnsanlığımız ve Jeo-Stratejik GerceklerİşiğindaSomali”, İstanbul: Arı Hareketi Yayınları, 2011.

Sudan Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), 2013.

Sudan-Türk Üniversiteleri İş Birliği Formu ve Eğitim Fuarı Sonuç Raporu, 12-14 Ocak 2015, Hartum, www.sudan-turk.org [06.02.2017].

Sudan Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım İstatistikleri Dairesi, Bahçıvan Sektörü Bölümü ,2004 yılı ve 2015 yıl rakamları.

Sudan Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım İstatistikleri Dairesi 2016.

Taşkın, Temer. “Türkiye-Afrika İlişkileri En Verimli Dönemini Yaşıyor”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Ülke Özel Yayınları.

TİKA Sudan 2017 Raporu.

TİKA 2015 Faaliyet Raporu.

TİKA 2014 Faaliyet Raporu.

Yeryüzü Doktorları 2016 Faaliyet Raporu.

Yeryüzü Doktorları 2015 Faaliyet Raporu.

Yeryüzü Doktorları 2014 Faaliyet Raporu.

Yeryüzü Doktorları 2013 Faaliyet Raporu.

Yunus Emre Enstitüsü (YEE) 2014 Faaliyet Raporu.

http://www.yunusemreenstitusu.org/CMS/Files/yayin/faaliyetraporu.pdf,

[27.03.2018].

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) 2015 Faaliyet Raporu,

https://www.ytb.gov.tr/uploads/resimler/activity_reports/2015-faaliyet raporu.pdf.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) 2014 Faaliyet Raporu,

https://www.ytb.gov.tr/uploads/resimler/activity_reports/2014-faaliyet-raporu.pdf :4

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2013, Ankara.

ETKİNLER

“I. Uluslararası Afrika-Türkiye İlişkileri: Gelecek Perspektifi Sempozyumu”, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, s.6 (2015):313-314.

"Afrika'da Sektörel ve Finansal Dönüşüm: Fırsatlar ve Riskler", 9. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, 24- 25 Nisan 2014, İstanbul.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın III. İzmir İktisat Kongresi'ndeki Konuşmaları (4-7 Haziran 1992)," Güzel Uğur. **Özalcılık**, İstanbul: Emre Yayınları, 2008.

Davutoğlu, Ahmet. Afrika Stratejileri Sektörle Değerlendirme Toplantısındaki Konuşması, 3 Eylül 2013, Ankara.

_____. SETA Vakfı Konuşması, 8 Aralık 2009.

El-Taher, Âmin Mohamed Saeed. "Althaqafat al-madiyat al-Turkiat al-maemariat fa 'iifriqia: alathar fi alsuwdan" [Afrika'da Türk Maddi ve Mimari Kültürü: Sudan'da Eserler], **Afrika-Türkiye İlişkileri Konferansı (Gelecek Vizyonu)** (Hartum, Ekim 2015):141-163.

Kamal Eldeen, Mayada. "Sudan'da Osmanlı Eserleri ve Kültürel Mirası" İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi, **Afrika'da İslâmiyet: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu** İstanbul:24-26 Mart 2017.

Sudan İşverenler Birliği ve Tarım ve Yatırım Bakanlığı. "Sudan Ekonomisi Göstergeleri ve Türkiye-Sudan Ekonomik İlişkilerin Umudu", **Sudan ve Türkiye Arasında Ekonomik İlişkiler Semineri (Hartum, 10 Ocak 2003)**.

Şimşir, Bilal. "Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye 1991 Yılındaki Gelişmeler" **Değişen Dünya'da Türkiye ye Türk Dünyası Sempozyumu** (Ankara, 1993): 59-98.

Yemişçi, Cihan. "Turgut Reisin Kısa Özgeçmişi", **I. Turgut Reis Türk Denizcilik Sempozyumu**, 27-28 Mayıs 2011, Turgutreis, Bodrum.

TEZLER

Akkaya, Âdem. "Türk Dış Politikasında Afrika ve Afrika Kıtası ve 1998 Afrika Açılım Eylem Planıyla Başlayan Yeni Dönem Analizi". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enistitüsü, Ankara, 2012.

Ali Osman, Syed Ahmed. "Siasat Saltanat al-Fur Al-kharijiat: 1898-1916" [Fur Sultanlığının Dış Politikası (1898-1916), Yüksek Lisans Tezi, Kral Suud Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Receb 1404.

Berdibek, Muhammed. "Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri ve Etkileri: 2002-2012". T.C Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi,2012.

Cansu, Ulu. "Ahmet Davutoğlu Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri". Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Çakmakçı, Çatay. "İnşacılık Kuramı Bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Filistin Sorununa Yaklaşımı: 2002-2012", Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi SBE, 2014.

Devecioğlu, Kaan. "Türkiye-Afrika İlişkilerinin Politik Ekonomisi: Sudan Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Eylül 2017.

El-Benghazi, Abdulrahman. "Atatürk ve Atatürk Devrimlerinin Kuzey Afrika Fikir ve Sanat Hayatına Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enistitüsü, 2008.

Hiçyılmaz, Şenay. "Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri: Nijerya, Etiyopya, Sudan ve Angola Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Kaya, Kemal. "Türkiye'nin Afrika Açılım Stratejisinde Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Rolü", YTB Uzmanlık Tezi, 2014.

Kaya, Muhammet Fatih. "Ulularars Öğrenci Hareketliliğinde Lider 6 Dünya Ülkenin Yükseköğretim Tanıtım Uygulamaları ve Türkiye Bursları Tanıtım Stratejisi için bir Model Önerisi", T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı" Uzmanlık Tezi, Eylül 2014.

Zengin, İlhan. "Geçmişten Günümüze Türkiye- Sudan İlişkileri". Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkle Üniversitesi, 2013.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://www.yenisafak.com/foto-galeri/dunya/gormez-sudanda-2004718,

06 Mart, 2015 [04.08.2017].

http://www.yenisafak.com/gundem/afrikada-23-ulkeyi-ziyaret-eden-ilk-lider-cumhurbaskani-erdogan-2603963, Ocak 28, 2017, [01.02.2017].

http://www.yenisafak.com/hayat/turk-dernek-sudanda-3-bin-kisiyi-tedavi-etti-2634489, 27 Mart 2017 [06.08.2017].

http://www.yenisafak.com/hayat/turkiyeden-sudana-yârdim-eli-2647083,

21 Nisan 2017 [06.08.2017].

http://www.yenisafak.com/hayat/turkiye-ile-sudani-baglayan-kopru-2622210,,

02 Mart 2017 [06.08.2017].

http://www.yenisafak.com/ramazan/turkiyeden-afrikaya-1-milyon-kuran-i-kerim-2176239, 07 Temmuz 2015 [06.08.2017].

http://www.ytb.gov.tr/kurumsal.php [11.10.2015].

http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal/vakif-kanunu [27.03.2018].

https://slidex. Tips/download/sudan-trk-nversteler-sonu-raporu [06.02.2017].

https://www.aa.com.tr/tr/dunya/sudan-turkiye-egitim-ve-arastirma-hastanesi-acildi/178560 [24.07.2017].

https://www.deik.org.tr/uluslararasi-organ-nakli-platformu-ile-sudan-saglik-heyeti-ziyareti-6-10-aralik-2015 [11.02.2017].

https://www.haberler.com/thy-dan-sudan-da-tanitim-gecesi-7070592-haberi,

13 Mart 2015 [05.04.2018].

https://www.haberler.com/tika-sudan-da-osmanli-eserlerini-restore-ediyor-9907231-haberi/, 7Ağustos 2017 [13.08.2017].

https://www.haberler.com/tika-sudan-da-yilda-bin-kisiye-meslek-tecrubesi-9913978-haberi/, 9 Ağustos 2017 [13.08.2017].

https://www.sasapost.com/sudan-looking-for-influence-in-the-middle-east/,

29 Kasım 2015 [17.07.2017].

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/dostluk_gruplari.ulkeler?pUlkeNo=102&pTip=3, 30,04,2015 [10.11.2017].

https://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/islam-ulkeleri-tubitak-uzayda-bir-araya-geldi,18.11.2014 [30.10.2017].

https://www.yyd.org.tr/ne-yapiyoruz/kriz-ve-acil-durum-projeleri/ [30.03.2018].

"Bir Rüya Gerçek Oldu Elhamdülillah", Yardımeli Uluslararsı İnsani Yardım Derneği, https://yardimeli.org.tr/tr/news/18538/bir-ruya-gercek-oldu-elhamdulillah [24.07.2018].

Kamal Eldeen, Mayada. "Türkiye'den Afrika'ya Uzanan Beyaz Eller: Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)",

https://www.afam.org.tr/turkiyeden-afrikaya-uzanan-beyaz-eller-turk-isbirligi-ve-koordinasyon-ajansi-baskanligi-tika/, 20 Haziran 2018 [30.12.2018].

_____. "Sessiz Güç Türkiye'nin Afrika Serencâmı",

https://www.afam.org.tr/sessiz-guc-turkiyenin-afrika-serencami/,Afrika Araştırmacıları Derneği, 10 Eylül 2017 [30.09.2017].

Kavas, Ahmet. "Afrika'da Sömürgeciliğin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Kurulamamasında Osmanlı Devleti'nin Rolü", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4070/afrikada_somurgeciligin_xix_yuzyilin_ikinci_yarisina_kadar_kurulamamasinda_osmanli_devletinin_rolu [23.11.2016].

"Mısır-Türkiye ilişkileri kopma noktasına geldi",

https://www.evrensel.net/haber/113646/misir-turkiye-iliskileri-kopma-noktasina-geldi, 25 Mayıs 2015 [26.12.2018].

Mohamed, Nour El Hoda. "Ealaqat al-Suwdan bi'turkiyya: Tarikh min al-taeawun al-a'iqtisadii wale'askarii [Sudan'ın Türkiye ile İlişkisi, Ekonomik iş Birliği Tarihi], http://www.dotmsr.com/details/237426, 23 Mart 2015 [07.08.2017].

"Mübarek'in sözcüsü: Türkiye burnunu sokmasın", NTVMSNBC,03.02.2011, http://www.ntvmsnbc.com/id/25178419/ [10.04.2011].

MÜSİAD'da "Sudan Yatırım ve Ticaret Ortamı Konferansı",

http://www.milliyet.com.tr/musiad-da-sudan-yatirim-ve-ticaret-ortami-konya-yerelhaber-131003/, 05 Nisan 2014 [12.02.2017].

N. Sadıkoğlu. "Türkiye, İslam Dünyası'nın Birleştirici Gücüdür",

http://www.theunity.org/tr/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=41&Itemid=14 [11 Aralık 2011].

Orakçı, Serhat. "Afrika'da Türkiye Farkı,

http://www.dunyabulteni.net/haber/320577/afrikada-turkiye-farki, 26 Ocak 2015 [30.01.2017].

Orgeneral Akın Öztürk Sudan'ı ziyaret etti, 10/04/15 http://www.kokpit.aero/komutan-akin-ozturk-sudan-ziyaret, [05.11.2017].

Önalp, Ertuğrul. "Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 Yılındaki Hindistan Seferi", dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1156/13605.pdf [20.12.2012].

Özgürel, Avni. "Kölelik ve Harem", **Radikal Gazetesi**, 6 Mart 2005, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=145625 [09.08.2012].

Özkan, Mehmet. "Turkey Discovers Africa: Implications and Prospects", SETAV, http://www.setav.org/document/Policy_Brief_No_22_Mehmet_Ozkan.pdf?php MyAdmin=e008732753bf014f26cf3b79aa21f1f1[14.11.2016].

Öztürk, Hasan. "Açılımdan Ortaklığa Türkiye'nin Afrika Politikası",

http://www.aljazeera.com.tr/gorus/acilimdan-ortakliga-turkiyenin-afrika-politikasi,1 Mart 2016 [05.02.2017].

Saeed Ali, Abdul Rahman Ibrahim. "Sawakin: Al-athar al'iislamiat waleahd al-Euthmaniu", [Sevakin: İslami Eserler ve Osmanlı Dönemi], Hartum Üniversitesi,https://www.alrakoba.net/news-action-show-id30148.htm,09.25.2011 [08.04.2017].

Saeid, Muzmil Osman. "al'iintaj al-ziraeiu fi al-Suwdan [Sudan'da Tarımsal Ürün Üretimi]",http://www.sudapedia.sd/ar/content/17, 11 Eylül 2017 [18.12.2018].

Saraçlı, Murat. "Uluslararası Sistemin Dönüşümü ya da Postküreselleşme", Medeniyet ve Kültür Araştırmaları Merkezi,

http://mekam.org/mekam/uluslararasi-sistemin-donusumu-ya-da-postkuresellesme [20.11.2016].

Sarıgül, Kerim. "Dünyada Türkçe Öğretimi: Yunus Emre Enstitüsü", https://eurieeducationsummit.com/files/2017Presentations/pdf/EURIE%20201-slide.pdf, s.8 [27.03.2018].

Sarınay, Yusuf. T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme [01.01.2019].

Sılay, Mehmet. "Sudan Sevdası", Yardımeli Uluslararsı İnsani Yardım Derneği, 01.01.2014, http://www.ankarayardimeli.org/SUDAN-SEVDASI-32-h.htm [24.07.2018].

South Africa and Turkey to Sign Defense Industry Cooperation Agreement, Defenseweb, 11 June 2012,

http://www.defenceweb.co.za/index.php?option=com_content&view=article&id=26134:south-africa-and-turkey-to-sign-defence-industry-cooperation-agreement&catid=56:diplomacy-a-peace&Itemid=111 [19 Mayıs 2014].

Su Kuyusu, Yardımeli Derneği, http://yardimeli.org.tr/HD18346_Su-Kuyusu.html, 7.1.2011[24.07.2017].

Sudan Başkonsolosu Adil Beşir Hassan ile Samimi Bir Sohbet, Röportaj: Âdem Varıcı-Abdul Vahap Sevim-Kemal Ulusoy,

http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Documents/haber/2010Ocak/dis_iliskiler_e-bulten_mart_2010_sayi_05.pdf,s16-17 [19.01.2017].

Sudan Sağlık Bakanı'ndan İHH'ya teşekkür, https://www.ihh.org.tr/haber/sudan-saglik-bakanindan-ihhya-tesekkur-540, 06.05.2009, [21.03.2018].

Sudan Ülke Bülteni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), http://www.deik.org.tr/2844/Sudan_Ülke_Bülteni.html [07.08.2017].

"Sudan, Turkey ink Military Cooperation Accord", **Sudan Tribune Gazetesi**,1 Ağustos 2006, http://www.sudantribune.com/Sudan-Turkey-ink-military,16883 [20 Mayıs 2014].

"Sudan'da Kurulan Gen Merkezi", http://www.tika.gov.tr/haber/tika-tarafindan-sudanda-kurulan-genmerkezi-afrika-kitasi-icin-umut-vaat-ediyor/350 10.08.2012 [20.03.2018].

"Sudan'da Temiz Suya Doğrudan Erişim için 41 Adet Su Kuyusu", TİKA, http://www.tika.gov.tr/haber/sudanda-temiz-suya-dogrudan-erisim-icin-41-adet-su-kuyusu/144, 26.12.2011 [31.10.2017].

"Sudan'da Türk Göz Hastanesi", https://www.medimagazin.com.tr/medimagazin/tr-sudanda-8220turk-goz-hastanesi8221-676-376-5828.html, 14.04.2008 [21.03.2018].

Sudan'ın Altın Üretimi Önümüzdeki Yıl 100 Tona Yaklaşacak, https://www.dunya.com/dunya/sudan-altin-uretimini-arttiriyor-haberi-301122, 11 Aralık 2015 [18.07.2017].

Süzer, Erdoğan. "Çiftçiye Sudan Darbesi", **Sözcü Gazetesi**, 14.07.2017, http://www.sozcu.com.tr/2017/ekonomi/ciftciye-sudan-darbesi-1678301/ [07.07.2017].

T.C. Hartum Büyükelçiliği resmî web sitesi [21.5.2015].

Tepebaş, Ufuk. "2. Türkiye- Afrika İş Birliği Zirvesi Yaklaşırken İlişkilerin Görünümü", http://isttp.org/nouvelles/128-2-tuerkiye-afrika-birlii-zirvesi-yaklarken-likilerin-goeruenuemue?lang=fr, 13 Septembre 2014 [03.05.2018].

TİKA, Afrika'nın İlk Gen Merkezini Sudan'da Kurdu, 20 Eylül 2011, https://www.haberler.com/tika-afrika-nin-ilk-gen-merkezini-sudan-da-3003612-haberi [20.03.2018].

TİKA'dan İyi Uygulama Örneği, TİKA http://www.tika.gov.tr/haber/tikadan-iyi-uygulama-ornegi/160 [31.10.2017].

TİKA'dan Sudan'a Anne Sağlığını Koruyacak Proje", TİKA, http://www.tika.gov.tr/haber/tikadansudana-anne-sagligini-koruyacak-proje/461, 03.01.2013 [06.08.2017].

TİKA'dan Sudan'a destek, https://www.yenisafak.com/dunya/tikadan-sudana-destek-2461555, 04 Mayıs 2016 [20.03.2018].

TİKA'nın Afrika faaliyetleri ve Sevakin Adası, http://www.sondevir.com/analizler/120231/tikanin-afrika-faaliyetleri-ve-sevakin-adasi.html, 28 Şubat 2013 [31.10.2017].

Trakyalı İş Adamları Afrika´da Yeni Pazarlar Arıyor, http://www.trakyaka.org.tr/haberdetay-1175-_trakyali_isadamlari_afrika%C2%B4da_yeni_pazarlar_ariyor.html, 29 Aralık 2015 [18.07.2017].

TSK'nın Uluslararası Görevleri, http://www.hurriyet.com.tr/tsknin-uluslararasi-gorevleri-5036108, 05 Eylül 2006 [27.08.2017].

TUİK, www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=62 [11.08.2017].

"Erdoğan ziyaret etti Türk firma işi kaptı,

http://www.yenisafak.com/ekonomi/erdogan-ziyaret-etti-turk-firma-isi-kapti-2607844?utm_source=facebook-yenisafak&utm_campaign=facebook-yenisafak&utm_medium=facebook-yenisafak,ubat, 05, 2017 [05.02.20017].

Turkey Short Lists 2 Attack Helicopters," Xairforces.net,

http://xairforces.net/newsd.asp?newsid=236&newst=4, 21 April 2007

[19 Mayıs 2014].

Turkey to be pleased to share its counter-terrorism experiences with Africa, Anatolian News Agency, 10 May 2012, http://www.aa.com.tr/en/news/50360--turkey-to-be-pleased-to-share-its-counter-terrorism-experiences-with-africa

[20 Mayıs 2014].

Turkey, Sudan Sign Agriculture Cooperation Protocol', Anadolu Agency, 28 April 2014.

Türk Savunma Sanayii, Gözünü Afrika'ya Çevirdi (The Turkish defense industry eyes Africa), **Ses Türkiye**, 20 October 2011,

http://turkey.setimes.com/tr/articles/ses/articles/features/departments/world/2011/10/20/feature-01" [19 Mayıs 2014].

Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtına Katkıları,

http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_6_Turkiyenin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari/konular/Turk_Silahli_%20Kuvvetlerinin_Barisi_Destekleme_Harekatina_Katkilari.htm, 1 Ekim, 2011 [27.08.2017].

Türk Yatırımcıların Gözü Sudan'daki Tarım Arazilerinde,

http://www.aksam.com.tr/ekonomi/turk-yatirimcilarin-gozu-sudandaki-tarim-arazilerinde/haber-634729. 18 Haziran 2017 [24.07.2017].

Türkiye Afrika ile İlişkilerini Güçlendiriyor, https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-afrika-ile-ili%C5%9Fkilerini-g%C3%BC%C3%A7lendiriyor/a-19299560,02,06,2016 [28,12,2018].

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası,

http://www.mfa.gov.tr/sudan-ekonomisi.tr.mfa [21.07.2017].

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomik Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Sudan/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160873&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=1600884783300009&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D1600884783300009%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160873%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dt52oemmy7_25 [18.07.2017].

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sudan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim Teknik ve Bilimsel İş Birliği Çerçeve Anlaşması, Resmî Gazete, 15.03.2013, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/03/20130315-13.htm [27.08.2017].

Türkiye Cumhuriyeti Orman ve Su İşleri Bakanlığı,

http://www.ormansu.gov.tr/haber/t%C3%BCrkiye-ile-sudan-aras%C4%B1nda-su-alan%C4%B1nda-i-%C5%9F-birli%C4%9Fine-dair-i-yi-niyet-beyan%C4%B1-i-mzaland%C4%B1, 21 Aralık 2016 [18.07.22016].

Türkiye ile Sudan Arasında Gerçekleştirilecek Siyasi İstişareler, No: 64, 27 Şubat 2017, http://www.mfa.gov.tr/aciklama-no_64_-28-subat-2017_-turkiye-ile-sudan-arasinda-gerceklestirilecek-siyasi-istisareler-hk_.tr.mfa [21.07.2017].

Türkiye ile Sudan Arasındaki Kültür Köprüsü: Yunus Emre Enstitüsü,

https://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turkiye-ile-sudan-arasindaki-kultur-koprusu-yunus-emre-enstitusu/762478, 02.03.2017 [27.03.2018].

Türkiye -Sudan arasında Büyüyen Ekonomik Ortaklığı,

http://www.alhayat.com/Articles/12238846, 19 Kasım 2015 [20 Şubat 2017].

Türkiye Sudan'da 99 yıllığına arazi kiraladı,

http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/05/13/turkiye-sudanda-99-yilligina-arazi-kiraladi, 13.5.2014 [11.02.2017].

Türkiye'nin 2011 İnsani Yardımları, www.mfa.gov.tr [05.04.2018].

Türkiye- Mısır Siyasi İlişkileri,

http://www.mfa.gov.tr/turkiye-misir_siyasi-iliskileri-.tr.mfa [25.12.2018].

Türkiye-Sudan Ortak Tarihi,

http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=240699 [11.02.2017].

Türkoloji Projesi Tek Elde Toplanıyor,

http://www.tika.gov.tr/tr/duyuru/turkoloji_projesi_tek_elde_toplaniyor-9343,20 Eylül 2011 [08.04.2018].

Türkoloji Projesi, Yunus Emre Enstitüsü,

http://yunusemreenstitusu.org/turkiye/index.php?lang=tr&page=236&anIIcat_5=0&anIIitm_5=33[31.10.2017].

Uluslararası Polis Eğitim İş Birliği Projesi,

http://www.tika.gov.tr/haber/uluslararasi-polis-egitimiisbirligi-Projesi-2011-yili-degerlendirmesi/208, 24.02.2012 [27.08.2017].

Uluslararası Polis Eğitimi İş Birliği Projesi 2011 Yılı Değerlendirmesi,

http://www.tika.gov.tr/tr/haber/uluslararasi_polis_egitimi_isbirligi_projesi_2011_yili_degerlendirmesi-1796 [31.10.2017].

Yardımeli Sudan'da 1000 Çocuk Sünnet Etti,

http://yardimeli.org.tr/HD18296_Yardimeli-Sudan-da1000-Cocuk-Sunnet-Etti.html 24.12.2010 [24.07.2017].

Yardimeli Derneği'nin Resmi İnternet Sayfası, http://yardimeli.org.tr/tr/

Yetimhane, Yardımeli Derneği, http://yardimeli.org.tr/HD18562_Sudanli-Bakandan-DernegimizePlaket.html, 23.11.2012. [24.07.2017].

Yoldaş, Alper. "Türk Ordusunda Gördü, Darfur'a Barış Götürmek İçin Cobra İstedi",http://www.hurriyet.com.tr/turk-ordusunda-gordu-darfur-a-baris-goturmek-icin-cobra-istedi-9241489, 22 Haziran 2008 [27.08.2017].

YTB, www.turkiyeburslari.gov.tr [11.10.2015].

RÖPORTAJLAR

Gazeteci-yazar Abbas Muhammed Salih Abbas ile yapılan görüşme.

Hanafi, Bahaa al-Din ile yapılan röportaj.

Mnazmat Mujdidun Alsuwdan yöneticisi Faris en-Nur İbrahim ile yapılan görüşme.

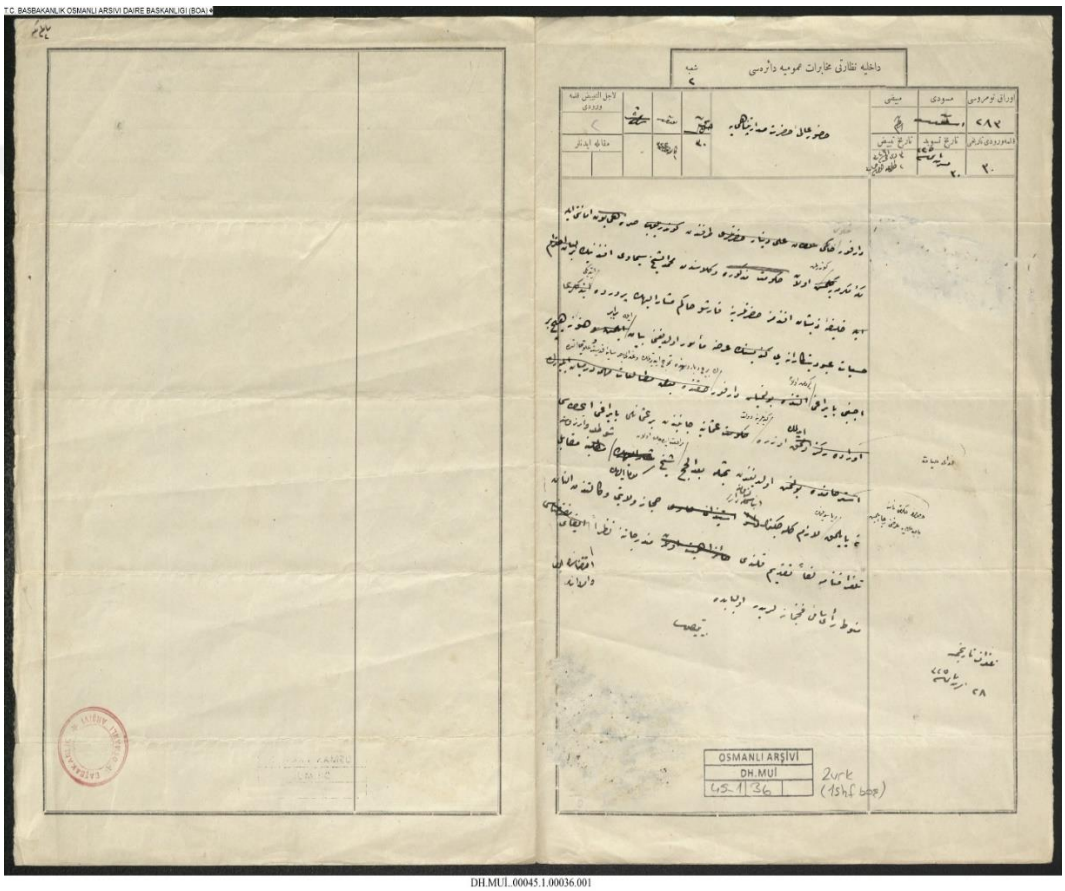
Sudanlı Araştırmacı-yazar Hamad Mustafa Jameh ile yapılan görüşme.

Sudan-Türkiye Tıbbi Yardımlaşma Derneği'nin Başkanı Dr. Wahib Harun ile görüşme.

Yardımeli Derneği'nin Sudan'ın başkenti Hartum'da bulunan yöneticisi Hakkı Erçetin ile e- posta üzerinden gerçekleştirilen görüşme.

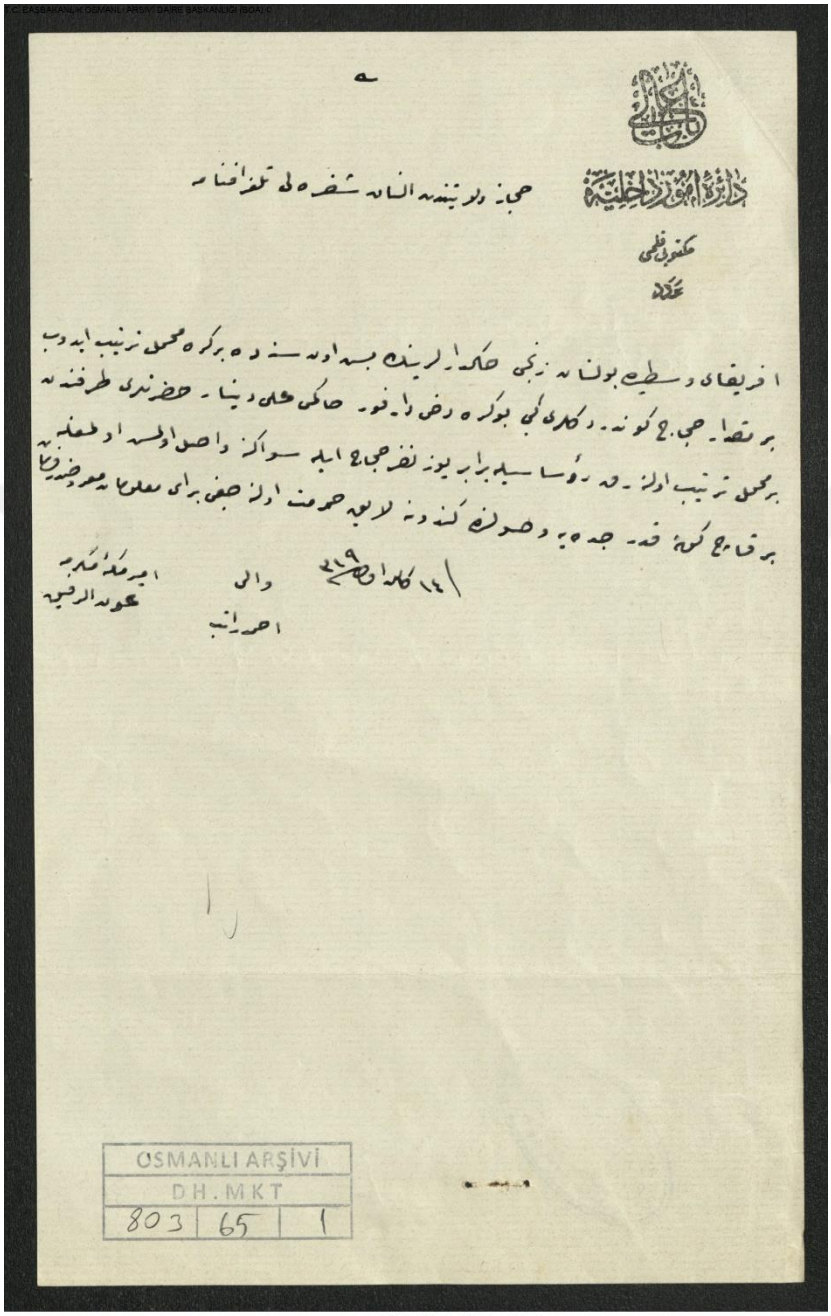
EKLER

Ek 1.Darfur hâkimi (Ali Dinar) tarafından Surre Emaneti ile Mekke'ye gönderilen Mehmed eş- Şeyh Simavi Efendi'nin bir Osmanlı bayrağı istirham eylediği.

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
DH.MUİ
45-1 36
DH.MUİ.00045.1.00036.001

BOA, DH. MUİ., Dosya Numarası: 45/1, Gömlek Numarası: 36, Tarih: 03.Z.1327.

Ek 2. Darfur hâkimi Ali Dinar tarafından tertip edilenen mehamili Cidde'de Mekke Emareti ve Hicaz Bilayeti'nden hürmetle karşılanacağının bildiriği.

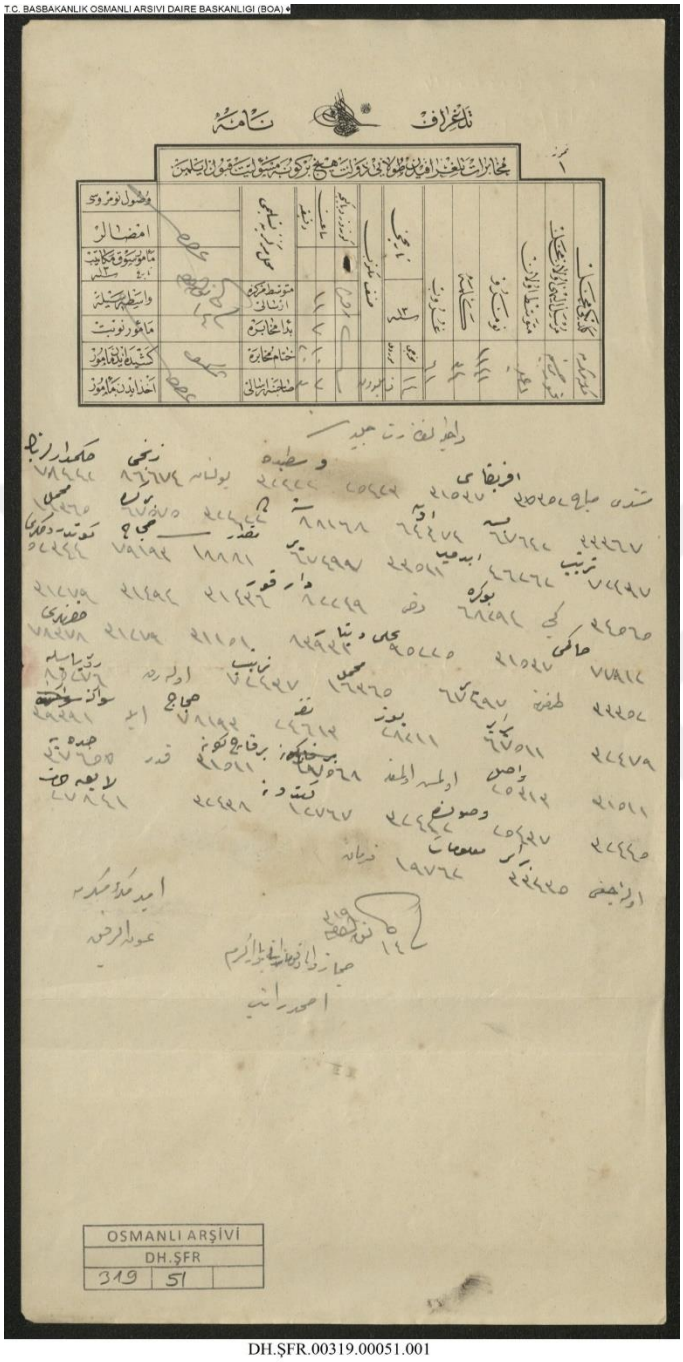

© BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİV DAİRE BAŞKANLIĞI [BOA] ©
OSMANLI ARŞİVİ
DH.MKT
803 | 65 | 1

DH.MKT.00803.00065.001

Orta Afrika'daki zenci hükümdarların zaman zaman mehamil tertip edip bir miktar hüccac gönderdikleri gibi Darfur hâkimi Ali Dinar tarafından bir mehamil tertip edip rüeasıyla beraber Sevakin'e vasıl olduğu ve Cidde'ye geldiğinde hürmetle karşılanacağının Mekke Emareti ve Hicaz Bilayeti'nden bildirildiği.

BOA, DH.MKT., Dosya Numarası: 803, Gömlek Numarası: 65, Tarih: 09.L.1321.

Ek 3. Darfur hâkimi Ali Dinar mahmil tertip edip rüesası ile yüz neferhüccacı sevk ettiği ve yakında Cidde'ye vasıl olacakları dair telgrafı.

DH.ŞFR.00319.00051.001

Orta Afrika'daki zenci hükümdarların beş, on senede bir mahmil tertip edip bir mikdar hüccac gönderdikleri gibi Darfur hâkimi Ali Dinar Efendi de mahmil tertip edip rüesası ile yüz neferhüccacı sevk ettiği ve yakında Cidde'ye vasıl olacakları.

BOA, DH.MKT., Dosya Numarası: 319, Gömlek Numarası: 51, Tarih: 14.Ke.1319.

Ek 4. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin cihat çağrısına katılarak İngilizlere karşı savaşırken şehit düşen Darfur Sultanı Ali Dinar (1856- 1916).

Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Darfur'un Şehit Sultanı Ali Dinar İngiliz İşgaline Hilafet Kalkanıyla Direndi", **Derin Tarih**, s.62 (2017): 123.

Ek5. Birinci Dünya Savaşı'nda Teşkilat-ı Mahsusa'da görev alan Eşref Kuşçubaşı'nın emir çavuşu Sudanlı Zenci Musa.

Tuğrul Oğuzhan Yılmaz, "Teşkilât-ı Mahsûsa'da Bir Afrikalı: Sudanlı Zenci Musa'nın Hayatı ve Mücadelesi", **Afrika'nın Önder Şahsiyetleri**, ed. Ahmet Kavas-Muhammed Tandoğan, Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), Alelmas Yayıncılık, Afrika Kitaplığı Nu: 5(İstanbul: 2019), 304.

Ek 6. Birinci Dünya Savaşı'nda Kanal Harekâtı'na katılan Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kızıldeniz Hecinsüvar Hücum Bölüğü Komutanı Sudanlı Mehmet Şükrü Mekavî.

Tuğrul Oğuzhan Yılmaz Arşivi (Söz konusu tarihi şahsiyetin hikayesini bize aktardığı ve fotoğrafı bizimle paylaştığı için kendisine teşekkür ederiz).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER VE İLETİŞİM

Adı Soyadı : Mayada KAMAL ELDEEN
Cinsiyet : Kadın
Uyruğu : Sudan
Doğum Tarih ve Yeri : 1978 Sudan-Kassala-Yeni Halfa
E-Posta : mayada9@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Doktora: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye- Mayıs 2019.

Yüksek Lisans: Siyaset Bilimi ve Stratejik Araştırmalar, Al-Zaim Al-Azhari Üniversitesi, Hartum/Sudan (2006).

Lisans: Siyaset Bilimi ve Stratejik Araştırmalar, Al Zaim Al-Azhari Üniversitesi, Hartum/Sudan (2004).

Yüksek Lisans Not Ortalaması : 3.79 / 4.00
Doktora Not Ortalaması : 3.56 /4.00

İLGİ ALANLARI:

[Doktora tezinde AK Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: Sudan Örneği konu alan Dr. Mayada Kamal Türkiye-Afrika İlişkileri, Türkiye-Sudan İlişkileri, İnsani Yardım, Su Sorunu ve Uluslararası Güvenlik ve dış politika konularında çalışmaktadır]

MESLEKÎ DENEY İMLER:

- Afrika Koordinatörlük ve Eğitim Merkezi (AKEM)- İstanbul, Araştırmacı (Temmuz 2018 – Devam Ediyor).
- Yeni Şafak Gazetesi Arapça Servisi Haber Editörü ve Türkçeden Arapçaya Tercüman, (Ekim 2017- Temmuz 2018).
- İnsani Bilimler Uluslararası Akademisi (International Academy of Humanitarian Sciences / İHSAN) – Bahreyn, Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi (Ekim 2016 – Devam Ediyor).
- Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM)- İstanbul, Üye (2016 – Devam Ediyor).
- TRT Arapça, Alşarq TV vb. Televizyon ve Radyo Kanallarında Yorumcu (2013 – Devam Ediyor).
- Sudan Bakanlar Kurulu Genel Sekreterliği Siyaset ve Medya İdare Birimi Haber Editörü (Şubat 2010- Ekim 2012).
- Sudan'da Çeşitli Günlük Gazetelerde ve Sudan Basın Hizmetleri Merkezi SMC'nin Siyasi Bölümünde Yazar (Mart 2006- Eylül 2010).
- Şahiqat Bilgisayar Bilimi ve Internet Merkezi – Hartum, Yönetici (2002 – 2010).

- Türkiye- Afrika İlişkileri, Afrika'da Sorunlar, İnsani Yardım, Uluslararası Çatışmalar ve Stratejik Alanlarında Türkiye, Sudan ve Bahreyn'deki çeşitli araştırma merkezlerinde akademik araştırmacı, siyasi analist ve panelist.

KATILDIĞI KURSLAR VE SERTİFİKA PROGRAMLARI:

- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ve İstanbul Medya Akademisi, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Diploması, İstanbul, (Birincilik) (14 Kasım 2016 – 3 Mart 2017).
- Türkiye- Afrika İlişkiler Eğitim Kursu- Siyaset, Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi (SETA) – İstanbul, (Nisan 2016- Aralık2016).
- TRT Genel Müdürlüğü, Uluslararası Öğrenci Basın ve Televizyon Eğitim Atölyesi – Ankara, (2-6 Şubat 2015).
- Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Öğretim Merkezi, Türkçe Diploması (88 / C1 Düzeyi) (Ekim 2012- Eylül 2013).
- Arap Gazetecilere Eğitim Kursu, Pekin / Çin Halk Cumhuriyeti (15 -28 Eylül 2011).
- Kamu Görüş Anket Kursu – Kamu Görüş Anket Merkezi, Kahire Üniversitesi / Mısır (4-19 Haziran 2010).
- İngilizce Dil Kursu, IFLA Enstitüsü, Uluslararası İslami Üniversitesi, Kuala Lumpur / Malezya (11 Mayıs -24 Temmuz 2009).

YAZDIĞI TEZLERI:

- AK Parti Dönemi Türkiye-Afrika İlişkileri: Sudan Örneği (2002-2015), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Tezi (2019).
- Amerika Birleşik Devletleri'nin Sudan Barış Sürecindeki Rolü, Stratejik Araştırmalar Yüksek Lisans Tezi, Al-Zaim El-Azhari Üniversitesi, Sudan (2006).
- Güney Sudan'a Barış Getirme Stratejisi (1989-2005), Stratejik Araştırmalar Onur Derecesi, Al-Zaim El-Azhari Üniversitesi, Sudan (2005).
- 11 Eylül 2001 Olaylardan Sonra Sudan-ABD İlişkileri, Siyaset Bilimi Lisans Tezi, Al-Zaim El-Azhari Üniversitesi, Sudan (2004).

BİLDİRLER VE MAKALELER:

- "Türkiye, Sudan'da meydanı boş bırakmamalı", Anadolu Ajansı, İstanbul, (13Nisan 2019).
- "Sudan Neden Önemli?", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), (24 Şubat 2019).
- "Türkiye'nin Afrika'daki Sağlık Çalışmaları: İnsani Yardım Kuruluşları Örneklemi", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), (4 Ocak 2019).
- "Arap Dünyasında ve Sudan'da II. Abdülhamit Algısı", Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Uluslararası "Arap Havzasında II. Abdülhamit Han ve Türk İlişkileri" Sempozyumu, 12-15 Aralık 2018, Kütahya, (Arapça Bildiri).

- "Erdoğan'ın Yeni Sisteme Geçiş Sonrası Afrika'ya Yönelik İlk Ziyareti: Güney Afrika Cumhuriyeti", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), (28 Temmuz 2018).
- "Türkiye'den Afrika'ya Uzanan Beyaz Eller: Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), (20 Haziran 2018).
- "Afrika'nın Kuveyt'i "Cabinda"Bölgesi mi Olacak?", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), (14 Kasım 2017).
- Sessiz Güç Türkiye'nin Afrika Serencamı, Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), (10 Eylül 2017).
- "Sudan'da Osmanlı Eserleri ve Kültürel Mirası", İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi, "Afrika'da İslâmiyet: Dünü, Bugünü, Yarını" Sempozyumu, 24-26 Mart 2017 İstanbul, (Bildiri).
- Adalet ve Kalkınma Hükümeti İktidarı Döneminde Türkiye Afrika İlişkileri (2002- 2015), Uluslararası Öğrenciler Akademisi, Sosyal Bilimler Yazıları, İBA Akademisi, YTB-İBAV, Aralık 2016, İstanbul, (Türkçe Kitap).
- Türkiye'nin İnsani Yardım Tarihi ve Tecrübesi, İnsani Bilimler Uluslararası Akademisi (International Academy of Humanitarian Sciences/İHSAN), Bahreyn, (Yayın A ş amasında Arapça Kitap).
- 11 Eylül Olaylarının Terörizme Karşı Uluslararası Koalisyon Oluşturulmasındaki Rolü, Sudan Basın Hizmetleri Merkezi, Hartum (Arapça Makale).
- Uluslararası Ceza Mahkemesi Sisteminde Tutuklama Emri, El-Asima Gazetesi, Sudan, (Arapça Makale).
- Uluslararası Ceza Mahkemesinin Çifte Standartları, El-Asima Gazetesi, Sudan, (Arapça Makale).
- Sudan'da Yabancı Varlığının Geleceği, Alwan Gazetesi, Sudan (Arapça Makale).
- Türkiye'nin Bir Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar, (Yayınlanmamış Türkçe Makale).
- Afrika Birliği Darfur Bölgesine Barış Getirme Konusunda Neler Yaptı? Alwan Gazetesi, Sudan, (Arapça Makale).
- Darfur Krizinde Uluslararası Müdahale, Alwan Gazetesi, Sudan (Arapça Makale).
- Dönüşen Dünyada Uluslararası Kriz Yönetimi: Darfur'daki ABD Rolü, EL-Sudni Gazetesi, Sudan (Arapça Dizi Makaleler).
- BM Güvenlik Konseyi Kararlarında Sudan, Alwan Gazetesi, Sudan (Arapça Dizi Makaleler).
- Uluslararası Ceza Mahkemesi Hak ve Güç Mücadelesi, Alwan Gazetesi, Sudan (Arapça Dizi Makaleler).
- ABD'nin Afrika Kıtasına Yönelik Stratejisinde Sudan'ın Yeri, Alwan Gazetesi, Sudan, (Arapça Makale).
- Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliği Konusundaki Etkisi, El-Mustakbel Stratejik Araştırmalar Merkezi, Sudan, Aralık 2005, (Arapça Makale).
- Kadın Hakları ve Küreselleşme, Alwan Gazetesi, Sudan (Arapça Makale).

- Karar Verme Süreçlerinde Kadınların Rolü, Alwan Gazetesi, Sudan, (Arapça Makale).
- Küreselleşme Bağlamında İnsan Hakları, Alwan Gazetesi, Sudan, (Arapça Makale).
- Sudan'da Yabancı İşgücünün Siyasi, Ekonomik, Kültürel ve Güvenlik Boyutları, El- Amane Dergisi, Sudan Bakanlar Kurulu Genel Sekreterliği, Haziran 2010, (Arapça Makale).

YABANCI DİLLER:

Arapça	(Ana Dil)
Türkçe	(İleri Derece)
İngilizce	(İyi)

BİLGİSAYAR BİLGİSİ

Microsoft Windows XP	(Çok İyi)
Word – Excel- Power Point	(Çok İyi)
Power-Point	(Çok İyi)